

ISSN 1563-0366
Индекс 75882; 25882

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ҚазҰУ ХАБАРШЫСЫ

Заң сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК КазНУ

Серия юридическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

KazNU BULLETIN

Law series

№5/1

(арнайы шығарылым)

Алматы
«Қазақ университеті»
2016

ХАБАРШЫ

ЗАҢ СЕРИЯСЫ № 5/1 (арнайы шығарылым)

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Куәлік №956-Ж.

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Айдарханова К.Н.
(Қазақстан)

ӘОЖ 343

КБЖ 67.408

Ж 15

ISBN 978-601-278-878-5

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор

(бас редактор) (Қазақстан)

Кенжалиев З.Ж., з.ғ.д., профессор

(бас ред. орынбасары) (Қазақстан)

Сартаев С.С., з.ғ.д., академик (Қазақстан)

Тыныбеков С.Т., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Ибраева А.С., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Джансараева Р.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Усеинова Г.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Еркинбаева Л.К., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Жатқанбаева А.Е., з.ғ.д. (Қазақстан)

Трунк А., профессор (Германия)

Монтекило С., профессор (БАӘ)

Бурхард Б., профессор (Германия)

Лисица В., профессор (Ресей)

**ҚАЗАҚ
УНИВЕРСИТЕТИ**
Б А С П А Ү Й І

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гульмира Шаккозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Мәлдір Өміртайқызы

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Moldir.Omirtaikyzy@kaznu.kz

ИБ № 10950

Басуға 20.12.2016 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 28.1 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.

Тапсырыс № 3150. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің

«Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2016

«Жаһандану жағдайындағы қылмыстық саясат дамуының үрдістері:
Қазақстан Республикасында ақпараттық қауіпсіздікті құқықтық
қамтамасыз ету мәселелері» атты халықаралық
ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ
25 қараша 2016 ж.

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«Тенденции развития уголовной политики в условиях глобализации:
проблемы правового обеспечения информационной безопасности
в Республике Казахстан»
27 ноября 2016 г.

The MATERIALS
of the international scientific and practical conference
«The tendencies of development of criminal policy in the globalization
conditions: problems of legal ensuring of information security in the
Republic of Kazakhstan»
27 November 2016

Джансараева Р.Е.
**Анализ современной
миграционной ситуации
в Республике Казахстан**

В статье раскрывается роль миграции в современном обществе, анализируется современная миграционная ситуация в Республике Казахстан.

В современных условиях наблюдается устойчивая тенденция роста миграции преимущественно трудовой, на постоянное место жительства, а также образовательной. Современная миграция обусловлена комплексом факторов: социально-экономических, политических, этнических, религиозных, экологических, демографических и иных. Миграция приводит к количественному и качественному изменению населения страны.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2582/ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, миграционный поток, миграционная ситуация, незаконная миграция, трудовая миграция, мигрант, беженцы.

Dzhansarayeva R.Y.
**The analysis of modern migratory
situation in the Republic of
Kazakhstan**

The article deals with the role of migration in today's society, analyzes the current migration situation in the Republic of Kazakhstan.

In modern conditions, there is a steady upward trend in labor migration mainly for permanent residence, as well as educational. A complex of factors causes modern migration: socio-economic, political, ethnic, religious, environmental, demographic and other. Migration leads to quantitative and qualitative changes in the country.

The article is executed within the scientific research №2582/GF "Criminal-legal and criminological prevention measures of criminal consequences of illegal migration"

Key words: migration, migration flows, migration situation, illegal migration, labor migration, migrants, refugees.

Джансараева Р.Е.
**Қазақстан Республикасындағы
қазіргі көші-қон жағдайын
талдау**

Мақалада бүгінгі қоғамдағы көші-қонның рөлі ашылған, Қазақстан Республикасындағы қазіргі көші-қон жағдайы талданған.

Қазіргі жағдайда еңбек көші-қоны, тұрақты тұру орнына, сондай-ақ білім алуға қатысты көші-қонының тұрақты өсу тенденциясы байқалады. Заманауи көші-қон келесі факторлардың кешенімен: әлеуметтік-экономикалық, саяси, этникалық, діни, экологиялық, демографиялық және тағы басқалармен түсіндіріледі. Көші-қон елдегі сандық және сапалық өзгерістерге әкеліп соқтырады.

Мақала №2582/МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон, көші-қон ағындары, көші-қон жағдайы, заңсыз көші-қон, еңбек көші-қоны, мигрант, босқындар.

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ МИГРАЦИОННОЙ СИТУАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В современных условиях подвижность людей достигла беспрецедентного уровня. Некоторые исследователи сравнивают миграционные процессы с турбулентным движением, считая, что такая характеристика наиболее точно отражает последствия миграции как эффекта неожиданной силы, а также различные уровни взаимосвязей и взаимозависимостей между различными силами, которые функционируют в современном мире, являясь мультинаправленными и с обратимыми траекториями [1].

Современная миграция представляет собой динамичное и сложное общественное явление, отличающееся значительными масштабами и разнообразием, обусловленное комплексом факторов: социально-экономических, политических, этнических, религиозных, экологических, демографических и иных.

Миграция приводит к количественному и качественному изменению населения страны, является одним из важных источников формирования численности населения отдельных регионов и государств.

Миграционные процессы видоизменяет этническую и половозрастную структуру населения регионов, стран и континентов. Под их влиянием многие общества, еще недавно отличавшиеся мононациональным составом населения, становятся полиэтническими. Миграция оказывает большое влияние на демографическую ситуацию, как в районе выхода, так и в районе вселения. Миграция приводит к сдвигам в возрастной структуре населения, в уровне рождаемости и смертности. Мигранты, с одной стороны, привносят свое демографическое поведение в места вселения, а с другой – воспринимают в определенной мере демографические установки населения районов вселения. Миграция оказывает существенное влияние на занятость населения, на сбалансированность рабочих мест и рабочей силы как по стране, в целом, так и по отдельным регионам.

Миграционные проблемы характерны для всех государств современного мира. С обретением независимости с ними столкнулась и Республика Казахстан. В первые годы независимости в Республике Казахстан складывалась устойчивая тенденция превышения количества граждан, выехавших из страны над количеством въехавших. Сравнение результатов советской пере-

писи населения в 1989 г. и переписи населения в Казахстане в 1999 г. показывает уменьшение населения республики за 10 лет на 1млн.511 тыс. человек [2].

Согласно данным Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан, в 1992 году в РК была зафиксирована максимальная численность населения – 16 млн. 452 тыс. человек [3, с. 226]. Однако, в последующие годы наметились негативные тенденции в демографическом развитии страны. В период с 1989-1999 годы численность населения Казахстана сократилась на 1 млн. 246 тыс. человек. Пик миграционного движения пришелся на 1994 год, когда из РК выехало 480,8 тыс. человек, а въехало только 70,4 тыс. человек [4, с. 72]. И подобная тенденция, когда численность эмигрантов превышала численность иммигрантов, сохранялась вплоть до 2004 года. (Таблица 1)

Эмиграция 1990-х годов привела к значительной потере человеческих ресурсов. За 1992-2010 годы из республики выбыло 3,3 миллиона человек (от общей численности населения на 1992 год в 16,5 миллиона человек), около 2 миллионов – безвозвратно [5]. Наивысшего уровня эмиграция достигла в 1994 году, когда страну покинуло 480 тысяч человек и отрицательное сальдо миграции составило свыше 406 тысяч человек. В конце 90-х начале 2000-х годов на фоне снижения интенсивности эмиграционных потоков наблюдается стабилизация отрицательного сальдо миграции. С 2004 года демографический рост возобновился в положительном тренде и увеличивался до 2011 года, когда было выдано 1 млн.353 разрешений иностранным гражданам.

С 2004 года по 2012 год в Казахстане сложилось положительное сальдо миграции за счет активной иммиграционной политики, особенно в области этнической репатриации. Так, в период между 1991 и 2014 годами, более 952,1 тысяч из пяти миллионов этнических казахов вернулись в Казахстан, составив значительную долю иммигрантов в Казахстане (5,5% всего населения страны).

В 2012 и 2013 годах вновь наблюдается снижение количества въехавших в страну на 1426 и 279 человек соответственно, что было обусловлено снижением уровня иммиграции. Одной из причин замедления эмиграции казахстанцев за пределы страны, является динамичный рост уровня жизни в Казахстане.

В целом, по данным МВД РК зарегистрированная законная миграция из стран ближнего зарубежья (постсоветского пространства)

составила в 2009 году – 1036484 человек, 2010 году – 1129892, 2011 году – 1216215, 2012 году – 928140, 2013 году – 820310.

Устойчивый экономический рост превратил Казахстан в страну преимущественно транзита и иммиграции, привлекающую мигрантов из Кыргызстана, Таджикистана и Узбекистана. Почти 950 000 граждан этих трех стран временно проживали на территории Казахстана в 2015 году по сравнению с около 500 000 мигрантов в 2011 году. Граждане Узбекистана составляют наиболее многочисленную группу, располагающую самыми развитыми социальными сетями мигрантов благодаря родственным связям по обе стороны узбекско-казахстанской границы. С 2014 по 2015 год количество узбекских мигрантов увеличилось с 530 683 до 797 982 человек, что составляет большую часть общего прироста миграции в направлении Казахстана.

Временная миграция из государств дальнего зарубежья представлена преимущественно гражданами Китая и Турции, за которыми следуют граждане Монголии и Индии, европейские государства представлены иммигрантами из Германии, Великобритании и Италии.

Что же касается темпов иммиграции по городам, то наиболее высокими темпами роста иммигрантов отличается г. Астана – рост в 7,5 раза (от 4,2 тыс. до 31,5 тыс.чел.) и Атырауская область – в 6,3 раза (от 1,2 тыс. до 7,9 тыс.чел.), затем в 3,7-3,4 раза увеличение количества иммигрантов в таких регионах как Кызылординская (от 1,3 тыс. до 4,8 тыс.чел.), Южно-Казахстанская (от 29,6 тыс. до 109 тыс.чел.) и Актюбинская (от 6,5 тыс. до 22,5 тыс.чел.). В других регионах темпы роста умеренные и ниже среднего по республике. По итогам двух последних Национальных переписей по количеству прибывших иммигрантов лидируют три области Алматинская, Мангистауская, Южно-Казахстанская. Причем удельный вес этих областей в структуре иммигрантов, в сравнении 1999 и 2009 годов, продолжает увеличиваться: Алматинской – с 13,8% до 17,7%, Мангистауской – с 12,6% до 15,3%, ЮКО – с 9,6% до 16,8%.

Наибольшие миграционные потоки иммигрантов наблюдаются в Алматинскую (18%), Южно-Казахстанскую (17%) и Мангистаускую (15%) области. Это достаточно благоприятные регионы по климатическим условиям, с перспективными возможностями для развития сельскохозяйственной и животноводческой продукции, наиболее соответствующие образу жизни этнических казахов из Монголии и Китая.

Исходя из статистических данных, можно сделать вывод о том, что большинство иммигрантов являются русскими (около 12-15%), затем узбеки (около 2%), украинцы (около 1%), уйгуры (0,3%), татары (0,9%), немцы (0,8%). (Таблица 2)

По итогам переписи 2009 г. произошли значительные изменения в возрастной структуре мигрантов. Возраст наиболее мобильной части мигрантов молодеет, если в 1989-1998 гг. наиболее мобильная возрастная группа была – 25-29 лет (составили 12,4%), то в 1999-2009 гг. – это возрастная группа 20-24 лет (составили 15%). Наибольший показатель изменения удельного веса в структуре мигрантов – на уровне 3,2% пункта в возрастной группе 20-24 лет. Увеличилась также в структуре мигрантов доля возрастных групп 15-19 лет, 45-54 лет на 1,7-1,5% пунктов [6].

Стабильный экономический рост, наметившийся с начала 2000-х г., обусловил предпосылки перехода Казахстана из разряда отправляющей страны в разряд принимающей. В настоящее время Казахстан занимает ведущее место в Центральной Азии по притоку иммигрантов. Растущее количество иммигрантов в Казахстан выносит на повестку вопрос об обеспечении их прав. С другой стороны, актуализируется проблема незаконной и криминальной миграции. Незаконное положение мигрантов порождает серьезные вызовы: растет уровень криминализации общества, как за счет преступности среди мигрантов, так и за счет преступлений против мигрантов: коррупции, эксплуатации и использования рабского труда, неоплаты по завершению работы, ограблений; возникают угрозы экономической безопасности государства, здоровью населения и т.д.

Таблица 1 – Внешняя миграция населения РК за 2004-2015 г.

Внешняя миграция населения Республики Казахстан за 2004-2015 годы												
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	человек											
	иммигранты											
Республика Казахстан	68 319	74 807	66 731	53 397	46 404	41 511	42 057	38 016	28 296	24 105	16 784	16 581
	эмигранты											
Республика Казахстан	65 530	52 139	33 690	42 435	45 287	33 985	26 541	32 920	29 722	24 384	28 946	30 047
	сальдо миграции											
Республика Казахстан	2 789	22 668	33 041	10 962	1 117	7 526	15 516	5 096	-1 426	-279	-12 162	-13 466

Примечание: Данные предоставлены Комитетом по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан в демографическом ежегоднике.

Таблица 2 – Внешняя миграция по этносам

	иммигранты				
	2011	2012	2013	2014	2015
все этносы	38016	28296	24105	16784	16581
казахи	26724	19161	16006	10123	9817
русские	4644	3497	2974	2815	2943
узбеки	651	673	538	422	326
украинцы	444	293	275	292	350
уйгуры	114	103	92	82	70
татары	374	314	227	237	241

	иммигранты				
	2011	2012	2013	2014	2015
немцы	324	256	213	229	238
др. этносы	4741	3999	3780	2584	2596

Примечание: Данные предоставлены Комитетом по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан в демографическом ежегоднике.

Литература

- 1 Papastergiadis N. The Turbulence of Migration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity. – Polity Press, 2000.
- 2 IshikKushchu, “Ethnic Return Migration and Public Debate: The Case of Kazakhstan”, International Migration, vol. 52(2), 2014. – P. 184-189.
- 3 Агентство Республики Казахстан по статистике. Казахстан в цифрах. Статистический сборник / Под редакцией А.А.Смаилова. – Алматы. – 2002.
- 4 Каржаубаева А. И. Миграционные процессы в Казахстане в 90-е годы // Молодые ученые о демографических проблемах в Казахстане: Сборник научных статей – Алматы. – 2000.
- 5 Международная организация по миграции (МОМ). Картирование неурегулированной миграции в Центральной Азии 2014 г. – Астана. – 2015.
- 6 Центр исследований Сандж. Анализ миграционной подвижности населения Республики Казахстан по итогам национальной переписи населения 2009 года. [Электрон.ресурс].-URL:<https://stat.gov.kz/getImg%3Fid%3DWC16200013452>

References

- 1 PapastergiadisN. TheTurbulenceofMigration: Globalization, Deterritorialization and Hybridity. – Polity Press, 2000.
- 2 IshikKushchu, “Ethnic Return Migration and Public Debate: The Case of Kazakhstan”, International Migration, vol. 52(2), 2014. – P. 184-189.
- 3 AgentstvoRespublikiKazahstanpostatistike. Kazahstan v cifrah. Statisticheskijsbornik / Pod redakciejA.A.Smailova. – Almaty. – 2002.
- 4 Karzhaubaeva A. I. Migracionnyeprocessy v Kazahstane v 90-e gody // Molodyeuchenye o demograficheskikhproblemah v Kazahstane: Sborniknauchnyhstatej – Almaty. – 2000.
- 5 Mezhdunarodnajaorganizacijapomigracii (MOM).Kartirovanieneuregulirovannojmigracii v Central’nojAzii 2014 g. – Astana. – 2015.
- 6 Centrissledovanijsandzh. AnalizmigracionnojpodvizhnostinaselenijaRespublikiKazahstanpoitogamnacional’nojperepisinaselenija 2009 goda. [Jelektron.resurs].-URL:<https://stat.gov.kz/getImg%3Fid%3DWC16200013452>

Берсугурова А.Ш.

**Актуальные проблемы
института завершения
производства по уголовному
делу (комментарий к статье 46
УПК РК)**

В статье комментируется содержание статьи 46 УПК РК. Анализируются условия завершения производства по уголовному делу по законодательству Республики Казахстан. Раскрываются формы окончания производства по уголовному делу. Особое внимание уделено правилам признания производства по уголовному делу завершенным. Делается акцент на изменения, внесенные в уголовный процесс новым законодательством. Рассматриваются задачи и полномочия субъектов уголовного процесса, вытекающие из новых задач уголовного процесса. Проводится сравнительный анализ с прежним законодательством.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное судопроизводство, завершение производства по уголовному делу, вступление в силу судебного решения, правосудие, субъекты уголовного процесса.

BersugurovaL.Sh.

**Actual problems of institute of
the completion of the criminal
proceedings (commentary
to article 46 of Criminal
ProcedureCode of the Republic
of Kazakhstan)**

In the article the content of Article 46 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan is commented. Also the conditions of the completion of the criminal proceedings under the laws of the Republic of Kazakhstan are analyzed. The forms of the end of the criminal proceedings are disclosed. Particular attention is paid to the rules of recognition of criminal complete. The emphasis is on the changes made to the criminal trial the new legislation. We consider the tasks and powers of the subjects of the criminal proceedings arising from the new tasks of the criminal process. A comparative analysis with the previous legislation is provided.

Key words: criminal proceedings, the completion of the criminal proceedings, the entry into force of the judgment, justice, subjects of criminal proceedings.

Берсугурова А.Ш.

**Қылмыстық сот ісін жүргізу
аяқталған институтының
өзекті мәселелері (Қазақстан
Республикасының Қылмыстық
процессуалдық
кодексінің 46-бабына
түсініктеме)**

Мақалада Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесуалдық кодексінің 46-бабына түсініктеме беріледі. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қылмыстық сот ісін жүргізу процесін аяқтайтын шарттары талдалады. Қылмыстық іс жүргізу аяқталғаның нысандары ашылады. Ерекше назар қылмыстық толық аяқтауережелеріне аударылады. Акцент қылмыстық процесстегі жаңа заңнамамен енгізілген өзгерістерге жасалған. Қылмыстық процесін жаңа міндеттер туындайтын қылмыстық сот ісін жүргізу субъектілерінің міндеттері мен өкілеттіктері қарастырылады. Алғашқы заңнамамен салыстырмалы ғылыми талдау өткізілген.

Түйін сөздер: қылмыстық іс, қылмыстық іс жүргізу, қылмыстық сот ісін жүргізудің аяқталуы, сот шешімі, сот төрелігін күшіне енуі, қылмыстық сот ісін субъектілері.

**АКТУАЛЬНЫЕ
ПРОБЛЕМЫ
ИНСТИТУТА
ЗАВЕРШЕНИЯ
ПРОИЗВОДСТВА ПО
УГОЛОВНОМУ ДЕЛУ
(комментарий к статье
46 УПК РК)**

Закрепленные в статье 46 уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан основные правила признания производства по уголовному делу завершёнными носят довольно конкретный и самодостаточный характер. Однако из-за необходимой краткости законодательного изложения норм следует все же прокомментировать некоторые положения данной статьи, тем более что они вносят новые существенные коррективы в данное понятие. Так, статья 46 УПК РК устанавливает, что производство по уголовному признается завершённым с момента:

- 1) вступления в силу постановления о полном прекращении производства по уголовному делу;
- 2) вступления в силу приговора или другого итогового решения по делу, если оно не требует принятия специальных мер по его исполнению;
- 3) получения подтверждения о приведении в исполнение приговора или другого итогового решения по делу, если оно требует принятия специальных мер по его исполнению.

Окончательным является решение суда или органа уголовного преследования о прекращении уголовного дела, если оно не обжаловано в установленном законом порядке либо если после проверки поступившей жалобы, уполномоченный орган, не отменил это постановление, таким образом признав его законным (части 6-8 статьи 35 УПК РК).

Постановление органа досудебного расследования о прекращении производства по делу может быть обжаловано прокурору либо в суд в соответствии с частью 4 статьи 36 УПК РК. Постановление прокурора о прекращении производства по делу может быть обжаловано вышестоящему прокурору либо в суд. При этом следует учесть, что порядок прекращения досудебного расследования и решения прокурора по результатам изучения прекращённого уголовного дела, регламентированы главой 36 УПК РК.

Жалобы на решение о прекращении уголовного дела на досудебной стадии могут быть поданы в течение одного года с момента вынесения соответствующего постановления органа уголовного преследования либо утверждения его прокурором (статья 102 УПК РК). Процедура рассмотрения жалобы о пре-

крашении производства по уголовному делу осуществляется по общим правилам главы 13 УПК РК.

Постановление судьи о прекращении уголовного дела, принятое в ходе предварительного слушания или в главном судебном разбирательстве (статья 327 УПК РК), может быть пересмотрено апелляционным судом в порядке главы 48 УПК РК.

Постановление суда о прекращении дела, вынесенное в ходе предварительного слушания или при главном судебном разбирательстве, подлежит немедленному исполнению в той его части, которая касается освобождения обвиняемого или подсудимого из-под стражи.

Итоговым решением суда первой инстанции является вынесенный обвинительный либо оправдательный приговор. По общим правилам приговор суда вступает в законную силу и обращается к исполнению по истечении срока на апелляционное обжалование или опротестование, если они не были обжалованы или опротестованы (часть 1 статьи 470 УПК РК).

В случае пересмотра дела в апелляционной инстанции, если он не отменен, приговор вступает в силу в день вынесения апелляционного постановления. Если апелляционные жалобы, протест были отозваны до начала заседания суда апелляционной инстанции, приговор вступает в силу в день вынесения апелляционной инстанцией постановления о прекращении производства по делу в связи с отзывом жалобы, протеста.

Приговор обращается к исполнению судом первой инстанции не позднее трех суток со дня вступления приговора в законную силу или возвращения дела из вышестоящего суда.

Учреждение или орган, исполняющий наказание, немедленно извещают суд, постановивший приговор, о приведении его в исполнение. Об исполнении приговора апелляционной инстанцией извещение направляется в соответствующий суд первой инстанции.

Процессуальные вопросы вступления итоговых судебных решений в законную силу и обращение их к исполнению регламентированы главой 51 УПК РК.

Некоторые различия сохраняются также в установлении общих правил сохранения конфиденциальности при производстве по уголовному делу, которые закреплены в статье 47 УПК РК. В ходе уголовного судопроизводства должны приниматься все предусмотренные законодательством меры по охране получаемых сведений,

составляющих государственные секреты и иную охраняемую законом тайну.

Законодатель формулирует постулат принятия в уголовном процессе мер по охране сведений: составляющих государственные секреты; составляющих иные тайны, к которым законодатель относит коммерческую тайну, информацию для служебного пользования, врачебную, личную тайну и другие виды охраняемых законом тайн.

Основная обязанность по обеспечению сохранности сведений, составляющих государственные секреты и иные охраняемые законом тайны, во время производства по уголовному делу ложится на должностных лиц, ведущих уголовный процесс. Находясь в системе уголовно-процессуальных отношений, лица, которым орган, ведущий уголовный процесс, предлагает сообщить или предоставить сведения, составляющие государственные секреты или иную охраняемую законом тайну, не могут отказаться от выполнения этого требования. Гарантиями сохранности государственных секретов и охраняемых законом тайн являются правила о подследственности, и подсудности, и в общих случаях предоставление лицам, от которых могут быть получены такие сведения, права предварительно получить от органа, ведущего уголовный процесс, письменное разъяснение в соответствующем протоколе необходимости получения указанных сведений для производства по уголовному делу.

Вопросы, регламентирующие государственные секреты, круг органов по защите государственных секретов, основные понятия, полномочия и так далее определяются Законом Республики Казахстан от 15 марта 1999 г. № 349-І «О государственных секретах» (с изм. и доп. по сост. на 07.11 2014 года).

Под государственными секретами признаются защищаемые государством сведения, составляющие государственную и служебную тайны, распространение которых ограничивается государством с целью осуществления эффективной военной, экономической, научно-технической, внешнеэкономической, внешнеполитической, разведывательной, контрразведывательной, оперативно-розыскной и иной деятельности, не вступающей в противоречие с общепринятыми нормами международного права.

Производство по уголовным делам должно осуществляться при строгом соблюдении законодательства, регламентирующего вопросы защиты государственных секретов. В случае если

материалы уголовного дела содержат сведения, составляющие государственные секреты, орган, ведущий уголовный процесс, должен вынести соответствующее постановление об ограничении доступа к ним, письменно уведомить об этом участников уголовного процесса и разъяснить им порядок допуска к таким сведениям.

В целях исключения возможности неправомерного ознакомления со сведениями, составляющими государственные секреты, лицами, не имеющими соответствующего допуска, материалы уголовного дела, содержащие государственные секреты, рекомендуется приобщать к делу отдельно от несекретных материалов (в отдельных томах).

Доказательства, содержащие сведения, составляющие государственные секреты, исследуются в закрытом заседании суда. В нем принимают участие лишь участники процесса, имеющие допуск к государственным секретам по соответствующей форме.

При исследовании в закрытом судебном разбирательстве доказательств, содержащих сведения, составляющие государственные секреты, председательствующий принимает меры, исключающие разглашение государственных секретов судебными приставами, конвоирами и иными лицами, обеспечивающими заседание суда.

Допуск к государственным секретам до заседания суда оформляется уполномоченным органом по обеспечению деятельности суда (аппаратом суда) – в отношении судей, присяжных заседателей, секретаря судебного заседания и других работников суда, органами прокуратуры – в отношении государственного обвинителя, органами юстиции – в отношении адвокатов и других участников уголовного процесса.

В соответствии с частью третьей статьи 29 УПК приговор суда и постановления, принятые по делу, во всех случаях, в том числе при проведении закрытого судебного разбирательства, провозглашаются публично. При этом приговоры и постановления суда должны быть изложены в редакции, исключающей разглашение государственных секретов. Приговор и постановления суда, принятые по делу и оглашенные публично, не могут быть засекречены.

Участники процесса могут заявлять ходатайства об ограничении гласности судебного разбирательства в целях предотвращения разглашения сведений об интимных сторонах жизни участвующих в деле лиц, обеспечения безопасности потерпевших, свидетелей и других лиц, членов их

семей или близких родственников, защиты интересов несовершеннолетних подсудимых, как на стадии назначения главного судебного разбирательства (предварительного слушания дела), так и в ходе главного судебного разбирательства.

Ограничение гласности судебного разбирательства может распространяться на весь период судебного заседания или на ту его часть, в которой исследуются обстоятельства, указанные в части 1 статьи 29 УПК РК, о чем должно быть указано в постановлении. Если в отношении отдельных подсудимых имеются основания для проведения закрытого судебного разбирательства в связи с охраной государственных секретов, а к другим подсудимым эти обстоятельства не относятся, суд вправе выделить из уголовного в отдельное производство другое уголовное дело, которое подлежит рассмотрению в закрытом судебном заседании.

Недопустимость разглашения данных досудебного расследования является необходимым ограничением гласности в целях наиболее эффективного достижения на этой стадии процесса общественных и частных интересов. Недопустимость разглашения данных расследования обеспечивает: 1) быстрое и полное раскрытие уголовного правонарушения; 2) эффективную защиту от подозрения и обвинения; 3) соблюдение охраняемых законами тайн; 4) защиту чести, достоинства и деловой репутации обвиняемого, других физических и юридических лиц; 5) безопасность участников уголовного процесса (свидетелей, потерпевших).

Основным средством обеспечения неразглашения данных досудебного производства является отобрание органом досудебного расследования подписки в этом у лиц, участвующих в процессе (часть 2 статьи 201 УПК РК). Подписка подтверждает разъяснение им соответствующей обязанности, поэтому при отказе дать подписку применяются правила удостоверения отказа от подписи (часть 7 статьи 123 УПК РК). Отказ дать подписку не освобождает лиц от ответственности.

Данное общее условие досудебного расследования кроме подписки о неразглашении обеспечивается и другими дополнительными процессуальными мерами, как например, засекречиванием данных о личности свидетеля, потерпевшего (пункт 2 части 1 статьи 97 УПК РК, а также часть 3 статьи 97 УПК РК); мерами неразглашения частных данных, предпринимаемыми при обыске (часть 11 статьи 254 УПК РК) и т.п.

Для неразглашения данных досудебного расследования используются и непроцессуальные меры (режим хранения уголовных дел; оформление допуска для лиц, ведущих расследование).

Конфиденциальность досудебного производства не абсолютна. Пределы гласности

определяет орган досудебного расследования. С разрешения прокурора лицо, осуществляющее досудебное расследование вправе предать гласности некоторые данные досудебного расследования, если этим не будет причинен ущерб интересам дела, а также правам и законным интересам его участников.

Литература

- 1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года: ЗРК № 231-V (с изм. и доп. от: 29 сентября 2014г № 239- V; 7 ноября 2014г. № 248- V; 31 октября 2015г. № 378- V; 13 ноября 2015г. № 400- V; 18 ноября 2015г. № 412- V; 24 ноября 2015г. № 419- V; 24ноября 2015г. № 422- V. // СП «параграф».
- 2 О государственных секретах: ЗРК от 15 марта 1999 г. № 349-I (с изм. и доп. по сост. на 07.11 2014 г. // СП «параграф».

References

- 1 The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 as follows: LRK№ 231-V (as amended and supplemented, and by September 29, 2014 № 239- V; 7 November 2014 № 248- V; 31 October 2015, № 378 – V; 13 November 2015 № 400- V; 18 November 2015 № 412- V; 24 November 2015 № 419- V; 24 November 2015 № 422- V. // JV «paragraph».
- 2 About State Secrets: LRK dated March 15, 1999 № 349-I (as amended and supplemented as of on 07.11 2014 // HS «paragraph».

Тапалова Р.Б.

Организационные аспекты расследования преступлений, совершаемых в сфере экологии при загрязнении окружающей среды

В статье рассмотрены вопросы организации расследования преступлений, совершаемых в сфере экологии при загрязнении окружающей среды. Показаны принципы взаимодействия участников, содействующих в розыске необходимой информации, обнаружении, фиксации и изъятии.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2574/ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экология, экологические правонарушения, загрязнение почвы, атмосферного воздуха, воды.

Tapalova R.B.

Organizational aspects of the investigation of crimes committed in the sphere of ecology with environmental pollution

The article deals with the organization of the investigation of crimes committed in the sphere of ecology with environmental pollution. Showing the principles of cooperation, rights and obligations of the participants contributing in the search for the information you need finding, fixing and withdrawal.

The article is executed within the scientific research №2574/GF4 “Problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)”.

Key words: ecology, environmental offenses, contamination of soil, air, water.

Тапалова Р.Б.

Экология саласында қоршаған ортаны ластаған қылмыстарды тергеуді ұйымдастырудың аспектілері

Мақалада қоршаған ортаны ластаған қылмыстарды тергеуді ұйымдастырудың сұрақтары қарастырылған. Қажет ақпаратты іздеу, табу, бекіту мен алуда қатысушылардың өзара әрекет қағидалары көрсетілген.

Мақала №2574/МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы түрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экология, экологиялық құқық бұзушылықтар, топырақ, ауа, судың ластануы.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ В СФЕРЕ ЭКОЛОГИИ ПРИ ЗАГРЯЗНЕНИЯХ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

Деятельность по раскрытию и расследованию невозможна без четкой организации. Вопросы организации расследования преступлений были объектом исследования многих криминалистов [например, 1-4], по отношению к правонарушениям в сфере экологии криминалистами разработаны рекомендации [5-9]. Организовать расследование – это означает:

- своевременно разработать согласованный план необходимых мероприятий;
- наладить взаимодействие между следователем, оперативными работниками, специалистами;
- обеспечить квалифицированное руководство следственно-оперативной группой;
- обеспечить проведение регулярных оперативных совещаний следственной группой;
- наладить систематический обмен информацией и отчетностью о результатах работы следственной группы и каждого следователя;
- обеспечить необходимые условия работы каждого сотрудника следственно-оперативной группы (СОГ).

Для эффективного расследования преступлений необходимо четкое взаимодействие органов досудебного следствия и дознания. Как отмечает редактор руководства для следователей И.Н. Кожевников: - сама природа расследования преступления в сфере экономики допускает как необходимую предпосылку своей организации – сочетания следственных и оперативно-розыскных действий, так как одних усилий следственных органов не всегда достаточно для решения многочисленных задач, по раскрытию и расследованию этих преступлений [1, с.3]. Это высказывание можно отнести и к расследованию экологических правонарушений.

Практика показывает: там, где оперативный работник и следователь работают в атмосфере взаимного доверия, товарищеского сотрудничества, оперативных действий, строгого соблюдения требований законов и нормативных актов, не возникает недоразумений, быстро и удачно реализуются оперативные материалы, успешно используются процессуальные и непроцессуальные методы при сборе ориентирующей информации и доказательств, наиболее полно, качественно и быстрее ведется

расследование [1, с.18-23]. Только взаимный и полный обмен необходимой для расследования информацией, которую получает как следователь, так и оперативный работник дает возможность успешно координировать оперативные мероприятия и следственные действия, своевременно и тактически грамотно выполнить следственные действия, удачно использовать при этом оперативно-розыскные данные и научно-технические средства.

Координация следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий осуществляется в процессе планирования, кроме случаев, когда оперативно-розыскные мероприятия предшествуют началу ведения уголовного дела. Но и тогда последующее сочетание этих действий всегда подчинено плану расследования. Следователь, решая те или другие задания по выявлению доказательной информации, должен четко представлять себе возможности оперативно-розыскных действий, их роль в следственных действиях и что планируется. Используя оперативные данные, следователь может определять направление расследования, выдвигать версии, намечать те или другие следственные действия, принимать определенные решения, выбирать наиболее эффективные тактические приемы проведения следственных действий [2, с.60-84].

Высокий уровень организации взаимодействия при расследовании преступления обеспечивается постоянной общей информацией следователей и работников органа дознания. Информация последних, полученная оперативно-розыскным путем, используется следователем, а данные взяты из процессуальных источников, служат основой для проведения соответствующих оперативно-розыскных мероприятий. Одной из наиболее эффективных форм обмена информацией является непосредственное ознакомление следователя с оперативно-розыскными данными, а органов дознания – с материалами досудебного следствия [3, с. 6-14]. Взаимодействие в процессе расследования предусматривает взаимную разработку планов проведения следственных действий и оперативных мероприятий, их осуществления, выполнение органом дознания поручений следователя и взаимную ответственность за раскрытие преступления и разоблачения виновных.

Взаимодействие между членами следственно-оперативной группы должно строиться на строгом сочетании и разграничении компетенции следственного и оперативного работника. Права и обязанности в достаточной мере полно

регламентированы уголовно-процессуальным законом и следователь не имеет права нарушать рамки предусмотренного действия.

Важным условием правильной организации взаимодействия является самостоятельность в выборе средств осуществления своих функций каждым участником. Следователь самостоятельно решает, какое процессуальное средство лучше применить в процессе расследования преступления, при этом он не вмешивается в оперативно-розыскную работу, давать указания какими средствами и методами орган дознания должен выполнить его поручение. Каждый действует в пределах своей компетенции при строгой персональной ответственности и соблюдении процессуальной самостоятельности следователя. Обсуждение тактики следственных действий может быть коллегиальным, но принятие решения должно быть единоличным, за что и несет ответственность следователь.

В настоящее время действующий уголовно-процессуальный закон (п.9 ст.60 УПК РК) предусматривает такие формы взаимодействия следователя и органа дознания при проведении досудебного следствия:

- поручение следователя органу дознания проведения розыскных действий;
- поручение следователя органу дознания выполнения отдельных следственных действий;
- предоставление помощи органом дознания следователю при проведении отдельных следственных действий;
- поручение проведения негласных следственных действий;
- консультация со специалистами [10].

Взаимодействие следователя и органа дознания не должно ограничиваться указанными формами взаимодействия. К другим формам взаимодействия можно отнести взаимный обмен информацией, общее обсуждение следственных и оперативно-розыскных данных, разработку планов общих действий, предоставление консультативной помощи и тому подобное. Взаимодействие следователя с оперативно-розыскным органом может быть эффективным лишь при соблюдении ряда принципиальных условий, а именно:

- осуществляться в строгом соответствии с требованиями уголовно-процессуального закона, закона об ОРД и следственной этики;
- быть согласованным (по целям, месту, времени), с планом и ходом расследования;
- обеспечивать руководящую и направляющую роль следователя на всех стадиях рассле-

дования при разграничении процессуальной и оперативно-розыскной компетенции субъектов взаимодействия и при должной самостоятельности оперативно-розыскных органов в выборе способов решений, поставленных следователем задач;

– основываться на взаимной помощи с использованием всех следственных и оперативно-розыскных возможностей и совместной ответственности за достижение поставленных перед взаимодействием целей;

– на сохранении в тайне взаимной оперативно-розыскной и следственной информации.

Конкретные мероприятия, осуществляемые оперативниками по заданию следователя, зависят от этапности следствия. Первоначальный этап во всех видах экологических правонарушений начинается с осмотра места происшествия, в осуществлении которого оперативные работники оказывают большую помощь следователю. Они организуют охрану места происшествия, помогают в обследовании территории, прилегающей к месту происшествия, обнаружении следов загрязнения, выявлении лиц, располагающих сведениями о правонарушении, если загрязнение сопровождается гибелью животных, подсчет количества трупов, помощь специалистам в отборе образцов из числа трупов для последующей экспертизы, помощь в утилизации остальных трупов животных, транспортировке изъятого материала и др. Следователь вместе с оперативными работниками анализирует собранные материалы в ходе осмотра и изъятые вещественные доказательства и совместно намечает дальнейшие неотложные следственные действия и оперативно-розыскные мероприятия. Особенно важно взаимодействие в этот период при оценке информации о результатах осмотра и др. Возникают, в основном, две ситуации:

1. Очевидна причина массовой гибели животных;

2. Не ясны причины массовой гибели животных.

В первой ситуации необходимость срочноискать источник загрязнения, во второй – найти причину гибели животных. Умелое взаимодействие в подобных случаях создает благоприятные условия для начала быстрого раскрытия преступлений, активная неотложная следственная и оперативно-розыскная деятельность и создается информационный фундамент дальнейшего расследования. И от того, насколько плодотворно налажено взаимодействие на этом этапе, во многом зависит успех расследования

уголовного дела в целом. Именно в этот период реализуются все основные формы взаимодействия, привлекаемые в соответствии ситуации участники – специалисты, оперативники.

Специфика расследования данного преступления обуславливает необходимость как можно более широкого привлечения специалистов. Помощь специалистов используется в формах: консультации и участие в проведении отдельных следственных действий. Консультация специалиста организуется чаще всего для ознакомления с условиями и правилами работы той или другой организации, к расследованию незаконной деятельности, к которой приступает следователь. Следователь не может владеть всеми знаниями, которые могут быть полезными при разоблачении преступника. В связи с этим следователь объективно вынужден приглашать соответствующих специалистов для оказания ему помощи при расследовании преступлений [11].

Потребность в помощи специалиста возникает на начальном этапе расследования, когда следователю необходимо убедиться в наличии достаточных оснований для завершения уголовного дела [6, с. 11-13]. Например, по факту массовой гибели лебедей-кликунов привлечены были сотрудники Актюбинского филиала РГКП «Республиканская ветеринарная лаборатория», эксперты Актюбинского филиала РГКП ЦСЭ МЮ РК, сотрудники лаборатории санитарно-эпидемиологической службы по г. Актюбинск. Была назначена экспертиза в Алматинский НИИ судебной экспертизы ЦСЭ МЮ РК. Проводя комплексное исследование, все специалисты-пришли к выводу, что гибель лебедей-кликунов произошла в результате употребления токсичной воды с содержанием сульфатов и хлоридов, многократно превышающих предельно допустимые нормы. Указанные вещества являются компонентами промышленных отходов химического завода. По факту загрязнения буровым шламом территории поселка в Западно-Казахстанской области привлекалась заведующая кафедрой по общей экологии КазНПУ (Казахского Национального Технического Университета им. И. Сатпаева) и т.д. [12]. Более того в некоторых ситуациях за последние два десятилетия (например, при массовой гибели тюленей, сайгаков, птиц и пр.) привлекались специалисты ближнего и дальнего зарубежья. Перечень тех организаций и учреждений, которые необходимы для установления обстоятельств экологического правонарушения на стадии доследственной проверки

и далее при доказывании настолько обширен, что требует самостоятельного изучения.

Таким образом, организационные аспекты расследования преступлений, совершаемых в сфере экологии при загрязнениях окружающей

среды осуществляется в рамках процессуальных и непроцессуальных форм, включающих в себя определенную систему правил, принципов, которыми определяется связь и последовательность проводимых следователем действий.

Литература

- 1 Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователя. Под ред. Кожевникова И.Н.- М., Спарк. 2001 – 415с.
- 2 Гинзбург А.Я., Поврезнюк Г.И., Оганов Н.И. Криминалистика: рекомендации к раскрытию преступлений. – Алматы, 2012. – 352 с.
- 3 Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск: Средне-Уральское кн. изд-во, 1976, переизд.2000г. – 184 с.
- 4 Нурғалиев Б.М. Организованная преступная деятельность (уголовно-правовые, процессуальные и криминалистические аспекты). – Караганда, 1997. – 196 с.
- 5 Образцов В.А. и др. Расследование преступных загрязнений водных объектов и атмосферного воздуха. М., 1981. – 64 с.
- 6 Кузьмин С.В., Аршаница Н.М. Расследование преступных загрязнений атмосферного воздуха и водных объектов: Учебное пособие. – СПб., 1994. – 160 с.
- 7 Меркурисов В.Х. Расследование и предупреждение, преступлений, связанных с загрязнением водоемов и воздуха: Учеб. пособие. М., 1987– 56 с.
- 8 Подголин Е.Е., Рохлин В.И. Методические рекомендации по расследованию преступных загрязнений водоемов и воздуха. – JL, 1979. – 85с.
- 9 Пиндюр И.И. Организация и методика расследования незаконной охоты: Учебное пособие. Караганда, 1985. – 80 с.
- 10 Республика Казахстан. Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4.07. 2014г. № 206-І (с послед. Изм. И доп.).
- 11 Вареникова С.П. Применение специальных знаний в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан: Учебное пособие.- Алматы: НАС, 2004. С.48.
- 12 Архив Алматинского НИИ судебных экспертиз ЦСЭ МЮ РК. 2009, 2010гг.

References

- 1 Rassledovanie prestupleniy v sfere ekonomiki. Rukovodstv dlya sledovatelya. Pod red. Kozhevnikova I.N.- M., Spark. 2001 – 415 s.
- 2 Ginzburg A.Ya., Povreznyuk G.I., Oganov N.I. Kriminalistika: rekomendatsii k raskryitiyu prestupleniy. – Almatyi, 2012. – 352 s.
- 3 Gerasimov I. F. Nekotorye problemy raskryitiya prestupleniy. – Sverdlovsk: Sredne-Uralskoe kn. izd-vo, 1976, pereizd.2000g. – 184 s.
- 4 Nurgaliev B.M. Organizovannaya prestupnaya deyatel'nost (ugolovno-pravovyye, protsessualnyie i kriminalisticheskie aspekty). – Karaganda, 1997. – 196 s.
- 5 Obratstov V.A. i dr. Rassledovanie prestupnyih zagryazneniy vodnyih ob'ektov i atmosfernogovozduha. M., 1981. – 64 s.
- 6 Kuzmin S.V., Arshanitsa N.M. Rassledovanie prestupnyih zagryazneniy atmosfernogovozduha i vodnyih ob'ektov: Uchebno-eposobie. – SPB., 1994. – 160 s.
- 7 Merkurisov V.H. Rassledovanie i preduprezhdenie, prestupleniy, svyazannyih s zagryazneniem vodoemov i vozduha: Ucheb. posobie. M., 1987– 56 s.
- 8 Podgolin E.E., Rohlin V.I. Metodicheskie rekomendatsii porassledovaniyu prestupnyih zagryazneniy vodoemov i vozduha. – JL, 1979. – 85s.
- 9 Pindyur I.I. Organizatsiya i metodika rassledovaniya nezakonnoy ohoty: Uchebnoeposobie. Karaganda, 1985. – 80 s.
- 10 Respublika Kazakhstan. Ugolovno-protsessualnyiy kodeks RK ot 4.07. 2014g. № 206-І (s posled. izm. i dop.).
- 11 Varenikova S.P. Primeneniye spetsialnyih znaniy v ugolovnom sudoproizvodstve Respubliki Kazakhstan: Uchebnoeposobie.- Almatyi: NAS, 2004. S.48.
- 12 Arhiv Almatinskogo NII sudebnyih ekspertiz TsSEM Yu RK. 2009, 2010gg.

Омарова А.Б.
**Детерминанты незаконной
миграции**

Противодействие незаконной миграции – одна из актуальных проблем в стране. Для решения данной проблемы необходимо выявить комплекс детерминант, способствующих масштабам незаконной миграции в стране в целом. В статье рассматриваются проблемы определения причин и условий способствующих незаконной миграции.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2582/ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: незаконная миграция, причины, условия, детерминанты, преступность, виктимология, виктимизация, криминогенная ситуация.

Omarova A.B.
**The determinants of illegal
migration**

Counteraction of illegal migration is one of urgent problems in the country. Generally, for the solution of this problem it is necessary to reveal a complex of the determinants promoting scales of illegal migration in the country. In article problems of definition of the reasons and conditions promoting illegal migration are considered.

The article is executed within the scientific research №2582/GF “Criminal-legal and criminological prevention measures of criminal consequences of illegal migration”

Key words: illegal migration, reasons, conditions, determinants, crime, viktimologiya, victimization, criminogenic situation.

Омарова А.Б.
**Заңсыз көші-қонның
детерминанттары**

Заңсыз көші-қонға қарсы тұру – елдегі өзекті мәселелердің бірі. Бұл мәселені шешу үшін елдегі заңсыз көші-қон масштабына жәрдемдесетін детерминанттарының кешенін айқындау қажет. Мақалада заңсыз көші-қонға жәрдемдесетін себептер мен жағдайларды анықтау мәселелері қарастырылған.

Мақала №2582/МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: заңсыз көші-қон, себептер, жағдайлар, детерминанттар, қылмыстылық, виктимология, виктимділік, криминогендік жағдай.

ДЕТЕРМИНАНТЫ НЕЗАКОННОЙ МИГРАЦИИ

Преступность мигрантов – иностранных граждан и лиц без гражданства является, с одной стороны, частью преступности в РК, а с другой стороны, характеризуется отличительными от преступности граждан РК особенностями: повышенной общественной опасностью, обусловленной тем, значительное количество преступлений, совершаемых мигрантами, относится к категории тяжких и особо тяжких; уровнем преступности и сезонными колебаниями; высокой степенью латентности; повышенной виктимностью мигрантов-иностранцев; видовыми и региональными различиями преступлений [1].

Очевидно, что противодействие незаконной миграции – одна из актуальных проблем в стране. Для решения данной проблемы необходимо выявить комплекс детерминант, способствующих масштабам незаконной миграции в стране в целом.

Можно согласиться с тем, что основополагающими факторами, повлиявшими на увеличение масштабов нелегальной миграции следует обозначить: 1) геополитическое переустройство постсоветского пространства, изменение национально-политических приоритетов в государствах нового зарубежья; 2) более надежное экономическое положение и более высокий уровень жизни в одних государствах по сравнению с другими в СНГ, так и с рядом других стран дальнего зарубежья (Ближнего и Среднего Востока, Африки, Азии); 3) многообразии форм занятости на рынке труда, сопровождаемое расширением частного сектора, индивидуальной трудовой деятельностью, быстрым ростом теневой экономики, смешанными формами собственности с участием иностранного капитала; 4) пробелы законодательства в вопросах, связанных с въездом, пребыванием и занятостью иностранных граждан, несовершенством работы иммиграционного контроля; «прозрачность» границ с сопредельными странами; 5) удобное географическое положение страны.

Думается, что указанные выше причины нельзя отнести только к разряду причин, обуславливающих масштабность именно незаконной миграции. Указанные детерминанты способствуют и росту общей миграционной активности на территории страны.

К перечисленным причинам можно добавить следующие: 1) выгодное географическое положение страны; 2) благоприятная расположенность границ, являющаяся сопутствующим фактором для развития взаимовыгодных экономических, культурных и иных связей с сопредельными странами.

Преступность в отношении мигрантов детерминируется совокупностью обстоятельств, которые в свою очередь способствуют сохранению преступности в государстве.

Виктимологическими детерминантами принято называть процессы, которые находятся в причинной связи с совершенным впоследствии преступлением [1].

Такие процессы определяют формирование потенциальной повышенной виктимности и способствуют совершению преступлений.

Как правило, выделяются три группы факторов детерминации преступности в отношении мигрантов:

- комплекс причин, условий, которые повлияли на формирование личности еще до возникновения проблемных жизненных обстоятельств, обусловившей цели миграции;
- факторы, которые непосредственно обусловили возникновение проблемного жизненного обстоятельства, сформировавшего цели миграции, стимулировавшее миграцию;
- комплекс обстоятельств, которые оказывают влияние на мигрантов после их приезда в конкретный населенный пункт.

В детерминации виктимности мигрантов главное значение имеет конкретное жизненное обстоятельство (ситуация), в которой они оказываются после приезда. Кроме того, свою роль играет и отсутствие четкой системы учета и регистрации иностранцев с момента пересечения ими государственной границы и отсутствие слаженной системы контроля за их передвижением по стране.

С учетом исторического развития виктимологии в русле исследований взаимодействия преступника и жертвы, а также системного подхода к изучению виктимности следует выделить среди детерминантов главные (собственно причины) и второстепенные (условия и иные факторы). Для наиболее эффективного и конкретного исследования механизма совершения преступления в рамках виктимологии достаточно необходимо исследовать главные виктимогенные и антивиктимогенные детерминанты конкретных преступлений.

Так, главная роль в совершении преступления принадлежит преступнику, а личные качества жертвы выступают как провоцирующий фактор, могут быть поводом для совершения в отношении нее противоправного поведения. Поэтому тщательное изучение взаимоотношений между причинителем вреда и жертвой будет способствовать установлению истинных мотивов преступления. По мнению некоторых специалистов, взаимоотношения между жертвой и причинителем вреда могут быть неопределенными, предопределенными и случайными [2, с. 27].

Неопределенные или нейтральные взаимоотношения складываются только по инициативе правонарушителя, при этом роль потерпевшего пассивна. Для преступника важно, кто будет его жертвой, он сам выбирает ее с учетом своих желаний. При выборе объекта, например, ограбления преступник оценивает предполагаемую жертву с позиций получения максимальных средств.

Предопределенные взаимоотношения возникают тогда, когда есть условия, притупляющие осторожность жертвы, лишаящие его возможности критически оценивать сложившуюся ситуацию, облегчающие совершение в отношении него преступления. Здесь жертва заранее известна, так как взаимоотношения базируются на личных связях (родственных, дружеских и т.п.). Образ жизни жертвы, ее взаимоотношений с преступником определяют замысел преступника, а жертва не предполагает ничего, поэтому не предпринимает мер защиты. Иногда поведение самой жертвы может быть провоцирующим: в случае совершения аморальных или противоправных действий, или неосторожных действий (например, оставление вещи без присмотра). Одной из составляющих качества индивидуальной виктимности, зависящей от субъективных и объективных факторов являются пол, возраст, наличие имущества, другие качества возможной жертвы как условие совершения преступления.

Можно сказать, что структурными составляющими процесса виктимизации являются основные субъективные и объективные явления, взаимодействующие между собой, что представляет сущность рассматриваемого процесса.

В целом же элементы механизма совершения преступления можно разделить на две группы: психологические и ситуационные или социальные детерминанты.

Психологические формируют личность с повышенной виктимностью, другие элементы являются обстоятельствами, непосредственно предшествующими совершению преступления, или виктимологическими ситуациями.

В первую группу виктимологических детерминант входят факторы, формирующие личность с повышенной виктимностью: неправильное воспитание, неправильное поведение, неумение строить отношения с людьми, виктимные поступки такие как, употребление спиртных напитков, неразборчивость в связях, связи с осужденными, употребление наркотиков, участие в азартных играх и др. В системе детерминант виктимного поведения они играют важную роль.

Играют роль и нравственно-психологические особенности жертвы: как отрицательные (половая распущенность, склонность к употреблению алкоголя и наркотиков, жадность, агрессивность, трусость, жестокость, пассивность, некритичность, физическая слабость и др.), так и положительные (доверчивость, доброта, тактичность, вежливость, храбрость, физическая подготовка).

Ко второй группе виктимологических детерминант относятся обстоятельства, непосредственно предшествующие совершению преступления. Их называют виктимогенными ситуациями, т.е. ситуациями, при которых складываются условия по воле потерпевшего или независимо от него, благоприятствующие преступнику, посягающему на жертву [3].

Кроме того, важная роль отводится различным формам виктимизации: первичная виктимизация; многократная виктимизация; повышенная виктимизация; злостно-агрессивная виктимизация; провоцирующая виктимизация.

В зависимости от модели поведения жертвы преступлений, совершаемых в общественных местах, важна их типология: легкомысленные жертвы; аморальные жертвы; позитивные жертвы. Данная типология позволяет более эффективно планировать и осуществлять профилактические мероприятия.

Основные направления виктимологической профилактики преступлений, совершаемых в общественных местах, при этом рассматриваются в виде совокупности мер и мероприятий экономического, социально-культурного, воспитательного и правового характера, которые направлены на снижение уровня корыстной виктимности как отдельных граждан, так

и общества в целом. Сюда включаются: «а) организационное построение процесса виктимологической профилактики корыстно-насильственных преступлений, совершаемых в общественных местах (правовая основа, цель, задачи, функции и принципы деятельности); б) участники предупредительной деятельности (главными субъектами при этом являются подразделения криминальной милиции, патрульно-постовой службы милиции и участковые уполномоченные милиции); в) меры воздействия (убеждение, помощь и защита), применяемые в различных видах (общие и индивидуальные) и формах (ранние и непосредственные) воздействия; г) механизм реализации (информационно-аналитическое, организационно-методическое, правовое, ресурсное и кадровое обеспечение)» [3].

Учитывая теоретические аспекты виктимности обеспечить безопасность мигрантов, виктимность мигрантов профилактическими мерами очень сложно. Это обусловлено разнородностью контингента мигрантов.

С одной стороны, общие меры безопасности населения, применяемые повсеместно, направлены на обеспечение правопорядка, охрану прав и законных интересов любых граждан страны. Поэтому чем выше уровень безопасности населения, тем, соответственно, выше и уровень защищенности приезжих, иностранцев в том числе. Но с другой стороны, в интересах борьбы с преступностью к разным контингентам населения, в том числе к мигрантам необходим специфический подход.

Так, поскольку на виктимологическую ситуацию влияют количественные и качественные параметры потока мигрантов, в интересах охраны правопорядка предпринимаются меры как по сокращению по возможности количества мигрантов или оптимизацию количества мигрантов, так и создание надлежащих условий их пребывания в стране, позволяющих снизить возможность возникновения криминогенных ситуаций.

Безусловно, достижение этих целей предполагает общепрофилактические меры, т.е. совершенствование политической, экономической и духовной сфер жизни общества.

То обстоятельство, что борьба с преступностью зависит, прежде всего, от проведения эффективной политики реформ в стране, а потом от состояния предупредительной и правоохранительной деятельности, очень ярко иллюстрирует анализ преступности мигрантов.

На сегодняшний день отсутствие системности в законодательном регулировании миграционных процессов на государственном и межгосударственном уровнях свидетельствует о б отсутствии эффективности организационно-правовых средств. Система миграционного контроля также не исключение.

Одни только специальные меры, без общесоциальных мер, не смогут нейтрализовать негативные последствия миграции. Ясно, что дополнительные рабочие места будут стабильно создаваться только при росте производства, при успешной социально-экономической политике.

Литература

- 1 Ромодановский К. Миграционная политика – в интересах общества и государства // Милиция. 2009. № 2. С. 7-11
- 2 Полубинский В.И. Криминальная виктимология и проблемы предварительного следствия. – Волгоград, 1980. – 137 с.
- 3 Басков А.В. Виктимологическая профилактика корыстно – насильственных преступлений, совершаемых в общественных местах. Дисс... на соискание канд...юрид...наук // [Электронный ресурс]: <http://lawtheses.com/viktimologicheskaya-profilaktika-korystno-nasilstvennyh-prestupleniy-sovershaemyh-v-obschestvennyh-mestah#ixzz4PP9Nsgp0>

References

- 1 Romodanovskij K. Migracionnaja politika – v interesah obshhestva i gosudarstva // Milicija. 2009. № 2. S. 7-11
- 2 Polubinskij V.I. Kriminalnaja viktimologija i problemy predvaritelnogo sledstvija. – Volgograd, 1980. – 137 s.
- 3 Baskov A.V. Viktimologicheskaja profilaktika korystno – nasilstvennyh prestuplenij, sovershaemyh v obshhestvennyh mestah. Diss... nasoiskanie kand...jurid...nauk // [Elektronnyj resurs]: <http://lawtheses.com/viktimologicheskaya-profilaktika-korystno-nasilstvennyh-prestupleniy-sovershaemyh-v-obschestvennyh-mestah#ixzz4PP9Nsgp0>

Джансараева Р.Е.

О проблемах определения объекта экологических уголовных правонарушений

В статье рассматриваются различные подходы к определению объекта экологических правонарушений. Проблема объекта преступления в теории уголовного права является одной из сложных и неоднозначно решаемых. До сих пор в науке уголовного права ведутся научные дискуссии по вопросам определения объекта преступления.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2574/ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: объект преступления, экологические преступления, общественные отношения, экологическая безопасность.

Dzhansarayeva R.Y.

About problems of defining the object of ecological criminal offences

In article various approaches to definition of an object of ecological offenses are considered. The crime object problem in the theory of criminal law is one of difficult and ambiguously solvable issues. Still in science of criminal law scientific discussions concerning definition of a crime object are conducted.

The article is executed within the scientific research №2574/GF4 "Problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)".

Key words: crime object, ecological crimes, public relations, ecological safety.

Джансараева Р.Е.

О проблемах определения объекта экологических уголовных правонарушений

Мақалада экологиялық құқық бұзушылықтардың объектісін анықтауға қатысты әртүрлі көзқарастар қарастырылған. Қылмыстық құқық теориясында қылмыстың объектісінің мәселелесі күрделі және біркелкі шешілмейтін мәселелердің қатарында. Осы күнге дейін қылмыстық құқық теориясында қылмыстың объектісін анықтау сұрақтарына қатысты ғылыми пікірталастар толассыз жүргізілуде.

Мақала №2574/МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстың объектісі, экологиялық қылмыс, қоғамдық қатынас, экологиялық қауіпсіздік.

**О ПРОБЛЕМАХ
ОПРЕДЕЛЕНИЯ
ОБЪЕКТА
ЭКОЛОГИЧЕСКИХ
УГОЛОВНЫХ
ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

Проблема определения объекта экологических преступлений относится к числу актуальных и дискуссионных вопросов уголовного права. Существующие подходы к определению объекта экологических преступлений в науке уголовного права не отличаются единством мнений. В юридической литературе можно встретить следующие определения объекта экологических преступлений:

- окружающая природная среда (ее объекты); охраняемые законом природные объекты и природные комплексы, окружающая среда, природные ресурсы (природные богатства) [1, с. 17; 2, с. 179; 3, с. 289];
- порядок использования природных ресурсов, охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности [4, с. 18];
- экологический правопорядок [5, с. 215];
- интересы народного хозяйства в различных сферах [6, с. 70];
- режим использования природных ресурсов [7, с. 29-32];
- экологическая безопасность [8, с. 32];
- «нормальные» отношения во взаимодействии общества и природы, т.е. общественные отношения по поводу окружающей среды как основы существования и жизнедеятельности человеческого общества [9, с. 77-83];
- природоохранный интерес [10, с. 25];
- определенная совокупность социально одобренных и охраняемых законом природоохранительных отношений, направленных на охрану, оздоровление и улучшение окружающей природной среды, научно обоснованное, рациональное использование и воспроизводство природных ресурсов, сохранение нормального экологического состояния объектов природы [11, с. 5];
- порядок использования природных ресурсов, охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности [12, с. 49-50];
- комплексные (интегрированные, экологические или схожие) общественные отношения по охране окружающей природной среды; конституционные права граждан на благоприятную окружающую среду [13, с. 84; 14, с. 16].

Сложность в формулировании объекта экологических преступлений, прежде всего, обусловлена тем, что сама проблема объекта преступления в теории уголовного права является одной из сложных и неоднозначно решаемых. До сих пор в науке уголовного права ведутся научные дискуссии по вопросам определения объекта преступления. Причиной разногласий и различных доктринальных подходов в определении объекта преступления можно считать, в частности, различные подходы относительно внутреннего строения общественного отношения и содержания его элементов. Проблемы в формулировании объекта экологических преступлений также связаны с многообразием экологических компонентов, поставленных под охрану уголовно-правовых норм.

В современном отечественном уголовном праве на протяжении длительного времени доминирующей оставалась теория объекта преступления как общественных отношений. Признавая объектом преступлений общественные отношения, следует учитывать также различного рода гарантированные законом правовые блага (правовые интересы) и правовые ценности, которые также охраняются уголовным законом от преступных посягательств.

В обозначенном аспекте объект экологических преступлений чаще всего представляется как «охраняемые уголовным законом интегрированные общественные отношения по рациональному использованию, сохранению качественно благоприятной для человека природной среды и обеспечению экологической безопасности общества». [15, с. 12–13]. Хотя и подобный подход в последние годы все больше и больше подвергается критике [16, с. 22].

Анализ новой экологической реальности побуждает некоторых исследователей (А.К. Голиченков, Э.Н. Жевлаков, А.М. Плешаков и др.) использовать для обозначения специфики объекта современных экологических преступлений такие понятия, как «общественные (экологические) отношения», «комплексные экологические отношения», «интегральные отношения» и т.п.

Следует учесть, что при совершении экологических преступлений вред может наноситься не только самой природной среде и ее отдельным природным компонентам, но и экологическим правам и интересам граждан, а соответственно, жизни и здоровью человека. Поэтому вопрос, касающийся детализации объекта экологических преступлений, без сомнения, вызывает усиленное внимание научной среды. Одна-

ко единства мнений в рассматриваемом вопросе так и не достигнуто. Среди ученых мнения относительно объекта экологических преступлений весьма различны, поэтому неодинаковы и их дефиниции.

Так, А.А. Гареев понимает под объектом экологических преступлений сложный комплекс фактических общественных отношений, их правовой формы и материальной оболочки: рациональное и соответствующее нормам экологического законодательства осуществление этих отношений обеспечивает жизнедеятельность человека, использование им окружающей среды как непосредственного базиса существования, удовлетворения разумных социальных потребностей и гарантирует его безопасность [17, с. 14].

По мнению И.М. Журавского под объектом экологических преступлений следует понимать конкретные общественные отношения по охране, рациональному использованию отдельных видов природных богатств, а также соблюдению требований при осуществлении хозяйственной и иной деятельности [18, с. 82].

Обозначенные подходы к определению объекта экологических преступлений, несомненно, представляются достаточно интересными, но не лишены нареканий. И если с рациональным порядком использования природных ресурсов и обеспечением конституционных прав граждан на благоприятную окружающую среду можно согласиться, то позиция тех авторов, которые считают объектом экологических преступлений сами природные ресурсы, представляется неосновательной, так как в данном случае подменяются такие понятия, как объект и предмет преступления. Кроме того, при раскрытии обозначенного понятия вообще не упоминается экологическая безопасность, без которой осмыслить сущность и многоаспектность объекта экологических преступлений представляется просто невозможным, поскольку, охраняя природу, человек тем самым обеспечивает и собственную экологическую безопасность.

Э.Н. Жевлаков предлагает рассматривать объект экологических преступлений как «совокупность экологически значимых общественных отношений, как социальный институт, возникший вследствие появления потребности в охране природы и обеспечения благоприятных условий развития и существования людей» [15, с. 195]. По его мнению, «объект экологических преступлений – это охраняемые уголовно-правовые интегрированные общественные отноше-

ния по рациональному использованию, сохранению качественно благоприятной для человека природной среды и обеспечению экологической безопасности населения» [19, с. 12-13]. Однако Э.Н. Жевлаков, формулируя понятие объекта экологических преступлений, не упоминает различных аспектов экологической безопасности, а говорит лишь о том, что составным элементом этой социальной общности является немаловажный экологический правопорядок [20, с. 196].

По мнению А.М. Плешакова, объектом экологических преступлений выступают общественные (экологические) отношения, обеспечивающие условия для оптимальной жизнедеятельности человека и общества во взаимосвязи со средой обитания [21, с. 82].

Вместе с тем, А.М. Плешаков не только исключает из объекта экологических преступлений охраняемые уголовным правом интегрированные общественные отношения по рациональному природопользованию, но и подвергает сомнению правомерность признания объектом экологических преступлений общественных отношений по сохранению качественно благоприятной для человека природной среды. Утверждая, что «правом не регулируются отношения по поводу использования неблагоприятной природной среды, а уж цель ее сохранения вовсе не входит в задачи законодательства», автор делает вывод, что «центральный элемент охраняемых

общественных отношений – обеспечение экологической безопасности населения» [22, с. 84].

О.Л. Дубовик полагает, что «объект экологических преступлений – это сложный целостный комплекс фактических общественных отношений, их правовой формы и материальной оболочки, рациональное и соответствующее нормам экологического законодательства осуществление которых обеспечивает жизнедеятельность человека, использование им окружающей среды как непосредственного базиса существования, удовлетворения разумных социальных потребностей и гарантирует его безопасность» [6, с. 86].

По мнению Н.П. Лопашенко, характеристики сторон объекта экологических преступлений полностью укладываются в понятие экологической безопасности и, следовательно, «родовым объектом экологических преступлений выступает общественная безопасность», которую автор понимает, как «состояние защищенности общественных интересов» [23, с. 31].

Понятие экологической безопасности, в широком смысле, включает и благоприятность окружающей среды, и состояние защищенности природной среды и отдельных природных компонентов, и реализацию прав граждан на благоприятную окружающую среду и иные жизненно важные интересы человека. Законодатель стремится поставить под охрану уголовного закона различные аспекты экологической безопасности.

Литература

- 1 Петров В.В. Экологические преступления: понятие и составы // Государство и право. – 1993. – № 8.
- 2 Охрана окружающей природной среды. Постатейный комментарий к Закону России. – М. – 1993.
- 3 Петров В.В. Экологическое право России. – М.: БЕК. – 1995.
- 4 Мунтян Н.В. Правовая охрана природы. – М. – 1961.
- 5 Петров В.В. Экология и право. – М. – 1981.
- 6 Дубовик О.Л., Жалинский А.Э. Причины экологических преступлений. – М. – 1988.
- 7 Андрейцев В.А. К модели экологических преступлений УК союзных республик // Вестник МГУ. Сер. 11. Право. – 1989. – № 5.
- 8 Лопашенко Н.А. Экологические преступления. – СПб. – 2002.
- 9 Бушуева Т.А., Дагель П.С. Объект уголовно-правовой охраны природы // Сов. государство и право. – 1971. – № 8.
- 10 Пакутин В.Д. Уголовно-правовая охрана внешней природной среды: объект и система преступлений. – Уфа. – 1977.
- 11 Гавриш С.Б. Уголовная ответственность за незаконную порубку леса: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харьков. – 1980.
- 12 Повелицына П.Ф. Уголовно-правовая охраны природы в СССР: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М. – 1991.
- 13 Плешаков А.М. Экологические преступления: концепции и система понятий // Государство и право. – 1993. – № 8.
- 14 Плешаков А.И. Уголовно-правовая борьба с экологическими преступлениями: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – М. – 1994.
- 15 Жевлаков Э.Н. Экологические преступления: понятие, виды, проблемы ответственности. Дис. ... докт. юр. наук. – М. – 1991.
- 16 Загородников Н.И. Объект преступления: от идеологизации содержания к естественному понятию // Проблемы уголовной политики и уголовного права. Межвузовский сборник научных трудов. – М. – 1994.
- 17 Гареев А.А. Экологические преступления: уголовно-правовое противодействие: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – СПб. – 2006.

- 18 Журавский И.М. Составы экологических правонарушений и ответственность юридических лиц // Право и государство: теория и практика. – 2007. – №3.
- 19 Жевлаков Э.Н. Экологические преступления: понятие, виды, проблемы ответственности: Автореферат дис. ... доктора юрид. наук. – М. – 1992.
- 20 Жевлаков Э.Н. Уголовное право России: Учебник / Под ред. Б.В. Здравомыслова, Ю.А. Красикова, А.И. Рарог. – М.: Юридическая литература. – 2004.
- 21 Плешаков А.М. Уголовно-правовая борьба с экологическими преступлениями (теоретические и прикладные аспекты исследования): Дис. ... докт. юрид. наук. – М. – 1994.
- 22 Плешаков А.М. Экологические преступления (понятия и квалификация). – М. – 1994.
- 23 Лопашенко Н.А. Экологические преступления. – СПб. – 2002.

References

- 1 Petrov V.V. EHkologicheskipeprestupleniya: ponyatie i sostavy //Gosudarstvo i pravo. – 1993. – № 8.
- 2 Ohranaokruzhayushchejprirodnojsredy. Postatejnyjkommentarij k ZakonuRossii. – М. – 1993.
- 3 Petrov V.V. EHkologicheskoepravoRossii. – М.: БЕК. – 1995.
- 4 Muntyan N.V. Pravovayaohranaprirody. – М. – 1961.
- 5 Petrov V.V. EHkologiya i pravo. – М. – 1981.
- 6 Dubovik O.L., ZHalinskij A.EH. Prichinyehkologicheskipestuplenij. – М. – 1988.
- 7 Andrejcev V.A. K modeliehkologicheskipestuplenij UK soyuznyhrespublik // Vestnik MGU. Ser. 11. Pravo. – 1989. – № 5.
- 8 Lopashenko N.A. EHkologicheskipestupleniya. – SPb. – 2002.
- 9 Bushueva T.A., Dageľ P.S. Ob"ektugolovno-pravovojohranyprirody //Sov. gosudarstvo i pravo. – 1971. – № 8.
- 10 Pakutin V.D. Ugolovno-pravovayaohranavneshnejprirodnojsredy: ob"ekt i sistemapestuplenij. – Ufa. – 1977.
- 11 Gavrish S.B. Ugolovnayaotvetstvennost' zanezakonnuyuporubkulesa: Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – Har'kov. – 1980.
- 12 Povelicyna P.F. Ugolovno-pravovayaohranyprirody v SSSR: Avtoref. dis. ... dokt. jurid. nauk. – М. – 1991.
- 13 Pleshakov A.M. EHkologicheskipestupleniya: koncepcii i sistemaponyatij // Gosudarstvo i pravo. – 1993. – № 8.
- 14 Pleshakov A.I. Ugolovno-pravovayabor'ba s ehkologicheskimipestupleniyami: Avtoref. dis. ... dokt. jurid. nauk. – М. – 1994.
- 15 Zhevlakov E.H.N. EHkologicheskipestupleniya: ponyatie, vidy, problemyotvetstvennosti. Dis. ... dokt. jur. nauk. – М. – 1991.
- 16 Zagorodnikov N.I. Ob"ektprestupleniya: otideologizaciiisoderzhaniya k estestvennomuponyatiyu // Problemyugolovnojpolitiki i ugolovnogoprava. Mezhevuzovskijborniknauchnyhtrudov. – М. – 1994.
- 17 Gareev A.A. EHkologicheskipestupleniya: ugolovno-pravovoeprotivodejstvie: Avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – SPb. – 2006.
- 18 Zhuravskij I.M. Sostavyehkologicheskipestuplenij i otvetstvennost' yuridicheskihlic // Pravo i gosudarstvo: teoriya i praktika. – 2007. – №3.
- 19 Zhevlakov E.H.N. EHkologicheskipestupleniya: ponyatie, vidy, problemyotvetstvennosti: Avtoreferat dis. ... doktorayurid. nauk. – М. – 1992.
- 20 Zhevlakov E.H.N. UgolovnoepravoRossii: Uchebnik / Pod red. B.V. Zdravomyslova, YU.A. Krasikova, A.I. Rarog. – М.: YUridicheskayaliteratura. – 2004.
- 21 Pleshakov A.M. Ugolovno-pravovayabor'ba s ehkologicheskimipestupleniyami (teoreticheskie i prikladnyeaspektyissledovaniya): Dis. ... dokt. jurid. nauk. – М. – 1994.
- 22 Pleshakov A.M. EHkologicheskipestupleniya (ponyatiya i kvalifikaciya). – М. – 1994.
- 23 Lopashenko N.A. EHkologicheskipestupleniya. – SPb. – 2002.

Тапалова Р.Б., Маликова Ш.Б.
Судебно-ботаническая экспертиза при расследовании экологических правонарушений

В статье рассмотрены предмет, объекты судебно-ботанической экспертиз. Показаны задачи этих видов экспертиз. Кратко рассмотрены вопросы подготовки материалов при назначении судебно-ботанической экспертиз.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2574/ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экология, экологические правонарушения, растительный мир, классификация, идентификация.

Tapalova R.B., Malikova Sh.B.
Forensic-botanical expertise in the investigation of environmental violations

In the article the subject, objects of forensic-botanical examinations are considered. The tasks of these types of examinations are shown. The issues of preparing materials for the appointment of forensic botanical examinations are briefly considered.

The article is executed within the scientific research №2574/GF4 "Problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)".

Key words: ecology, ecological offenses, flora, classification, identification.

Тапалова Р.Б., Маликова Ш.Б.
Экологиялық құқық бұзушылықтарды тергеу барысындағы сот-ботаникалық сараптамасы

Мақалада сот-ботаникалық сараптаманың пәні, объектілері қарастырылған. Аталған сараптама түрлерінің міндеттері көрсетілген. Сот-ботаникалық сараптама тағайындауға материалдарды дайындау сұрақтары қысқаша қысқартылған.

Мақала №2574/МК4 «Жаһандану жағдайындағы экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы түрудың мәселелері(қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экология, экологиялық құқық бұзушылық, өсімдік әлемі, жүйелеу, сәйкестендіру.

**СУДЕБНО-
БОТАНИЧЕСКАЯ
ЭКСПЕРТИЗА ПРИ
РАССЛЕДОВАНИИ
ЭКОЛОГИЧЕСКИХ
ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

Судебно-зоологическая и судебно-ботаническая экспертизы могут назначаться при любых видах экологических правонарушений.

Предмет судебно-ботанической экспертизы объектов составляют фактические данные, обстоятельства гражданского, уголовного дела, административного производства, устанавливаемые на основе специальных ботанических и криминалистических познаний и исследований, относящиеся к предмету доказывания по уголовным и другим делам [1, 2, 3]. Задачи, решаемые судебной ботанической экспертизой, делятся на:

- неидентификационные (классификационные, диагностические, ситуационные);
- идентификационные.

Многообразие растительного мира, окружающего человека в его повседневной деятельности, определяет частоту встречаемости ботанических объектов в качестве вещественных доказательств. Одной из задач судебно-ботанической экспертизы – обнаружение на предмете-носителе объекта растительного происхождения. Когда речь идет о сравнительно большом количестве вещества с ясно выраженными таксономическими и физиологическими признаками, то такую задачу вполне может решить следователь. Если же объект представлен микроколичеством (микрочастицами) вещества, каким-либо образом видоизмененного, или если имеются сомнения относительно принадлежности его к растительному миру, к изъятию такого рода вещественных доказательств целесообразно привлекать специалиста с соответствующими образованием и навыками специалиста. В процессе классификационного исследования эксперт-ботаник относит вещественные доказательства в форме какого-либо материального образования или его отображения (зеленое пятно на одежде, отпечаток листа и т.д.) к конкретной общенаучной (стандартной) или специальной группе, т.е. определяет таксономическую принадлежность исследуемого объекта (природу вещества, род, вид, возраст, пол).

Обязательным условием идентификационного исследования растительных объектов является наличие сравниваемых образцов; его конечная цель – установление конкретного тождества объекта, причем в качестве объекта идентификации могут

выступать разного рода материальные образования – элементы вещной обстановки, имеющие пространственно очерченные границы. Установление объекта производится на основе всего объема информации о нем, включающей как признаки, повторяющиеся у всех представителей данного рода или вида (таксономические признаки), так и особенности, появившиеся как результат случайных обстоятельств (природные условия, антропогенный фактор, обстановка совершения преступления) и отличающие его от другого объекта, принадлежащего к данной таксономической единице. Наличие на объекте индивидуализирующих признаков (например, поражение насекомыми-вредителями, пестролистность и т.д.) предоставляет эксперту-ботанику возможность установить узкую групповую принадлежность, а иногда и конкретное тождество. Наиболее распространенными задачами идентификационного характера являются следующие; от определения таксона до установления общности условий существования хранения и т.п. отдельных объектов, а также индивидуальное отождествление данного растения либо отнесение его к определенному участку местности.

Установление особи – задача, решаемая лишь в отдельных случаях, когда имеются особенности, выделяющие объект среди ему подобных. Например, по факту незаконной охоты на дичь, занесенную в Красную книгу, преступники к ожидавшей их машине проходили через питомник, где выращивались новые сорта цветочных растений. На опытном участке росли петунии нового сорта с гофрированными лепестками, поливавшиеся для получения нестандартной окраски раствором различных микроэлементов. При осмотре одежды и обуви у каждого подозреваемого обнаруживались наслоения, исследование которых показало тождественность с цветами опытного участка [4].

Задачи судебно-ботанической экспертизы диагностического характера включают в себя установление каких-либо состояний объекта, переменных или постоянных, имеющих непосредственное отношение к событию преступления. Объектом исследования в этих случаях являются не только материальные образования, но и их химические, физические, физиологические и другие особенности, фиксируемые в динамике, поскольку любое изменение биологического объекта (во времени либо пространстве) выражается как в явной (например, превращение почки в лист или цветок), так и в скрытой. Специфика судебно-ботанической экспертизы заключается

в том, что вещественные доказательства растительного происхождения в силу своей природы подвержены как обратимым, так и необратимым изменениям. Как правило, это затрудняет работу эксперта, однако бывают случаи, когда именно наличие изменений морфологического (физиологического и др.) характера позволяет исследователю сделать соответствующие выводы.

Наиболее распространенными задачами диагностического характера являются: определение времени совершения конкретных действий (событий) по специфическим изменениям ботанических объектов – вещественных доказательств в соответствии с биологическими закономерностями, установление состояния объекта, определение причинно-следственных связей. К числу ситуационных задач относятся: установление механизма контактного взаимодействия биологического объекта биологического происхождения на месте происшествия имеющимся на них следах, установление элементов механизма события, реконструкция динамики события по биологической составляющей.

Вопросы следователя (суда) являются заданиями для эксперта, поэтому они должны четко определять цель экспертного исследования. Однако следователи и судьи не всегда точно формулируют вопросы. Следует особо подчеркнуть, что в тех случаях, когда следствие интересуется вопросом о принадлежности сравниваемых объектов только к одной стандартной ботанической группе, что часто встречается в экспертной практике, он должен быть сформулирован в форме: «Имеют ли объекты общую таксономическую принадлежность?». Констатация общей родовой, групповой общности имеет в виду установление не только таксономических, но и иных признаков.

Круг идентификационных задач судебно-ботанической экспертизы широк: от установления общей таксономической, родовой, групповой принадлежности до индивидуального отождествления особи. Установление особи – задача, решаемая лишь в отдельных случаях, когда имеются особенности, выделяющие объект среди ему подобных.

Вопросы, разрешаемые экспертизой растительных объектов, разнообразны и специфичны для каждого случая.

Когда следственным путем невозможно установить природу вещественных доказательств, перед экспертом целесообразно ставить вопрос: «Какова природа (таксономическая принадлежность) вещественных доказательств, изъятых с

предметов-носителей?». Так, если обнаружен труп животного (сайгака) с наслоениями растений и с одежды подозреваемого изъяты частицы, похожие на растительные, отсутствующие на месте его обнаружения, по ним можно локализовать место незаконной охоты, путь следования и т.д.

Подготовка материалов: Если следователь сам изымает ботанические объекты, он должен помнить, что на экспертизу следует представлять все частицы, сколько-нибудь похожие на растительные, растения – преимущественно целиком и, по возможности, весь спектр растительности данного участка местности. Между количеством исследуемого вещества и точностью экспертного исследования существует

прямая зависимость. Однако есть и особенности, которые необходимо учитывать в процессе изъятия растительных частиц различного происхождения. Листья, цветы, а также целые травянистые растения лучше всего вкладывать расправленными между листами твердой бумаги и заклеивать по периметру или крест-накрест клейкой лентой. На этих же листах бумаги можно привести основные сведения о месте изъятия образца (дать его описание), его происхождении и т.д. Сочные плоды, мясистые сложные цветки и соцветия целесообразно заливать какой-либо консервирующей жидкостью (например, спиртом). Сосуд с законсервированными веществами доказательствами следует снабдить этикеткой.

Литература

- 1 Классификация судебных экспертиз и типизация их задач. Материалы к Ученому совету. М. 1977, С. 8-11.
- 2 Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе: Практ. пособие. – М., 1996 – 363 с.
- 3 Инструкция по производству судебных экспертиз и специализированных исследований в Центре судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан, утвержденной приказом и.о. Министра юстиции РК № 193 от 24мая 2011года
- 4 Архивные материалы ЦСЭ МЮ РК

References

- 1 Classification of legal expertise and their typing tasks. Materials for the Scientific Council. M. 1977, P. 8-11.
- 2 Rossinskaya E.R. Forensic examination in the criminal, civil and arbitration process: Scient. allowance. – M., 1996 – 363 p.
- 3 Instructions for the production of legal expertise and specialized studies at the Center for Forensic Expertise of the Ministry of Justice of the Republic of Kazakhstan approved by the order of acting Minister of Justice of RK № 193, 24 May, 2011.
- 4 Archival materials Central strength element MJu of RK

Кенжибекова Э.П.
**Қылмыстық процестегі
мәжбүрлеу шарала-
ры қылмыстық процесс
міндеттерін қамтамасыз
етудің кепілі ретінде**

Қылмыстық-процессуалдық заң нормаларына сәйкес, заң талап-тарын орындамаған тұлғаларға мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары қолданылады.

Жалпы мәжбүрлеу дегеніміз – бұл құқықтық мінез нормаларын күшпен міндеттеу, күштеу арқылы белгіленетін әдіс-тәсіл. Мәжбүрлеуді көндіру шараларының нәтижесі болмаған кезде, заңмен белгіленген, ерекше процессуалдық тәртіпте тағайындалады.

«Қылмыстық-процессуалдық шара ерекшеліктері, істе қатысушы тұлғаларға әсер ету үшін қолданылатын шараларды, қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу деп есептеледі. Қылмыстық-процес-суалдық заңнаманы талдай келе және процессуалист-ғалымдардың көзқарастарына жүгінетін болсақ, қылмыстық-процессуалдық мәж-бүрлеу шараларын таңдау әртүрлі талаптарды қалыптастыруды қажет етеді.

Түйін сөздер: процесс, мәжбүрлеу, адам құқықтары, күштеу, еркінен тыс, бұлтартпау шаралары, міндеттеу, сот, санкция, классификациясы, заңды мүдделер, әдістер.

Kenzhibekova E.P.
**Coercive measures in criminal
trial as a guarantee of the
problem solution of criminal
process**

The Constitution of the Republic of Kazakhstan states that everyone has the right to personal liberty. Arrest and detention shall be allowed only in cases stipulated by law and only with court approval to be granted the right of appeal. Without the sanction of the court a person can be detained for a period not exceeding seventy-two hours.

The political and legal documents of recent years, the task is to strengthen, on the one hand, the fight against crime, and on the other – to protect the rights and freedoms of citizens. In this situation, the effective organization of criminal prosecution is possible only if there is at the disposal of law enforcement bodies of state coercion.

In accordance with the norms of the Criminal Procedure Act, to persons not perform requirements of the law, or to prevent such non-perfor-mance apply measures of state coercion.

Key words: process, enforcement, human rights, against their will, a preventive measure, to oblige the court, sanctions, classification, legal in-terests and methods.

Кенжибекова Э.П.
**Принудительные меры в уго-
ловном процессе как гарантия
решения задач уголовного
процесса**

В Конституции РК говорится, что каждый имеет право на личную свободу. Арест и содержание под стражей допускаются только в предусмотренных законом случаях и лишь с санкции суда с предоставлением арестованному права обжалования. Без санкции суда лицо может быть подвергнуто задержанию на срок не более семидесяти двух часов.

В политико-правовых документах последних лет ставится задача именно по усилению, с одной стороны, борьбы с преступностью, а с другой, – защиты прав и свобод граждан. В такой ситуации эффективная организация уголовного преследования возможна лишь при наличии в распоряжении правоохранительных органов мер государственного принуждения.

В соответствии с нормами уголовно-процессуального закона, к лицам, не исполняющим требования закона, или для предупреждения такого неисполнения применяются меры государственного принуждения.

Ключевые слова: процесс, принуждение, права человека, меры пресечения, суд, санкции, классификация, законные интересы, методы.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ
ПРОЦЕСТЕГІ
МӘЖБҮРЛЕУ
ШАРАЛАРЫ
ҚЫЛМЫСТЫҚ
ПРОЦЕСС МІНДЕТТЕРІН
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТҮДІҢ
КЕПІЛІ РЕТІНДЕ**

Қазақстан Республикасының заңымен 25 қараша 2005 жылы №91-III ратификацияланған, адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтары туралы 16 желтоқсан 1966 жылғы Декларацияда былай делінген, адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтары тек осы конституциялық тәртіпті қорғау мақсатында қажет болған жағдайда денсаулығына, арнамысына, құқықтары мен бостандықтарына және басқа да заңды мүдделеріне зиян келтіру немесе шектеуді құқықтық мемлекет тыйым салады.

Әркім жеке бостандығына құқығы бар. Қазақстан Республикасы Конституциясында тұтқындау мен қамақта ұстау тек заңмен белгіленген жағдайда және соттың санкциясымен белгіленеді. Соттың санкциясыз тұлғаны 72 сағаттан артық уақытқа ұстауға тыйым салынған (16 бап).

Саяси-құқықтық құжаттарда соңғы он жыл ішінде бір жағынан қылмыспен күресу, ал екінші жағынан, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды күшейту нығайтылған. Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 бұйрығымен бекітілген 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі аралықтағы Қазақстан Республикасы құқықтық саяси концепциясында, адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау міндеті қойылған. Бұндай жағдайда қылмыстық қудалауды жүзеге асыру тек құқық қорғау органдарының мемлекеттік мәжбүрлеу шараларын тағайындау кезінде жүзеге асырылады.

Қылмыстық-процессуалдық заң нормаларына сәйкес, заң талаптарын орындамаған тұлғаларға мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары қолданылады.

Мәжбүрлеу – бұл құқықтық мінез нормаларын күшпен міндеттеу, күштеу арқылы белгіленетін әдіс-тәсіл. Мәжбүрлеуді көндіру шараларының нәтижесі болмаған кезде, заңмен белгіленген, ерекше процессуалдық тәртіпте тағайындалады [1, 158 б.].

«Қылмыстық-процессуалдық шара ерекшеліктері, істе қатысушы тұлғаларға әсер ету үшін қолданылатын шараларды, қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу деп есептелінеді», деп ескертеді П.А. Лупинская [2, 188 б.]. Оның ойынша басқа мәжбүрлеу шараларынан келесідей ерекшеленеді: қылмыстық

іс басталу кезінде қолданылады және процесуалдық ерекшеліктері бар; уәкілетті мемлекеттік органдармен және сол уәкілеттілігі шегінде қолданылады; іске қатысушы тұлғаларға, істің дұрыс өтуіне кедергі келтіргендерге; қылмыстық іс жүргізудегі мәселелерді шешудегі нақты мақсаты бар; заңмен белгіленген негіздер бар кезде қолданылады; мазмұны мен ерекшеліктеріне болады.

Қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары, П.А. Лупинскаяның көзқарасы бойынша, қылмыстық-процессуалдық заңмен көзделген, процессуалдық мәжбүрлеу құралдарының ерекшеліктері және күдіктілерге, айыпталушыларға және басқа да тұлғаларға қылмыстық іс-жүргізу аясында, уәкілетті органдармен, заңмен белгіленген тәртіпте сондай-ақ, осы аталған тұлғалардың құқыққа қайшы әрекеттерді жасамауы мен алдын алуы, тергеудің сәтті жүргізілуі мен қылмыстық істердің шешілуі үшін және қылмыстық сот өндірісінің өзге де міндеттеріне қол жеткізу үшін қолданылады.

Безлепкин Б.Т. қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шараларын ҚПК–де қарастырылған анықтаушының, тергеушінің, прокурордың, соттың (судьяның) әрекетімен және шешімдерімен қылмыстық іс бойынша дәлелдеуді жүзеге асыру мақсатында күдіктіге, айыпталушыға, куәға, жәбірленушіге және қылмыстық процестік қатынастардың басқа да қатысушыларына, азаматтық талапқа және қылмыстық қудалау функциясын жүзеге асыруға және қылмыстық істі әділ шешу үшін қолданылады деп есептейді [3, 65 б.].

Қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары С.Д. Оспановтың пікірінше, заңда көзделген тәртіптерде қылмыстық сот өндірісін жүргізуге өкілетті органдармен және азаматтармен қолданылатын мәжбүрлеу сипатындағы құрал болып табылады. Қылмыстық процестік заңнамаға сай аталған шаралар күдіктіге, айыпталушыға және қылмыстық процеске басқа да қатысушыларына қылмыстық істің сәтті тергелуі мен шешілуіне кедергі жасамаудың жолын кесетін заңсыз әрекеттерді болдырмау, алдын алу және де қылмыстық сот өндірісінің өзге де міндеттерін орындау мақсатында қолданылады деп есептейді [4, 154 б.].

Ал профессор Б.Х.Толлеубекованың ойынша едәуір кешенді берілген түсінік З.Ф. Ковриганың берген түсінігі деп есептейді. Оның анықтамасы бойынша қылмыстық – процесуалдық мәжбүрлеу – бұл мемлекеттік өкілетті органдардың (лауазымды тұлғалардың) қылмыстық процесуалдық қызмет қатысушыларына

қатысты заңға сәйке арнайы тәртіптермен сот төрелігінің мүддесіне қауіп төндіретін заңсыз әрекеттер мен әрекетсіздіктің алдын алатын және мемлекеттің араласуымен жүзеге асырылатын қылмыстық процесуалдық құрал болып табылады дейді [5, 326 б.].

Қылмыстық-процессуалдық құқық теориясында қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шараларын қолдану шарттары азаматтардың конституциялық құқықтармен бостандықтарды шектеуге бағытталғандықтан маңызды мағынаға ие болады.

Егер қылмыстық – процесуалдық заңнаманы талдай келе және процесуалист – ғалымдардың көзқарастарына жүгінетін болсақ, қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шараларын таңдау кезінде келесідей талаптарды қалыптастыру қажет:

1) олар тек қылмыстық іс-жүргізу аясында қолданылады;

2) сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталғаннан кейін;

3) қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары қолданылатын тұлғалар, және оларды қолдану тәртіптері мен шарттары қатаң түрде заңмен реттелуі тиіс;

4) қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары тұлғаның еркінен тыс қолданылады және жүзеге асырылады;

5) қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шараларының заңды және дұрыс қолданылуы қылмыстық-процессуалдық кепілдіктермен, прокурордың бақылауымен және соттың қадағалауымен жүзеге асырылады.

Қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шараларының классификациясы туралы мәселесіне қылмыстық процес теорияларында көптеген авторлардың еңбектері арналған.

Яғни А.П. Рыжаков мәжбүрлеу шараларын келесідей түрлерге бөледі:

1. Профилактикалық және сақтық шаралары, оларға: бұлттартпау шаралары; дәлелдеу процесін қамтамасыз ету шаралары; заңда көзделген басқа да шаралар;

2. Қорғау шаралары.

3. Қылмыстық-процессуалдық жауаптылық шаралары [6, 384 б.].

Ю.Д.Лившиц мәжбүрлеу шараларын келесідей бөледі: бұлттартпау шаралары; дәлелдемелерді табу және алу шаралары; сот отырысының тәртібін қамтамасыз етуші шаралары; т.б. [7, 11 б.].

И.Л. Петрухин барлық мәжбүрлеу шараларын келесідей бөледі:

1) процесуалдық мәжбүрлеу шараларының, айыпталушының (күдіктінің) қылмысты алдын-

алу. Оларға күдіктіні ұстау, бұлтартпау шаралары жатады;

2) процестің жиналуын қамтамсыз ету шаралары, дәлелдемелерді тексеру және бағалау. Оларға күдіктіні, айыпталушыны алып келу, тінту, алу;

3) тергеу процесін қамтамсыз ету шаралары, сот отырысы және онда айыпталушының қатысуы. Алдын-ала тергеп-тексеру мәліметтерін жаоия етпеу туралы қолхат алу, процес қатысушыларын шақыру, сот залының тәртіп бұзушыларды шығару;

4) үкім орындалуын қамтамсыз ететін шаралар. Оларға бұлтартпау шаралары жатады;

5) қылмыспен келтірілген зиянды өтеу шаралары немесе мүлікті тәркілеу. Осында тінту, мүлікке тыйым салуды жатқызады [8, 57 б.].

А.В.Смирнов мәжбүрлеу шараларын бірнеше критерий бойынша жіктеуді ұсынады:

1) Мәжбүрлеу мазмұны бойынша: физикалық мәжбүрлеу шаралары; психикалық мәжбүрлеу шаралары; 2) қолдану тәсіліне байланысты: бәсекелестік мәжбүрлеу шаралары (сотпен немесе екі жақтың делдалдығы бойынша); іздестіру тәтібіндегі шаралар (өз қалауы бойынша тергеу); 3) қолдану негізі: келесідей шаралар ерекшеліктер(процессуалдық құқық бұзушылық үшін санкция); ескерту шаралары (бұл болашақта ескерту жасалатын шаралар) 4) мәжбүрлеу мақсаты бойынша шараларды келесідей топқа бөлінеді: дәлелдемелерді алуды қамтамсыз ету шаралары; азаматтық талапты қамтамамыз ету, ақшаны немесе құнды заттарды тәркілеу, егер олар заңсыз алынған болса; күдіктінің және айыпталушының тиісті тәртіпті сақтауды қамтамсыз ету [9, 49 б.].

В.П. Божьев қылмыстық-процессуалдық мәжбүрлеу шаралары қолдану мақсатының ерекшелігіне қарай ажыратады: 1) тек шектеуші шаралар (қамақта ұстау, үй қамағында ұстау, сот залында тәртіп бұзғаны үшін алып кету т.б.); 2) екі топтағы мақсатты қамтитын шаралар (күдіктіні ұстау, мүлікке тыйым салу, тінту, алу және мәжбүрлеу шараларының басқа да түрлері) [10, 85 б.].

Жалпы, заңмен белгіленген мемлекеттік (процессуалдық) мәжбүрлеу шарасы, күдіктінің айыпталушының жеке бостандығын, жеке кепілдіктен, оны тиісті мекемелерде қадағалау арқылы айыпталушының анықтама, тергеу, соттан қашып кетпеуі, тиісті рұқсатынсыз тұрғылықты жерден кетпеуін, іс бойынша шындықты анықтау үшін оны ескерту, қылмыс жасауды алдын-алу, оны жасауға кедергі үшін, тәртібін дұрыстауды қамтамсыз ету, уақытылы

шақыру бойынша тергеу, сот, прокурорға келуін қамтамсыз ету және де үкімнің орындалуы үшін қолданылатын шаралар.

Ал бұлтартпау шаралары болса – олар мемлекеттің (процессуалдық) мәжбүрлеу шарасы дегенімізде, бұл жерде осы шараны қолдануға құқығы бар мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар өздерінің қылмыстық-процессуалдық құзыретін жүзеге асыру барысындағы, яғни алдын-ала тергеу мен қылмыстық істер бойынша сот өндірісі сатысында қолданылады. Бұлтартпау шарасын қолдануға заңмен белгіленген құзыретті тұлғаларға мыналар жатады: анықтаушы, тергеуші, прокурор, сот (судья).

Сонымен қорытындылайтын болсақ, жалпы заңшығарушы, күзетпен ұстау шарасын қолдану үшін санкцияны аудандық (қалалық) және оларға теңестірілген соттың судьялары береді деп көрсеткен. Осыған орай, ҚР қылмыстық процестік кодексі күзетпен ұстау шарасына рұқсат берген судьяны әрмен қарай істі мәні бойынша қараудан босатпайды. Яғни ол судьяда сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында тұлғаның кінәлі екендігі жөнінде ой қалыптасқандықтан, істі бейтарап қарау қағидасының ережелерін сақтамауы мүмкін. Кейбір Европа елдерінде осы қызметті атқаратын судья лауазымы берілген. Олар күзетпен ұстау мәселесін шешеді және алдын ала тергеу барысында азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуын бақылайды. Мысалы, Германия, Франция және Италия елдерін атап айтуға болады. Аталған Европа елдерінде ол судья қылмыстық істерді мәні бойынша қараудан босатылады. Себебі ол адамның кінәлі немесе кінәлі емес екендігі туралы мәселені шешеді. Судьяның мұндай лауазымын енгізу қабілеті; біріншіден, судьяның алдын ала тергеу барысында күзетпен ұстауды қолдану мәселесін шешкендіктен оның сотталушыға деген арақатынасының өзгеруі мүмкін; ал екіншіден, күзетпен ұстауға санкция беру мәселесін шешетін судья мамандарымен қамтамсыз етеді; үшіншіден, істерді мәні бойынша қарайтын судьяларды қосымша функциядан айырады. Осыған орай, заңнама бойынша осы күзетпен ұстау және үй қамақ сияқты мәжбүрлеу шараларын қолдану мәселесін шешетін, брақ істі мәні бойынша қараудан босатылатын арнайы судья лауазымын енгізу қажеттілігі бар.

Сонымен қатар, демалыс және мереке күндері күзетпен ұстауға санкция беру мәселелерін шешетін кезекші судьяларды да енгізу қажеттілігі назардан тыс қалмауы тиіс.

Әдебиеттер

- 1 Уголовный процесс Республики Казахстан: Общая часть. В схемах: Учебно-методическое пособие /Толеубекова Б.Х., Грек Е.Н., Жуманбаева Н.А., Кенжибекова Э.П., Хведелидзе Т.Б.– Алматы: КазНПУ им. Абая, 2015.
- 2 Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: Учебник. / Отв. ред. П.А. Лупинская. – М.: Юрист, 2001.
- 3 Безлепкии Б.Т. Уголовный процесс России: учебное пособие. – М.: Проспект, 2004.
- 4 Оспанов С.Д. Уголовный процесс Республики Казахстан (Общая часть). – Алматы, 2006.
- 5 Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Часть Общая: Академический курс /Под ред. д.ю.н., профессора Б.Х. Толеубековой. Книга первая. – Алматы: ТОО Издательская компания «НАС», 2004.
- 6 Рыжаков А.П. Уголовный процесс: Учебник для вузов. – М.: «Издательство ПРИОР», 1999.
- 7 Лившиц Ю. Залог в качестве меры пресечения // Законность. – 2003. – № 5. – С. 11 – 13.
- 8 Петрухин И.Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе / И.Л. Петрухин. – М.: Наука, 1989.
- 9 Уголовный процесс: учебник / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский; под общ. ред. проф. А.В. Смирнова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2008.
- 10 Уголовный процесс: учебник для студентов вузов / под ред. В.П. Божьева. – М.: СПАРК, 2002.

References

- 1 Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan: Generalities. In schemes: Study guide / Toleubekova B.H., Greek E.N., Zhumanbaeva N.A., Kenzhibekova E.P., Khvedelidze T.B.- Almaty KazNPU. Abay 2015.
- 2 Criminal Procedural Law of the Russian Federation: Textbook. / Ed. Ed. P.A. Lupinskaya. – M. : Yurist 2001.
- 3 Bezlepkin B.T. Criminal trial of Russia: a textbook. – M. : Prospekt, 2004.
- 4 Ospanov S.D. Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan (General Part). – Almaty, 2006.
- 5 Criminal Procedural Law of the Republic of Kazakhstan. Part General: Academic course / Ed. Doctor of Law, Professor B.H. Toleubekova. Book One. – Almaty LLP Publishing Company «NAS», 2004.
- 6 Ryzhakov A.P. Criminal procedure: A Textbook for high schools. – M. : “PRIOR Publishing House”, 1999.
- 7 Livshits Yu. Pledge as a preventive measure // legality. – 2003. – № 5. – pp 11 – 13.
- 8 Petruhin I.L. The inviolability of the person and coercion in criminal proceedings / I.L. Petruhin. – M. : Nauka, 1989.
- 9 Criminal process: Textbook / A.V. Smirnov, K.B. Kalinowski; under the total. Ed. prof. A.V. Smirnova. – 4 th ed., Revised. and ext. – M. : KNORUS 2008.
- 10 Criminal procedure: a textbook for university students / ed. V.P. Bozhyev. – M. : SPARK, 2002.

Omarova A.B., Omarova Sh.B.

Organizational peculiarities of teaching disciplines in small groups

In this paper, we consider the forms of work in small groups. Training in small groups involves the use of working methods in cooperation. As the forms of cooperation, the features of the project work are reflected. The analysis of the most typical problems of teaching in small groups is carried out.

Key words: teaching methods, forms of work in small groups, project work.

Омарова А.Б., Омарова Ш.Б.

Шағын топтарда азаматтық құқықты оқытуды ұйымдастыру ерекшеліктері

Бұл мақалада шағын топтарда жұмыс жолдарын зерттейді. Шағын топтарда оқыту серіктестік жұмыс әдістерін пайдалануды көздейді. Ынтымақтастық нысандарын ретінде жоба жұмыс сипаттамаларын көрсетеді. Шағын топтарда оқыту ең көп таралған проблемаларды талдау.

Түйін сөздер: оқыту әдістемесі, шағын топтарда жұмыс тәсілдері, жобалық жұмыстар.

Омарова А.Б., Омарова Ш.Б.

Особенности организации преподавания гражданского права в малых группах

В настоящей статье рассмотрены формы работы в малых группах. Обучение в малых группах предполагает использование методики работы в сотрудничестве. В качестве форм сотрудничества отражены особенности проектной работы. Проведен анализ наиболее типичных проблем преподавания в малых группах.

Ключевые слова: методика преподавания, формы работы в малых группах, проектная работа.

ORGANIZATIONAL PECULIARITIES OF TEACHING DISCIPLINES IN SMALL GROUPS

To be successful in training it is important to have highly qualified teachers, necessary equipment and offices, good library fund, but most of all the students themselves who matter. The development of students in a group, their performance and plans in life are more important than the cost of money per student, their number, the number of books in the library and even the qualification of the teacher.

In an expertly organized team, each member works for each, and for a teacher it is just a small job to help students organize the lessons well. The group may include from two to twelve learners, although the upper limit may vary. Educators have long seen and used in their work the influence of micro-social environment on human development.

One form of the work in small groups is the project work. Project work is a kind of work, the purpose of which is to prepare specific completed product by joint creative activity of a group of students under the teacher's guidance.

Project work hides great opportunities for the development of students' personality. It promotes the development of students' initiative, independence and self-esteem, cooperation with other students, the acquisition of research skills.

Preparation, use and presentation of the project is a time-consuming, stressful and effective implementation of the specific task. The project can be done within a few sessions, weeks and until the end of the discipline.

Preparation and defense organization (as well as the implementation into practice) of the project, requires from the learners the ability to work with literature, to interpret by their own, plan and carry out the necessary work. The main thing is that during the design or project work, as well as in every kind of learning problem, the teacher gives the students an opportunity to take responsibility themselves.

The procedure of a project work is a complex and creative work of teacher, who should:

- 1) find useful and interesting challenge for the project group of students (project is a real research aimed at obtaining results, which have not been reached before);
- 2) enable the student to choose a niche in the performance of the project;

3) advise the group in the preparation of the project (without imposing his ideas);

4) lead the presentation of projects;

5) be present at the collective estimation of all projects by students;

6) formulate resume.

Training in small groups involves the use of methods of working in partnership (cooperative learning,) that is a technique combining students in micro-groups for a joint assignment. The guys are working in a group as long as together they do not master the material proposed, will not come to a consensus to address the problem or create some creative product (story, drawing, etc.).

Almost all the learners are involved in the work together with someone, in contrast to the study alone, joint work removes the fear of failure in the weaker pupils, makes a solid knowledge of the stronger students a profit. There is mutual enrichment of the students in the group, who are able to share knowledge and different ways of activities. Properly organized teamwork activates cognitive activity, develops reflective skills. Numerous studies have shown that well-organized groups are useful to all its members, regardless of their initial level.

Of course, collaboration training is very tempting, but probably every teacher who tried to work in small groups and gave the people a job, faced with difficulties. Here are the most common of them:

Some people are too passive, or, conversely, overly aggressive.

While one or two students are doing their job, the rest are silent or take minimal part in it.

Some children refuse to take part in group work.

Students are afraid or do not want to do something on their own, preferring to listen to a lecture and answer questions.

Not all ideas proposed in the group are taken into account.

These and many other problems, you can try to solve with the help of the specific strategy for the organization of work.

How to organize the work in the classroom in small groups and avoid such problems?

Positive interdependence arises when, in order to succeed, each team member needs in the rest of its members. The work of each member of micro-groups should be beneficial both for himself and for the rest of the people and the whole group.

Positive interdependence can be created in many ways, but in any case, the members of the group should be united by one thing in common.

The overall objective (the interdependence based on the common goal). The teacher confronts

a group with the general educational purpose: for example, members of the group must work together to understand the meaning of a concept or theory, then each of them should be able to explain the material to some other group.

Members of the group doing the control work, in addition to his own assessment, obtain another one, if the assessment of all the members of the group were not lower than "four" ("three", "five" – as it will be convenient to the teacher).

Materials (interdependence based on the total material, divided into several parts). The members of the group are distributed various materials (pieces of educational text, various documents, etc.) To learn all the material it is necessary to tell the content of his part and to hear stories of other members of the group.

Roles (interdependence based on individual roles). Each member of the group receives an organizational role. In order to successfully complete job, it is necessary that each has fulfilled well his obligations.

Tasks (based on the interdependence of the individual assignments) Work in the group is divided into separate tasks. One of the member of the group performs each task. To have all the work performed, it is necessary that every member of the team coped with the task, and the results of individual works united.

The main slogan of the group work must be: «We are all working for each other. We are in the same boat- we will survive together or drown together.»

Individual accountability and personal responsibility for the overall work

Another factor influencing the performance of small groups is the creation of conditions that do not allow someone «to hide behind the backs» of his comrades, and to obtain an estimation at the expense of the work of others. Individual control work of each will help to assess learners' knowledge. At the same time, the group will be interested in the highest estimates of all its members, as this will get extra points. If the result of the work was to create a common product, it will be more difficult to give individual assessments. It is not easy to assess the specific contribution of each to the work. However, if someone did not even try to contribute, to give him the same evaluation as for the people, who made great efforts would be unfair. In this case, the specific procedures will help to assess the activities of the group as a whole and its individual members.

Most likely, the first experience of group work will not be very successful. Students will not listen to each other, they may argue. It is necessary to

constantly pay attention of the learners to what qualities and skills they need in order to jointly carry out the task. Let us name them:

- the ability to listen to each other;
- the ability to trust each other;
- the ability to ask each other questions;
- the ability to provide «feedback» (to the words or actions of the members in a group);
- the ability to take a positive attitude to differences between members of the group;
- ability to teach each other;
- the ability to resolve disputes;
- ability to manage group work;
- ability to come to an agreement;
- skills to work in team.

In order the work in a group corresponds to the declared standards, one must constantly evaluate how it is organized, and make sure that everyone contributes, everyone helps each other, no one usurps making of decisions, etc. To carry out the analysis and decide what needs to be improved, it is advisable to distribute the organizational roles in the group. Having taken the roles, students will follow the implementation of the rules of group work. The instructor can conduct rapid analysis at the end of a class, or discuss the matter with each group separately. Here are the approximate parameters by which the teacher can evaluate performance of individual members of the group:

- all the time works on the task, he is not distracted and does not distract other members of the group;
- performs a fair part (not less than the other's part) of the work;
- collaborates with other members of the group;
- is polite with all members of the group;
- helps to improve the work of the group [1].

By the same principle, you can develop the parameters for analysis and evaluation of the entire group as a whole.

In addition to compliance of conditions for the successful organization of the mini groups desirable that the teacher himself has demonstrated the ability to listen, to ask questions, give constructive «feedback». In order to encourage more timid folks, it can tell us about how difficult it is to speak at any meetings of the feelings he experiences how to overcome them and what benefits it brings to the common cause. You can ask the children to write

letters to each other are small, which will be marked by their ability to work in a group.

Work in small groups can be quite difficult for the students. It will take time and patience to learn the necessary rules and procedures. It is desirable for the teacher when offering a new form of work to explain:

- what training in small groups by the method of cooperation is;
- why we (teachers and students) use it;
- why it is important to be able to work in groups;
- what to be able to work in a group means (to listen, ask questions, etc.);
- how an assessment will be made;
- what to do if you can not agree with the other members of the group;
- what will be done by the teacher.

Students must understand that they:

- are able at any time to ask the members of the group;
- if it is agreed in advance, may consult with the members of other groups;
- can ask the teacher a question in case where none of the members of the group know the answer and they all want to know it.

Giving the task group, the teacher should:

- clearly describe what is to be done;
- show how the job is linked with the existing knowledge of the students;
- talk about what actions would be required to perform the task (if the teacher supposes necessary to do so);
- make sure that all the guys understand it.

In order the work in small groups gradually take root in the class, you must:

- organize regular practice work in groups;
- give each student information about what he does well, and what not; conduct analysis work in groups;
- pay attention to the necessary communication skills of the students;
- encourage students to help each other;

In the early stages of introduction of this form of work the teacher should create a situation of success and progress, i.e., give assignments where students definitely achieve positive results;

explain, help, praise, encourage etc. until the learners feel the need for continuous performance in groups.

References

- Tibbitts F. *Tips for the Classroom*. Cambridge, MA, Amsterdam, 1996.

Джансараева Р.Е.
О некоторых вопросах предупреждения компьютерной преступности

В статье на основе анализа научных подходов к предупреждению компьютерной преступности, рассмотрены правовые меры их превенции. Раскрыто содержание правового обеспечения проблемы предупреждения компьютерной преступности. Проанализировано нормативно-правовая база по обеспечению информационной безопасности.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2576/ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: меры предупреждения, компьютерные преступления, компьютерная преступность, информационная безопасность.

Dzhansarayeva R.Y.
About some questions of the computer crime prevention

In article on the basis of the analysis of scientific approaches to the prevention of computer crime, legal measures of their prevention are considered. Content of legal support of computer crime prevention problem is disclosed. Regulative-legal base on ensuring information security is analyzed.

The article is executed within scientific research №2576/GF4 “The criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of information security ensuring and counteraction to computer crimes”.

Key words: prevention measures, computer crimes, computer crime, information security.

Джансараева Р.Е.
Компьютерлік қылмыстылықтан сақтандырудың кейбір сұрақтары туралы

Мақалада компьютерлік қылмыстылықтан сақтандыруға деген ғылыми көзқарастарды талдау негізінде олардың алдын алудың құқықтық шаралары қарастырылған. Компьютерлік қылмыстылықтан сақтандыруды құқықтық қамтамасыз етудің мазмұны ашылған. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге қатысты нормативтік құқықтық база талданған.

Мақала №2576/МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: сақтандыру шаралары, компьютерлік қылмыс, компьютерлік қылмыстылық, ақпараттық қауіпсіздік.

О НЕКОТОРЫХ ВОПРОСАХ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ КОМПЬЮТЕРНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

Предупреждение компьютерной преступности является одним из важных направлений деятельности правоохранительных органов по обеспечению информационной безопасности государства.

Компьютерная преступность представляет собой опасный, технически сложный вид противоправной деятельности, которая характеризуется:

- специфическим объектом посягательства;
- совершением преступных посягательств дистанционно, с использованием в качестве орудия преступления программ для ЭВМ;
- быстрой реализацией преступного замысла;
- значительным размером ущерба;
- сложностью выявления на подготовительной стадии;
- высоким уровнем латентности;
- специфической социально-психологической характеристикой личности преступника;
- сложностью идентификации преступника;
- сложностью сбора и закрепления доказательств совершения компьютерного преступления;
- транснациональностью и интернациональностью компьютерной преступности.

Указанные особенности компьютерной преступности несколько иначе ставят вопросы их предупреждения. Проблемы, затрудняющие предупреждение компьютерной преступности обусловлены рядом факторов: недостатком специалистов в МВД со специальной технической подготовкой, способных разобраться в сложных технических документах, отсутствием методических наработок по осмотру места происшествия, обыску, изъятию и прочим следственным действиям при расследовании компьютерных преступлений, несовершенством законодательства и др.

Эффективное противодействие компьютерной преступности требует объединения усилий всех активно задействованных на этом поле заинтересованных сил; создания условий для успешной совместной работы органов государственного управления, правоохранительных структур и специальных служб, с созданием серьезной правовой основы для тесного

взаимодействия и детальным разграничением их функций.

Учитывая интернациональный характер компьютерных преступлений, совершаемых в основном по сети «Интернет», возрастает необходимость налаживания тесного сотрудничества между правоохранительными органами государств, координирующими структурами, совместной разработки методик выявления, регистрации, учета, блокирования, пресечения компьютерных преступлений.

Кроме того, возрастает роль профилактической работы с «группой риска» – персоналом, который в силу своего служебного положения, образования, наклонностей способен подготовить и совершить компьютерное преступление.

В юридической литературе имеют место следующие подходы к определению круга мер общего и специального характера, направленных на предупреждение компьютерных преступлений. В частности, Е.А. Маслакова выделяет три основные группы мер предупреждения компьютерных преступлений, составляющих в своей совокупности целостную систему борьбы с этим социально опасным явлением, а именно: правовые, организационные и технические [1, с. 141].

В.Б. Вехов также называет три основные группы мер предупреждения компьютерных преступлений: правовые, организационно-технические и криминалистические меры [2, с. 8].

М.М. Малыковцев указывает меры предупреждения компьютерных преступлений законодательного, технического и правоприменительного характера [3, с. 157].

По мнению Т.М. Лопатиной, система мер предупреждения компьютерных преступлений должна быть комплексной и содержать, с одной стороны, организационно-управленческие, технические меры, с другой – кадровые и правовые [4, с. 316].

С.В. Пархоменко и К.Н. Евдокимов также полагают, что система профилактических мер, направленных на предупреждение компьютерных преступлений, должна носить комплексный и многосторонний характер. Придерживаясь методологического подхода криминологической науки, авторы выделяют меры общей превенции (политические, экономические, социальные, научно-технические, духовно-культурные) и специальные превентивные меры (правовые, организационно-управленческие, технические, криминалистические и др.) [5, с. 367].

Какаясь правового обеспечения проблемы предупреждения компьютерной преступности,

необходимо отметить, что в настоящее время в РК создано определенное правовое поле.

Информационное законодательство РК начало формироваться с 1991 года и содержит около 300 нормативных актов. Основные направления информатизации государства и общества предусмотрены в Указах Президента:

- Стратегия развития Казахстана до 2030 года;
- Государственная программа формирования и развития национальной информационной инфраструктуры Республики Казахстан;
- Государственная программа обеспечения информационной безопасности на 2000-2003 годы;
- Государственная программа «Образование»;
- Государственная программа функционирования и развития языков на 2000-2010 годы;
- Государственная программа Президента Республики Казахстан информатизации системы среднего образования Республики Казахстан;
- Государственная программа правовой реформы в Республике Казахстан;
- О Концепции информационной безопасности Республики Казахстан и других актах.

Концепция информационной безопасности Республики Казахстан разработана на основании Конституции Республики Казахстан и законов Республики Казахстан от 26 июня 1998 года “О национальной безопасности Республики Казахстан”, от 15 марта 1999 года “О государственных секретах”, от 13 июля 1999 года “О борьбе с терроризмом”, от 7 января 2003 года “Об электронном документе и электронной цифровой подписи”, от 8 мая 2003 года “Об информатизации” и от 18 февраля 2005 года “О противодействии экстремизму”, Концепции развития конкурентоспособности информационного пространства Республики Казахстан на 2006-2009 годы, одобренной Указом Президента Республики Казахстан от 18 августа 2006 года N 163.

Концепция содержит:

- основные положения государственной стратегии по обеспечению информационной безопасности, основные определения и термины;
- анализ текущей ситуации, цели и задачи, которые стоят перед государством по обеспечению информационной безопасности, ожидаемые результаты;
- основные принципы и общие подходы обеспечения информационной безопасности в РК.

Концепция информационной безопасности выражает совокупность официальных взглядов

на сущность и содержание деятельности Республики Казахстан по обеспечению информационной безопасности государства и общества, их защите от внутренних и внешних угроз. Концепция определяет задачи, приоритеты, направления и ожидаемые результаты в области обеспечения информационной безопасности личности, общества и государства. Она является основой для конструктивного взаимодействия органов государственной власти, бизнеса и общественных объединений для защиты национальных интересов Республики Казахстан в информационной сфере. Концепция призвана обеспечить единство подходов к формированию и реализации государственной политики обеспечения информационной безопасности, а также методологическую основу для совершенствования нормативных правовых актов, регулирующих данную сферу [6].

Статья 13 Закона РК «Об административных процедурах» предусматривает требования к информационному обмену между государственными органами. Процедуры, регламентирующие информационный обмен, должны способствовать:

1) бесперебойному функционированию единого информационного пространства Казахстана, его вхождению в мировую систему связи и информатики;

2) укреплению национальной системы защиты информации, в том числе государственных информационных ресурсов.

В 2015 году в Казахстане принята новая редакция Закона Республики Казахстан «Об информатизации» [7]. В соответствии с принятым законом, защитой объектов информатизации является реализация комплекса правовых, организационных и технических мероприятий, направленных на сохранность объектов информатизации, предотвращение неправомерного и (или) непреднамеренного доступа и (или) воздействия на них.

К правовым мерам предупреждения компьютерных преступлений в первую очередь относятся нормы законодательства, устанавливающие уголовную ответственность за указанные

противоправные деяния. В вопросе создания первоочередного законодательного обеспечения в сфере борьбы с компьютерной преступностью наметился заметный прорыв. Уголовный кодекс Республики Казахстан включает главу 7 «Уголовные правонарушения в сфере информации и связи», которая состоит из девяти статей:

Статья 205. Неправомерный доступ к информации, в информационную систему или информационно-коммуникационную сеть.

Статья 206. Неправомерное уничтожение или модификация информации.

Статья 207. Нарушение работы информационной системы или информационно-коммуникационной сети.

Статья 208. Неправомерное завладение информацией.

Статья 209. Принуждение к передаче информации.

Статья 210. Создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов.

Статья 211. Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа.

Статья 212. Предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели.

Статья 213. Неправомерные изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства.

Между тем, одними правовыми мерами сдерживания не всегда удается достичь желаемого результата в деле предупреждения преступлений. Тогда следующим этапом становится применение мер организационно-технического характера для защиты средств компьютерной техники от противоправных посягательств на них. Эти меры могут играть серьезную обще-профилактическую роль в борьбе с компьютерными преступлениями при их умелом и комплексном использовании.

Литература

- 1 Маслакова Е.А. Незаконный оборот вредоносных компьютерных программ: уголовно-правовые и криминологические аспекты: дис. ... канд. юрид. наук/ Е.А. Маслакова. – Орел: РГБ. – 2008. – 198 с.
- 2 Вехов В.Б. Компьютерные преступления: Способы совершения и раскрытия/ В.Б. Вехов; под ред. Б.П. Смагоринского. – М.: Право и Закон. – 1996. – 182 с.
- 3 Мальковцев М.М. Уголовная ответственность за создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ: дис. ... канд. юрид. наук/ М.М. Мальковцев. – М.: РГБ. – 2007. – 186 с.

- 4 Лопатина Т.М. Криминологические и уголовно-правовые основы противодействия компьютерной преступности: дис. ... д-ра юрид. наук/ Т.М. Лопатина. – М.: РГБ. – 2007. – 418 с.
- 5 Пархоменко С.В., Евдокимов К.Н. Предупреждение компьютерной преступности в Российской Федерации: интегральный и комплексный подходы//Криминологический журнал Байкальского государственного университета экономики и права. – 2015. – Т. 9. – №2. – С. 265-276.
- 6 Указ Президента Республики Казахстан от 10 октября 2006 года N 199 «О Концепции информационной безопасности Республики Казахстан».
- 6 Закон РК от 24 ноября 2015 года №418-V «Об информатизации».

References

- 1 Maslakova E.A. Nezakonnyy oborot vredonosnykh komp'yuternykh programm: ugovno-pravovye i kriminologicheskiye aspekty. Kand. Diss. [Illegal trafficking of malicious software: criminal legal and criminological aspects. Cand. Diss.]. Orel, 2008. 198 p.
- 2 Vekhov V.B., Smagorinskii B.P. (ed.). Komp'yuternye prestupleniya: Sposoby oversheniya i raskrytiya [Cybercrimes: ways of commission and investigation]. Moscow, Pravo i Zakon Publ., 1996. 182 p.
- 3 Malykovtsev M.M. Ugolovnaya otvetstvennost' zasozdaniye, ispol'zovaniye i rasprostraneniye vredonosnykh programm dlya EVM. Kand. Diss. [Criminal responsibility for development, utilization and distribution of malicious software. Cand. Diss.]. Orel, 2007. 186 p.
- 4 Lopatina T.M. Kriminologicheskie i ugovno-pravovye osnovy protivodeistviya komp'yuternoiprestupnosti. Doct. Diss. [Criminological and criminal legal fundamentals of cybercrimes counteraction. Doct. Diss.]. Moscow, 2007. 418 p.
- 5 Parhomenko S.V., Evdokimov K. N. Preduprezhdeniye komp'yuternoiprestupnosti v Rossiyskoy Federatsii: integral'nyy i kompleksnyy podkhody//Kriminologicheskiy zhurnal Baykal'skogogosudarstvennogo universiteta ekonomiki i prava. – 2015. – Т. 9. – №2. – С. 265-276.
- 6 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 10 oktyabrya 2006 goda N 199 «O Kontseptsii informatsionnoy bezopasnosti Respubliki Kazakhstan».
- 7 Zakon RK ot 24 noyabrya 2015 goda №418-V «Ob informatizatsii».

Кудайбергенов М.Б.

Профессиональное «выгорание» сотрудников правоохранительных органов: некоторые психолого-правовые проблемы

В статье проанализированы некоторые проблемные вопросы, касающиеся профессионального выгорания сотрудников правоохранительных органов с позиции современной психологической науки и такой ее отрасли, как Юридическая психология. Автор обращает внимание на отдельные, наиболее актуальные положения, касающиеся поднимаемой проблемы, и предлагает собственное видение и обоснованные рекомендации и предложения по решению некоторых проблемных вопросов в рамках общей темы исследования.

Ключевые слова: правоохранительные органы, правоохранительная служба, психическое сгорание, Юридическая психология.

Kudaibergenov M.B.

Professional «burnout» of law enforcement officers: some psychological and legal problems

The article analyzes some problematic issues related to the professional burnout of law enforcement officers from the position of modern psychological science and its branch, such as Juridical Psychology. The author draws attention to some of the most relevant provisions relating to the problem being raised and offers his own vision and sound recommendations and suggestions for solving some problematic issues within the framework of the general research topic.

Key words: law enforcement agencies, law-enforcement service, mental combustion, Legal psychology.

Құдайбергенов М.Б.

Құқық қорғау органдар қызметкерлерінің кәсіби «күйю»: кейбір психологиялық-құқықтық мәселелер

Мақалада осы заманғы психология ілімінің, яғни Заң психологиясы саласының тұрғысынан құқық қорғау органдар қызметкерлерінің кәсіби күйюі туралы кейбір мәселелері талданған. Автор жеке мәселелерге көңіл аударып, ең өзектісіне тоқтап, өз көзқарасын ұсынып көрсеткен және кейбір сұрақтарды шешуге байланысты зерттеу тақырып шеңберінде негізділінген ұсыным пен ұсынымдар көрсеткен.

Түйін сөздер: құқық қорғау органдары, құқық қорғау қызметі, психикалық күйю, заң психологиясы.

Ведущий научный сотрудник Института государства и права
КазНУ имени аль-Фараби, к.ю.н., академик Международной академии
информатизации (МАИН), член Казахского психологического общества,
Республика Казахстан, г. Алматы
E-mail: kudaibergenov@mail.ru

**ПРОФЕССИОНАЛЬ-
НОЕ «ВЫГОРАНИЕ»
СОТРУДНИКОВ ПРА-
ВООХРАНИТЕЛЬНЫХ
ОРГАНОВ: НЕКОТОРЫЕ
ПСИХОЛОГО-ПРАВОВЫЕ
ПРОБЛЕМЫ**

В контексте актуализации вопросов повышения эффективности деятельности правоохранительных органов, а также исследования причин и факторов, влияющих на эффективность деятельности правоохранительных органов, особого внимания заслуживают вопросы, касающиеся профессионального «выгорания» сотрудников указанных органов. Справедливости ради стоит отметить, что данные проблемные вопросы, в большей степени, находились и продолжают находиться в сфере интересов психологической науки и, в частности, такого ее водораздела, как Юридическая психология. Вместе с тем, данные проблемные вопросы заслуживают более пристального внимания и исследования в рамках междисциплинарного подхода с позиций правовой и психологической науки.

По смыслу Закона Республики Казахстан от 6 января 2011 года (№380-IV) «О правоохранительной службе» под «правоохранительным органом» понимается «государственный орган, обеспечивающий соблюдение и защиту прав и свобод человека и гражданина, законных интересов физических и юридических лиц, государства, реализующий политику государства по противодействию преступности и иным правонарушениям в соответствии со своей компетенцией, наделенный специальными полномочиями по обеспечению законности и поддержанию общественного порядка, выявлению, предупреждению, пресечению, расследованию правонарушений, исполнению судебных решений по уголовным делам (подпункт 6-1 статьи 1). Соответственно, «правоохранительная служба» законодательно определяется, как «особый вид государственной службы на должностях правоохранительных органов, а также прохождение службы в случаях, предусмотренных статьей 44 рассматриваемого Закона о правоохранительных органах (подпункт 6 статьи 1), а «сотрудник правоохранительного органа» (далее – сотрудник) – гражданин Республики Казахстан из числа работников правоохранительных органов, которому присвоены специальное звание или классный чин либо установлен квалификационный класс (подпункт 9 статьи 1).

Отечественный законодатель к правоохранительным органам относит, собственно, органы прокуратуры, внутренних дел, антикоррупционную службу и службу экономических

расследований, осуществляющих свою деятельность в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан (статья 3 Закона о правоохранительной службе).

Скорее всего, будет не совсем верным утверждать, что с учетом специфики правоохранительной сферы деятельности, повышенного психолого-эмоционального напряжения, которые испытывают сотрудники этой сферы, профессиональное «выгорание», в большей степени, присуще именно сотрудникам правоохранительной сферы. По сути дела, такое явление, как профессиональное «выгорание», проявляется с различной интенсивностью практически во всех сферах профессиональной деятельности человека, но, в особенности, в тех сферах, где перманентно присутствует «негативное» в психологическом плане влияние на работника (сотрудника), исходящее от той среды, в которой такой работник в процессе своей трудовой деятельности находится.

«Негативность» профессиональной среды для психики работника выражается в присутствии, прежде всего, повышенных стрессовых факторов (стрессоров), приводящих к истощению эмоционально-энергетических и личностных ресурсов работника. А учитывая специфику и особенности профессиональной деятельности, к примеру, оперативных работников полиции, осознающих постоянно присутствующий фактор риска и опасности для собственной жизни, можно утверждать о постоянном нахождении таких работников в зоне повышенной стрессовой опасности и влияния, прежде всего, на психику, психическую и эмоциональную устойчивость, психическую адекватность и лабильности психических процессов.

Таким образом, профессиональное «выгорание» или, как его называют в психологии и психиатрии «психическое сгорание», «эмоциональное выгорание» уже признают разновидностью депрессивного синдрома. Психически-эмоционально выгореть, так же, как и подвергаться стрессовым ситуациям, человек может и вне сферы приложения определенных профессиональных, трудовых усилий и навыков, а элементарно, в условиях социально-бытового характера, когда психика человека, по тем или иным причинам, не справляется с возникающими, к примеру, в семейных отношениях, сложными в психологическом плане ситуациями. Тогда как «профессиональное» выгорание непосредственно применимо к сфере трудовых отношений человека, в которых факторы стресса и индиви-

дуальные особенности психики и психологического восприятия окружающей действительности, играют важную роль.

Следует отметить, что основные признаки синдрома выгорания в большей степени напоминают симптомы неврастения. Неврастения (астенический невроз), в свою очередь, определяется, как патологическое состояние нервной системы человека, возникающее в результате ее истощения при длительной психической или физической перегрузке. Неврастения обычно развивается на фоне длительных физических перенапряжений (напряженная работа, недостаточный сон, отсутствие отдыха), частых стрессовых ситуаций, личных трагедий, длительных конфликтов. Возникновению неврастения могут способствовать соматические заболевания и хронические интоксикации.

В состоянии эмоционального выгорания человек обычно ощущает постоянную усталость, у него падает работоспособность и желание включаться в работу после перерыва, присутствуют головные боли, нарушается сон, снижается аппетит, усиливается тяга к табаку, кофе, алкоголю. Кроме того, возникают ощущения упадка сил, беспомощности, безнадежности, апатии. При этом также наблюдается притупленность чувств – отсутствуют какие-либо желания эмоционально откликнуться на ситуации, которые, казалось бы, должны хоть как то эмоционально затронуть. Исчезает чувство сопереживания и сострадания людям, проявляется полное безразличие к тем событиям в окружении, которые в нормальном состоянии вызвали бы определенные реакции не безразличия и соучастия. У человека с синдромом эмоционального выгорания, таким образом, постепенно проявляется негативное отношение к своему труду, к коллегам и людям, с которыми приходится сталкиваться по работе. Контакты с ними становятся все более обезличенными, «бездушными» и формальными.

Нужно констатировать, что обычно человек, попавший в сети эмоционального выгорания, даже не осознает, что с ним на самом деле происходит. Он лишь испытывает растущие внутренние дискомфорт, раздражение, напряжение, тревогу и неприязнь к тем, кому призван помогать: клиентам, ученикам, пациентам, посетителям и т.д.

Человек, испытывающий это неприятное, тягостное состояние, обычно пытается искать причину происходящего в себе самом, уверенный в собственном бездушии и непрофессионализме. Но в результате этого только увеличивается не-

довольство собой, мнительность, снижается самооценка, ухудшается самочувствие и настроение. Кризис может обостриться настолько, что наступает полное разочарование в себе самом, в жизни, в людях и, как следствие, наступает глубокая депрессия.

К.Маслач условно разделяет симптомы эмоционального выгорания на: физические, поведенческие и психологические. К физическим он относит относят: усталость; чувство истощения; восприимчивость к изменениям показателей внешней среды; астенизация; частые головные боли; расстройства желудочно-кишечного тракта; избыток или недостаток веса; бессонница.

К поведенческим и психологическим К. Маслач относит следующие симптомы: работа становится все тяжелее, а способность выполнять ослабевает; работник рано приходит на работу и остается надолго; ощущения фрустрации, беспомощности и безнадежности; чувство беспокойства; ощущение скуки; снижение уровня энтузиазма; чувство обиды; чувство разочарования; неуверенность; чувство вины; чувство неостребованности и собственной бесполезности; легко возникающее чувство гнева; раздражительность; подозрительность; чувство всемогущества (власти над судьбой человека: клиента, пациента); ригидность; неспособность принимать решения; дистанционирование от людей (клиентов, пациентов) и стремление к дистанционированию от коллег; завышенное чувство ответственности за подопечного (клиента); общая негативная установка на жизненные перспективы; злоупотребление алкоголем и (или) наркотиками [1, с.19].

Проблему эмоционального выгорания более шире характеризуют пять ключевых групп симптомов:

1) физические симптомы: усталость, физическое утомление, истощение; уменьшенный или увеличенный вес; недостаточный сон, бессонница; жалобы на общее плохое самочувствие; затрудненное дыхание, одышка; тошнота, головокружение, чрезмерная потливость, дрожание; артериальная гипертензия (повышенное артериальное давление); боли в области сердца;

2) эмоциональные симптомы: недостаток эмоций, неэмоциональность; пессимизм, цинизм, черствость в работе и личной жизни; безразличие и усталость; раздражительность, агрессивность; тревога, усиление иррационального беспокойства, неспособность сосредоточиться; депрессия, чувство вины; потеря идеалов, надежд или профессиональных перспектив; увеличение деперсонализации – своей или других

(люди начинают восприниматься безликими, как манекены); преобладание чувства одиночества;

3) поведенческие симптомы: рабочее время больше 45 часов в неделю; во время рабочего дня появляются усталость и желание прерваться, отдохнуть; безразличие к еде; отсутствие физических нагрузок; частое употребление табака, алкоголя, лекарств;

4) интеллектуальное состояние: уменьшение интереса к новым теориям и идеям в работе; уменьшение интереса к альтернативным подходам в решении проблем (например, в работе); безразличие к новшествам, нововведениям; отказ от участия в развивающих экспериментах (тренингах, образовании); формальное выполнение работы;

5) социальные симптомы: отсутствие времени или энергии для социальной активности; уменьшение активности и интереса в области досуга, хобби; социальные контакты ограничиваются работой и домашними делами; скудные взаимоотношения с другими, как дома, так и на работе; ощущение изоляции, непонимания окружающих и со стороны окружающих; ощущение недостатка поддержки со стороны семьи, друзей, коллег.

В 70-х годах XX века американский психолог Герберт Фрейденбергер первым обратил внимание на серьезность проблемы эмоционального выгорания и его деструктивного влияния на психику человека. Работая психиатром в одном из центров здоровья, он наблюдал большое количество работников, испытывающих постепенное эмоциональное истощение, потерю мотивации и работоспособности, изменения в состоянии здоровья и интеллектуальной сфере. Это были специалисты так называемых помогающих профессий – людей, с полной самоотдачей и с большим воодушевлением работавших в общественных организациях. После нескольких месяцев такой добровольной деятельности у этих людей наблюдался целый ряд характерных симптомов: истощение, раздражительность, цинизм и т.д., которые Х.Дж. Фрейденбергером по контрасту с начальным «эмоциональным горением» назвал «эмоциональным выгоранием» [2, с. 159-160].

Стало понятным, что это не просто какие-то непонятные проявления и отклонения от привычного поведения, а болезнь и чаще всего этот синдром связывают уже не только с проблемами в частной жизни, но больше с проблемами в профессиональной сфере деятельности человека. Установлено, в частности, что синдром в большей степени поражает тех, кто каждый день

имеет дело с человеческим фактором – то есть в профессиональной сфере «человек-человек», к которой относится и сфера деятельности правоохранительных органов.

Некоторыми исследователями «синдрому выгорания» как «сложному психофизиологическому феномену, сопровождающемуся эмоциональным, умственным и физическим истощением из-за продолжительной эмоциональной нагрузки» [3]. К примеру, В.В. Бойко определяет эмоциональное выгорание, как выработанный личностью механизм психологической защиты в форме полного или частичного исключения эмоций в ответ на избранные психотравмирующие воздействия, и указывает, что это приобретенный стереотип эмоционального, чаще всего профессионального, поведения. Отчасти, это и функциональный стереотип, поскольку позволяет человеку дозировать и экономно расходовать энергетические ресурсы. Но цена такой «экономии» слишком высока: «нарушения могут затрагивать разные грани трудового процесса – профессиональную деятельность, личность профессионала, профессиональное общение» [4, с. 95].

В ряде специальных исследований указывается, что психическое выгорание включает в себя три основных составляющих, проявляющихся поэтапно: эмоциональная истощенность, деперсонализация (цинизм) и редукция профессиональных достижений. Под эмоциональным истощением понимается чувство эмоциональной опустошенности и усталости, вызванное собственной работой. Деперсонализация предполагает циничное отношение к труду и объектам своего труда. В частности в социальной сфере деперсонализация предполагает бесчувственное, негуманное отношение к клиентам, приходящим для лечения, консультации, получения образования и других социальных услуг. Клиенты воспринимаются не как живые люди, а все их проблемы и беды с которыми они приходят к профессионалу, с его точки зрения, есть благо для них. Редукция профессиональных достижений представляет собой возникновение у работников чувства некомпетентности в своей профессиональной сфере, осознание неуспеха в ней [5].

В Международной классификации болезней (МКБ-Х) синдром выгорания отнесен к рубрике Z73 – «Стресс, связанный с трудностями поддержания нормального образа жизни» [6, с. 51].

Причиной синдрома эмоционального выгорания сотрудников правоохранительных орга-

нов может служить наличие постоянного стресса на службе. Так, если взять, к примеру, деятельность все тех же оперативных, следственных работников полиции, то их род деятельности коренным образом отличается от деятельности в учреждениях с нормированным пятидневным рабочим днем с адекватными заработной платой и бонусной системой мотивации и поощрения труда. Специфика правоохранительной службы заключается в: повышенной ответственности и повышенном риске, которому подвергают себя сотрудники таких органов; однообразии повторяющихся действий; напряженном ритме работы; ненормированности рабочего дня; недостаточном и не всегда адекватном поощрении труда (материальное и психологическое); частой незаслуженной критике; имеющей место быть грубости начальства по отношению к подчиненным; чувстве недооцененности или ненужности.

Понятно, что на службе в правоохранительных органах свои военные порядки, устав, командные методы работы и т.д. Вместе с тем, и здесь, все таки, должен присутствовать и не забываться пресловутый «человеческий фактор», как во взаимоотношениях с коллегами, так и с гражданами, с которыми приходится сталкиваться и взаимодействовать в процессе и в силу выполняемых должностных обязанностей. В этой связи всегда вспоминаются мудрые слова Динмухамеда Ахметовича Кунаева: «Не путай оперативность с торопливостью, а требовательность с грубостью».

К сожалению, этическая сторона деятельности сотрудников правоохранительных органов, особенно, органов полиции оставляет тоже желать лучшего. Не секрет, что нецензурная лексика, по сути дела, стала нормированной и естественной в процессе общения между самими сотрудниками таких органов, когда вышестоящий может нагрубить и выматерить подчиненного. Конечно же, не все сотрудники и не все органы нашей доблестной полиции поражены этим недугом, но, тем не менее, не секрет, что такие явления до сих пор имеют место быть. Поэтому грубость вышестоящих должностных лиц по отношению к нижестоящим, также может служить причиной появления эмоционального выгорания сотрудников правоохранительных органов и такие явления, конечно же, должны пресекаться и недопустимы на государственной службе в целом.

Как правило, здоровый образ жизни не совсем прижился в профессиональной среде сотрудников правоохранительных органов.

Конечно же, установлены и применяются определенные нормативы по физической культуре, но, вместе с тем, курение и употребление алкоголя в нерабочее время в среде таких сотрудников – нормальное явление. Идеальный вариант – принимать на службу в правоохранительные органы граждан Республики, поддерживающих исключительно здоровый образ жизни, не употребляющих табачные и алкогольные наркотики. Но это, конечно же, миф.

Поэтому, в зону риска заболеть синдромом эмоционального выгорания попадают в большей степени также и те сотрудники правоохранительных органов, которые употребляют табачные и алкогольные наркотики и энергетические напитки. Табачная и алкогольная зависимость, как полагают употребляющие эти яды лица, помогает снять напряжение, снять стресс, расслабиться, что в корне ошибочно: ничего кроме букета серьезных заболеваний физического и психического планов, включая и синдром эмоционального выгорания, такие наркотики не сулят.

В зону риска легко попадают люди, злоупотребляющие алкоголем, сигаретами и энергетическими напитками. Искусственными «стимуляторами» они пытаются повысить работоспособность, когда случаются временные неприятности или застои в работе. Но вредные привычки лишь усугубляют положение. Например, происходит привыкание к энергетикам. Человек начинает принимать их еще больше, но эффект получается обратный. Организм истощается и начинает сопротивляться.

Синдром эмоционального выгорания, который носит всегда латентный характер и медленной, но верной поступью приближается к человеку, оказавшемуся в зоне риска, в какой-то мере влияет и на проявления жестокости и насилия, черствости и озлобленности, резкого эмоционально-аффективного реагирования на различные нестандартные ситуации, с которыми приходится так или иначе сталкиваться сотрудникам правоохранительной сферы. Тому также способствует вкуче и психологический аспект, связанный с властными полномочиями и самой формой одежды сотрудников правоохранительной сферы.

В подтверждении того, что власть, властные полномочия способны отрывать людей от реальности и приводить к серьезным нарушениям, жестокости и насилию достаточно привести также в качестве примера знаменитый «Стэндфордский тюремный эксперимент», в 1971 году

проведенный американским психологом Ф. Зимбарда. Эксперимент показал, что даже игровая форма и импровизация тюремной жизни способны критически повлиять на психику и поведение людей, задействованных в таком эксперименте. Так, к примеру, форменная одежда полицейского оказывает серьезное «психологическое», некое магическое воздействие на лицо, которое такую форму надевает. Все мы по жизни, так или иначе, играем определенные роли, разыгрываем разные жизненные сценарии, многие из которых начинаются писаться в нашей жизни еще с самого детства. Поэтому «вживание» в роль полицейского, психологическое ощущение своего некоего превосходства и отличности перед другими гражданскими людьми, так или иначе, имеет под собой ощутимый психологический эффект воздействия и деформации сознания человека. То же самое, когда среднестатистическое гражданское лицо, порой бессознательно и неконтролируемо, чувствует некий дискомфорт и испуг при виде сотрудника в форме полицейского или иного стража порядка. Таким образом реагирует наша психика, так протекают порой бессознательно эти психические процессы в нашем головном мозге, так же как корни многих наших психологических проблем во взрослой жизни нужно искать в глубоком детстве.

В таком направлении современной психологической науки, как Трансактный анализ, выделяют три, так называемых «эго-состояния» человека и каждый из нас в течение дня, в течение всей своей жизни, так или иначе, попадает в одно из чередующихся эго-состояний: 1) Эго-состояние «Родитель»; 2) Эго-состояние «Взрослый»; 3) Эго-состояние «Ребенок/Дитя». Так вот взаимоотношения в системе правоохранительных органах, как правило, построены на принципах трансакций – «Родитель» (Начальство, которое нужно бояться и неукоснительно слушаться, как родителей) и «Ребенок» (подчиненные, которые не имеют право пререкаться с начальством и обязаны неукоснительно слушаться, иначе «Родитель» может наказать). При этом, начальник одного уровня по отношению к своим подчиненным всегда «критикующий» Родитель, а во взаимоотношениях со своим вышестоящим руководством такой начальник сам становится «послушным» ребенком.

Идеальный вариант во взаимоотношениях между людьми во всех сферах жизни – это вести коммуникации на уровне эго-состояний «Взрослый» – «Взрослый». Тогда нет обострений каких-либо негативных психических реакций из глубо-

кого детства, нет западаний на прошлое и нет надобности играть роли и разыгрывать различные сценарии. Но такое возможно не всегда, не у всех и не во всех сферах. Эго-состояние «Взрослый» – это осознанное поведение человека, не играющего никакие роли, умеющего понимать и быть понятым, не уходящего в прошлое (обиды) и не живущего будущим (угрозы, наставления, упреки и недовольство, страхи), а всегда пребывающего в настоящем моменте своей жизни. К сожалению, в силу специфики деятельности правоохранительных органов коммуникации и транзакции сотрудников разных уровней в таких органах в эго-состоянии «Взрослый» – «Взрослый» практически невозможны, но возможны и необходимы проявления элементарной человечности, человеколюбия, сострадания, понимания, поддержки. Необходимы культивация и пропаганда здорового образа жизни, а это не только благоприятное физическое состояние, но и адекватная, здоровая психика.

Психиатрия в случаях синдром эмоционального (психического) выгорания, как правило, рекомендует прием в течение длительного периода антидепрессантов. К психологическим (не медикаментозным) средствам профилактики и лечения такого синдрома относят, прежде всего, профилактические меры, направленные на укрепление здоровья, или, иначе говоря, физическую профилактику эмоционального выгорания: диетическое питание, с минимальным количеством жиров, но включающее витамины, растительную клетчатку и минералы; занятия физкультурой или, как минимум, прогулки на свежем воздухе; полноценный сон не менее восьми часов в сутки; соблюдение режима дня; обязательный выходной раз в неделю, в течение которого полностью отвлекаться от работы и рабочих обязанностей (не выполнять какую-то обязанность по работе дома); «очищение» головы от беспокоящих мыслей или проблем путем анализа (на бумаге или в беседе с внимательным слушателем или, если позволяют, время и средства, прохождение терапии у психолога); расстановка приоритетов (в первую очередь выполнять действительно важные дела, а остальные – по мере успеваемости); медитации и аутотренинги; ароматерапия; чтение духовной литературы (по самопознанию, психологии личности).

Необходимо, таким образом, развивать институты психологической помощи и поддержки в системе правоохранительных органов. Позволить себе длительную терапию у частного психолога навряд ли сможет рядовой сотрудник

полиции, которые уже страдает синдромом выгорания, по причине отсутствия времени и необходимых средств (частная профессиональная психологическая помощь, консультирование и терапия, как правило, не каждому по карману и могут быть длительными по времени). Общение с психологом в правоохранительной системе должно стать, по возможности, регулярным и восприниматься как вполне нормальное и необходимое явление и условие, особенно с учетом специфики службы в правоохранительных органах и для тех лиц, которые уже находятся в зоне риска эмоционального выгорания, что сказывается на продуктивности их службы, состоянии физического и психо-эмоционального самочувствия. В этой связи актуализируется развитие в Казахстане такого направления психологии, как Юридическая психология, возможность подготовки специалистов нового уровня «юристы-психологи» со знанием права и психологии. Особенно востребованными такие специалисты окажутся в таких направлениях деятельности, как дознание и следствие, оперативная деятельность и т.п., где познания психологии человека, особенностей психических реакций и проявлений весьма актуальны и необходимы.

Негативным фактором, способствующим возникновению синдрома выгорания, является также, как ни банально, социально-экономическая составляющая оценки труда сотрудника рассматриваемых органов. Не секрет, что адекватная и достойная оплата труда любого государственного служащего – это также важное препятствие на пути к любым проявлениям коррупции на службе. Как правило, не всегда только чистая алчность даже обеспеченного чиновника толкает на коррупционные поступки. Низкая оплата труда и есть основная причина проявления коррупционного мышления и поведения.

Социальная неудовлетворенность – серьезный фактор, негативно влияющий на психофизиологическое самочувствие, адекватность, рациональность и разумность любого человека. Безденежье, нищета, отсутствие достойной работы толкают человека на совершение преступления. Недаром и на уровне Всемирной организации здравоохранения «здоровьем» признали «полное физическое, психическое (умственное) и социальное благополучие человека, а не просто отсутствие болезней и недугов».

Таким образом, выгорание – это всегда «опустошение», «эрозия души» под воздействием факторов профессиональной среды и с учетом индивидуальных особенностей психики чело-

века. Развитию этого состояния способствует необходимость работы в одном и том же напряженном ритме, с большой отдачей и эмоциональной нагрузкой личностного взаимодействия с различным, в т.ч. и трудным контингентом. Вместе с этим прогрессирует синдрому способствует отсутствие должного вознаграждения (в т.ч. не только материального, но и морального, эмоционального, психологического) за выполненную работу, а это заставляет человека думать, что его работа не имеет ценности для него самого, коллектива, структуры, общества.

Речь выше идет о так называемом «психологическом поглаживании». Очень большое значение дефицит такого «поглаживания» имеет для психики ребенка начиная с 1 летнего возраста: недолюбленный ребенок, который недополучил необходимого объема в критические периоды своего развития родительского внимания, ласки, заботы, любви и похвалы, во взрослой жизни, как правило, имеет серьезные проблемы с психическим и эмоциональным состоянием, и без своевременной и профессиональной психотерапии такой взрослый человек может заработать очень серьезные психические заболевания и отклонения и это факт. Но такие психологические поглаживания важны для каждого как в детском возрасте, так в любом возрасте уже взрослой, зрелой жизни.

У нас даже детей за малейшие детские шалости и непослушание принято наказывать, ругать и наносить иные психические травмы незащищенной психике ребенка. А за невыполнение каких-либо требований, нарушение каких-либо нормативов (за исключением деяний, подпадающих под действие уголовного или административного законодательства, что бесспорно оправданно) или просто за то, что не справился с заданием, в нашем обществе принято выносить на порицание, осуждать, наказывать и т.д. Несколько иначе и на других, на первых взгляд, нелепых, но весьма глубоких в плане психологического эффекта, построены правила и отношения в некоторых крупных и передовых японских корпорациях: там за ошибку и недочет, особенно у молодого, начинающего специалиста, вместо порицания и наказания, принято публично хвалить и ободрять. Эффект не заставляет себя долго ждать: такое психологическое поглаживание способствует тому, что сотрудник в будущем уже не допускает подобных ошибок и это благотворно влияет на корпоративный дух в коллективе и положительно влияет на производительность труда.

Понятно, что в правоохранительной системе такие подходы и эксперименты никогда не будут внедрены и не приветствуются. Вместе с тем, руководству важно понимать, что одной из основных причин развития рассматриваемого синдрома у сотрудников является несоответствие между повышенными требованиями начальника к подчиненному и реальными возможностями последнего. Зачастую складывается так, что эмоциональное выгорание появляется по причине несоответствия между, казалось бы, нормальным стремлением сотрудников иметь большую степень самостоятельности на службе, самим искать и находить способы и методы достижения тех результатов и показателей, за которые они несут ответственность, и жесткой и не всегда рациональной политикой администрации в организации рабочей активности и ее контроля, а также погоня за показателями, что также деструктивно влияет как на эффективность и рациональность деятельности отдельного сотрудника, так и всех органов в целом. Результат такого контроля – возникновение чувства собственной бесполезности на службе и отсутствие ответственности.

Эмоциональное выгорание как устойчивое личностное новообразование складывается из отдельных психологически неблагоприятных психических состояний, приобретает в жизнедеятельности человека, причем, прежде всего, в его профессиональной деятельности как ведущей на данном этапе развития личности. Поэтому, когда говорят о «синдроме сгорания», имеют в виду конкретные изменения отношения специалиста к предмету профессиональной деятельности, ее содержанию и формам, к самому себе (изменения мотивации, самопринятия, смыслообразования, осмысленности нравственной составляющей профессиональной роли и стремления к самореализации в ней) [7, с.16].

Таким образом, некоторыми исследователями не без оснований явление эмоционального выгорания рассматривается как психологический механизм профессиональной деформации личности. Механизмы развития профессиональной деформации: 1) интериоризация – от внешнего к внутреннему (внешняя нестабильность и социальная аномия воспринимаются личностью и становятся ее внутренними характеристиками); 2) интеграция психики – «от простого к сложному, от ситуативного эмоционального – к устойчивому личностному» [7, с.19].

Подытоживая все вышеизложенное, необходимо заключить, что синдром «выгорания»

появляется и продуктивно развивается на почве хронического повседневного напряжения, эмоционального переутомления, переживаемого человеком и благодаря неумению, а иногда и нежеланию человека обратить серьезное внимание на изменения в своем состоянии и восприятии самого себя и своих ежедневных жизненных ситуаций. Эмоционально-мотивационное утомление, при котором появляются субъективные переживания усталости, мотивационная и эмоциональная неустойчивость, в последующем, если вовремя не обратить на это должное внимание и не начать противодействовать, может привести к хроническому переутомлению и истощению психики и всего организма.

Основные проявления «выгорания» сводятся, как правило, к ощущению усталости, быстрой физической и эмоциональной утомляемости, отсутствию сил и желания продолжать или начинать работу, наблюдается сниженный энергетический тонус, появляются различные симптомы физических недомоганий, склонность к злоупотреблению успокаивающими или возбуждающими средствами и т.д.

Исследования аспектов выгорания у представителей разных профессиональных групп наглядно подтверждают то очевидное положение, что выгорание обуславливается не отдельным фактором профессии, а, как правило, целым ее комплексом, всей системой и особенностями совокупного влияния профессии, ее социального статуса, места и престижа в обществе и других значимых характеристик.

Профессиональная деформация начинается с того, что, к примеру, сотрудник полиции «утрачивает истинное представление о нравственном смысле своей профессии» [8]. Происходит, на самом деле, очевидная деформация отношения и восприятия сотрудником своей профессии и профессионального долга, меняется отношение к объекту своей профессиональной деятельности в целом.

Выше отмечалась важность своевременного выявления синдрома выгорания среди сотрудников правоохранительных органов и принятия профилактических мер и в этом контексте особое значение имеет развитие института психологической службы в системе правоохранительных органов, которые могли бы применять в работе с сотрудниками специальные методики диагностирования, как то: 1) методика «Диагностика эмоционального выгорания личности» В. В. Бойко; 2) методика определения психического «выгорания» (А. А. Рукавишников); 3) опросник на выгорание К. Маслач, С. Джексона, адаптированные Н. Е. Водопьяновой и Е. С. Старченковой; 4) тест-опросник К. Томаса на поведение в конфликтной ситуации; 5) методика «Ценностные ориентации» М. Рокич и др.

Таким образом, происхождение синдрома выгорания невозможно однозначно связать с какими-то конкретными организационными, личностными или ситуационными факторами, скорее всего, он является очевидным результатом комплексного и сложного процесса взаимодействия личностных особенностей человека, ситуации его межличностных отношений с его профессиональной и рабочей ситуацией, в которой он находится. Специально проведенные отдельными учеными исследования показывали, что выгорание относительно стабильно во времени, однако флуктуации выгорания зависят от влияния личностных и организационных факторов. Следовательно, создание определенных благоприятных социальных условий и применение своевременной психологической терапии для коррекции личностных факторов способно положительно повлиять на проблемные аспекты в деятельности сотрудников правоохранительных органов, подверженных влиянию синдрома выгорания в процессе осуществления своей профессиональной деятельности.

Литература

- 1 Maslach C. // Professional burnout: Recent developments in the theory and research. Washington: D. C: Taylor & Francis, 1993. P. 19–32.
- 2 Freudenberg H.J. Staff burn-out. / Journal of Social Issues, 1974. Vol. 30. P. 159-165.
- 3 Лэнгле, А. Эмоциональное выгорание с позиций экзистенциального анализа: теоретическое исследование / А. Лэнгле // Вопросы психологии. – 2008. – №2. – С. 3 – 16.
- 4 Бойко, В.В. Правила эмоционального поведения: Методическое пособие / В.В. Бойко. – СПб.: Питер, 1997. – 172 с.
- 5 Водопьянова, Н.Е. Синдром выгорания. Диагностика и профилактика / Н.Е. Водопьянова, Е.С. Старченкова. – СПб.: Питер: Питер-принт, 2005. – 336 с.
- 6 World Health Organization. The ICD-10 Classification of Mental and Behavioral Disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines. Geneva: WHO. 1992.

7 Г.И. Уразаева. Профессиональная деформация сотрудников полиции в аспекте эмоционального выгорания: социально-психологические условия, механизмы, особенности, факторы // Вестник Казанского юридического института МВД России № 2(16) 2014.

8 Буданов А.В. Работа с сотрудниками ОВД по профилактике профессиональной деформации. М., 1992.

References

1 Maslach C. // Professional burnout: Recent developments in the theory and research. Washington: D. C: Taylor & Francis, 1993. P. 19-32.

2 Freudenberg H.J. Staff burn-out. / Journal of Social Issues, 1974. Vol. 30. P. 159-165.

3 Langle, A. Emotional Burnout from the Perspective of Existential Analysis: Theoretical Study / A. Langle // Questions of Psychology. – 2008. – №2. – P. 3 – 16.

4 Boyko, V.V. Rules of emotional behavior: Methodological methods / V.V. Boyko. – St. Petersburg: Peter, 1997. – 172 s.

5 Vodopyanova, N.E. Burnout syndrome. Diagnosis and preventive treatment / N.E. Vodopyanova, E.S. Starchenkova. – St. Petersburg: Peter: Peter-print, 2005. – 336 p.

6 World Health Organization. The ICD-10 Classification of Mental and Behavioral Disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines. Geneva: WHO. 1992.

7 G.I. Urazaev. Professional deformation of police officers in the aspect of emotional burnout: socio-psychological conditions, mechanisms, features, factors // Bulletin of Kazan Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia No. 2 (16) 2014.

8 Budanov A.V. Work with ATS employees to prevent professional deformation. М., 1992

Омарова А.Б.
**О структуре личности
компьютерного преступника**

В статье рассматриваются индивидуальные особенности личности преступника. Выделены элементы составляющие структуру личности преступника. Криминологическая структура личности преступника включает в себя: сведения о поле, возрасте, гражданстве, образовании, социальном и должностном положении, а также прежних судимостях, характере, мотивах и целях преступной деятельности, действий, роли в преступлении и других признаках личности преступников.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2576/ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: личность субъекта преступления, структура личности преступника, преступность, компьютерная преступность, компьютерный преступник.

Omarova A.B.
**About the structure of computer
criminal personality**

In article specific features of the criminal identity are considered. The elements making structure of the identity of the criminal are allocated. The criminological structure of the criminal identity includes: information about a sex, age, nationality, education, social and official capacity, and also former criminal records, character, motives and the purposes of criminal activity, actions, roles in a crime and other signs of the identity of criminals.

The article is executed within scientific research №2576/GF4 "The criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of information security ensuring and counteraction to computer crimes".

Key words: identity of the crime subject, structure of the criminal identity, crime, computer crime, computer criminal.

Омарова А.Б.
**Компьютерлік қылмыскердің
тұлғасының құрылысы туралы**

Мақалада қылмыскердің тұлғасының жеке ерекшеліктері қарастырылған. Қылмыскердің тұлғасының құрылысын құрайтын элементтер бөлініп көрсетілген. Қылмыскердің тұлғасының криминологиялық құрылысы: жынысы, жасы, азаматтығы, білімі, әлеуметтік және лауазымдық жағдайы, бұрын сотталғандығы, қылмыстық қызметінің сипаты, ниеті және мақсаты, әрекеттері, қылмыс жасаудағы рөлі және қылмыскерлердің тұлғасының басқа да белгілері туралы мәліметтерден тұрады.

Мақала №2576/МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстың субъектісінің тұлғасы, қылмыскердің тұлғасының құрылысы, қылмыстылық, компьютерлік қылмыстылық, компьютерлік қылмыскер.

О СТРУКТУРЕ ЛИЧНОСТИ КОМПЬЮТЕРНОГО ПРЕСТУПНИКА

Значительное место в продуцировании компьютерной преступности также занимает личность преступника компьютерной информации.

Личность субъекта преступления представляет собой совокупность свойств, присущих совершающему или совершившему преступление лицу, его индивидуальные особенности.

Криминологи изучают эти данные для того, чтобы на их основе выделить факторы, которые влияют на совершение конкретного преступного деяния и могут быть применены в процессе расследования и рассмотрения уголовного дела, а также при формировании основ и приемов индивидуальной профилактики преступлений [1, с. 16].

Личность преступника рассматривается в криминологии как совокупность свойств, присущих совершающему или совершившему преступление человеку, составляющих его индивидуальность. В криминологии эта совокупность свойств изучается, чтобы на их основе определить факторы, влияющие на совершение конкретного преступления. Эти факторы могут быть использованы в ходе расследования и рассмотрения уголовного дела, а также при создании основ и методик индивидуальной профилактики.

Личность преступника выделяется общественной опасностью, уровень которой основывается на степени деформации нравственно-психологических ее качеств.

Структура личности преступника характеризуется как совокупность ее социально важных свойств, которые сформировались в процессе разных взаимодействий с другими лицами и делающих в свою очередь ее субъектом деятельности, познания и общения.

В структуре личности преступника выделяется ряд подуровней:

- 1) имущественная состоятельность;
- 2) уровень умственного развития;
- 3) моральные основы и ориентиры индивида.

Подструктуры находятся в особом взаимодействии и взаимосвязи, вследствие чего создают в целом личность.

Имеется иной вариант структуры личности преступника, в который включены следующие элементы:

1) социально-демографические:

- а) пол;
- б) возраст;
- в) социальное положение и род занятий;
- г) семейное положение;
- д) место жительства (в городе, сельской местности);
- е) материальные и жилищные условия.

Группировка по возрасту позволяет выявить причины и возрастные группы, характеризующиеся преступными проявлениями, а социальное положение и род занятий – в каких социальных группах наиболее проявляется преступность.

2) образовательно-культурные – показывают о его интересах и потребностях;

3) функционально-отношенческие – выявляют принадлежность к определенной социальной группе, взаимодействия и взаимоотношения с иными людьми и учреждениями, его собственное отношение к данным функциям и личные планы;

4) нравственно-психологические:

а) ценностная ориентация личности – это отношение к общественным и моральным ценностям и различным аспектам действительности;

б) отношение к правоохранительным нормам и требованиям;

в) система потребностей, интересов, притязаний;

г) избираемые способы их удовлетворения.

В данной сфере следует выделить, что любая схема не будет точно и полно отражать, и содержать в себе каких-либо характерных черт, относящихся конкретно к личности преступника, так как она отличается от личности вообще наличием каких-либо элементов своей структуры, а в первую очередь содержанием, направленностью конкретных элементов данной структуры.

Значение условия и его отличие от причины заключается в том, что данное явление или процесс, которые сами по себе не способны породить конкретно данное следствие, но, взаимодействуя с причинами в пространстве и во времени и оказывая влияние на них, обеспечивает необходимое их развитие, необходимое для формирования следствия. Иначе говоря, причина порождает следствие, тогда как условие этому лишь помогает, обеспечивая возможность действия причины.

Оказать влияние на преступность, предотвратить совершение преступления можно через воздействие не только на причины, но и на условия преступности [1, с. 88]. Во многих примерах воздействовать на условия, выполняемые при

совершении преступлений, и тем самым останавливать действия причин практически проще и доступнее, чем ликвидировать причины самой преступности.

Криминологическая структура личности преступника включает в себя: сведения о поле, возрасте, гражданстве, образовании, социальном и должностном положении, а также прежних судимостях, характере, мотивах и целях преступной деятельности, действий, роли в преступлении и других признаках личности преступников. Из-за этого выделение таких криминалистически важных данных о личности преступника, выступает одним из основных факторов не только в расследовании преступления, но и в мерах предотвращения компьютерных преступлений.

Круг лиц, совершающих преступления в сфере компьютерной информации достаточно велик. Согласно сведениям специальных исследований, ими могут являться, как и высококвалифицированные специалисты, так и дилетанты, обладающие разным социальным статусом и уровнем образования. Принимая во внимание особенности компьютерных преступлений, для разрешения задач расследования, важно составить представление о «портрете» преступника.

«Компьютерный преступник» – человек, совершивший хотя бы одно из перечисленных в уголовном кодексе преступлений в сфере компьютерной информации, в сфере информационных технологий.

В профессионально-классификационном плане круг «компьютерных» преступников весьма велик. Как правило, это всевозможные категории специалистов и руководителей: бухгалтеры, кассиры, контролеры, табельщики, нормировщики, операторы бензоаправочных станций, программисты, инженеры, финансисты, банковские служащие, адвокаты, менеджеры, юристы, коммерческие директора, управляющие, начальники смен, отделов и служб и др. Всех их можно подразделить на две основные группы, исходя из основного признака категории доступа к средствам компьютерной техники:

1) внутренние пользователи;

2) внешние пользователи, где пользователь (потребитель) – субъект, пользовавшийся информационной системой для получения необходимой ему информации и использующий ее.

Существует два вида пользователей: зарегистрированные (санкционированные) и незарегистрированные (несанкционированные, незаконные).

По оценкам многих исследователей, ключевая опасность в компьютерных преступлениях исходит конкретно от внутренних пользователей: ими совершается 94% преступлений, в то время как внешними пользователями – лишь 6%, из которых 70% – это клиенты-пользователи компьютерной системы, а 24% – представляются обслуживающим персоналом.

Данных преступников возможно условно разделить на три группы по основанию функциональной категории доступа к средствам компьютерной техники.

К первой группе относятся преступники, совершившие компьютерные преступления, посредством использования программных средств. Особенно к ним относятся: операторы ЭВМ, бухгалтера, кассиры, расчетчики, табельщики, продавцы, операторы бензозаправочных и наливных станций, операторы периферийных устройств, администраторы баз и банков данных, библиотек программных средств, операторы-программисты (системных и прикладных), инженеры-программисты и другие.

Ко второй группе, как правило, относятся лица, совершившие компьютерные преступления, посредством использования аппаратных средств компьютерной техники. Необходимо выделить: операторов средств связи, инженеров по терминальному оборудованию, специалистов по компьютерному аудиту, инженеров по электронному оборудованию, инженеров-связистов.

К третьей группе относятся субъекты, совершившие компьютерные преступления, используя косвенный доступ к средствам компьютерной техники, т. е., те кто осуществляет организационно-управленческую деятельность: управление компьютерной сетью или системой; руководство операторами; управление базами и банками данных; руководство работ по программному обеспечению; старшие (главные) инженеры, программисты, связисты и т. д.; руководители и начальники различных служб и отделов (информационно-аналитический и др.); сотрудники служб безопасности; менеджеры и т. д. [2, с. 239].

Из числа внешних пользователей преступниками, как обычно показывает практика, бывают лица, достаточно хорошо осведомленные о деятельности потерпевшей стороны. Круг таких лиц настолько широк, что уже не поддается какой-либо систематизации и классификации: таковыми могут быть любые лица и даже случайное лицо. К примеру, представитель органи-

зации, Осуществляющий сервисное обслуживание, ремонт, разработку программных средств компьютерной техники на договорной основе, и просто хакеры.

Наряду с усовершенствованием компьютерных технологий меняется и определение хакерства, куда входит множество элементов. Придельное влияние на представления об информационных преступниках оказали и средства массовой информации, показывающие самые крупные и опасные компьютерные преступления.

Главным стоит вопрос о социальной организации хакеров и их представлении о самих себе как об организованной преступной группы с в сфере информационных технологий и информации.

Имеется несколько версий формирования и развития понятия «хакер».

Достаточно первоначальные упоминания слова «hack» относятся к XV веку. В это период в Лондоне существовал район под названием Наскнеу, в котором крупная компания занималась выращиванием лошадей. Рабочие компании довольно хорошо и ясно знали свое дело, их питомцы всегда были в хорошей форме и высоко ценились во всей территории страны.

Таким образом, небольшой район в столице стал широко известен даже за пределами государства. С течением времени, любители лошадей, в честь именитого места, стали именовать самых спокойных и послушных животных словом «hack».

Позже слово не раз меняло свое значение, но по-прежнему имея связь с лошадьми. Позже термин стали применять как синоним сочетания сдачи в аренду. Но при этом важным различием, говоря hack, имели ввиду аренду человеческого труда. В эти времена были широко распространены предложения различного рода услугах как стирка, уборка, покупка продуктов богатыми горожанами за бесценок. В случае, когда какой-нибудь парнишка вызывался сбежать, разузнать для «хозяина» нужную информацию, он как бы сдавал себя на время в аренду. Следовательно, его называли hacker, а его деятельность по разузнаванию информации стали называть – hack [3, 4].

Данное исследование помогает утверждать, что в нынешнее время совокупность лиц, совершающих незаконный доступ к компьютерной информации, нельзя представлять в качестве однородной группы. Эта совокупность довольно дифференцирована по своему составу. Следова-

тельно, единый портрет всех этих личностей, составить очень сложно и крайне невозможно.

Но, несмотря на это, выделение категорий лиц, совершающих сетевые преступления, помогает выделению объединяющих их характерных черт. Соответственное выделение осуществляется на основе различных критериев, исходя из предположения о том, что имеются группы людей, которые склонны силу сложившихся жизненных или иных обстоятельств к совершению незаконного доступа к компьютерной информации.

Практиками нередко предпринимались попытки дифференцировать компьютерных преступников, выделяя среди них однородные группы лиц. Таким образом, среди так называемых «групп риска» по отношению к компьютерной информации выделились следующие группы:

- штатные, временные и уволенные сотрудники организаций, имевшие доступ к вычислительной системе, персонал организаций, обслуживающих вычислительную технику;

- представители конкурирующих структур или организованной преступности;
- участники хакерских сообществ.

На практике данные группы могут пересекаться в определённом смысле.

Взаимная связь между видом и типом преступника не всегда является прямой. Их цель и методы могут выступать как аналогичные, а характер мотивации различный.

Особый интерес для сотрудников правоохранительных органов выступают лица, способные совершать неочевидные опасные преступные деяния. Здесь именно хакеры как группа, продуцирующая большое число латентных преступлений, выступают достаточно новым и основным в криминологическом смысле явлением. Необходимо оценить должным образом угрозу незаконного доступа к компьютерной информации, исходящую от хакеров. Они представляют особый криминологический феномен, который требует необходимого осмысления.

Литература

- 1 Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. – М., 1984. – 200 с.
- 2 Лунеев В.В. Преступное поведение: мотивация, прогнозирование, профилактика. М., 1980. – 381 с.
- 3 Першиков В.И., Савинков В.М. Толковый словарь по информатике. – М., 1991. – 543 с.
- 4 Панфилова Е.И. Уголовно-процессуальные способы изъятия компьютерной информации. // Применение специальных познаний при раскрытии и расследовании преступлений, сопряженных с использованием компьютерных средств, М., 2000. – С. 88

References

- 1 Kuznecova N.F. Problemy kriminologicheskoy determinacii. – M., 1984. – 200 s.
- 2 Luneev V.V. Prestupnoepovedenie: motivacija, prognozirovanie, profilaktika. M., 1980. – 381 s.
- 3 Pershikov V.I., Savinkov V.M. Tolkovyjslovar' po informatike. – M., 1991. – 543 s.
- 4 Panfilova E.I. Ugolovno-processual'nyesposobyiz'jatijakomp'juternojinformacii. // Primeneniespecial'nyhpoznanijpriraskrytii i rassledovaniiprestuplenij, soprtjazhennyh s ispol'zovaniemkomp'juternyh sredstv, M., 2000. – S. 88

Atakhanova G.M.

**The problem of subjective signs
of fraud**

This article discusses the works of scientists and judicial practice on the qualifications of the fraud. Was trying to uncover subjective signs of fraud examined the history and development of the rules about fraud in the legislation of Kazakhstan. Also analyze the notion of fraud, investigated the qualification of certain types of fraud.

Key words: object, qualification, offences against property, fraud.

Атаханова Г.М.

**Алаяқтықтың субъективтік
белгілерін анықтау мәселелері**

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының заңнамасындағы алаяқтық туралы норманың пайда болуы мен даму тарихы зерделенген. Алаяқтықтың ұғымы мен жекелеген түрлері сипатталған. Алаяқтықтың субъективтік белгілерін айқындау мәселелері жан-жақты түрде зерттелген.

Түйін сөздер: объект, саралау, меншікке қарсы қылмыстық құқықбұзушылықтар, алаяқтық.

Атаханова Г.М.

**Проблемы определения
субъективных признаков
мошенничества**

В данной статье изучена история возникновения и развития нормы о мошенничестве в законодательстве Республики Казахстан. Описаны понятие мошенничества и отдельные ее виды. Всесторонне исследованы проблемы определения субъективных признаков мошенничества.

Ключевые слова: объект, квалификация, уголовные правонарушения против собственности, мошенничество.

THE PROBLEM OF SUBJECTIVE SIGNS OF FRAUD

Subjective side describes crime as direct offense of criminal to possess the property or property right to use. For any person who has integration law punishes conscious mind it is obvious that fraud is against right and it. The method of fraud witnesses that actions of the subject are intentionally made. There cannot be accidental deception.

With regard to the facts known to the entity mistakenly misleading another person before he can not try to unlawful possession of another's property.

The subject of fraud feels and understands the danger of his action to society. As deception done by abuse of trust, hiding the truth, or mislead, the criminal foresees that it leads to develop a causal link and dangerous results for society, consequently another's property will be gained. These consequences oppress. Lack of necessary feature of the right to inherit the property of the originator of fraud, fraud criminals know that they do not belong to this law. Such feelings cannot exclude the possibility of differentiation as a fraud action.

In criminal legal law intentional crime are classified as the preliminary thought to be caused by a sudden. In fraud encroachment intentional crimes is mostly preliminary thought. Usually, before fraud is committees there certain kind of preparations holds. To seek victims, make false documents, to look for participants, to prepare different kind of things; in essential cases to prepare the military services, the police and the prosecutor's office workers making garments and so on. Worker of moving mechanical colony civilian named K wants to buy a car. As he has no money, he plans specific actions. in short term he introduces himself as worker of local municipal and promises people to get houses, by this he took from each of them fifty thousand tenge. An action of civilian named K was preliminary thought, and according to victims, we can prove that he deceived these people and moved to another city. In fraud encroachment cases, intentional crime of the subject is always proved. The clarity of intentional crime of criminal is that the criminal foresees danger of his actions for society and tries to reach certain goals. There are not many signs of composition that characterize the

subject. It relates with the principle of equality in front of the law for all citizens.

All the qualities of the criminal personality should be separately considered from qualities that recognize his liability for liability to crime. Because, there is a criminal legal notion of crime ability qualities. These abilities are contained of aged identified in law and integrity of the conscious mind.

Consequently, the subject of fraud can be person who has reached age of 16 and has full integrity of conscious mind at the moment of crime.

The notion of liability for fraud starts from 16 age is related with danger of this crime for society and ability of teenager to commit this crime and widely spread of fraud among teenagers. From this point of view fraud is totally different from robbery and theft.

Ability of person to respond to his actions and control them, which means integrity of his conscious mind is rarely considered in case of fraud. Because, fraudulent carefully thinks his crime and aims a certain purpose. For person who has not integrity of conscious mind it is difficult to invent manipulation.

However, investigators and experts meet such kind of situations on their job. But, it has another notion. Fraudulents turn into subnormal to avoid punishment for the crime. In this case, the criminal will be sent to psychiatric examination. False occupation of the human face mask in such a way that it will be opened.

There is no sign of the subject of crime except age 16 and integration of conscious mind. Therefore fraud is not included into crimes that has social subjects. However, some people commit deception which is considered in other criminal legal regulations, they may not be the subject of crime. Depending on who committed it, similar frauds are analyzed differently. For instance, simple person and person on official position have different liability in front of law.

If person on official position by use abuse of official position steals state property by methods of deception or abuse of trust, these actions are considered in 190 article in 2 "v" subparagraph. Signs to describe the criminal's personality helps to define the level of responsibility.

Circumstances that describe personality of the subject helps to analyze the crime and influences to use criminal law. For instance, in law there might be certain situations that describe personality of the subject. Also, signs that describe the subject is needed to appoint defendant's criminal punishment.

The legal sign of any subject of crime is integration of conscious mind. However, this issue is rarely born in fraud cases. Fraud encroachment features explain it.

Intention if fraud encroachment is always mercenary as it is the main factor to make a person commit a crime, possess another's property or property rights and use it against law.

Mercenary in the absence of evidence in instrument absence of fraud. And mercenary desire is not an essential sign of fraud. For example, taking the property of another person for the purpose of fraud. To determine the direct target of purposely and mercenary – a necessary condition to bring to justice the perpetrators of fraud.

Create a group of people united in the purpose of fraud, deliberate and increases the degree of public danger, because a few people are involved in the commission of the crime. At the same time, a group of criminal fraud designed to be a danger to the public during the preparation of the action all the points and is thought to hide traces of the crime.

Prior approval to carry out the crime, the criminal law if it recognizes the presence of at least two persons group. Two participants – the minimum required for the recognition of the crime group. Physical punishment of all sorts of crimes the court in determining not only taking into account the nature and degree of danger to society, as well as the properties of the personal responsibility of the criminal cases to facilitate recalls.

Character of person, his whole actions, even though it is dangerous for society it manages voluntarily. Because, will and consciousness are two main and basic essential signs that prove man as smart creature. If at the moment of committing crime man was not in full integrity of mind consciousness, then he cannot be recognized as the subject of crime and held for criminal liability.

Drunkenness and drug use in the case of crimes considered right mind, consciousness, and they are brought to justice. The main point of this is warning and educational side. The fight against the disease such as alcoholism, drug addiction are frequently met in society in general day-to-day work. Chronic alcoholics and drug addicts are often prone to crime.

The law does not approve any kind of signs except reaching of 16-age and integration of conscious mind.

Fraudsters thinking developed in the country and abroad main events are classified as criminals know that some of the achievements of science and technology. Many of them consider periodicals

on a regular basis. For example, go to the cinema theaters. All Munin is necessary in order to achieve their criminal contacts the victim.

In some cases, fraud is committed by a sudden intention. In this situation, the crime is committed right after intention born. In such cases, if the victim suddenly janılıswı standards on a person or entity with respect to certain facts beyond the control of the similarity of the presence or absence of facts, the legal knowledge of failures in the crook may arise in such cases, the victim does not tell the truth. Its failure for their own purposes. The essential element of fraud crime is existing of material gain. The purpose of crime is mental element of the process that explains the desire of its interest in the outcome of the internal actions of a person. the purpose is the voluntary actions of the human mind, which means, "it is the future result of person's action". The subjective way of crime is mostly composed by purpose and intention that leads the criminal to commit this crime even though he recognizes the danger of his actions for society. Intention influences to consider about crime and influences to define purpose, methods to reach the goal and instruments to use.

Speaking on the subject, including those listed above would be wrong. Meanwhile, the property of others are talking about the most dangerous recidivist fraud. The subject of the commission of a crime of theft is particularly dangerous to society. As well as the subject of a special danger caused by the absence of his dangerous actions.

What is the most dangerous recidivists are most wicked, cruel, degraded, all the chores to people turning to crime. That being said, the property of the convicted several times before and misfortune involved in the theft of more recidivists.

As special sbject, only the court can conclude specially dagerous recidivist. The court's decision about specially dangerous recidivist must be carefully and fully based. To recognize as a specially dangerous recidivist by law regulations, before committing the last crime, previously he must be approved as very dangerous criminal (recidivist) [1, p.59]. The subjective side of fraud means psychological attitude of fraud to his committed crime. subjective side covers intention of crime, its purpose and absence of guilt. This means, if the objective side identifies external description of fraud, the subjective side mirrors internal content of fraud [2, p.59]. before committing fraud the criminal carefullt thinks over all steps and attempts to possess another's proeprty or another's ownersgip right.

Law identifes as criminal methods both delibeate action or inaction (deception, abuse of trust) in fraud definition. Man cannot deceive someone accidentally. Even though he fools because of his lack of information, the man does not try to possess another's proeprty or oenrship right.

The content of fraud intention is consisted of danferous characteristic for society as well as comprehending and feeling of development of this crime and dangerous results for society.

As fraudulent does not have ownership right for property that he gained it is also recognized in content of crime fraud. If the subject does not comprehend that this proeprty is not in his ownership right, in this case it is not recognized as fraud. The cuplrit conssciously recognizes the whole situation in committing specialized types of fraud (in group, repeating a fraud an so on). Therefore, it is enough if culprit understands qualification of the crime in actual circumstances that will help. There is no neccessity in assessing legal value of his actions.

As other types of theft, the essential element of fraud is mercenary. The purpose of crime means dangerous action of man to achieve a certain kind of result(s). Mercenary means is a view of fraud intention, attempting to make a profit. This means that attempt to make profit is same with the pursuit of material wealth. There is no guilt about it, but this intention is can be reached legally or illegally" [3, p.19]. The subjective side includes purpose of crime, criminal intention that is intention that leads the criminal to carry out dangerous actions for society. In criminal fraud, as in other crimes too, it aims mercenary. It is obvious, as there is much kind of crimes where purposes and intentions fit each other. Despite of this, it is important to distinguish purpose and intention. Because, they affects differently on criminal's mind. Intention means what lead criminal and purpose means the result, which the criminal aims. For instance, intention of fraud is mercenary, and purpose is to possess the property.

If there is no mercenary, it can be recognized as absence of criminal content of fraud. For example, in fraud-committed in-group, one took the property and gave it to another one to help him; in this case, there is no mercenary intention. However, exactly in this case there is a mercenary purpose of the second one who gained the property.

There are different situations. Fraudulent might give stolen item to second one as present or other reasons. In this case, although intention is not driven but in broad senses it has mercenary purpose.

In committing fraud, the culprit has equal psychological attitude to his actions and consequences of fraud. Therefore it is important to not mix up such actions with difficult or mixed types of guilt. The fraudulent comprehends that he deceives a victim and he wants to deceive the victim. Also, as the result of deception he understands that he will possess victim's property and he aims to reach

this goal. In other words fraud, for the most part, are designed in advance. Typically, the fraudulent crimes in the future will be able to skip some of the significant moments of testing, weighed. However, there is suddenly a criminal intention, fraud planned to quickly side. Quickly developed into the trust, fraud is more typical. As well as the peaceful similar trick.

References

- 1Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. – Almaty:Yurist, 2011. – 148 p.
- 2Arhipova I.A., Milin A.E. The acquisition or sale of the property obviously extracted criminal. Tutorial. – M.: Publishing house «Yurlitinform», 2009. – 168 p.
- 3Kashirskiy S.V. Burglaries and their prevention. – M.: Yurlitinform, 2009. – 216p.

Омарова А.Б., Алдабек Е.А.

Шарттың жарамдылығының талаптары туралы кейбір мәселелер

Мақала шарттың мәміле ретіндегі жасау кезіндегі төрт элементтің бірлігін құрайтын жарамдылығы ережелерін қарастыруға арналған. Шарт құрамының заңдылығының мазмұны ашылған. Шарт жасауға қатысып отырған тұлғалардың әрекет қабілеттілігі талабы талданған. Ерікке және ерік білдіруге сәйкестігі ереженің мазмұны айқындалған. Шарт формасын сақтау сұрақтары қарастырылған.

Түйін сөздер: мәміле, шарт, мәміле жарамдылығы, шарт жарамдылығы, әрекет қабілеттік, ерік, ерік білдіру, шарт нысаны.

Omarova A.B., Aldabek Y.A.

Some questions about the terms of the agreement

The article is devoted to four elements of the validity of the contract as a type of transaction. The condition on the conformity of the contents of the contract to the law is disclosed. The requirement on the presence of legal capacity for the persons participating in the conclusion of the contract has been analyzed. The requirements to the will and will and their conformity have been studied. The issues of compliance with the form of the contract are considered.

Key words: transactions, agreement, transaction validity, capacity, will, will, form of contract.

Омарова А.Б., Алдабек Е.А.

Некоторые вопросы об условиях действительности договора

Статья посвящена рассмотрению четырех элементов условия действительности договора как вида сделки. Раскрывается условие о соответствии содержания договора закону. Проанализировано требование о наличии дееспособности у лиц участвующих в заключении договора. Изучены требования к воле и волеизъявлению и их соответствию. Рассмотрены вопросы соблюдения формы договора.

Ключевые слова: сделки, договор, действительность сделки, дееспособность, воля, волеизъявление, форма договора.

ШАРТТЫҢ ЖАРАМДЫЛЫҒЫНЫҢ ТАЛАПТАРЫ ТУРАЛЫ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР

Жұмыстың алдыңғы бөлімінде айтылғанға сәйкес, шарт жасаудың тәртібін сақтау шарт жарамдылығының, шарттық қатынастардың, шарт бостандығы принципінің сақтаудың критеріінің басты талабы болып табылады.

Шарт мәміле болып табылады және де бұл мағынада шарттың жарамдылығы шарт жасау кезіндегі оларға заңнамалық талаптардың барынан оларды ұстануға дейінгі төрт элементтің бірлігін құрайды.

Басқаша айтқанда, бұл төрт элемент шарттың жарамдылығы талаптарын және де сәйкесінше шартты құрайды. Оларға құрамының заңдылығы; шарт жасауға қатысып отырған тұлғалардың әрекет қабілеттілігі; ерікке және ерік білдіруге сәйкестігі; шарт формасын сақтау жатады.

Бұл талаптардың бңреуінің болмауы, мәмілені, сондай-ақ шартты жарамсыз деп тануға негіз болып табылады.

Тәжірибеде ең көп бұзылатыны шарт формасын сақтауы болып табылады. «Форма» термині бірнеше мағынада қолданылады. Белгілі бір құқықтық салдарларға әкелетін ерікті әрекет ретінде, заңға сәйкесінше аталған терминнің мағыналарының бірі субъектінің еркін білдіре алу әдісін білдіру болып табылады.

Құқықтық талдауға тек субъектінің еркін білдіру ғана тап болады, сондықтанда заң шығарушы үлкен мәнді ерік білдірудің әдістеріне қалдырады, олар арқылы ол үшінші тұлғалардың ұғынуы үшін қол жетімді және талдау үшін мүмкін болады. Білдіру әдісі – форма көптеген жағдайларда шарттың жасалуының, шарттың талаптарының дәлелдемелік базасы ретіндегі қызметті атқарады. Дәл осы форма арқылы құрамының құқықтық талдауы жүргізіледі, өйткені форма белгілі дәрежеге дейін шарттың құрамын айқындайды. Алайда, осыған байланысты форма құрамын анықтай алмайды, ол тек құрамды – тараптардың еркін – қабылдауға қол жетімді етеді.

Тәжірибеде қолданылатын шарт формасының басқа мағынасы типтік шартты анықтаумен байланысты.

Типтік шарт сөзінің астында шарттың типтік формасы түсініледі, ол бірқатар міндетті талаптарды қамтиды, оларды шарт жасайтын міндеттік қатынастарға түсетін тараптар шартқа қоспай алмайды. Типтік шарт заңи тұрғыда бекітіледі

және оған нормативтік сипат беруде күшіне енгізілуге міндетті болып табылады. Типтік шарт шарттың құрамын анықтайды, оның формасын емес, сондықтан да «типтік шарт» түсінігі оның құрамын құрайтын шарттың міндетті талаптарын білдіру үшін қолданылуы керек. Яғни тараптар заңи тұрғы да бекітілген шарттың талаптарын екеруі қажет, және де шарттың формасының өзі типтік немесе еріктік болуы мүмкін. Тәжірибеде бұл, ереже ретінде, еріктік форма.

Формулярды жасаудың стандартты формасын жасау сирек емес, олар тараптардың қол қойылуына ұсынылады, сондай-ақ оны типтік шарт деп те атайды. Шын мәнінде бір тараптардың талаптарға қосылуы жолымен басқа тараптың жасаған шартын жасасу кезінде, қосылу келісімі орын алады (ҚР АҚ 389 б.) [1].

Стандартты формада бір тараппен ұсынылып отырылған болашақ шарттың елеулі талаптары да қамтылады. Бұл жерде мән тағы да емес, дегенмен ол анық айқындалған болса да, талаптар ұсынып отырған тараппен айқындалатын форма да емес. Типтік шарт басқада қолданыстағы мағынаға ие – шарттардың үлгілік, типтік, стандартты формалары. Бұл мағына сондай-ақ шарттың анық формасын емес, шарттың шамамен алғандағы талаптарын анықтайды. Дәл осы мағынада заң шығарушымен «шарттың шамалас формасы» түсінігі қолданылады (ҚР АҚ 388 б.), ол шарттың елеулі талаптарын анықтайды. Шарттың шамалы формасының немесе шарттың шамалас талаптарының қосылу шартынан ерекшелігі, олар шарттағы тараптың жағынан жасалмайды, керісінше сол типтегі шарттардың барлығына арналып жасалады, ереже ретінде, шамалас талаптар баспада шығып тұрады және де оларды шарт жасау кезінде қолдануға болады немесе сілтеме жасауға болады.

Бізбен бұрын көрсетілген үлгілерден, мүмкін болатын, шарт жасау кезіндегі ерік бостандығын шектейтін негіздер барынша анық түрде байқалады. Шарттағы әлсіз тараптың мүддесін қорғау, кредиторлардың мүддесін қорғау, сондай-ақ елдегі әрекет етуші құқықтық тәртіп пен басқа да қоғамдық маңызы бар құндылықтар шарттың жасалу тәртібін алдын-ала анықтайды, оны орындамағаны үшін шарт шарт жарамсыз болып табылады. Осыған байланысты шарт еркіндігі принципі үшін шарт жасау тәртібінің өзі емес, оның шарттық қатынастардың жарамдылығына немесе шарттың жарамсыздығына әсер етуі маңызды болып табылады.

Шарт көптеген негіздер бойынша жарамсыз болып танылуы мүмкін, ол қалай және

кімнің құқығы бұзылғандығына байланысты болады. Мысалға азаматтық-құқықтық шарттың қатысушыларының бірінің жеке құқығы шектелген жағдайда, шарт ҚР АҚ 159 б. 9 т. негізінде шарттың кіріптарлығына байланысты шарт жарамсыз болып танылуы мүмкін.

Көпшіліктің құқықтарын бұзған жағдайда шарт ҚР АҚ 158 б. көрсетілген негіздерде заңнамаға қайшы келетін жағдай ретінде шарт жарамсыз деп танылады. Жеке мен көпшіліктің арақатынасы бұл жерде бір уақытта жеке мен көпшілік құқықтарды бұзуға әкеледі, бұл жағдайда үстемді көпшіліктің мүдделеріне беріледі. Осыдан түйін жасай отырып, жеке мен көпшіліктің мүдделері арасына сызық қоюға болады.

Мысалы, тарапты оның құқықтарын бұзған субъекіден заңнамалық қорғау мен жеке тұлғаның мемлекеттің көпшілік құқық қатынастарын бұзған жағдайлардың арасына сызық жүрізуге болады. Алайда бұндай бөлу негізді түрде сынға ұшырай алады, өйткені шарттың еркін шектейтін кейбір заң нормалары екі жаққа да қатысы болуы мүмкін.

Мысалы, қозғалмайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы заңнаманың талабы, бір жағынан, жеке меншікке құқықтардың қозғалмайтын объектілерге ауысуын қадағалауда болатын көпшілік мүдделерін, басқа жағынан, қозғалмайтын мүлік иесінің адал еместігінде, оның бір мүлікті бірнеше тұлғаларға сатуына байланысты жеке тұлғалардың мүдделерін қорғауды қамтиды.

Бұндай тенденцияға Г.Ф. Шершеневич нұсқады, және де «шарттың шексіз бостандығы, бұдан бұрын азаматтық тұрмыстың қажетті талабы және заңнамалық саясаттың негізгі принципі ретінде көрсетілді, ал соңғы уақытта, біз қоғамдық мүдделердің тарапынан қысымдарға ұшыраудамыз» деп атап көрсетті [2].

Бұрын көрсетілгендей, бостандық секторының көлемі мемлекет тарапынан бекітіліп отырылды, ал берілген бостандық сыртынан шығып кету оның шегін бұзғаны үшін жауаптылыққа тарту керек болды. Сонымен бірге бостандық секторы шарттың міндетті елеулі талаптарымен және шарттың міндетті жасалуын талап ететін нормаларымен де шектеледі. Осыған байланысты М.И. Брагинский шарттылықтың белгілі үлгісімен айта отырып, біз АҚ-ң шартқа жататын кез-келген императивті нормалары шарттың еркіндігін шектеудің әдісін құрайды деп атап көрсетті [3,125 б.]. Бұндай пікір қосымша дәлелдемені қажет етпейді,

өйткені кез-келген азаматтық құқықтардың шегін анықтайтын және азаматтық-құқықтық шарттың еркіндігін бекітетін императивтік норма дәл сол еркіндікті өзі құрады.

Алайда қиыны сол, анықталмаған және анықтау қиын бағалау түсінігін қамтитын императивтік норма мемлекетпен бекітілген азаматтық құқықтардың шегін шаяды. Әрине, аталған мәселенің шешілу жолдарын талқылай отырып, бірінші кезекте құқықтық тәртіпті тұрақтылықта ұстайтын азаматтардың жоғары құқық біліктілігін құру үмітіне сүйену керек. Және мемлекет максималды түрде бұған жәрдем беру керек, соның ішінде аталған нормаларды түсіндіру арқылы да.

Бірақ заңнама тек көптеген бағалау түсініктерін анықтамай ғана қоймай, сонымен бірге олардың анықтамасы туралы критерийлерді де қоймайды, болжау мүмкін емес заң қолданылуы да өмір сүреді. Дәл осылай барынша иллюстративті мысал ретінде моральдық шығынды қайтару туралы сот шешімдерін атауға болады (ҚР АҚ 951 б.). Ерекше қызығушылықт ҚР АҚ 952 б. 2 т. көрсетілген негіздерде моральдық зиянның өлшемі анықтау мәселесі тудырады. Заңнамада сонымен қатар, моральдық шығынды ақша формасында қайтарудың және де аталған ақтаңдақтарды доктриналды түрде толтырудың талпыныстарына қарамастан, оны есептеу әдістерінің де шамамен және объективті бағалау критерийлері де жоқ. Соттардың біртұтас түрдегі тәжірибесін қамтамасыз етудің өзінде Соттардың моральдық зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 7 нормативтік қаулысы қабылданды. Аталған қаулының 7 тармақшасында былай деп көрсетіледі: «АҚ-нің 952-бабының талаптары бойынша моральдық зиян ақшалай нысанда өтеледі. Осы ретте сот өтемақы сомасын ақыл-парасаттылық пен әділдік өлшемдерін негізге ала отырып анықтайды.

Моральдық зиян өтемақысының мөлшерін, егер оны анықтаған кезде азаматтың өзіндік мүліктік емес құқықтарының бұзылуына байланысты мән-жайлар ескерілсе, ақыл-парасатқа сай әрі әділ деп есептеген жөн. Ақшалай өтемақының мөлшері құқыққа қарсы әрекет жасалғаны үшін және оның зиян келтірушіге келтірілген салдары үшін жауапкершілік шарасы болады».

Дәл осылай, заң шығарушы моральдық зиянды өтеудің нақты критерийлерін белгілемей-ақ, моральдық зиянды «әділеттілік», «жеткіліктілік», «ақылға сыйымдылық» секілді бағалау түсініктерімен анықтайды.

Басқа жағынан алғанда, бағалау түсініктерінің бұндай теріс тұжырымдарын соттың субъективті қарауының арқасында ашылуын айта отырып, олардың жоқтығы құқық немесе заң ұқсастығына алып келетіндігін ескеру қажет, бұл өз кезегінде ерікті түсінудің шектерін кеңейтетін еді. Аз зиянның тұрғысынан бағалау түсініктерін анықталған деп есептейміз.

Дәл осылай, заң шығарушы, осы немесе басқа норманы шығара отырып, объективті факторлар ықпалында болатындығын айту керек. Сөзсіз заңшығарушы қоғамдық қатынастарды реттеу әдісін таңдауда анық еркіндікке ие алайда норманың қабылдануы оның құқық саласының сол немесе бақа салаларына кіруіне себеп болады.

Бұл идея құқық қатынастарының мінез-құлығын алдын-ала анықтау деңгейіне де жатады. Дәл осылай тараптар шарт еркіндігін қолдана отырып, жасалатын шарттың түрін таңдау кеінде ерікті болып табылады. Алайда, шарттың түрін еркін таңдай отырып, тарап өзіне біріншіден, аталған шартты заңнамалық реттеудің құрамындағы бағалау түсінігімен, екіншіден, бағалау түсінігінің құқық саласында жинақталған объективтіліктің мөлшерін бағындыратындығын білуі керек.

Дәл осылай, бағалау түсініктерін қолдану юридикалық жағынан бекітілген шарт еркіндігін шектейтін мүмкіндік. Бұл жағдайда, шарттық бостандық тек мемлекетпен ғана емес, сонымен бірге тараптар жағынан да кез-келген нақты жағдайдағы бағалау түсінігін анықтау өлшемі жолымен анықталады. Әлбетте, бағалау жағдайларындағы өлшемдерді анықтау тараптар жағынан болсын, судья тарапынан болсын заңға нормалардың объективті көзі ретінде қалған назармен өтуі керек.

Барлық айтылғаннан ескеру қажет, бағалау түсініктерінің құрамының мәселесін анықтау азаматтардың құқық сезіктілігі деңгейімен ажырағысыз байланысады. Әрине, жаңа бағалау түсініктерін енгізу мен қолдану өте сақ жүргізілуі керек, ал бағалау түсініктерінің құрамын анықтау критерийлерін жасау тәжірибесі максималды түрде объективтіге жақын келуі керек.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Жалпы бөлімі) 1994 жылғы 27 желтоқсан № 268-ХІІІ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000>
- 2 Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. – М.: Просвещение, 1995. – 304 с.
- 3 Брагинский М.И. Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. – М.: Статут, 1998. – 840 с.
- 4 Соттардың моральдық сиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 7 нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000003S>

References

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Azamattyk Kodeksi (Zhalpy bolimi) 1994 zhylgy 27 zheltoksan № 268-III // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000>
- 2 Shershenevich G.F. Uchebnik russkogo grazhdanskogo prava. – M.: Prosveshhenie, 1995. – 304 s.
- 3 Braginskij M.I. Vitryanskij V.V. Dogovornoe pravo. Kniga pervaja: Obshhie polozenija. – M.: Statut, 1998. – 840 s.
- 4 Sottardyn moral'dyk zijandy oteu zhonindegi zannamany koldanuy turaly Kazakstan Respublikasy Zhogargy Sotynyn 2015 zhylgy 27 karashadagy № 7 normativtik kaulysy // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000003S>

Atakhanova G.M., Sovetkhan Sh.

The criminal characteristic of fraud

In this article the concept of fraud according to the existing criminal legislation is given. Signs of fraud structure are analyzed. Differentiation of fraud from other forms of plunder is carried out.

Key words: crime, responsibility, fraud, property, punishment, corpus delicti.

Атаханова Г.М., Советхан Ш.

Алаяқтықтың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы

Мақалада қолданыстағы қылмыстық заңнамаға сәйкес алаяқтықтың түсінігі берілген. Алаяқтықтың қылмыс құрамының белгілері талданылған. Алаяқтықты басқа талан-таражыға салу нысандарынан ажырату жүргізілген.

Түйін сөздер: қылмыс, жауаптылық, алаяқтық, мүлік, жаза, қылмыс құрамы.

Атаханова Г.М., Советхан Ш.

Уголовно-правовая характеристика мошенничества

В данной статье дано понятие мошенничества в соответствии с действующим уголовным законодательством. Анализированы признаки состава мошенничества. Проведено разграничение мошенничества от других форм хищения.

Ключевые слова: преступление, ответственность, мошенничество, имущество, наказание, состав преступления.

THE CRIMINAL CHARACTERISTIC OF FRAUD

The first definition is considered as full and legible as it gives opportunity to limit theft acts that approved in Criminal Code.

Finally, an essential symbol of objective composition of any fraud is damage to the ownership right of owner or other owners. In law literatures it is exactly said “this kind of loss is that positive material loss, taken and (or) handled by culprit or other people”. The notion of “positive material loss” does not include missed profit, more precisely, expenses, income loss, property owner’s or other legal owners’ benefits lost cause of theft as well as compensation for stolen property.

If this act is, describe in the first definition-theft of another’s property- it is fully described in criminal legal theory; the second definition- possession of another’s property right – is only partly researched.

Judicial practice has shown that possession of another’s property by fraud occurs in the public and government agencies that are involved in payments of salary, benefits, pension and etc.

In case of the fraud the main subject of encroachment is money. According to available data, such kind of crimes are committed 75, 9% related with take of money, 20, 1% related with take of thing, and 4% related with take of food.

It is appropriate to consider about fraud that ,combined with the concept of a market economy, the emergence of new economic relations, and also close to nature of deception content rather than with deceptions which already met in Investigation and judicial practice and fully analyzed as it is impossible theoretically and practically reconsider them again. These tendencies have same effects on issue of the resolution of the problem of fraud group, limiting their steps, distinguishing from civil agreements including delict.

Criminal, usually on the purpose of gaining money illegally, gives information to potential victim about occasions allegedly occurred, distorts the data of occasions that really occurred. To this end, criminal mostly uses very cunning methods.

Abstract This article discusses the concept of research fraud in modern criminal law, the composition of criminal-law violations, the dissemination of methods of fraud, confusion of facts, misleading facts that confirm the right of ownership of his property or the environment when it is the right of ownership. Keywords: prestua-

lenie, responsibility, fraud, property, punishment. In most cases, officials provide with false documents the criminal intentionally, although they know that it is illegal act. The most common purpose of taking state pension. In these cases, the responsible for official hostility are judged for criminal liability for fraud by using the official position.

Conflict with the laws is defined in the legal literature with various symbols of stealing according to the first type definitions, “symbol of with the law means not only committing the fraud by illegal methods (objective conflict with the law) as well as committing the crime in circumstances that culprit has no ownership right toward to property (subjective conflict with the law)”, in another type of definition is said “conflict with the law is possession of property with no agreement of legal owner or other legal owners, with illegal basis”.

The other kind of embezzlement committed by fraud is method of providing with false information. For instance, let us say that a certain person is obliged to give a piece of information to state. If person does not declare deliberately the property was hidden cause of its illegal possession, in this case, there occurs the basis to accuse the person according to the article 190 of Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. Say, that certain person who was given a power of attorney hid that real owner is dead and gained state pension on behalf of the dead person. In this case the fraud has occurred. Acts of person who was periodically gaining a certain kind of payments from state or public bodies, by using the error of official, are recognized as a crime. Back to the article 190 of Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, the method of possession of another's property is not only committed by fraud, but also by betrayal of trust.

Fraud is misappropriation of another's property or illegal acquisition of right to use property. For these criminal uses methods like falsehood or gains the another's confidence, hostile. In this case the following should be taken into account, by falsehood and gaining the another's confidence other types of crime might be committed too, but they are considered by other criminal standards. But this one is enough to bring to criminal liability in criminal code. Each composition of the committed crime is formed by characteristics of objective and subjective signs of real crime. If so, by analyzing this issue by composition of fraud it can be revealed secrets radically.

The meaning of mentioned last definition was decoded by E.A. Suhanov. Therefore, there should be classified and identified three types of posses-

sion of another's property right: 1) possession of another's property right with intention of property acquisition, for instance, to betray the official to take money from bank account with intention of theft or gain a power of attorney by breach of trust; 2) to possess rights that seem legal, for example, possession of rights by breach of trust or fake documents; 3) acquisition of property rights that give legal control on property. For instance, “to take a power of attorney to manage a park” [1, p. 55].

Kacwrin then says, “providing of preparation to steal other people's property, or to pretend that you follow the law or abuse of confidence, which may be associated with the acquisition of another can be called theft of property rights”. The purpose of culprit in first case is to steal another's property, and only one-step to think about acquisition of the rights of property ownership. In the second case, the property is already on culprit's possession and ownership right is needed to legalize to manage with property freely. If culprit or other third faces do not use property for their own benefits or there is no possession of property then the possession owner of the legal rights immediately is not recognized as theft. The property stays in the ownership of victim and only one right of using property will be held to culprit”.

Act which characterizes fraud might be committed by 2 alternative methods, they are: 1) deception or 2) breach of trust.

Deception is a very difficult category which has different interpretations in legal literatures. Description of deception as a form of criminal composition of fraud is connected with distinguishing of firstly-its notion, secondly-its meaning and thirdly- its type.

Notion of deception in fraud is based on Russian definition of “deception”: «consciously mislead someone to change his/her mind, false words, false actions», «actions, words and etc that deliberately mislead», «lie that show as trust», «1.equivalent to lying. 2. Astray of mind or false notion about something», by these definitions B.T. Razgildiev tried to give an explanation of deception [2, p. 43].

Fraud is committed when there are at least two people who have contrary principles of deception: first person is liar (fraudster); second person is deceived (victim). The acts of the first person are aimed to mislead the second person, to make him/her to believe in lie, deceive more precisely manipulation and distortion of the truth.

Deception – which is a category of objective and subjective truth, falsehood is a subjective category distorted, objective and subjective category «consciously distortion of the trust, false» lies are identified.

Russian criminal law definition of fraud found in the appendix to Article 187 of the Criminal Code of 1922 RFSKR. In the same article says: «The provision of false information, is considered to be a consciously deception to conceal the information required to be specified».

In criminal legal theory, the definition of deception is not uniform. In particular, it detects all of the attention “motivated distortion of the truth” are concentrated, such deception “to their property, according to the subject of the crime, the victim might be any distortion of the evidence”. Distortion of the evidence is not clear because the definitions of fraud can not be objectively at the evidence itself and distorted, and then only to the notion of distortion of the victim.

Negative trends on the basis of the definitions of fraud, of deception, of the truth. According to this definition, fraud “or any distortion of the truth to hide the truth”.

The notion of «false information» relatively is frequently met in definitions of deception in fraud. The application of Article 187 of the Criminal Code of 1922 RFSKR meets the definition of fraudulent statements of mentioned definitions. Therefore, deception is «hide, deceive, not to say information that required to be specified to mislead a person, «hide or give a false information instead of true one».

As deception is distortion of the trust, last two mentioned definitions are very similar to each other. In process of distortion of trust, the lie is active and the truth is passive. It was difficult to describe the false passive in terms of etymology, any distortion of the truth or lie fraudulent certificate, which is to stay positive. Active deception is a distortion of the truth, hiding the truth – passive deception. Authors of mentioned definitions connect deception with distortion of trust and hiding the truth, and it must be paid attention that they did not include the result of deception, which is in the notion of deception- confusion of deceived man. In particular, «to not telling of truth or distortion of truth might confuse victim’s thoughts. It depends not only on proficiency of lie but also on personal qualities of victim, general mental, awareness of circumstances related with deception, attitude to deception and etc. therefore, it is wrong to include in notion of deception astray of victim’s mind». Deception is an act of culprit. Astray of mind is state of victim that happens after deception on the reason of not getting rid of mechanical hazard. These authors say that hiding the truth or distortion of truth is enough as a basis of deception; they did not paid attention on mind of victim, which obfuscated or not obfuscated. In ac-

cordance with this context, the person to whom was aimed the deception is a victim of deception but not deceived.

Other view in criminal-legal literatures say «distortion of truth or hiding of truth in the absence of menaing(in terms of deception fraud) is intentionally aimed to astray victim’s mind. Confusion rather than the value of their thoughts and actions of the victim, even indirectly, only after criminal results. The meaning of deception is not providing with false information, distortion of the truths in deceived man’s mind. Fraud affects the mental state of the fraudulent content of the victim, that the action should be fooled by the distortion of the truth». The latter approach can be seen in the following facts: «fraud confusing game of deception or falsehood in addition to the lies told in the former encourage the use of a third party or deceiver or property (property rights), that information is not to say a special kind of influence that affect the human psyche».

Difficulties of content of deception is completely considered in criminal law. Significant “manipulations and fraudulent appropriation of property without any regard to what can be deceiving” is the final say. In addition, «deception can be related with legal features of or real items, persons, acts and situations. The content of the fraudulent nature might be the objective conditions as well the subjective (for example, the intention of the subject) character. Misleading idea of these events may be in present, past or future». P.S. Matyshevski says that depending on the content deception fraud can be divided into the following groups including all types of fraud, of deception:

Deception relating to the person (life, equality, personal property, etc.);

Deception relating to different items (their life, balance, size, features, price.etc);

Deception of the various actions and events;

Intent to deceive (false promises) [4,p. 11].

In the first excerpt, which refers to the possession of property rights possession of ownership rights was identified in different documents. It was at least incomplete, because possession of property ownership right committed by fraud which is forms the criminal legal meaning of property is not appropriate with it; it is approved in form of document and theft of such right is impossible or requirement of official registration of ownership rights to the identification of any theft will eliminate form of characteristic of conflict with the law. Preparation to possess someone’s property or breach of trust, which were considered in the second excerpt, as we

think, is not complete. This act is radical fraud that aims to possess another's property right. Mostly, in a criminal notion, act that mentioned above is only one-step in the process of theft of another's property. However, the section 1 of №177 article of Criminal Code of the Republic of Kazakhstan admitted this step as a fraud. In description of circumstances

of possession another's property's criminal composition is short. Although, acts that aimed to possess another's property are always described as freely, it is also explained by breach of trust or fraud of culprit by legal owner or other owners who have ownership right. The main tendency of all is increasing of deceptions grouping by contents.

References

- 1 Sukhanov E.A. Lectures about ownership. -M., Jur. lit. 1991- P.16.
- 2 Razgildiev B.T. Tasks of criminal law of the Russian Federation. Saratov, 1993. – P. 58.
- 3 Shulga A.V. Embezzlement of property entrusted to the perpetrator: problems of qualification. Krasnodar, 2005. – P. 345.
- 4 Matyshevskij P.S. Responsibility for crimes against Socialist property. – Kiev, 1983.- P. 20.
- 5 Pinaev A.A. Criminal law combating theft. -Kharoiv, 1975, P. 13.

Омарова А.Б.,
Бакытжанова А.Б.

О соотношении понятий «конкурентное право» и «антимонопольное законодательство»

В настоящей статье рассмотрены вопросы определения понятия конкурентное право, конкурентное законодательство, антимонопольное законодательство. Рассмотрены их общие и специфические признаки. Определено соотношение понятий «конкурентное право» и «антимонопольное законодательство» их взаимосвязь.

Ключевые слова: конкуренция, монополия, конкурентное право, конкурентное законодательство, антимонопольное право, антимонопольное законодательство.

Omarova A.B.,
Bakytzhanova A.B.

On the relationship between the concepts of «competition law» and «antimonopoly legislation»

In this article, the issues of definition of the concept of competition law, competition law, antimonopoly legislation are considered. Their general and specific features are considered. The correlation between the concepts of «competition law» and «antimonopoly legislation» is defined.

Key words: competition, monopoly, competition law, competition law, antimonopoly law, antimonopoly legislation.

Омарова А.Б.,
Бакытжанова А.Б.

«Бәсекелестік құқық» және «монополияға қарсы заңнама» ұғымдары арақатынасы туралы

Бұл мақалада бәсекелестік құқық, бәсекелестік заңнама, монополияға қарсы заңнаматүсініктерін анықтау сұрақтарына назар аударылған. Олардың жалпы және ерекше белгілері қарастырылған. «Бәсекелестік құқық» және «монополияға қарсы заңнама» ұғымдардың арақатынасы, өзара байланыстары талданған.

Түйін сөздер: бәсеке, монополия, бәсекелестік құқық, бәсекелестік заңнама, монополияға қарсы құқық, монополияға қарсы заңнама.

**О СООТНОШЕНИИ
ПОНЯТИЙ «КОНКУ-
РЕНТНОЕ ПРАВО» И
«АНТИМОНОПОЛЬНОЕ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО»**

Понятие «конкурентное право» имеет широкое толкование. Во-первых, он подчеркивает конечную и позитивную цель правового регулирования – создание условий для развития, поддержки и защиты конкуренции. Это отличает его от другого весьма распространенного термина «антимонопольное законодательство» или «антимонопольное право».

«Антимонопольное право», «антимонопольное законодательство» имеет негативный оттенок и не вполне соответствует истинным целям правовых норм и средств, содержащихся в антимонопольном законодательстве (ведь оно не запрещает монополии как таковые).

Термин «конкурентное право» применяется для обозначения правового регулирования конкуренции и иных тесно связанных с ней общественных отношений. В этом значении термин «конкурентное право» охватывает правовые нормы и институты как публично-правового, так и частноправового характера. Они призваны урегулировать целый комплекс общественных отношений, возникающих в процессе развития конкуренции, её защиты и участия в ней предпринимателей.

Вместе с тем «конкурентное право» юристами используется для обозначения актов антимонопольного законодательства.

В такой трактовке законодательство о конкуренции традиционно рассматривается в рамках общих курсов предпринимательского (хозяйственного) права.

Однако размытость границ антимонопольного законодательства, возникшая в силу несовершенства определений, содержащихся в нормативных актах, позволяет практически беспрепятственно перейти от узкого к более широкому пониманию конкурентного права. В этом смысле такое право охватывает все нормы о развитии и защите конкуренции, содержащиеся в законах и иных нормативных правовых актах.

Особой сферой этих отношений являются регулируемые монополии. На первый взгляд, не целесообразно рассматривать монополии под эгидой конкурентного права.

Однако, несмотря на характер, прямо противоположный конкуренции, в рамках конкурентного права данные проблемы рассматриваются по следующим причинам: 1) нередко монополии «вырастают» из конкуренции и поэтому тесно с

ней связаны; 2) монополии представляют собой антипод конкуренции и в этом смысле носят исключительный характер; 3) в объективно существующих монопольных сферах государство обязано предусмотреть специальное регулирование, компенсирующее отсутствие конкуренции и обеспечивающее защиту прав и интересов хозяйствующих субъектов и потребителей в таких особых отраслях экономики; 4) незаконные монополии должны подвергаться реорганизации на основе антимонопольного законодательства.

Таким образом, конкурентное право как отрасль законодательства характеризуется конкретным предметом правового регулирования, который по экономическому содержанию распадается на две группы отношений:

- 1) отношения, связанные с конкуренцией;
- 2) отношения в сфере монополий.

Отношения, связанные с конкуренцией, в основном охватывают:

- 1) деятельность реально существующих на рынке конкурентов и взаимодействие их друг с другом;
- 2) деятельность потенциальных конкурентов;
- 3) государственное регулирование субъектного состава рынков;
- 4) пресечение монополистической деятельности и недобросовестной конкуренции;
- 5) антимонопольный контроль за экономической концентрацией;
- 6) предотвращение разрушительной иностранной конкуренции;
- 7) оказание государственной помощи хозяйствующим субъектам и предоставление разнообразных льгот;
- 8) регулирование барьеров для входа на рынок и выходы с рынка.

Отношения в сфере монополий складываются в процессе:

- 1) деятельности субъектов естественных монополий и её регулирования;
- 2) регулирования государственных и временных монополий.

Правовое регулирование отношений каждой группы имеет некоторые общие признаки:

- 1) эти отношения складываются при осуществлении предпринимательской деятельности и в процессе её регулирования;
- 2) в рамках этих связей можно выделить горизонтальные (имеют место между предпринимателями) и вертикальные отношения (складываются между предпринимателями и государством);

3) субъектами отношений являются предприниматели, занимающие, как правило, разное экономическое положение на рынке, и государство в лице уполномоченных органов государственной власти;

4) компетентные органы исполнительной власти решают эти задачи как на микроэкономическом (воздействуют на отдельные предприятия), так и макроэкономическом уровне (регулируют структуру товарных и финансовых рынков).

Специфика же правового регулирования названных отношений в основном касается особого состава субъектов (например, в конкуренции участвует несколько субъектов, а в монополии присутствует лишь один) и их правового статуса (например, на доминирующие субъекты возлагаются дополнительные обязанности), специальных целей и средств правового регулирования (например, предписания антимонопольных органов), регулятивных и охранительных норм права, составов правонарушений и юридической ответственности.

Причиной, побуждающей государство регулировать конкуренцию, является публичный интерес, заключающийся в необходимости поддержания конкурентных основ рынка.

Важнейшими направлениями (формами) государственного регулирования конкуренции в современных условиях становятся нормативное и организационное воздействие.

Нормативное регулирование проявляется в установлении в нормативно-правовых актах правил ведения хозяйственной деятельности, а также в контроле за ее осуществлением. Такое регулирование, по существу, олицетворяет особую деятельность государства, направленную «на создание форм экономического порядка».

В свою очередь, организационное регулирование состоит в создании государством и наделянии соответствующим объемом прав различных организационных структур, прежде всего – антимонопольных органов, способных оказывать реальное и положительное воздействие на экономические отношения и обеспечивающих их эффективность.

Проявлением нормативного регулирования является комплекс нормативных правовых актов о конкуренции, который включает два крупных блока:

- 1) антимонопольное законодательство;
- 2) иные нормативные правовые и рекомендательные акты о конкуренции.

Термин «антимонопольное законодательство» используется в нормативных правовых актах.

Антимонопольное законодательство состоит из конституционных норм о конкуренции и законодательных актов, которые непосредственно регулируют конкурентные отношения и служат проводниками антимонопольной политики государства (законодательные акты о конкуренции и ограничении монополистической деятельности, о биржах, о банках, о защите прав потребителей, о связи и некоторые другие акты, содержащие требования антимонопольного характера).

Антимонопольное законодательство охваты-

вает не только перечисленные виды норм и актов, но и все гражданское законодательство, так как конкуренция обеспечивается такими юридическими принципами и категориями, как равенство, свобода договора, возмещение убытков и ответственность.

Антимонопольное законодательство является целостной системой нормативных правовых актов, включающей правила регулирования воспроизводства и поддержки добросовестной конкуренции, предупреждения, ограничения и пресечения монополистической деятельности и недобросовестной конкуренции.

Литература

- 1 Тотьев К.Ю. Конкурентное право. – М., 2000.
- 2 Паращук С.А. Конкурентное право: Правовое регулирование конкуренции и монополии: Учебно-практическое пособие. – М., 2002.
- 3 В. Трескен. Письма Джона Шермана и происхождение антимонопольного законодательства//Об отмене антимонопольного законодательства в США/Под ред. Г. Хала; пер. с англ. – М.: ЭКОМ Паблшерз, 2008.

References

- 1 Tot'ev K. Yu. Konkurentnoe pravo. – M., 2000.
- 2 Parashhuk S. A. Konkurentnoe pravo: Pravovoeregulirovanie konkurencii i monopolii: Uchebno-prakticheskoe posobie. – M., 2002.
- 3 V. Tresken. Pis'ma Dzhona Shermana i proishozhdenie antimonopol'no go zakonodatel'stva // Ob otmene antimonopol'no go zakonodatel'stva v SSHA / Pod red. G. Hala; per. s angl. – M.: JeKOM Pablishez, 2008.

Маликова Ш.Б.

**Заңсыз көші-қонды
ұйымдастыруға жәрдемдесетін
факторлар туралы**

Мақалада заңсыз көші-қонды ұйымдастыруға жәрдемдесетін факторлар қарастырылған. Көші-қон әлеуметтік құбылыс ретінде зерделеніп, көші-қон ұғымына қатысты көзқарастар жіктелген. Көші-қонның түрлері сипатталып, оларды ұйымдастыруға жәрдемдесетін факторлар сипатталған.

Мақала №2582/МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон, себеп, жағдай, орын ауыстыру, тұрғын.

Malikova Sh.B.

**About the factors promoting the
organization of illegal migration**

In article factors promoting organizations of illegal migration are considered. Migration is investigated as the social phenomenon, various points of view concerning a concept of migration are considered. Types of migration, the factors promoting their organizations are characterized.

The article is executed within scientific research №2582/GF4 "Criminal-legal and criminological measures of the prevention of criminal consequences of illegal migration".

Key words: migration, reason, condition, movement, inhabitant.

Маликова Ш.Б.

**О факторах способствующих
организации незаконной ми-
грации**

В статье рассмотрены факторы способствующие организации незаконной миграции. Миграция исследована как социальное явление, рассмотрены различные точки зрения касательно понятия миграции. Характеризуются виды миграции, факторы способствующие их организации.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2582/ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, причина, условие, перемещение, житель.

**ЗАҢСЫЗ КӨШІ-ҚОНДЫ
ҰЙЫМДАСТЫРУҒА
ЖӘРДЕМДЕСЕТІН ФАК-
ТОРЛАР ТУРАЛЫ**

Әлемдік цивилизация тарихы адамдардың өте ежелден келе жатқан, жалпыға ортақ сипатқа ие ішкі және континентаралық қоныс аударуымен байланысты. Қоныс аударудың осыған ұқсас түрлерін уақыт өте келе, көші-қонлық деп, ал құбылыстың өзін көші-қон деп атау қабылданды. Бұл сөз тілімізге латынның *migratio* (*migro* – «көшіп өтемін», «қоныс аударамын») деген сөзінен еніп, көші-қон, қоныс аудару, бір жерден екінші жерге өту мағыналарын білдіреді және тірі табиғат объектілерінің кеңістіктегі қозғалысын анықтау үшін қолданылады [1, 195 б.].

Көші-қон әртүрлі нысандарда (ішкі және сыртқы) көрініс тауып, бейбіт кезеңде де, соғыс кездерінде де бұл үдеріс жүріп жатады, ал аймақтық және дүниежүзілік соғыстар кезінде ауқымы бойынша көші-қон халықтардың ұлы көшіне дейін артты. Соның нәтижесінде, көптеген авторлардың атап көрсетуінше, қазіргі әлемнің келбеті көп жағынан дәл осы көші-қонлық ағындардың арқасында қалыптасып отыр. Мұнымен келіспеуге де болмайды [2, 63 б.].

Әлеуметтік құбылыс әрі объективті шындық болмыс ретінде көші-қон таяу жылдарға дейін қандай да бір ерекше маңызға ие мәселе сипатында қабылданбаған болатын. Адамдар үшін өздерінің белгілі бір мемлекетке тиесілі екендігі, сол мемлекеттің өз халқына жасап отырған өмір сүру жағдайынан тыс, ерекше құнды болды, ал әлемнің екі қарама-қарсы лагерьге бөлінуі мемлекеттердің өзара экономикалық, мәдени, тағы басқа да салаларда қазіргідей тығыз қарым-қатынас жасауға мүмкіндік бермеді. Алайда қазіргі уақытта көші-қон бүгінгі таңдағы әлемдегі мейлінше маңызды процестердің құрамдас бөлігі болуынан және өзіндік мөлшерлік сипаттары бойынша аса үлкен ауқымға ие болуынан тыс, мемлекеттердің заңды тәуелсіздігі және олардың кейбір «өзіндік ерекшеліктері немесе дербестігі» мобильділікке тұтастай және халықаралық көші-қонға ішінара кедергілер туындатуда. Бұл кедергілердің негізінде мемлекеттік шекаралар мен ұлттық қауіпсіздік тұжырымдамалары, мәдени құндылықтар мен тілдік айырмашылықтар, ғаламшарымыздың түрлі нүктелеріндегі климаттық ерекшеліктер жатады.

Көші-қонды құбылыс ретінде зерттеу барысында осы ұғымға отандық және шетелдік әдебиеттердегі қазіргі кезде алуан түрлі анықтама беріліп келе жатқанына куә болдық.

Бұл жағдай, біздің ойымызша, түсіндіріледі: бұл терминді басқаша қырынан қарастыратын ғылымдардың әрқайсысы көші-қон ұғымының өз зерттеу пәні ретінде қарастыратын бөлігіне ерекше мән беруге тырысады, сол негізде өзіндік тұрғыдан жаңа бірнәрсе енгізеді.

Бұл ұғымдардың барлығын шартты түрде былайша жіктеуге болады:

- көші-қон аумақтық орын ауыстырумен теңеседі (яғни, кеңістіктегі кез келген орын ауыстыру);

- қандай да бір жағдайлардың бар екендігіне қажеттілік (өмір сүру орнын ауыстыру, әлеуметтік маңызға ие екендігі, ұзақ немесе қысқа уақытқа орын ауыстыру);

- орын ауыстыру түрлі туындаған жағдайлардың салдарымен (экономикалық, әлеуметтік, демографиялық, жаңа статуска ие болу, т.б.) байланысты делінетіндер;

- уақытының ұзақтығына, жүйелілігіне және мақсатқа бағытталғандығына тәуелділік болмайды.

Бұдан, авторлардың терминнің өзіне анықтама беруге және оның мазмұнында осы құбылыстың мәнін ашуға көзқарастары әркелкі екендігін көруге болады. Бірақ, соған қарамастан, олардың барлығы негізгі екі: мөлшерлік және сапалық критерийге жауап береді.

Мөлшерлік критерийдің мәні мынамен түйінделеді, орын ауыстыру (көшіп өту) жағдайлары тұрғындардың айтарлық көбірек немесе азырақ массаларымен жүзеге асады (БҰҰ-ның халықаралық көші-қон туралы баяндамасында бүгінгі таңда 175 млн адам өзінің отаны болмаған елдерде өмір сүріп жатқандығы айтылған) және заң аясында үлкен сандар мемлекет немесе ғаламшар масштабтарында анықталатын кейбір тұрақты шамалар ретінде қарастырылуы мүмкін.

Сапалық критерий бұл массалардың орын ауыстыруы шығу тегі жағынан осы орын ауыстырулардың реңкін айқындайтын түрліше негіздер бойынша жүзеге асады дегенге саяды. Мәселен, экологиялық апаттардың салдарынан адамдардың қоныс аударуы экологиялық көші-қонды, ал еңбек ету мақсатымен жүзеге асатындары – еңбек көші-қонын өрнектейді.

Орын ауыстырудың негіздері ол жүзеге асатын уақыт пен қашықтық, сондай-ақ тұратын жерінің (бұрынғы немесе келесі) статусымен белгіленеді, бұл, өз кезегінде, аумақтық орын ауыстырудың белгілі бір санатына жағдай жасайды және тұрғындар көші-қоны деген терминнің әртүрлі анықтамасы мен әркелкі түсінілуінің негізінде жатады. Осыған байланысты көші-қон

ұғымын нақтылайтын: маусымдық, маятниктік, қайтусыз, уақытша, алып-сатарлық, тұрақты, экономикалық, мәжбүрлі, ерікті, экологиялық, еңбек, қала, ауыл, сыртқы, халықаралық, ішкі, т.б. сияқты анықтамалардың пайда болуы кездейсоқ емес.

Көші-қон ұғымы түрлі құқықтық нормаларда, барлық жерде әдеттегі жағдай сыңайлы қолданылғанмен, заң тұрғысынан нақты анықтама берілмеген.

Осы ұғымды нақтылау үшін сәйкес толықтыру енгізіп, оны мынадай редакциямен баяндау қажет деп есептейміз: көші-қонға уақытының ұзақтығынан, жүйелілігінен, мақсаттық бағыттылығынан, елді мекендердің өзара қашықтығынан тыс, бір немесе бірнеше әкімшілік бірліктердің түрлі елді мекендері арасында жүзеге асатын кез келген территориялық орын ауыстыру тән, ал арасында көші-қонлық орын ауыстырулар жүзеге асатын жақын елді мекендер ретінде өзара жақын екі ауданның елді мекендерін таныған дұрыс. Көші-қонның түрлерін қарастыруға өте келе, көші-қонның негізгі белгілерінің бірі әкімшілік шекаралардан (мемлекеттік, облыстық, елді мекендер арасындағы, т.б.) өту болып табылады деген пікірді алға тартамыз.

Осыған негізделе, ең алдымен, сыртқы көші-қонды (эмиграция мен иммиграция) және ішкі көші-қонны жіктейді. Сыртқы көші-қон мемлекеттік шекаралардан өтумен байланысты; оны халықаралық көші-қон деп атайды; кейбір аралық тип ретінде бой көрсетсе де, көші-қон мәні бойынша халықаралық, формасы жағынан ішкі көші-қон болғанда, мемлекеттік шекара секілді халықаралық көші-қонның осындай белгісі болмағанда, ол континентаралық және континентішілік деп бөлінеді, бұған мәселен, Шенген келісіміне сәйкес ЕЭО аясындағы [3, 390б.] көші-қонды келтіруге болады, оған сәйкес Нидерланды Корольдігінің, Бельгия Корольдігі, Германия Федеративтік Республикасы, Франция Республикасы және Ұлы Люксембург Герцогтығы жалпы шекаралары арасындағы бақылауды басқаша басқашы жою көзделген.

Сыртқы көші-қонға эмиграция мен иммиграция жатады. Эмиграция ұғымында өз отанынан басқа елге саяси, экономикалық, тағы басқа да себептерге байланысты мәжбүрлі немесе ерікті түрде қоныс аударуды түсінеді [3, 240б.]. Иммиграция дегенде, басқа елге тұрақты өмір сүру мақсатында көшіп өтуді түсінеміз [4, 572б.].

Ішкі көші-қон белгілі бір мемлекеттің ішіндегі тұрғындардың бір орыннан екінші

бір орынға қоныс аударуымен байланысты. Ол аймақаралық немесе аймақшілік болуы мүмкін. «Аймақ» дегенде, бұл жерде Қазақстан Республикасының белгілі бір белгілері бойынша біріктірілген облыстарын айтып отырмыз.

Уақытша параметрлеріне орай көші-қонды тұрақты (қайта оралмайтын) және уақытша (қайта оралатын) көші-қон деп жіктейді.

Қайта оралмайтын көші-қон мигранттардың жаңа елді мекенде немесе елден шығуға байланысты мемлекеттік азаматтығынан қол үзу арқылы басқа мемлекетте тұрақты тұратын жерге көшіп өтуі болып саналады.

Уақытша көші-қон барысында мигрант белгілі бір айқындалған мерзімге басқа бір орынға көшіп барады, көп жағдайда бұл мерзім алдын ала анықталмаған болады [5,231б.].

Маусымдық көші-қон негізінен еңбекке қабілетті адамдардың маусымдық жұмыс және уақытша тұру мақсатында сол жерге тұрақты өмір сүру орнына қайта оралу мүмкіндігін сақтаған түрде бірнеше айға баруын аңғартады.

Маятниктік көші-қондар өз елді мекенінен тысқа оқуға немесе жұмыс бабымен жүйелі түрде барып қайтуын білдіреді, бұл тұрақты өмір сүру орнын өзгертумен байланысты емес. Олар, әдетте, жұмыс немесе оқу орны белгілі бір нақты мерзім аралығында барып-келуге мүмкіндік берерліктей жақын басқа елді мекенде орналасқан жағдайда жүзеге асады. Алайда, көптеген ғалымдар маятниктік көші-қонны тұрғындар көші-қонсына жатқызуға келісе бермейді, өйткені, мұндай сапарлар тұратын жерін ауыстырумен байланысты емес [6, 267б.]. Біз маятниктік көші-қонлар тұрғындар көші-қонсына жатады деген пікірде қатаң тұрамыз, өйткені, біз басшылыққа алған анықтамаға сәйкес, бұл орын ауыстырулар да әртүрлі елді мекендер арасында жүреді. Демографиялық әдебиеттерде көші-қонны қоныс аудару себептеріне қарай жіктеу кездеседі.

Әлеуметтік-экономикалық себептерге жұмыс, мол табыс, өмір сүру жағдайын жақсарту мақсатында бос ауылшаруашылық жерлерін іздеу және жоғарырақ әлеуметтік статус алу сияқты себептер жатады. Әдетте, бұл себептерге байланысты жүретін көші-қонларға қайта оралу сипаты тән. Олар тұрақты, маусымдық, маятниктік, алыпсатарлық және егер экономикалық себептер басым болса ішінара қайта оралмайтын көші-қонны да қамтиды.

Саяси себептерге байланысты көші-қон дегенде, идеологиялық, нәсілшілдік, діни және түрлі қыспақтар сияқты факторлардың салдарынан қоныс аударуды, сондай-ақ репартра-

ция, яғни әскери тұтқындардың, азаматтық тұтқындардың, босқындардың және жер ауып келгендердің өз отанына қайтуы/қайтарылуын айтады [5, 666б.].

Қарулы қақтығыстармен байланысты себептер, сондай-ақ саяси себептермен де байланысты болып келеді. Оларға: эвакуация және реэвакуация жатады, оларға мәжбүрлік көші-қонның алуан түрлері жатады. Онда белгілі бір жағдайларға байланысты адамдар өздігінен не болмаса мемлекеттің (немесе қоғамдық ұйымдардың) көмегімен басқа елді мекенге қоныс аударады, бірақ қақтығыс аяқталған соң міндетті түрде туған жеріне қайта оралады (реэвакуация). Кейбір жағдайларда, әдетте, эвакуацияланғандардың белгілі бір бөлігі жаңа мекенде тұрақты өмір сүру үшін қалып та қояды. Сонымен қатар зерттеушілер ерікті көші-қонны да бөліп қарайды, мұнда адамдар өмір сүру орнын ауыстыру туралы өздері шешім қабылдайды және көшіру олардың қалауынан тыс жүзеге асырылатын жағдайда мәжбүрліктен қоныс аударады [7,27б.].

Көші-қон түрлерінің жоғарыда келтірілген жүйеленуі әлеуметтану, демография және халықтың қоныстануы, саясаттану, т.б. ұстанымдары негізінде ұсынылған. Сонымен қатар көші-қонны жүйелеу критерийлерінің бірі ретінде құқыққа қайшы немесе қылмыстық сипат та пайдаланылады, бұл бәрінен бұрын криминологтардың қызығушылығын тартады, оның нәтижесінде ғылыми айналымда қылмыстық көші-қон, заңсыз көші-қон, мигранттардың қылмыскерлігі және көші-қонмен байланысты қылмыстар деген сияқты ұғымдар кеңінен пайдаланыла бастады.

Қылмыстық көші-қон еріктілік сипатқа ие, заңды, сондай-ақ қылмыстық мақсатта (ұрлау, тонау, адам өлтіру, т.б.) заңсыз да жүзеге асатын елді мекендер арасындағы қозғалыстар жиынтығын қамтиды. Жалпы түрде, қылмыстық көші-қонны қылмыс жасау мақсатын көздейтін көші-қон ретінде анықтама беруге болады. Дәл осы субъективті фактор (қылмыс жасауға әрекет ету, көптеген қылмыстар немесе қылмыстық қызмет жүзеге асыру) қылмыстық көші-қонның сипатын айқындайды. Мұндай орын ауыстырудың мотивациясы түрткілердің жеткілікті дәрежеде кең спектрінен (кек алу, саяси ниеттер, жаңа қылмыстық кеңістікке ие болуға ұмтылу, қылмыстық бизнесінің ауқымын кеңейту, қылмыс жасаған соң жеке басының жазасыз қалуын қамтамасыз ету, қылмыстық топтармен ұйымдастырушылық байланыстарын күшейту, т.б. сияқты) болуы да мүмкін. Қылмыстық мигрант, сөзсіз, өзінің тұрақты

немесе уақытша өмір сүру орны тікелей қылмыстық қызметпен байланысты екендігін жақсы біледі. Осыған байланысты қылмыстық мигранттың қылмыс жасау мақсатымен көші-қонлық орын ауыстыратын немесе орын ауыстырған тұлға ретіндегі анықтамасы логикалық тұрғыдан дұрыс секілді. Қылмыстық көші-қон ағымдарының алуан түрлі бағыттары бар. Мына жайтқа мән берудің маңызы зор, қылмыстық жағдайдың артуымен бұл ағымдар стихиялығын жояды, криминалитет тарапынан басқарылатын және ұйымдастырылатын болады. Бұл жерде әртүрлі бағыттағы тенденциялар қарастырылуда, олар, бір жағынан, мафиялық құрылымдардың бәсекелік күресімен, екінші жағынан, қылмыстық бизнестің монополиялануымен байланысты. Осыдан, ұйымдасқан қылмыскерлік лидерлерінің (басшыларының) қылмыстық мигранттардың қоныс аударуынан туындайтын жағдайды бақылауда ұстауға ұмтылысы заңды құбылыс болып көрінеді.

Қоғам дамуының қазіргі жағдайында қылмыскерліктің артуын бақылау үшін мұндай орын ауыстырулардың беталысын қадағалап отырудың маңызы орасан зор. Субъективті көзқарас тұрғысынан алғанда, қылмыстық көші-қондық ағымдарды анықтайтын қозғаушы мотивтер туралы ақпараттар айтарлықтай мәнге ие. Мұндай ниеттердің маңызы едәуір болжам жасау әлеуетіне ие, алдын алу сипатындағы шараларды қарастыруға мүмкіндік береді.

Заңсыз көші-қон дегенде біз бір елден басқа бір елге белгілі бір мерзімге заңсыз, бір немесе екі мемлекеттің де рұқсатынсыз шығуын түсінеміз. Тіпті ол билік тарапынан елді мекендер арасындағы санкцияланбаған қозғалыстарға шектеу қойылатын ел ішінде (мәселен, Ресейде крепостнойлық (басыбайлылық) құқық кезінде; ал қазірде стратегиялық маңызға ие жабық қалаларда; Корей Халық Демократиялық Республикасында) болуы да мүмкін. Егер қылмыс жасау мақсаты көзделген болмаса, заңсыз көші-қонға қылмыстық сипат тән емес.

Әрбір мемлекет өз қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін, өз аумағына кім және қандай шарттар негізінде кіруі мүмкін екендігін белгілейді. Осындай бағамға қандай либералды жанасым болса да, оның негізінде қандай принциптер жатса да, мемлекет үшін жағымсыз болатындай мигранттардың мұндай категориялары қашанда табылып отырады. Көші-қонлық үдерістердің қозғаушы күшін құрайтын себептер мигранттарды сол мемлекеттің территориясына ену үшін айналма жолдарды іздеуге үндейді, осы

жағдай заңсыз көші-қонның туындауына әкеп соқтырады.

Заңсыз көші-қонның жүзеге асуының екі тәсілі ажыратылады: заңды және заңсыз. Заңсыз тәсілдің мәні мынада, көші-қон мигранттардың мемлекеттік шекараларды заңсыз кесіп өтуі арқылы (мәселен, Ауғанстаннан тау асулары арқылы Тәжікстанға, сонан соң Қазақстанға немесе Польшадан Одер өзені арқылы Германияға); мигранттардың мемлекеттік шекараларды жалған құжаттармен өтуі арқылы; сондай-ақ оларды «қожайынның», «меншіктенушінің» заңсыз тасымалдауы (еңбек саудасы туралы айтар болсақ) арқылы жүзеге асады. Екінші тәсіл мемлекеттік шекаралардан заң жүзінде өтумен байланысты жүзеге асады, бұған мысал ретінде, туристік визалар, жеке тұлғалардың шақыруы, т.б. секілді соңында мемлекет территориясында заңсыз еңбек етуге негіз болатын жағдайларды айтуға болады.

Заңсыз көші-қонның пайда болуы мен дамуы көптеген факторлардың салдарынан туындайды, біз оларды екі топқа жіктейміз:

Алғашқы топқа адамдарды елдің ішіндегі сияқты оның сыртында да кеңістіктік орын ауыстыруға тікелей үндейтін (итермелейтін) факторлар жатады. Олар мыналар: саяси тұрақсыздық, әскери шиеленістер (қарулы қақтығыстар), мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, белгілі бір белгілер бойынша қудалану, экологиялық, этникалық, отбасылық, т.б. факторлар.

Екінші топ бір ғана фактормен сипатталады, оның мәні мемлекет өз территориясында пайда болуы ұнамсыз болатын тұлғаға заңсыз статусын беруімен сипатталады.

Заңсыз мигранттардың сондай мөлшерде болуы фактісі де [3, 171б.] іс жүзінде әлемнің барлық мемлекетінде адамдарды отырықшы өмір сүруге үндейтін факторлар итермелеуші және аттрактивті (оларды өздері тұратын жерге тартатын) факторларға еш нәрсені қарама-қарсы қоя алмайтынын көрсетеді. Мигранттардың қылмыскерлігі дегенде белгілі бір территорияда, белгілі бір уақыт аралығында мигранттар тарапынан жүзеге асырылған қылмыстардың жиынтығын түсінеміз. Ондай қылмыстардың спецификасы мигранттар тобының ерекшеліктерімен және олардың қоғамдағы орнымен анықталады.

Осылайша, көші-қон ұғымының ғылымда кездесетін анықтамаларының арасынан тұрғындардың қоныс аударуы жүзеге асырылатын, мигранттардың бір бөлігінің қылмыс жасауына әкеп соқтыратын ортақ себептерді (жалпы факторлар) анықтадық.

Әдебиеттер

- 1 Словарь иностранных слов: актуальная лексика, толкования, этимология. / Н.С. Арапова, Р.С. Кимягарова. – М., 1999. – 867 с.
- 2 Гольдин Г.Г. Миграция населения: проблемы политико-правового регулирования. – М., 2001. – 231 с.
- 3 Ионцев В.А. Международная миграция населения: закономерности, проблемы, перспективы. дисс...д-ра экон. наук. – М., 1999. – 461 с.
- 4 Демографический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1985. – 600 с.
- 5 Юдина Т.Н. Социология миграции: к формированию нового научного направления. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2004. – 399 с.
- 6 Большая советская энциклопедия. – М., 1974. – Т. 16. – 961 с.
- 7 Кузьмина О.Е., Пучков П.И. Основы этнодемографии: Учебное пособие. – М.: Наука, 1994. – 195 с.

References

- 1 Slovarinostrannyhslov: aktualnayaleksika, tolkovaniya, ehtimologiya. / N.S. Arapova, P.C. Kimyagarova. – M., 1999. – 867 s.
- 2 Goldin G.G. Migraciyanaseleniya: problemypolitiko-pravovogoregulirovaniya. – M., 2001. – 231 s.
- 3 Ioncev V.A. Mezhdunarodnayamigraciyanaseleniya: zakonomernosti,problemy, perspektivy. diss...d-raehkon. nauk. – M., 1999. – 461 s.
- 4 Demograficheskijehnciklopedicheskijslavar. – M.: Sovetskayaehnciklopediya, 1985. – 600 s.
- 5 Yudina T.N. Sociologiyamigracii: k formirovaniyunovogonauchnogonapravleniya. – M.: Izdatelsko-torgovayakorporaciya «Dashkov i K0», 2004. – 399 s.
- 6 Bolshayasovetskayaehnciklopediya. – M., 1974. – T. 16. – 961 s.
- 7 Kuzmina O.E., Puchkov P.I. Osnovyehnodemografii: Uchebnoeposobie. – M.: Nauka, 1994. – 195 s.

Кан А.Г.

Некоторые вопросы уголовной ответственности за создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов

Статья посвящена вопросам, связанным с уголовной ответственностью за создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов. Рассмотрены детерминанты киберпреступности. Выявлены факторы влияющие на изменение уголовного законодательства Республики Казахстан. Сделаны выводы о необходимости международного сотрудничества в сфере борьбы с указанными уголовными правонарушениями.

Ключевые слова: компьютерные преступления, вредоносные компьютерные программы, уголовная ответственность.

Кан А.Г.

Some questions of criminal liability for the creation, use or distribution of malicious computer programs and software products

The article examines the issues of criminal-legal regulation of criminal offences in the field of information and communication. Examines the determinants of cybercrime. The factors influencing change in the criminal law of the Republic of Kazakhstan. The conclusions about the need for international cooperation in combating these types of criminal offences.

Key words: computer crimes, malicious computer applications, criminal liability.

Кан А.Г.

Зиян келтіретін компьютерлік бағдарламалар мен бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату үшін қылмыстық жауаптылықтың кейбір сұрақтары

Мақалада ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды қылмыстық-құқықтық реттеу сұрақтары қарастырылған. Киберқылмыстылықтың детерминанттары қарастырылған. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасын өзгертуге әсер ететін факторлары айқындалған. Көрсетілген қылмыстық құқық бұзушылықтың түрлеріне қарсы әрекет етуде халықаралық ынтымақтастықтың қажет екендігі туралы қорытынды жасалған.

Түйін сөздер: компьютерлік қылмыс, зиянды компьютерлік бағдарламалар, қылмыстық жауаптылық.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ
УГОЛОВНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ЗА СОЗДАНИЕ,
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИЛИ
РАСПРОСТРАНЕНИЕ
ВРЕДНОСНЫХ
КОМПЬЮТЕРНЫХ
ПРОГРАММ И
ПРОГРАММНЫХ
ПРОДУКТОВ**

Введение отдельной главы «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи» в Особенную часть Уголовного кодекса Республики Казахстан принятого 03 июля 2014 года, является той необходимостью, которую требует наша современность.

Двадцать первый век справедливо называют веком информационных технологий, практически все сферы социальной деятельности человека так или иначе связаны с компьютеризацией, а это в свою очередь порождает общественные отношения, в которых определенные гарантированные права и свободы также необходимо охранять посредством законодательства согласно Конституции Республики Казахстан [1].

Также необходимо отметить, что в наше время преступность орудует не только в темных подворотнях, но и на просторах интернета.

Законодатель в статье 210 Уголовного кодекса Республики Казахстан, которую включает в себя глава 7 «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи», определяет как преступление одно из актуальных общественно порицаемых деяний «Создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов» – общественную опасность, которой возможно только недооценить, принимая во внимание тот факт, для каких результатов будет направлена достижение цели указанные в диспозиции данной уголовно- правовой нормы.

Согласно диспозиции части 1 статьи 210 Уголовного кодекса Республики Казахстан создание компьютерной программы, программного продукта или внесение изменений в существующую программу или программный продукт с целью неправомерного уничтожения, блокирования, модификации, копирования, использования информации, хранящейся на электронном носителе, содержащейся в информационной системе или передаваемой по информационно – коммуникационной сети, нарушения работы компьютера, абонентского устройства, компьютерной программы, информационной системы или информационно – коммуникационной сети, а равно умышленные использование и (или) распространение такой программы или программного продукта – наказывается штрафом в размере до трех тысяч

месячных расчетных показателей либо исправительными работами в том же размере, либо ограничением свободы на срок до трех лет, либо лишением свободы на тот же срок, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового [2].

Под вредоносными программами понимаются программы, специально созданные для нарушения нормального функционирования компьютерных программ.

То есть, это такие специально созданные для ЭВМ различного рода программы, целью которых является нарушение нормального функционирования компьютерных программ в соответствии с их документацией для достижения указанных в законе преступных результатов – заведомо приводящие к неправомерному уничтожению, блокированию, модификации, копированию, использованию информации, хранящейся на машинном носителе, содержащейся в информационной системе или передаваемой по информационно – коммуникационной сети, нарушению работы компьютера, абонентского устройства, компьютерной программы, информационной системы или информационно – коммуникационной сети (компьютерные вирусы, программы-сканеры, патчеры, управления информацией, эмуляторы электронных средств защиты и т.д.).

В настоящее время самыми распространенными являются программы, предназначенные для сбора информации, и программы для несанкционированного доступа к ЭВМ либо другим программам. «Компьютерные вирусы» – это программы, которые умеют воспроизводить себя в нескольких экземплярах, модифицировать (изменять) программу, к которой они присоединились, и тем самым нарушать ее нормальное функционирование.

«Логические бомбы» – это умышленное изменение кода программы, частично или полностью выводящее из строя программу либо систему ЭВМ при определенных заранее условиях, например, наступлении определенного времени.

Принципиальное отличие «логических бомб» от «компьютерных вирусов» состоит в том, что они изначально являются частью программы и не переходят в другие программы, а «компьютерные вирусы» являются динамичными программами и могут распространяться даже по компьютерным сетям.

С объективной стороны данное уголовное правонарушение составляет факт создания про-

грамм для ЭВМ или внесение изменений в существующие программы, заведомо приводящих к несанкционированному уничтожению, блокированию, модификации, копированию, использованию информации, хранящейся на электронном носителе, содержащейся в информационной системе или передаваемой по информационно – коммуникационной сети, нарушению работы компьютера, абонентского устройства, компьютерной программы, информационной системы или информационно – коммуникационной сети, а равно умышленные использование и (или) распространение такой программы или программного продукта.

Под использованием программы понимается выпуск в свет, воспроизведение, распространение и иные действия по их введению в оборот. Использование может осуществляться путем записи программы в память ЭВМ, на материальный носитель, распространения по сетям либо путем иной передачи другим лицам.

Данный состав является формальным и не требует наступления каких-либо последствий, уголовная ответственность возникает уже в результате создания программы, независимо от того, использовалась эта программа или нет. По смыслу комментируемой статьи наличие исходных текстов вирусных программ уже является основанием для привлечения к ответственности. Однако следует учитывать, что в ряде случаев использование подобных программ не будет являться уголовно наказуемым. Это относится к деятельности организаций, осуществляющих разработку антивирусных программ и имеющих лицензию на деятельность по защите информации. Формой совершения данного преступления может быть только действие, выраженное в виде создания вредоносных программ для ЭВМ, внесения изменений в уже существующие программы, а равно умышленные использование и (или) распространение такой программы или программного продукта. Распространение электронных носителей с такими программами или программным продуктом полностью покрывается понятием «использование».

С субъективной стороны уголовное правонарушение, предусмотренное ч. 1 статьи 210 УК Республики Казахстан, может быть совершено только с прямым умыслом, так как в этой статье определено, что создание вредоносных программ заведомо для создателя программы должно привести к неправомерному уничтожению, блокированию модификации, копированию, использованию информации, хранящейся

ся на электронном носителе, содержащейся в информационной системе или передаваемой по информационно – коммуникационной сети, нарушению работы компьютера, абонентского устройства, компьютерной программы, информационной системы или информационно – коммуникационной сети. Использование или распространение вредоносных программ или программного продукта тоже может осуществляться только умышленно [3].

Часть 2 статьи 210 УК Республики Казахстан в качестве квалифицирующего признака предусматривает совершение уголовного правонарушения:

- 1) группой лиц по предварительному сговору;
- 2) с использованием своего служебного положения;
- 3) в отношении национальных электронных информационных ресурсов или национальной информационной системы.

Часть 3 статьи 210 УК РК имеет особо квалифицирующие признаки:

- 1) совершение преступной группой;
- 2) повлекшие тяжкие последствия.

Субъектом данного уголовного правонарушения может быть физическое вменяемое лицо, достигшее 16 летнего возраста, по пункту 2 части 2 статьи 210 УК Республики Казахстан предусмотрен специальный субъект.

В заключении хотелось бы отметить, что в случае, создания компьютерной программы, программного продукта или внесения изменений в существующую программу или программный продукт с целью неправомерного уничтожения, блокирования, модификации, копирования, использования информации, хранящейся на электронном носителе, содержащейся в информационной системе или передаваемой по информационно – коммуникационной сети, нарушения работы компьютера, абонентского устройства, компьютерной программы, информационной системы или информационно – коммуникационной сети, а равно умышленные использование и (или) распространение такой программы или программного продукта было условием совершения лицом другого уголовного правонарушения, деяния должны быть квалифицированы по совокупности вне зависимости от степени тяжести другого преступления.

Литература

- 1 Конституция Республики Казахстан. Алматы: «Издательство «Норма-К», 2016.
- 2 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2016. – 240 с.
- 3 Борчиашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеты жарғы, 2015. – 1120 с.

References

- 1 Constitution of the Republic of Kazakhstan. Almaty: “Norma-to publishing house, 2016.
- 2 Criminal Code of Kazakhstan: Practical grant. – Almaty: “Norma-to publishing house, 2016. – 240 pages.
- 3 Borchiasvili I. Sh. The comment to the Criminal Code of Kazakhstan. Special part (volume 2). – Almaty: Zheta of a zharǵa, 2015. – 1120 pages.

Тлепбергенов О.Н.
**Қылмыстық саясат, құқықтық
қоғам және қылмыстық ахуал**

Мақалада қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етіледі делінген. Мемлекет тағдырын шешуде жалпы саясат саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы болса, қылмыстық саясаттың жиынтығына қылмысқа қарсы күресте жою және жолын кесу әрекеттерін жатқыза алатынымыз туралы жазылған.

Түйін сөздер: мемлекеттік саясат, қылмыстан сақтандыру, жалпы саясат, қылмыстық саясат, идеология.

Tlepbergenov O.N.
**Criminal policy, legal society and
lawful situation**

In article it is written that a legal treatment of a crime and system of punishment with crime, improvement of the criminal legislation, in the criminological plan – demands the reasons and conditions of commission of crimes, crime rate, forecasting of crime and carrying out criminological control. The general policy – set of actions of the state in the solution of destiny of political character and criminal policy in fight against crime, to elimination and suppression of the actions stated in a set.

Key words: state policy, crime prevention, general policy, criminal policy, ideology.

Тлепбергенов О.Н.
**Правовая политика, правовое
общество и правовая ситуация**

В статье написано, что правовая оценка преступления и системы наказания с преступностью, совершенствование уголовного законодательства, в криминологическом плане – требует причин и условий совершения преступлений, уровень преступности, прогнозирования преступности и проведение криминологического контроля. Общая политика – совокупность действий государства в решении судьбы политического характера и уголовной политики в борьбе с преступностью, устранению и пресечению действий, изложенных в комплект.

Ключевые слова: государственная политика, предупреждение преступления, общая политика, уголовная политика, идеология.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ САЯСАТ,
ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОҒАМ
ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ
АХУАЛ**

Қазақстан мемлекетінің алдында тұрған маңызды мәселенің бірі – мемлекеттің саяси бағытын қылмысқа қарсы күресте нақты анықтап, жеткілікті нәтижеге қол жеткізу болып отырғандығы белгілі. Жаңа Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясаты: методологиялық, саяси, әлеуметтік, тарихи, ғылыми – жаратылыстану, заңдық, қылмыстық – құқықтық, криминологиялық аспектілерден тұратындығы анық. Көрсетілген бағыттың әрқайсысы – терең зерттеу мен талқылауды қажет етеді. Методологиялық тұрғыдағы – қылмыстық саясаттың методологиялық негіздері мен әлемдік таным жүйесін зерттеуді;

саяси тұрғыда – қылмыстық саясаттың саяси мәні мен қағидалары, қағидалардың түсінігі мен өзектілігі, саяси басқа бағыттармен ара – қатынасын;

әлеуметтік тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік мәні мен тамырын;

тарихи тұрғыда – қылмыстық саясаттың даму кезеңдері мен пайда болу уақытын;

жаратылыстық – ғылыми сипатта – қылмыстық саясаттың жаратылыстану ғылымының өзге салаларымен ара – қатынасын;

заңдық сипатта – қылмыстық саясаттың пәнінің жүйелік, кешенді, салааралық ерекшелігін және оның заңдық табиғаты, қылмыстық саясаттың басты бағыты ретінде қылмыстан сақтандыру кезінде қолданылатын нормативті – құқықтық актілер мен олардың қайнар көздерін;

қылмыстық – құқықтық тұрғыда – қылмысқа құқықтық баға беру мен қылмысқа қолданылатын жазалау жүйесін, қылмыстық заңды жетілдіру, криминологиялық тұрғыда – қылмыстың жасалу себептері мен жағдайларын, қылмыстылықтың деңгейін, қылмыстылыққа бақылау мен криминологиялық болжау жүргізуді талап етеді.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы тамыздың 30 жұлдызында бүкіл халықтық Референдум арқылы қабылданған Ата Заңымыздың 1-бабында: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» деп көрсетілген [1]. Осы бап талаптарын көздей жүргізілген саясат мемлекет

басшылығының – қылмыстық саясатқа қатысты ұстанып отырған бағытын көрсетеді.

Мемлекет басшысының жыл сайынғы халыққа жолдаулары, қолданыстағы заң актілері, азаматтардың құқықтық мемлекет құруға талпыныстары – Қазақстан Республикасын шын мәніндегі адам мен азамат құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы мен бүтіндігін қамтамасыз ететін мемлекетке айналдырары сөзсіз.

Ал, осы зерттеудің негізіне – қылмыстық құқықтық және криминологиялық зерттеудің басым бағыттары жатады. Тақырыптық қажеттілігі мен маңызы – экономикалық, саяси, рухани, қылмыстық – құқықтық, заңдық тұрғыдағы мынадай кешенді мәселелердің шешілуінен көрініс табады:

а) қылмыстан сақтандырудың экономикалық сипаты дегеніміз – экономикалық және әлеуметтік мәселелерді ұдайы шешу арқылы қылмыстылықты бақылауда ұстау деген сөз. Ұйымдасқан қылмыс мемлекеттің экономикалық дамуына кедергі келтіріп қана қоймай, мерзімдік дағдарыстың негізгі себебі болуда. Сонымен қатар нарық реформасының басталуы мен оған халықтың «бой үйрету» үдерісінің ұзаққа созылуы, заңсыз баюды, рейдерлік әрекеттер мен басқа да жаңа заман қылмыстарын туындатты. Алайда, «нарыққа өту халықтың әлеуметтік таңдауына қайшы келмейді. Нарық бүкіл қоғамның ізгілік жағдайымен біріккен кезде ғана адамдар қажеттілігін қанағаттандыру мен олардың игіліктерінің әділетті бөлінуінің, құқықтардың сақталуы мен демократияның нығаюын қамтамасыз ете алады» деп көрсетті ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев [2, 31 б.]. Сондықтан да экономикалық саладағы қылмыстық саясат дегеніміз – экономикалық қатынастардың ашықтығына қол жеткізу мен кәсіпкерлерді “көлеңкелі экономикаға” заңсыз араласудан сақтандыру.

ә) Қылмыстан сақтандыру – саяси тұрғыда мемлекеттің қылмыстық саясатының құрамды бөлігі болып табылады және жеке сипат пен бағытқа ие. Мемлекеттік саясаттың құрамдас бөлігі ретінде қылмыстық саясат – қылмысты құқықтық тұрғыдан зерделеуді және қылмыс пен қылмыстық топтардың мемлекет саясатына әсер етіп, дамуын теріс бағытқа салмауына атсалысады. Экономикалық қатынастар – өндіріс пен тұтынудың күрт өзгеріске ұшырап, әлеуметтік құрылымның бір бөлігінің шексіз баюы мен миллиондаған адамдардың тұрмыс деңгейінің төмендеуіне әкелді. Ал қылмыстық саясаттың негізгі міндеті – қылмыстық заңның

алдында қандай да бір әлеуметтік топтардың артықшылық алмауын қамтамасыз етумен ету мен құқықтық теңдік пен әлеуметтік жағдайдың ара – жігін отырату болып табылады. Қылмыстан сақтандырудың саяси сипаты – Қазақстанның қылмысты күрестегі нәтижесі жұмысы мен әлемдік қауымдастықтағы жоғары беделін қалыптастырудан да бастау алады.

б) Рухани тұрғыдағы қылмыстан сақтандыру дегеніміз – азаматтардың санасына құқықтық сенім мен әлеуметтік әділеттілікті жасауға деген ынтаны жеткілікті қалыптастырудан көрініс табады. Адам өмірі – материалдық және моральдық мүдделер қақтығысынан тұрады. Қылмыстан сақтандырудың рухани мәні – адам мен азаматтың бойындағы моральдық және адамгершілік құндылықтардың қалыбын көтеруден бағамдалады. Экономикалық және әлеуметтік саяси үрдістердің ерекше қарқынмен жүзеге асуы – қоғам мүшелерінің де рухани өмірі мен санасына да өз әсерін тигізбей қалған жоқ. Үрдістердің теріс ықпалы – қоғамның әлеуметтік және рухани бірлігінің ыдырауына негіз болып қана қоймай, қылмыстың саясатты қоғам мүшелерінің ерікті қолдауынан айырды.

в) Қылмыстық саясаттың құрамдас бөлігі ретіндегі қылмыстан сақтандырудың методологиясы да Қазақстан халқының қоғамдық сипатына сәйкес үлкен өзгеріске ұшырады. Негізгі методологиялық қағидалар да түрлі көзқарастар әсерінен өркениетті түрдегі жаңа сипатқа ие болды. Заңдық әдебиетте қалыптасқан қасандықтан арылған «Қылмыстан сақтандыруға қатысты ғалымдардың жаңа тұжырымдамалар тобы» пайда болды. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатт тотаритарлы мемлекет мүддесіне қызмет етіп, тұлғаны қорғаудың орнына көп жағдайда басып жаншыды.

г) Қылмыстан сақтандырудың заңдық негізгі қалыбы – Қылмыстық заң да үлкен өзгеріске ұшырады. Жаңа қабылданған қылмыстық заң – ҚазССР – нің ескі қылмыстық кодексінің көп кемшіліктерін жоюмен қатар, қылмыстық – құқықтық қатынастарды реттеудің мүлде жаңа нысанын қалыптастырды. Қылмыстық заң – қылмыстық саясаттың объектісі ретінде қылмыс және онымен күрестің құқықтық негізгі болып табылатын бірден – бір құқықтық акт.

ғ) Қылмыстық құқық ғылымында қылмыстық сақтандырудың түсінігі мен пәні, құрылымы, бағыты туралы біртұтас түсінік жоқ. Қылмыстан сақтандыру мен қылмыстық саясаттың өзектілігі туралы жазылған көптеген ғылыми еңбектер мемлекеттегі қылмыстық саясат басқа мәнге

ие болған кезеңде жазылған болатын. Кеңестік кезеңнің ғылыми – құқықтық әдебиеттерінің басым көпшілігінің тәуелсіз Қазақстанның қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының мәнін ашуға теориялық қабілеттілігі болмады. Қазақстанның құқықтық жүйесі мен құқықтық саясаты КСРО құқықтық жүйесіне толығымен кереғар сипатқа ие болды.

д) Қазақстан Республикасының қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатының криминологиялық бағыты қылмыстық құқық ғылымында терең зерттелмеген. Тіпті, криминология оқулықтарында да қылмыстан сақтандыру туралы жеткілікті қарастырылмаған. Қылмыстылық құбылысы криминологияның маңызды бөлігі болып табылады, ал қылмыстылықтың деңгейі – қылмыстық саясаттың негізгі объектісі. Криминология – қылмыстан сақтандырудың өзекті мәселелерін қарастырады. Сонымен қатар қылмыстан сақтандырудың пәні мен ғылыми негіздемесін қалыптастырады.

ж) Қылмыстық саясат пен қылмыстан сақтандырудың заң ғылымы жүйесіндегі орны мен мәртебесі туралы сұрақтар түрлі ғылым салалары мен заң ғылымдарының арасындағы қатынастармен тығыз байланысты. Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясатты заң ғылымының басқа ғылым салаларымен қатынасынсыз қалыптастыру мүмкін емес. Осы тұрғыда қылмыстық саясаттың әлеуметтік – психологиялық аспектілерін атап айтқанда: географиялық, демографиялық, биологиялық, халықаралық бағыттарын тереңірек қарастыру керек. Көрсетілген салалар бойынша жазылған ғылыми еңбектер аталған салалардың қылмыстық саясатқа қатынасын тікелей ашып көрсетпейді. Бірақ, қылмыстық саясаттың объектісінің құқықтық қорғалу ерекшелігі мен қылмыстық саясат субъектісінің демографиялық, әлеуметтік – психологиялық, биологиялық, географиялық, табиғи ерекшеліктерін ескермей, қылмыстық саясаттың негізгі бағыты ретіндегі қылмыстан сақтандыру үрдісінде оң нәтижеге жету мүмкін емес.

Егемендік алғаннан соң, тәуелсіз мемлекет талаптарына сай қылмыстық саясаттың басқа түрдегі ұтымды бағыттарын анықтау мемлекеттік дәрежедегі қажеттілік екендігі байқалды. Жалпы саясат- мемлекет тағдырын шешуге қатысты саяси сипаттағы әрекеттердің жиынтығы десек, мемлекеттің қылмыстық саясатты ізгілендіру сипатында жасап отырғандығы мемлекеттің қылмыстық саясаттағы бағыты десек, онда қылмыстық саясат – дегеніміз

қылмысқа қарсы күресте оны жою мен жолын кесуге бағытталған әрекеттердің жиынтығы деген түсінікті ұсынамыз. Осы себепті де қылмыстық сақтандыру мәселелеріне қатысты ғылыми зерттеулердің өзектілігі – байыпты көзқарас пен терең зерттеуді қажет етеді.

Осы мәселелерді шешу үшін көптеген заңдарды қабылдап, қолданысқа енгізу осы қажеттілікті қанағаттандыру тұрғысынан қажет еді. Елбасы Н. Назарбаевтың қылмысқа қарсы күресте табанды позицияны ұстануы бірінші кезекте қылмыстың ауыздықталуына, сонымен қатар экономикалық өсуді бірқалыпты деңгейге қоюға қол жеткізгендігін қамтамасыз еткендігін айта кету керек.

Қылмыстан сақтандыру саласындағы қылмыстық саясат біріншіден адам мен оның заңды құқықтары мен бостандықтары мәселесін шешуге бағытталуы тиіс. Өйткені, «қылмыстық құқықтық бағыттағы ғылыми зерттеулер саласында: ғаламдану, саясат, экономика, терроризм, ұйымдасқан және кәсіби қылмыстылық, жоғары инновациялар мен ақпараттық саладағы қылмыстылық, барлық адамзат пен жекелеген елдердің ұлттық қауіпсіздігі, жаппай заңсыз және криминалдық миграция сынды әлемдік ауқымдағы әлеуметтік мәселелердің әсері анық байқалады» [3, 56 б.].

Қылмыстық саясат азаматтарды қылмысқа қарсы күрестегі ортақ идеология талаптарына біріктіруді көздейді. «Саяси және идеологиялық әралуандылық – өзара байланысты құбылыс. Идеология саясатқа тікелей сіңісіп кетеді, өйткені соңғысын адамның, топтардың, жұртшылықтың, ұлттар мен басқа да әлеуметтік топтардың санасынан, олардың мүдделерінен, сұраныстарынан, дүниетанымынан бөліп алуға болмайды [4, 33 б.]. Идеологиялық қызмет қылмыстық саяси үрдістердің тәжірибесін де қалыптастырады, яғни мемлекеттің құқық қорғау қызметі мен қылмыстық саясаттың тәжірибесі және қоғамдық құндылықтардың өзара өзектестігі – қылмыспен күрес пен сақтандырудың бағытын айқындап қана қоймай, Қазақстан халқын жеке қылмыстық қол сұғушылықтан, ұйымдасқан қылмыстық топтың шабуылынан қорғаудың құқықтық негізін қалыптастырады. Қоғамдағы пікірлерге деген толеранттылықты жолға қою мен адамдардың өзара сыйласымдылық қатынастарын қалыптастырудағы мемлекеттің ролі әрқашанда ұйымдастыру сипатында болса, онда қылмыстық саясатты жүзеге асырушы құқық қорғау органдары мен басқа да құрылымдар жайлы кейінірек тоқталармыз.

Сол сияқты бірқатар мәселелерді шешу жолдары да осы ғылыми жұмыста қарастырылатын болады. Тәуелсіздік алғаннан соң елімізде қалыптасқан ауыр криминогендік жағдай, қылмыстың өршуі, сыбайлас жемқорлықтың ерекше қарқынмен дамуы – экономикалық дамуды кенжелетіп қана қоймай, мемлекеттің

халықаралық қауымдастықтағы саяси беделінің дұрыс дәрежеде қалыптаспауына да әсер еткендігі ақиқат. Ұлттық құқықтық жүйеміздің қалыптасуына байланысты қоғамда қалыптасқан саяси, экономикалық, қылмыстық қатынастарды реттеуде жаңа заңнамаларды қабылдау қажеттілігі айқындалды.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз. 1995 ж. – Алматы: «Юрист», 2009. – 40 б.
- 2 Назарбаев Н.А. Рынок и социально- экономические развитие / Науч.ред. А.В. Бочурин, А.Т. Спицын – М.: Экономика, 1994. – 495 с.
- 3 Рустемова Г.Р. О приоритетах современных научных исследований. Материалы международной научно-практической конференции: Актуальные проблемы борьбы с преступностью на современном этапе» посвященной 50-летию доктора юрид.наук, профессора Алауханова Е.О. / отв.ред. Қайыржанов.Е.И. – Алматы: Қазақ Университеті, 2008. – 286 с.
- 4 Қазақстан Республикасының Конституциясы. түсініктеме. Ред. басқарған Сапарғалиев Ғ. / Ауд. Бактыгерейұлы С. – Алматы: « Жеті Жарғы», 1999. – 424 б.

References

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasy. 30 тамыз. 1995 ж. – Алматы: «Jurist», 2009. – 40 б.
- 2 Nazarbaev N.A. Rynok i social'no- jekonomicheskie razvitie / Nauch.red. A.V. Bochurin, A.T. Spicyn – M.: Jekonomika, 1994. – 495 s.
- 3 Rustemova G.R. O prioritetaх sovremennyh nauchnyh issledovaniy. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii: Aktual'nye problemy bor'by s prestupnost'ju na sovremennom jetape» posvjashhennoj 50-letiju doktora jurid.nauk, profesora Alauhanova E.O. / otv.red. Қайыржанов.Е.И. – Алматы: Қазақ Университеті, 2008. – 286 с.
- 4 Kazakstan Respublikasynyn Konstitucijasy. tusinikteme. Red. baskargan Sapargaliev G. / Aud. Baktygerejuly S. – Алматы: « Zheti Zhargy», 1999. – 424 б.

Бисенова М.Қ.
**Қылмыстың ниеті және
қылмысқа қатысу**

Мақала қылмысқа қатысу барысында кінәні анықтау мәселелеріне арналған. Қылмысқа қатысудың объективтік және субъективтік белгілері ашылған. Қылмысқа қатысу барысындағы кінәнің интеллектуалдық және еріктілік езеңдері талданған.

Түйін сөздер: қылмыс, қылмысқа қатысу, кінә, ниет, мақсат.

Bisenova M.K.
**Crime motive and participation
in a crime**

Article is devoted to problems of fault determination at participation in a crime. Objective and subjective signs of participation in a crime are opened. The intellectual and strong-willed moments of fault at participation in a crime are analysed.

Key words: crime, participation in a crime, fault, motive, purpose.

Бисенова М.К.
**Мотив преступления и соуча-
стие в преступлении**

Статья посвящена проблемам определения вины при соучастии в преступлении. Раскрыты объективные и субъективные признаки соучастия в преступлении. Проанализированы интеллектуальные и волевые моменты вины при соучастии в преступлении.

Ключевые слова: преступление, соучастие в преступлении, вина, мотив, цель.

ҚЫЛМЫСТЫҢ НИЕТИ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСҚА ҚАТЫСУ

Қылмысқа қатуысу қылмыстық жауапкершіліктің қандай да бір ерекше негіздерін жасамайтыны да белгілі. Жеке адамның қылмыс жасауы сияқты қылмысқа тең қатысқаны үшін жауапкершілікке әрбір қатысушы тараптың қылмыстық жауапкершілігінің объективтік және субъективтік негіздері талап етіледі, яғни әрбір қылмысқа қатысушы әрекетінің бір мезгілде кінәлілік және ниеттілік сипаты болуы керек. Сонымен бірге бірнеше адамның ерік күш-жігерімен байланысты қызметінің ерекше нысаны, сөз жоқ қылмысқа қатысуда қылмыс жасау жағдайларындағы ниеттілік және кінәлілік байланысының сипатына өзінің таңбасын қалдырады.

Өздерінің бірлескен күш-жігерімен қоғамдық қауіпті зардаптар келтірген бірнеше адам қызметінің ниеттілік маңызы туралы мәселе қылмысқа қатысушылық проблемасының ең күрделі мәселелерінің бірі. Сондықтан да оны шешуді көптеген криминалистер қылмыстық ерекше институты ретінде проблеманың өзінің заңдылығымен байланыстырады. Атап айтқанда қоғамдық қауіпті әрекетті жасайтын адамдардың арасындағы ниетті қатынастардың сипаты қылмысқа қатысуы үшін жауапкершіліктің негіздерін және қылмысқа қатысушылардың жауапкершілігін шектеуді анықтауға, сондай-ақ осы институтты қолданумен байланысты басқа да мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Қылмысқа қатысу сырттай дәйекті әрекеттердің қарапайым жиынтығы емес қайта өзінің сипатымен мазмұны жағынан мейлінше күрделі әрекет. Бұл әрекеттің ерекше, айрықша нысаны барлық қылмысқа қатысушылардың бірлескен ерік күш-жігерлерінің нәтижесі болып табылады. «Қылмысты жасауға бірлесіп қатысудың» белгісі қылмыстық құқық бойынша қылмысқа қатысушылық анықтамасының негізіне алынған аса маңызды объективтік белгілердің бірі болып табылады.

Алайда қоғамдық қауіпті салдарлардың басталуында жекелеген қылмысқа қатысушылар әрекеттерінің объективтік рөлі, демек, тигізетін сипаты мейлінше бірдей болады. Қылмысқа қатысуда жасалатын қылмыста орындаушының әрекеті орталық орын алады; ол әрекеттер объектіге тікелей бағытталады және қылмыстың объективтік жағын құрайды; орындаушы қылмыстың құрамын атқарады деп те айтуға бола-

ды. Қылмысқа басқа да қылмысқа қатысушылар – айдап салушылар мен көмекшілер – қол сұғылатын объектіге тікелей зиян келтірмейді. Олардың әрекеттерінің ниеттік сипаты басқа ретте көрінеді – олар орындаушы еркінің мазмұны мен бағытына байланысты болады. Оның мінез-құлқының сипатын анықтайды, қылмыстық ниетті жүзеге асыруда және қоғамдық қауіпті салдарлардың басталуында оған ықпал етеді.

Қылмысқа қатысуда жасалатын қылмыс ерік процесінің мазмұны жағынан бір адам орындаған қылмыстан елеулі түрде айырмашылығы болады. Ол «айрықша әлеуметтік-психологиялық құбылыс болып табылады». Бұл жағдайда қоғамға жат қылықтың негізіндегі ерік әрекетінің тікелей ниеті тек орындаушының еркі ғана емес, сонымен бірге белгілі мағынада екі адамның әрекеті, атап айтқанда, айдап салушы мен көмекшінің құқыққа қарсы мінез-құлқы болып табылады. Бұл орайда ерік процесінің бастау нүктесі қызметін атқаратын және орындаушының қылмыс жасауға тікелей ниет етуін туғызатын ниет өз еркінің белсенді түрде қатысуы жағдайында қылмысқа қатысушылардың тікелей ықпалымен туындап, орнығады.

Бұл шарт болмайынша орындаушының қылмыс жасауға ниеті және белгілі бір мақсатқа жетуге байланысты үстем жай-күйі туындамаған болар еді. Айдап салушы мен көмектесушінің әрекеттері қылықты анықтайтын дәлелдеу процесіне жатады; олар оның мәні мен мазмұнының анықтай отырып, орындаушының еркіне басқа адамның тарапынан әсерінің қылмысқа қатысушының белгілеріне сай болуы үшін ортақ сипаты болмауға тиіс. Мысалы, кінәлі мен жәбірленуші арасындағы көрінеу әдейі жағымсыз қатынастарының туындауы негіздерінде ғана адамды кісі өлтіруге қылмысқа қатысушы деп тануға болмайды. Орындаушының еркіне қылмысқа қатысушының әсері барлық уақытта да белгілі бір, нақты әрекеттерден көрінеді. Қылмысқа қатысу қоғамдық қауіпті әрекетті жасауға, немесе оны жасауға ықпал етуге бағытталған немесе итермелейтін нақты әрекеттерге ниет етулерін көздейді.

Қылмысқа қатысуда жасалған қылмыста қоғамдық қауіпті әрекет барлық уақытта олардың ортақ күш-жігеріне байланысты барлық қылмысқа қатысудың бірлескен қызметі болып табылады. Әрбір қатысушының құқыққа қарсы мінез-құлқы қоғамдық қауіпті әрекет жасалатын ерік әрекетінде белгілі бір көрінісін табады. Орындаушының еркін білдірмейінше қылмысқа қатысудың өзін жүзеге асыру ойға қонбайтын

жәйт. Егер, айдап салушы мен көмектесушінің күш-жігеріне қарамастан, орындаушы осы қылмыстың құрамын анықтайтын әрекет жасамаса, қылмысқа қатысу болмайды. Қылмыс жасаудың қаруы ретінде субъект болуға қабілеті жоқ адам, мысалы есі ауысқан, жас балаларды және т.т. пайдаланған кезде тікелей кінәлілік деп аталтын қылмысқа қатысу болмайды. Нақ осылайша қайсыбір адам қылмыс жасау үшін басқа адамның еріксіз мінез-құлқын пайдаланған немес оны дене күшімен мәжбүрлеу әсерімен қоғамдық қауіпті әрекетті орындауға тікелей қатысуға көндірген кезде де қылмысқа қатысу болмайды.

Осы жағдайлардың барлығында да қылмысқа қатысудың негізгі белгісі – еркін білдіруінің еріктілігі жоқ, мұнысыз бірнеше адам әрекеттерінің бірлесуі де бола алмайды. Мұндай әрекет жеке-дара кінәліліктің ерекше түрі болады. Сөйтіп, ерік әрекеті қылмысқа қатысушының әрекетін жасалған қылмыспен және болатын салдарларымен ниеттік және кінәлілік тұрғыда біріктіретін буын болып табылады. Қылмыс жасалатын ерік әрекетіне әсер етуде қылмысқа қатысушының мінез-құлқының ниеттік сипаты болады. Атап айтқанда, кінәлі адам мінез-құлқының ниетті байланыстылық сипаты айдап салушылық, санаткерлік қолпаштаушылық, бұрындық уағдаласуды жасырушылық және т.т. сияқты әрекеттерге қатысуға жатқызуға негіз қызметін атқарады. Екінші жағынан бұрындық уағдаласпауды жасырушылық, сондай-ақ жол берушіліктің басқа да нысандары тарапынан мұндай әсер етудің болмауы осы әрекеттердің ниетті сипатын, демек, оларды қылмысқа қатысу түрлері деп тану мүмкіндігін болдырмайды. Жоғарыда көрсеткендей, қоғамдық қауіпті әрекетті бірлескен күш-жігерлерімен жасаған бірнеше адамның қылмысқа қатысу деңгейі бірдей болмайды. Ниетті әсеріне қарай орындаушылықтан кейінгі айдап салушының қызметі аса маңызды болады. Атап айтқанда, айдап салушы өмірге ниеттерді және қылмыс жасалатын әрекетті туғызады. Осыған байланысты айдап салушылық, жалпы ереже бойынша, еріктендірден гөрі тең қатысудың неғұрлым қоғамдық қауіпті нысаны деп танылады. Демек, ол басқа да бірдей жағдайларда, есіріктенуден гөрі неғұрлым қатал жазаға әкеп соқтыруға тиіс.

Сонымен бірге қылмысқа қатысу үшін жауапкершілікке себепті байланыстың талабы қаншалықты маңызды болмасын, әлбетте, ол қыл-

мыстық құқықтық осы институты сипатталатын күрделі мазмұнын толық қамтымайды. Және мәселе мұнда да емес, мұндай шектеу объективтік айыпқа тартуға әкеп соқтырған болар еді. Осындай көзқарас жағдайында қылмыстық құқықтың ерекше институтындағы сияқты қылмысқа қатысу ұғымының өзіне қажеттілік болмай қалар еді: ол шын мәнінде қылмысқа қатысуды «бір адам жасайтын бірнеше қылмыстардың жиынтығы болатыны сияқты бірнеше адамның әдеттегі жиынтығына» айналдырған болар еді [1, 98 б.].

Қылмысқа қатысуда қылмыстық ерекше құқық институтына бөлудің мән-жайы жауапкершіліктің тек объективтік қана емес, сонымен бірге субъективтік жағдайларында болып табылатыны мейлінше айқын көрінеді. Қылмысқа қатысу – бірнеше адам әрекеттерінің қарапайым жиынтығы ғана емес, қайта қылмысқа қатысушылардың ниеттік сипаты ретінде, сондай-ақ олардың кінәлілігінің айрықша жағдайларымен де байланысты қызметтің бірлескен ерекше нысаны.

Қылмысқа қатысушылар арасындағы субъективтік байланыс барлық авторлардың қылмыстық қатысуының қажетті белгілерімен танылады, алайда осы байланыстың нақты мазмұны мен сипаты барлық уақытта бірдей анықталмайды, ол, өз кезегінде, қылмысқа қатысу ұғымымен оның жекелеген нысандарын

анықтауға бірдей емес көзқарасқа байланысты болады.

Мынаны атап көрсету керек: көптеген авторлар, алайда, осы байланыстың сипаты мен мазмұнын анықтамастан, қылмысқа қатысудың белгісі ретінде жалпы субъективтік байланыс туралы айтады. Кейбір авторлар бірнеше адам әрекеттерінің әдеттегі жиынтығынан өзгеше қылмысқа қатысудың қажетті белгісі ретінде келісімді атап көрсетеді [2, 65 б.].

Келісім–қылмысқа қатысудың аса айқын белгісі. Атап айтқанда, келісім мұнысыз тығыз, бірлескен қызмет бола алмайтын, алдын ала жарасқан шарт болып табылады. Бірақ бұл белгі қылмысқа қатысудың теориялық және практикалық ұғымымен үйлеспейді. Ол қылмысқа қатысу мен оның түрлерін анықтаудың негізіне алынатын тым тар ұғым болып табылады. Бұл белгі қылмысқа қатысудың (ұрлық жасау тобы, банды, кеңеске қарсы ұйым) неғұрлым қауіпті нысандары үшін ғана сипатты болады. Соған қарамастан теория мен практика қылмысқа қатысуға алдын ала келісім болмайтын бірнеше адамдардың құқыққа қарсы әрекетінің түрлерін де жатқызады (мысалы, орындаушы ол туралы білмес де, қылмыс жасауда орындаушыға көмек көрсететін адамдарды қылмысқа қатысушылар деп тану). Міне сондықтан да аталған көзқарас криминалистердің көпшілігінің арасында қолдау таба алмады.

Әдебиеттер

- 1 Трайнин А.Н. Учение о составе преступления. – М., 2007. – 98 с.
- 2 Шнейдер М. Соучастие а преступлении. – М., 2008. – 65 с.
- 3 Трайнин А.Н. Учение о составе преступления. – М., 2001. – 222 с.
- 4 Гришаев П.И. Соучастие по уголовному праву. – М., 2009. – 33 с.

References

- 1 Trajnin A.N. Uchenie o sostave prestuplenija. – M., 2007. – 98 s.
- 2 Shnejder M. Souchastie a prestuplenii. – M., 2008. – 65 s.
- 3 Trajnin A.N. Uchenie o sostave prestuplenija. – M., 2001. – 222 s.
- 4 Grishaev P.I. Souchastie po ugovnomu pravu. – M., 2009. – 33 s.

Alimkulov Y.T.

Authorization of detention as one of primary activities of the investigative judge

In this article the author reveals new institute of criminal legal proceedings as the investigative judge. Also author reveals features of authorization of detention by the investigative judge at a stage of pre-judicial investigation. The author specifies seven bases in the presence of which the measure of restraint in the form of detention concerning the person who has committed a crime can be authorized. The article opens an order of application of a measure of restraint. In addition, it shows features of application of detention.

Key words: investigative judge, criminal trial, subject of criminal legal proceedings, sanction.

Алимкулов Е.Т.

Күзетпен ұстауды санкциялау – тергеу судьясының негізгі қызметінің бірі ретінде

Бұл мақалада автор сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысының қазіргі кездегі ерекшеліктері ашылып көрсетіледі. Сонымен қатар тергеу судьясының сотқа дейінгі тергеп тексеру сатысында санкциялау қызметінің ерекшеліктері ашылып көрсетіледі. Автор осы мақалада қылмыстық құқық бұзушылық жасаған тұлғаға қатысты күзетпен ұстау бұлтартпау шарасын қолданудың жеті негізі көрсетіліп кетеді. Осы бұлтартпау шарасын қолдану тәртібі көрсетіледі. Күзетпен ұстау бұлтартпау шарасының ерекшеліктерін ашып көрсетеді.

Түйін сөздер: тергеу судьясы, қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісінің субъектісі, санкция.

Алимкулов Е.Т.

Санкционирование содержания под стражей как один из основных видов деятельности следственного судьи

В данной статье автор раскрывает новый институт уголовного судопроизводства как следственный судья. Также автор раскрывает особенности санкционирования содержания под стражей следственным судьей на стадии досудебного расследования. Автор указывает семь оснований, при наличии которых может быть санкционирована мера пресечения в виде содержания под стражей в отношении лица, совершившего преступление. Раскрывает порядок применения меры пресечения. Показывает особенности применения содержания под стражей.

Ключевые слова: следственный судья, уголовный процесс, субъект уголовного судопроизводства, санкция.

**AUTHORIZATION OF
DETENTION AS ONE OF
PRIMARY ACTIVITIES OF
THE INVESTIGATIVE
JUDGE**

The innovative idea about introduction in criminal trial of the investigative judge remained in the final version of the code of penal procedure and unlike other innovations, which caused more a negative spirit of the legal public was apprehended with approval and support.

Based on the concept of an investigating judge – a judge of the Court of First Instance to which powers belongs implementation in the order provided by the code of penal procedure, judicial control of observance of the rights, freedoms and legitimate interests of persons in criminal trial. The investigative judge (judges) is appointed from among judges the chairman of this court. In need of replacement of the investigative judge, it can be renominated.

Thus, this determination fixes legal status of the investigative judge as equal with other judges of the country, the level of court (district, city or specialized) and the powers on justice implementation limited to a stage of pre-judicial production on criminal cases [1]. The last provision specifies that the investigative judge will have no right to consider criminal cases in essence in the main legal proceeding, and also the civil, administrative and other cases which are beyond criminal pre-judicial proceedings, and will specialize only in implementation of operating judicial control behind criminal prosecution authorities. The Code of Criminal Procedure of RK of 13.12.1997 already contains the similar regulation limiting a possibility of participation of the judge in consideration of criminal case on which he participated in case of authorization of the proceeding decision [2].

A preventive measure in the form of detention is the most severe preventive measure that may be imposed on a suspect, accused or defendant.

Detention as a preventive measure is applied only from sanction of a judge and only in relation to a suspect, accused of committing a crime for which the law prescribes a penalty of imprisonment for a term not less than five years.

Therefore, before choosing the preventive measure it is necessary to be convinced that the sanction the act made by the person concerning which the issue of a preventive measure in the form of detention is resolved provides imprisonment for the term of at least five years.

At the same time, the law allows to choose under certain circumstances content on guards if punishment does not exceed five years of imprisonment.

In the law are specified seven bases in the presence of which the preventive measure can be authorized in the form of detention concerning the person, which committed a crime with punishment of less specified term.

The concrete and exhaustive list of these bases is enshrined in Art. 147 of the Code of Criminal Procedure of RK:

- the person has no permanent residence in the territory of the Republic of Kazakhstan;
- his personality isn't identified;
- he has broken earlier chosen measure of restraint zero a measure of procedural coercion;
- he tried to disappear or has disappeared from criminal prosecution authorities or court;
- he is suspected of commission of crime as a part of organized group or criminal community (the criminal organization);
- he has a criminal record for earlier committed serious crime or especially serious crime;
- there are data on continuation of criminal activity by him [3].

The criminal prosecution authority is obliged to confirm the specified bases to court, but not just to list them in the resolution (in the comment everything is in detail painted and commented).

For the purpose of non-admission of illegal and unreasonable election of this measure of restraint it is necessary that a conclusion in this part was established from case papers.

Having studied materials, having come to a conclusion that there are bases for election of a measure of restraint in the form of detention, the investigating officer issues the motivated decree on application of detention with indication of the bases, and also other circumstances allowing to choose this measure of restraint.

The resolution on election of a measure of restraint before court about authorization of this measure of restraint with all enclosed materials (the copy of criminal case) shall be provided to the prosecutor in eighteen hours prior to the expiration of seventy-two-hour term of detention to a type of detention, the resolution on initiation of the petition.

At maintenance of the petition the decision of the prosecutor in the form of a consent makes sure his signature of the prolog of the resolution on initiation of the petition, in case of refusal issues the motivated decree.

These materials have to be provided to the investigative judge not later than twelve hours

before the detention expiration about what interested persons are notified.

The investigative judge with observance of the order established to Art. 56 of the Code of Criminal Procedure in time no later than eight hours from the moment of intake of material in court considers the petition for authorization of a measure of restraint in the form of detention.

Considering a question of authorization of detention happens in court session, to obligatory participation of the prosecutor, defender, suspect, defendant, other persons, the victim, his representative can be also involved in court session.

In Art. 148 part 3 Codes of Criminal Procedure are directly stipulated an object of research by the investigative judge of materials yet not of complete criminal case, namely that tone is limited to a research of the materials relating to the circumstances considered when electing a measure of restraint in the form of detention.

That is, competence of the investigative judge does not include determination of guilt of the suspect accused of crime execution. The investigative judge studies materials regarding availability in case of the proof, the bases which are undoubtedly confirming establishment, and also other circumstances which accounting is obligatory in case of the solution of a question of authorization of a measure of restraint in the form of detention. The list of these bases and circumstances is specified in the station of Art. 136, 138 of the Code of Criminal Procedure.

As during consideration by the investigative judge of material about authorization of a measure of restraint in the form of detention, proceedings continue and in it new facts which matter for the decision this question can be shown, the judge has the right to request from criminal case.

Besides, the law allows consideration of a question of making the sanction for detention without suspect, accused of three exceptional cases.

- if he is put on the wanted list (local, republican, international);
- if they evade from an appearance in court session, being notified on time and the place of court session;
- is outside the Republic of Kazakhstan.

Point 8 of Art. 148 of the Code of Criminal Procedure the legislator has obliged the investigative judge at authorization of a measure of restraint in the form of detention without fail to determine the amount of guarantee of performance by the suspect, sufficient for providing, the defendant of the duties

provided by the p. 3 of Art. 140 of the Code of Criminal Procedure except the cases provided by part 9 of article 148 Code of Criminal Procedure [3].

In the resolution if the investigative judge authorizes detention, he is at the same time obliged

to establish the amount of pledge and to motivate the restrictions and duties assigned to the suspect, the defendant in case of introduction, and also consequences at their violation for them and the depositor.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan – Almaty, 2014, 40 p.
- 2 The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan of December 13, 1997 No. 206- <http://online.zakon.kz/>
- 3 The Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan of July 4, 2014 No. 231-V (with changes and additions for a state on 11/7/2014) <http://online.zakon.kz/>

Sharipova A.B.,
Zhumagaliyev T.M.

The role of the prosecutor at a trial

Participation in the proceedings of the public prosecutor as a representative body exercising supreme supervision over the strict compliance with the law, is one of the fundamental principles of criminal procedure in the Republic of Kazakhstan.

By participating in the trial prosecutor helps the court fully, objectively and thoroughly investigate the circumstances of the offense, to expose the guilty party, give a correct legal assessment of the offense and set fair, based on the law of punishment.

Strengthening and improvement of the public prosecutor's supervision over the implementation of laws in criminal cases in the courts helped to reduce miscarriages of justice.

Key words: the prosecutor, the court, investigator, criminal procedure, evidence.

Шарипова А.Б.,
Жұмағалиев Т.М.

Басты сот талқылауы кезінде прокурордың рөлі

Прокурордың сот ісін жүргізуге органның өкілетінде қатысуы, заңдардың нақты орындалуын жоғары қадағалау үшін жүзеге асыратын ҚР – ның қылмыстық процесінің негізін қалаушы қағидаларының бірі болып табылады.

Прокурор сот талқылауында өзінің қатысуымен сотқа құқық бұзушылықтың мән-жайларын толық, жан-жақты және дұрыс зерттеуге көмектеседі, кінәлі тұлғаны әшкерелеп, қылмысқа дұрыс заңдық баға беріп және заңмен негізделген әділ жаза тағайындайды.

Соттарда қылмыстық істердің қарастырылуында заңдардың орындалуын күшейген және жетілдірілген прокурорлық қадағалауы соттық қателердің қысқаруына ықпал етті.

Түйін сөздер: прокурор, сот, тергеуші, қылмыстық іс, дәлелдеу.

Шарипова А.Б.,
Жұмағалиев Т.М.

Роль прокурора в главном судебном разбирательстве

Участие в судопроизводстве прокурора как представителя органа, осуществляющего высший надзор за точным исполнением законов, является одним из основополагающих принципов уголовного процесса в РК.

Своим участием в судебном разбирательстве прокурор помогает суду полно, объективно и всесторонне исследовать обстоятельства правонарушений, изобличить виновное лицо, дать правильную юридическую оценку преступления и назначить справедливое, основанное на законе наказание.

Усиление и совершенствование прокурорского надзора за исполнением законов при рассмотрении уголовных дел в судах способствовало сокращению судебных ошибок.

Ключевые слова: прокурор, суд, следователь, уголовный процесс, доказывание.

THE ROLE OF THE PROSECUTOR AT A TRIAL

The Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan is endowed with a certain amount of power, which allows, on the one hand, to maintain a unified legal space of the state, on the other hand – a system capable to provide quick and effective the human rights function, restoring the violated rights and legitimate interests of citizens of the state as a whole.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan states that «The prosecutor's office represents the state's interests in court, as well as in the cases, manner and within the limits established by law, provides criminal prosecutions» [1].

Criminal Procedure Law formulates the task of prosecutors in the various stages of the trial of criminal cases involving the organization of prosecutor's supervision in the courts so that it became a reliable guarantee of the rule of law in the administration of criminal justice.

What should the public prosecutor do in the court according to the new Criminal Procedure Code it is mentioned in the article 58 of Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan [2]? The prosecutor is involving in the criminal case by the court, represents the state's interests by supporting the prosecution and is a public prosecutor. That is, the prosecutor is set a clear and specific task – maintenance the prosecution. However, the maintenance of the prosecution – is not a goal, but a means of strengthening the rule of law. The prosecutor's task is not to prosecute in any case; he helps to make a legitimate, reasonable and convincing sentence.

The effectiveness of prosecutorial supervision on the implementation of laws in criminal cases by the courts mostly depends on the proper definitions and the prosecutors' understanding of their procedural status in court. This question is not only of theoretical but of great practical importance. The prosecutor of any rank acting as a public prosecutor is a representative of the Attorney General of the Republic of Kazakhstan, he is – the guardian of legality in criminal proceedings. While supporting the state prosecution, he is not exempt from the duty to supervise the observance of law in the consideration of criminal cases by the court. Maintaining public prosecution and supervision over the strict execution of the laws should be viewed as a private in general.

The prosecutors involved in criminal cases in the courts are to recognize not only the procedural, but also the social importance of supervision over implementation of laws in the court as one of the most important guarantees of the rule of law for the quality performance of their powers.

The prosecutor supervises not only when the court has already verdict the sentence either verdict determination or decision, but also even if he did not take part in the case of any decision. If the court did not explain to the defendant his rights in the proceedings and continue the examination of the merits, the prosecutor must immediately respond to these violations, although in relation to such violations of the court does not make a special determination, and therefore is not subject to challenge. The prosecutor does not have the right to remain idle until a sentence for illegal proceedings in connection with these violations, and then has to protest against the abolition of illegal and unreasonable determination.

The Criminal Procedure Act does not grant the prosecutor any advantage, before other participants of the process, to provide evidence, participate in their study applications. At the same time, the law puts a prosecutor in the procedural position differ from the procedural provisions of other participants in the trial. This is not a ghost of the prosecutor, but the creation of necessary conditions for successful implementation or its functions. The defendant, the victim speaking on behalf of his own name and the defendant on behalf of defense counsel's name, as well as on the appointment of the investigator, the prosecutor and the court can respond to violations of the law during the hearing, but he cannot do that. The law does not oblige them to do so. The prosecutor, speaking on behalf of the law and the state not only is entitled, but also is obliged to take measures to eliminate violations of the law, regardless of violators. We mean all people in law cases judges, defense counsel, defendant, victim, civil plaintiff or defendant. The prosecutor's participation in the trial helps to eliminate violations of the rights and legitimate interests of the victim, the accused and other participants in the process.

The prosecutor supervises not only when he participates in the proceedings, but also when he is not involved in trial by judge, however, examines the legality and validity of judgments, rulings and determinations, not entered into force. If a violation of the law has not been eliminated in the course of the trial, the prosecutor is obliged to bring the protest to the illegal or unjustified verdict. Remedial position of the prosecutor as the guardian of the

rule of law remains unchanged at any stage of the criminal process.

Article 58 Criminal Procedure Code of RK, which refers to the powers of the prosecutor in the court, refers to Article 337 Criminal Procedure Code, which regulates in detail the powers. Article 337 Criminal Procedure Code of RK includes 8 parts. Thus, Article 337 "Participation of the public prosecutor in the main proceedings":

1. It is compulsory for the prosecutor to participate in the main proceedings as a public prosecutor with the exception of private prosecution cases. Thus, the number of cases in which the prosecutor is required to participate significantly increased.

2. In complicated and multisided cases, public prosecution can be supported by several prosecutors. There is no mention in the old Criminal Procedure Code of RK about it, but in practice this was done. Now it is legally enclosed in Criminal Procedure Code of RK.

3. If the prosecutor cannot participate further in the trial he can be replaced. Entry into the case of a new public prosecutor does not involve the repetition of actions, which by that time had been committed in the court, but at the request of the prosecutor, the court may provide him with time to study the materials.

4. The prosecutor presents evidence and participates in their investigations, sets out the court its opinion on the merits of the charge, as well as other issues that arise during the trial; the court expresses proposals on the application of the criminal law and the purpose of punishment to the accused.

5. Prosecutor makes or supports on the case brought by a civil action, if this is required to protect the rights of citizens, state or public interests.

6. Supporting the prosecution, the prosecutor is guided by the requirements of the law and its internal conviction, based on the results of the examination of the case. The prosecutor is obliged to drop the charges (in whole or in part) if he comes to the conclusion that it has not been confirmed in the proceedings. What is expressed here novelty? That is regulated by the action of the prosecutor in the case of partial failure of his charges, as well as legislated the prohibition worsen the position of prosecutor.

7. In case of failure of the prosecutor to press charges if the victim refused by charges, the court dismisses the case by its decision. If the victim insists on the indictment, the court shall continue the proceedings and decide a case in a general way. Thus, we looked at the basic functions performed

by the prosecutor at the present stage. But, nevertheless, it should be noted that the question of the functions of the prosecutor's office in criminal proceedings is decided differently in different state and legal systems – and doctrines of law. Despite the differences in the details, you can call the two main theoretical concepts that define the function of the prosecutor's office in court. The first is based on the idea of the prosecutor as an organ of the state, conduct a public prosecution before the courts of persons accused of committing offenses (Attorney – Criminal plaintiff, the public prosecutor). The second comes from the fact that the prosecutor's office – the supervisor of legality in all spheres of state activity (other than the legislative), and so the prosecutor cannot hold the position in court.

Three main points of view regarding the functions of prosecutor in the court have been mentioned: 1) only the function for prosecution; 2) only the function of supervision of legality; 3) function for charges and supervision.

The first point of view.

Currently has been applied in the Republic of Kazakhstan, it comes down to that there is a function of the prosecution in criminal proceedings, and accusations of function – a function of prosecutor's supervision in court from the public prosecutor's supervision function at the constitutional level. V.M. Savitsky put it quite clearly: «At the stage of the trial the prosecutor carries out his constitutional function of oversight of legality, in his capacity as public prosecutor» [3, p.32]. In our opinion, this point of view is the most correct, as we know, that the proceedings in the Republic of Kazakhstan is based on the equality of the parties, which shows that the public prosecutor, as a party in the process of representing the interests of the state in court – by the public prosecution and he cannot «supervise» the activities of the court, thereby violating the basic principles of criminal proceedings.

The second point of view.

M.A. Tchelstov and some other authors believe that the prosecutor in the court carries out the function of supervision over the strict execution of the law, part of which is to maintain or charge or refusal. The theoretical framework of procedural functions offered by M.A. Tchelstov, V.G. Dai and by the others, there is a protection function, but no charges function, so the question arises once, which function resists to protection function. If it resists oversight functions (such a conclusion suggests itself), it is, of course, wrong. There can be no protection of the charges.

M.A. Tchelstov and other scholars who share his views, seeking to deprive the Attorney-sided accusations function should put him in the position of the supervisory authority, the guardian of the rule of law, not related to the interests of the parties. And further, if you put the question of depriving the prosecutor's office charges function, it is necessary to decide which public authority will carry out this function. Eliminate the same function cannot be fully charged, as this would mean the elimination of competition -Important guarantee of establishing the truth by the court.

The third point of view.

It comes down to the reconciliation in the activities of the public prosecutor of two functions – the prosecution and supervision of legality [4, p.105]. As we already know, these two functions are incompatible prosecutor, because you cannot be an organ of supervision of legality, which is characterized by objectivity, not the interests of the coherence of the parties, while at the same time the accuser, convinced of the defendant's guilt before the trial.

Thus, I would like to say that it was a good change of the formula of «supervision of execution of laws by the courts in cases» in the «participation of the prosecutor in the disposition of cases by the courts», and in the first instance only by maintaining public prosecution on the adversarial basis.

References

- 1 The Constitution of the Republic of Kazakhstan on August 30, 1995 with amendments on 2 February 2011.
- 2 Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014.
- 3 Savitsky V.M. State prosecution in court. – M., 1971. – 343 p.
- 4 Tchelstov-Bebutov M.A. The course of the criminal procedure law. – M., 1995. – 846 p.

Маликова Ш.Б.
**Экологиялық қылмыстық
құқық бұзушылықтардың
субъективтік жағын анықтау
мәселелері**

Мақалада экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъективтік жағын анықтау мәселелері қарастырылған. Қылмыстың субъективтік жағының мазмұны ашылған. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың, оның ішінде атмосфераны ластаудың субъективтік жағы талданған.

Мақала №2574/МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы түрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс құрамы, субъективтік жақ, кінә, ниет, мақсат.

Malikova Sh.B.
**About problems of definition of
the subjective party of ecological
criminal offenses**

In article problems of definition of the subjective party of ecological criminal offenses are considered. The maintenance of the subjective party of a crime is opened. The subjective party of ecological criminal offenses, in that pollution of the atmosphere is analysed.

The article is executed within the scientific research №2574/GF4 "Problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)".

Key words: ecological criminal offense, corpus delicti, subjective party, wine, motive, purpose.

Маликова Ш.Б.
**О проблемах определения
субъективной стороны эколо-
гических уголовных правона-
рушений**

В статье рассмотрены проблемы определения субъективной стороны экологических уголовных правонарушений. Раскрыто содержание субъективной стороны преступления. Проанализирована субъективная сторона экологических уголовных правонарушений, в том числе загрязнения атмосферы.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2574/ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экологическое уголовное правонарушение, состав преступления, субъективная сторона, вина, мотив, цель.

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ
СУБЪЕКТИВТІК ЖАҒЫН
АНЫҚТАУ МӘСЕЛелЕРІ**

Кез-келген қылмыстық әрекет немесе әрекетсіздік – бұл дененің қимылы немесе дене қимылының болмауы ғана емес, ол адамның сыртқы ортаға, қоғамға, қоғамның өзге де мүшелеріне деген қатынасын білдіреді. Осы қатынас қылмыстың психологиялық мазмұны болып табылады, яғни адамның өзі жасаған іс-әрекетінің қоғамға қауіпті зардаптарын ұғынуы немесе ұғынбауы, оларға деген ерікті қатынасы, қылмыс жасау кезіндегі субъектінің басшылыққа алатын ниеттері, алдына қойған мақсаттары, сол кезеңдегі сезімдері – бұлардың жиынтығы қылмыстың субъективтік жағын құрайды.

Қылмыстың субъективтік жағын анықтау қиын, себебі кінәлінің психикасында өтетін процестермен сипатталады және ол адамның сезім мүшелерімен қабылданбайды. П.С. Дагель: «Қылмыстың субъективтік жағы деп – негізінен адамның психикалық іс-әрекетінің қылмысты істеуге тікелей байланысты жағының көрінісі болып табылады» деп анықтаған [1, 104 б.]. Қылмыстың субъективтік жағы қылмыстық жауаптылықтың бар-жоғы туралы мәселені анықтауға, ішкі мәні мен мазмұнын толық ашуға септігін тигізеді. Кез-келген қылмыстық әрекет немесе әрекетсіздік – бұл дене қимылының болмауы ғана емес, ол адамның сыртқы ортаға, қоғамға, қоғамның өзге де мүшелеріне деген қатынасы. Осы қатынас қылмыстың психологиялық мазмұны болып табылады, яғни адамның өзі жасаған іс-әрекетінің қоғамға қауіпті зардаптарын ұғынуы немесе ұғынбауы, оларға деген ерікті қатынасы, қылмыс жасау кезіндегі субъектінің басшылыққа алатын ниеттері, алдына қойған мақсаттары, сол кездегі сезімдері – бұлардың бәрі қылмыстың субъективтік жағын құрайды.

Қылмыстың субъективтік жағының мазмұнын ашу үшін келесі заңи белгілер қажет, олар: кінә, ниет, мақсат және сезім.

Қылмыстың объективтік жағы қылмысты саралауда өзара ұқсас қылмыстарды бір-бірінен ажыратуға мүмкіндік туғызса, қылмыстың субъективтік жағы қылмыстық жауаптылықтың бар-жоғын анықтауда көрініс табады, оның ішкі мәнін, мазмұнын толық білдіреді. Қылмыстың субъективтік жағы қылмыстарды дұрыс саралауда қылмыстың және қылмыскердің қауіптілік дәрежесін анықтау үшін және жаза мөлшерін белгілеу үшін аса маңызды рөл атқарады. Сол себепті де экологиялық

қылмыстық құқық бұзушылықтардың құрамының субъективтік жағын мұқият талдау қажет.

Азаматтық құқықта жасаған әрекетінде кінә болмаса да, қоршаған ортаға келтірілген зиян өтеледі, ал қылмыстық жауапкершілік тек қана қылмыскер әрекетінде кінә болған кезде ғана туындайды. Қылмыстық құқықтық ғылым бойынша жасаған әрекеті үшін жеке тұлға толық жауапкершілікке тартылуы керек, бірақ өз еркімен толық игере отырып, түсініп, шешім қабылдап жасаған болуы міндетті шарт.

Қылмыстың субъективтік жақтарын кінәнің қылмыс жасаудағы ниет пен мақсат нышандарын дұрыс анықтаудың қылмысты саралауда маңызы зор, ол қылмыстық іс-әрекетті қылмыстық емес іс-әрекеттерден айырып алуға, қылмысты дұрыс саралауға, объективтік жағынан ұқсас құрамдарды бір-бірінен ажыратуға, жазаны жеке даралау мен саралауға мүмкіндік береді.

Кінәнің қылмыстық құқықтық қағидасына және ұғымына сәйкес, кінә – қылмыстық әрекеттің немесе әрекетсіздіктің ажырамас бөлігі және қылмыстық заңмен қарастырылатын, соттың үкімімен мемлекет атынан жарияланатын, сәйкес нысандарымен анықталатын, адамның өзінің жасаған қоғамға қауіпті әрекетіне және оның зардаптарына деген психикалық қатынасы. Психикалық қатынас заңдық түсінік емес, ол жеке адам психологиясы пәніне кіретін ұғым. Сондықтан, қылмыстық құқық ғылымында психологиялық қатынас түсінігінің мазмұны психология ғылымының зерттеген категорияларына, ережелеріне, сүйеніп анықталады. Адамның өзіне тән психикалық белгілеріне – адам қызметінің, хал-ахуалының, қатынасының қасиеттері (темперамент, мінез-құлық, ерік және т. б.) жатады. Кінә, жоғарыда аталғандай, субъектінің белгілі бір қылмыстық әрекетінде көрсеткен психикалық қатынасы болса, кінәнің мазмұны деген – сана, ерік, сезім, ниет пен мақсат сияқты психологиялық элементтер жиынтығы кінәнің мазмұнын құрайды. Кінә нысаны – кінәнің мазмұнын құрайтын элементтердің өзара бір-бірімен және қылмыстың объективтік белгілері мен байланысы мен ұйымдастырылу әдістері, яғни кінәнің нысаны кінәлі адамның өзі жасаған қоғамға қауіпті іс-әрекетке және оның зардаптарына деген қатынасын айқындайтын интеллектуалдық және еріктілік кезеңдердің белгілері бір сәйкес келуін заңда қарастыру. ҚР ҚК 20 және 21 баптарында заң шығарушы кінәнің нысанын анықтауға екі психологиялық элементті қолданады: 1. Интеллектуалдық-ұғыну, алдын ала болжап білу; 2. Еріктілік-тілеу,

зардаптардың орын алуына жол беру, зардаптарды тойтаруға әрекет етпеу [2, 106-107 бб.].

Заң мен тәжірибе жүзінде ең жиі кездесетін кінәнің нысаны – қасақаналық. Қылмыскердің іс-әрекеттеріндегі нақты ниет экологиялық қылмыстардың кейбір құрамдарында бар болуын мойындауға болады, атмосфераны қылмыстық ластау кезінде кінәні тура ниет нысанында екенін мойындау мүмкін емес. Әдетте, атмосфераны ластау кезінде қылмыскер өзінің іс-әрекетінен зиянды салдардың басталу мүмкіндігін біледі, іс-әрекетінің қоғамға зиянды екенін сезеді, бірақ онда жануарлар дүниесіне, балық қорларына, тоған немесе ауыл шаруашылыққа зиян келтіру мақсаты болмайды. Ал егер осындай салдардың болуын тілесе, іс-әрекетті ҚР-ның ҚК 184-бабы бойынша диверсия деп саралау мүмкіндігі туралы айтуға болады. Себебі, бұл баптың диспозициясында көзделген іс-әрекеттің нысанының бірі – халықтың өмір сүруін қамтамасыз ететін объектілердің категориясын жоюға немесе зиян келтіруге бағытталған іс-әрекеттер, ал заң атмосфералық ауаны осы категорияға жатқызды. Бұл жағдайда саралаудың дұрыстығы туралы сұрақты шешу үшін қылмыс жасаудың мақсатын ескеру қажет, себебі диверсия жасау кезінде міндетті саралаушы белгінің бірі тікелей бағытталған қасақаналық болып табылады және арнайы мақсат туралы сөз қозғауға болады. Әдетте, яғни егер тұлға өз іс-әрекетінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті екенін ұғынып, оның қоғамдық қауіпті зардаптардың болуын тілемесе де, бұған саналы түрде жол берсе не бұған немқұрайды қараса, қылмыс жанама ниетпен жасалған деп танылады [3].

Атмосфералық ауаны ластаушы тұлғалардың қылмыстық қызметіндегі абайсызда кінәлі болу нысанына тоқталсақ, бұл санаттағы қылмыстар қылмыскер салдардың болмайтынына үміттенгенімен немесе бұл салдардың болатынын білуі керек болғанымен, білмегендігінен жасалады. ҚР Жоғарғы Сотының 2004 жылғы 18 маусымдағы №1 Соттардың кейбір экологиялық қылмыстар үшін жауаптылық жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы Нормативтік қаулысында: Заң бұзушы келтірген экологиялық зиян әдейі немесе абайсызда жасалған әрекеттің (әрекетсіздіктің) нәтижесінде келтірілген зиян екендігіне қарамастан, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларына, «Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңының 86-бабына, «Жануарлар дүниесін қорғау, өсіру және пайдалану жөнінде заңнаманы бұзумен келтірілген зиян мөлшерінің орнын толтыруды бекіту тура-

лы» ҚР Үкіметінің 2001 жылғы 4 қыркүйектегі № 1140 қаулысына және «Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі заңнаманың бұзылу нәтижесінде келтірілген зиянның орнын толтырудың жеке мәселелерін бекіту туралы» ҚР Үкіметінің 2001 жылғы 12 қыркүйектегі № 1186 қаулысына сәйкес және зиян келтірілген сәттегі қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерде көрсетілген шығынның көлемін есептеу әдісі мен такса негізінде, ал олар болмаған жағдайда – келтірілген зиян қоршаған ортаның бұзылған жағдайын қалпына келтіруге жұмсалған нақты шығын бойынша есептеледі және кінәлі адам оның орнын толық көлемде толтыруына жатады [4].

Абайсыздан жасалған әрекет ол Кодекстің Ерекше бөлімінің тиісті бабында арнайы көзделген жағдайда ғана қылмыс деп танылады. ҚР-ның ҚК-ң 19-бабының 4 тармағы жағдайында көрсетілген, бұл ҚР-ң ҚК-ң 329-бабы бойынша

қылмыстық жауапкершілікке әкелетін көптеген әрекеттерді декриминализациялайды. Жалпы, қазір құбылмалы жағдай байқалып жатыр.

Барлық сұрақтарға жауап беру үшін ҚР-ның ҚК-нің 329-бабының диспозициясына кінәнің абайсыз нысанына байланысты нұсқау кіргізу керек. Соттық тәжірибе дәлелдейтіндей, экологиялық қылмыстар өте жиі қызметтік ережелерді бұзу нәтижесінде жасалады, ал табиғи объектілерге зиян келтіру, әдетте, қылмыстардың жиынтығы түрінде сараланады.

Кейбір ғалымдар қылмыстың субъективтік жағын, олардың ойы бойынша, ниет пен мақсатты қамтитын кінәмен теңестіреді. Бірақ бұл оймен келісу қиын, себебі кінәні талдау кінәлінің қылмысты неге және не үшін жасаған деген сұрақтарға жауап бермейді. Тергеу және соттық қызметте кінә нысаны мен түрін анықтаумен қатар, міндетті болып қылмысты жасау ниетін анықтау табылады.

Әдебиеттер

- 1 Дагель Д.П., Котов. Субъективная сторона преступления и ее установление. – Воронеж, 1974. – 98с.
- 2 Уголовное право. Особенная часть. Учебник / Под ред. Козаченко И.Я. – М., 1998. –388 с.
- 3 Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть / Под ред. И.Ш. Борчашвили. – Алматы, 2015. – 1120 с.
- 4 ИПС Әділет. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P04000004S_.html

References

- 1 Dageļ D.P., Kotov. Subektivnaya storona prestupleniya i ee ustanovlenie. – Voronezh, 1974. – 98 s.
- 2 Ugolovnoe pravo. Osobennaya chast. Uchebnik / Pod red. Kozachenko I.Ya. – M., 1998. –388 s.
- 3 Kommentariy k Ugolovnomu kodeksu Respubliki Kazahstan. Osobennaya chast / Pod red. I.Sh. Borchashvili. – Almaty, 2015. – 1120 s.
- 4 IPS Әділет. URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/P04000004S_.html

Акшатаева Ж.Б., Ордаева А.Ж.

Проблемы правового регулирования продовольственной безопасности в Республике Казахстан

В статье рассматриваются проблемы правового регулирования продовольственной безопасности в Республике Казахстан. Проблемы продовольственной безопасности возникают по причине низкого уровня экономического развития страны, неразвитости собственного сельскохозяйственного производства государства. Продовольственная безопасность достигается как самообеспечением продуктами питания, так и возможностью ввоза недостающих их видов по импорту.

Ключевые слова: ГМО, агропромышленный комплекс, продовольственная безопасность.

Akshataeva Zh.B., Ordaeva A.Zh

Problems of the legal adjusting of food safety in Republic of Kazakhstan

In article problems of legal regulation of food security in the Republic of Kazakhstan are considered. Problems of food security arise because of the low level of economic development of the country, backwardness of own agricultural production of the state. Food security is reached both by self-sufficiency by food, and a possibility of import of their missing types on import.

Key words: GMO, agro-industrial complex, food security.

Акшатаева Ж.Б., Ордаева А.Ж.

Қазақстан Республикасындағы азық-түліктік қауіпсіздікті құқықтық реттеудің мәселелері

Мақалада Қазақстан Республикасындағы азық-түліктік қауіпсіздікті құқықтық реттеудің мәселелері қарастырылған. Азық-түліктік қауіпсіздігі мәселелері мемлекеттің экономикалық дамуының төмен деңгейі, өзіндік ауыл шаруашылығы өндірісінің дамымауы себебінен туындайды. Азық-түлік қауіпсіздігіне тамақ өнімдерімен өзін-өзі қамтамасыз ету арқылы, сондай-ақ жетіспейтін түрлерін импорттау арқылы қол жеткізіледі.

Түйін сөздер: ГМО, агроөндірістік кешен, азық-түліктік қауіпсіздік.

**ПРОБЛЕМЫ
ПРАВОВОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРО-
ДОВОЛЬСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ
В РЕСПУБЛИКЕ
КАЗАХСТАН**

Агропромышленный комплекс имеет колоссальное социально-экономическое значение, поскольку не только удовлетворяет потребности населения в ряде важнейших продуктов питания, но и отражает уровень жизни в стране. Необходимо учитывать, что современная ситуация в мире характеризуется, с одной стороны, наличием огромного числа голодающих в странах третьего мира, с другой, избыточным производством продуктов питания в развитых государствах, где проживает не больше 20% населения планеты. Развивающиеся страны, неспособные обеспечить население собственным продовольствием в соответствии с физиологическими нормами питания, вынуждены импортировать его в обмен на стратегические материальные ресурсы, драгоценные металлы и значительные политические уступки.

Поэтому одним из важнейших направлений реализации концепции экономического развития любой страны является задача обеспечения продовольственной безопасности, которая включает гарантирование стабильного продовольственного обеспечения, а также поддержание объемов сельскохозяйственного производства, обеспечивающих продовольственную независимость. Она зависит как от макроэкономической ситуации, эффективности общественного производства и доходов населения, так и от развития национального агропродовольственного сектора экономики.

В общем виде под продовольственной безопасностью понимается обеспеченная соответствующими ресурсами, потенциалом и гарантиями способность государства вне зависимости от внешних и внутренних угроз удовлетворить потребности населения в продуктах питания в объемах, качестве и ассортименте, соответствующих принятым стандартам и нормам.

За рубежом, где проблемы международной и национальной продовольственной безопасности стали объектом пристального внимания уже в 70-х годах 20 века, существует целый ряд ее определений. При некоторых различиях в подходах к проблеме продовольственной безопасности в разных странах, единым для всех является требование поддержания такого положения, при котором все члены общества пользуются равными правами на достаточное питание или продовольственные ресурсы,

с тем, чтобы сохранить здоровье и активность. Наиболее распространено определение продовольственной безопасности как способности государства гарантировать удовлетворение потребности населения в качественном продовольствии на уровне, при котором обеспечивается его нормальная жизнедеятельность.

Анализ показывает, что проблемы продовольственной безопасности возникают, в частности, по причине низкого уровня экономического развития страны, неразвитости собственного сельскохозяйственного производства государства, что выражается в низкой продуктивности отраслей сельского хозяйства, использовании преимущественно экстенсивных факторов в управлении агропромышленным комплексом, отставании производительности труда в отечественном АПК от аналогичного показателя в развитых странах. В результате, отечественная продукция из-за высокой себестоимости оказывается недоступной для населения по тем ценам, по которым она поступает на рынки.

Продовольственной и сельскохозяйственной организацией ООН (ФАО) были разработаны «Международные обязательства по обеспечению продовольственной безопасности в мире». В 1996 году на Всемирной встрече на высшем уровне по проблемам продовольствия была принята Римская декларация по Всемирной продовольственной безопасности. В указанной декларации продовольственная безопасность определена как «состояние экономики, при котором населению страны в целом и каждому гражданину в отдельности гарантируется обеспечение доступа к продуктам питания, питьевой воде и другим пищевым продуктам в качестве, ассортименте и объемах, необходимых и достаточных для физического и социального развития личности, обеспечения здоровья и расширенного воспроизводства населения страны» [1].

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О зерне» от 19 января 2001 г. №143-III «продовольственная безопасность – состояние экономики, в том числе ее агропромышленного комплекса, обеспеченное соответствующими ресурсами, потенциалом и гарантиями, независимо от внешних и внутренних условий, при котором удовлетворяются потребности населения в продуктах питания в соответствии с физиологическими нормами питания» [2].

Продовольственная безопасность достигается как самообеспечением продуктами питания, так и возможностью ввоза недостающих их ви-

дов по импорту. Ее характеризуют:

- уровень самообеспечения продовольствием – удовлетворение потребностей населения в продуктах питания за счет национального производства;

- продовольственная независимость – состояние, при котором, в случае прекращения поставок продуктов питания из-за рубежа, не возникает продовольственный кризис;

- устойчивость внутреннего продовольственного рынка, которая определяется как объемами производства и запасов сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия, так и уровнем, динамикой спроса и предложения и цен на указанные товары;

- физическая доступность продовольствия – наличие продуктов питания на всей территории страны в любой момент времени в количестве и ассортименте, соответствующих платежеспособному спросу;

- экономическая доступность продовольствия, при которой уровень доходов потребителей независимо от социального статуса и места жительства, позволяет приобретать продукты питания по крайней мере на минимальном уровне потребления;

- безопасность продовольствия для потребителей – предотвращение производства, реализации и потребления некачественных продуктов питания, способных нанести вред здоровью.

Ключевую роль в обеспечении продовольственной безопасности играют меры, направленные:

- на устойчивое развитие и функционирование агропродовольственного сектора экономики страны;

- на обеспечение роста реальных доходов населения, повышение его жизненного уровня;

- на эффективное регулирование внешней торговли сельскохозяйственной продукцией, сырьем и продовольствием, и, прежде всего, их импорта с целью защиты внутреннего продовольственного рынка, экономических интересов отечественных товаропроизводителей от недобросовестной конкуренции и экспансии зарубежных товаров.

Уровень развития аграрного сектора и продовольственного рынка всегда выступал и продолжает выступать определяющим фактором экономической и общественно-политической стабильности в стране, экономической и продовольственной безопасности, поэтому динамичное развитие этого сектора экономики должно стать одним из основных приоритетов социаль-

но-экономической политики государства на перспективу.

Неслучайно продовольственная безопасность является составной частью национальной безопасности страны, так как ни одно государство не сможет достичь национальной, в том числе и экономической безопасности, не удовлетворив, в первую очередь, потребности населения в качественном продовольствии. В своем Послании народу Казахстана президент Назарбаев Н. А. выделил проблему обеспечения продовольственной безопасности как одну из важнейших задач современного этапа развития Республики Казахстан: «Должна быть обеспечена продовольственная безопасность страны. Для этого необходимо увеличить привлечение инвестиций в сельское хозяйство и пищевую промышленность. Особое внимание требуется уделить стимулированию производства важнейших продуктов питания, по которым не удовлетворяются потребности страны» [3].

Агропромышленный комплекс Республики Казахстан является самым крупным и сложным народнохозяйственным формированием экономики страны и представляет собой совокупность отраслей, включающих производство, заготовку, хранение, транспортировку, переработку и реализацию продукции сельского хозяйства, а также пищевую промышленность, сопутствующие производства и сферы деятельности, обеспечивающие их современной техникой, оборудованием, информационными и другими ресурсами. От эффективности его деятельности во многом зависит развитие потребительского рынка, уровень благосостояния населения, сохранение и развитие сельских территорий, снижение безработицы и т.д.

Наряду с сельским хозяйством пищевая промышленность играет значительную роль в обеспечении продовольственной безопасности страны. Это объясняется тем, что отставание производства продовольствия от внутренних потребностей приводит к росту импорта продовольственных товаров. Такое положение весьма опасно для экономики страны и усиливает ее значительную зависимость от внешнего рынка, усиливающейся конкуренции как на внутреннем, так и на внешнем рынках. Основными конкурентами на продовольственных рынках являются страны ЕС, которые продолжают дотировать сельхозпроизводство и осуществляют экспорт по низким ценам. Так, объемы субсидий в этих странах составляют в среднем около 50% от валового производства сельского хозяйства, а по

странам ВТО – в среднем 14%. В Казахстане этот показатель находится на уровне 2%, тогда как по рекомендациям ВТО допускается до 5%. Сложившееся положение приводит к тому, что отечественная продукция становится неконкурентоспособной по сравнению с импортной по цене. На сегодняшний день в Казахстане насыщение потребительского рынка продовольственными товарами обеспечивается посредством продукции отечественного производства и импортных поставок. Состояние внутреннего рынка характеризуется пороговым уровнем продовольственной зависимости от внешнего рынка. Государство слабо контролирует рынок продовольствия, страна уже не может прокормить себя самостоятельно. По большинству видов продуктов питания продовольственной корзины импорт составляет от 40 до 60%, а по отдельным пунктам «зашкаливает» до 100%. Лишь по таким позициям как хлеб и хлебобулочные изделия, Казахстан обеспечивает себя сам и кормит близлежащие страны [4]. Между тем многие импортируемые товары, такие как мясные консервы, макаронные изделия, маргарин, йогурты, колбасы, кондитерские изделия, растительные масла и др. вполне могут производиться в стране.

Конечно, сохранение определенной доли импорта по продовольственным товарам необходимо для расширения ассортимента, удовлетворения потребностей казахстанцев в полноценном питании, а также для сохранения конкурентной среды. Доля импорта по рекомендации Международной продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН должна составлять не более 17% от общего объема потребления [4]. Соотношение экспорта и импорта в Казахстане выглядит следующим образом:

- объем импорта продукции переработки сельскохозяйственного сырья в 2007 г. превысил объем его экспорта на 1086,2 млн долларов США, что больше аналогичного показателя 2006 г. на 28,7%;

- анализ импортных потоков показывает, что доля импорта во внутреннем потреблении некоторых продуктов питания превысила предельно допустимый порог и составила: по сахару – 30,3%, сокам – 31,55, томатным консервам – 53,7%, консервам фруктовым и овощным – более 90%, кисломолочным продуктам – 22,8%, колбасным изделиям – 38%, мясным консервам – 48,5%, сырам – 55,5%, молоку сухому – 55,5%, молоку и сливкам сгущенным – 79,4%.

Важнейшей характеристикой продовольственной безопасности является уровень эко-

номической и физической доступности. Экономическая доступность продовольствия определяется как возможность приобретения населением продовольственных товаров при сложившемся уровне цен и доходов в размерах, заложенных в минимальной потребительской корзине.

В настоящее время в Казахстане величина прожиточного минимума по официальным данным в среднем на душу населения составляет 13 656 тенге. Специалисты из правительства считают, что на эту сумму можно приобретать в течении месяца 43 наименования продуктов из потребительской корзины, куда входят расходы на продовольствие, коммунальные и другие обязательные платежи. Из указанной суммы на продукты питания направляется 8194 тенге, а на непродовольственные – 5462 тенге. Несмотря на имеющийся рост уровня доходов населения, нельзя говорить об улучшении структуры питания. Основная доля расходов на продукты питания приходится на хлебопродукты и крупяные изделия. В целом доля продуктов питания составляет около 60%. Между тем существуют мировые стандарты по формированию потребительской корзины, в соответствии с которыми доля продуктов не должна превышать 40 % от прожиточного минимума. Приведенные данные о размере прожиточного минимума говорят о том, что разработчики далеки от реалий сегодняшней экономической ситуации: уровня инфляции, доходов населения, цен и прочих факторов. Поэтому необходимо при формировании потребительской корзины для казахстанца использовать методические подходы, существующие в мировой практике.

Оценка уровня физической доступности продуктов питания определяется как соответствие объемов фактического потребления необходимым объемам потребления, рассчитанным на основе стандартов. «Казахской академией питания» Министерства образования и науки Республики Казахстан разработаны минимальные нормы потребления продуктов питания, основанные на рекомендуемом уровне потребления пищевой энергии среднестатистическим жителем Казахстана. Анализ на соответствие стандартам потребления показывает, что в целом в Казахстане обеспечивается минимальный уровень потребления, и по ряду продуктов питания обеспечивается за счет отечественного производства. Так, при национальной норме потребления (160 кг/чел.) населения по хлебу, хлебобулочным и макаронным изделиям (в пересчете

на зерно) в размере 2,4 млн тонн в год, мы производим в среднем около 15 млн т. В текущем году собрано 20,1 млн тонн зерна (в весе после доработки). Годовая потребность в мясе и мясопродуктах (48 кг/чел по нормам потребления) составила 740 тыс. т, в 2007 г. произведено 835 тыс. т. По молоку и молокопродуктам (260 кг/чел) – годовая норма потребления составляет 4,0 млн т. За последние пять лет среднегодовое производство составило 4,5 млн т. молока, за 2007 г. произведено – 5,1 млн т. Потребность в яйце и яйцепродуктах (139 штук/чел) составляет 2,1 млн штук в год.

По состоянию на 1.01.2008 г. произведено 2,6 млн штук. Существующие объемы производства овощебахчевых культур в два раза превышают сегодня национальные нормы потребления. Потребность 1,5 млн тонн (100 кг./чел), а ежегодное производство составляет более 2,8 млн тонн. При национальной годовой норме потребления картофеля 1,1 млн тонн (70 кг/чел) среднегодовое производство стабильно составляет 2,4 млн тонн.

В целом по всем вышеуказанным основным видам продовольствия объемы производства значительно опережают объемы потребления, что свидетельствует об обеспечении продовольственной безопасности страны. В то же время по растительному маслу потребности внутреннего рынка удовлетворяются отечественными товаропроизводителями только на 52%, по сахару лишь на 10–14%. Недостающий объем потребления по указанным видам продуктов обеспечивается за счет импорта.

Однако имеется существенная разница в соответствии национальным нормам потребления по отдельным группам продуктов питания: если по хлебу и хлебобулочным изделиям, картофелю, овощам, мясу и мясопродуктам, подсолнечному маслу, молочным продуктам и сахару потребление выше или на уровне пороговых значений, то по фруктам и ягодам, яйцу, рыбе и рыбопродуктам фактическое потребление ниже минимальных норм.

Развитие сельскохозяйственной отрасли Казахстана приобретает особое значение в свете прогнозируемого трехкратного снижения прироста объема мирового производства продовольственных товаров. По данным аналитиков, в 80-е гг. XX в. среднегодовой прирост объема мирового производства продовольственных товаров составил 30 млн т, в течение последних 20 лет – 12 млн т., а в период до 2030 г. прогнозируется снижение до 9 млн т [4].

В этих условиях крайне важным является эффективное использование потенциальных возможностей страны для дальнейшего увеличения объема производства сельскохозяйственной продукции, которыми мы располагаем: это большая территория, наличие необходимых для развития АПК природно-климатических условий и почвенных зон, имеющиеся огромные по емкости рынки сбыта продовольственных товаров в соседних странах. АПК Казахстана на современном этапе можно характеризовать как стабильно развивающийся сектор экономики, способный обеспечить продовольственную безопасность страны и удовлетворить потребности внутреннего продовольственного рынка.

Ежегодные темпы роста производства составляют 7–8%, отмечается и рост переработки сельскохозяйственного сырья, растет объем экспорта. Например, в 2007 г. собрано 20,1 млн т зерна, что на 3,6 млн т больше уровня прошлого года. Данный объем обеспечивает внутреннюю потребность страны до нового урожая и экспортный потенциал составляет порядка 10,0 млн тонн. За счет роста производства продукции сельского хозяйства и пищевой промышленности в последние годы достигнуто повышение уровня самообеспеченности продовольствием.

Производство масличных культур в 2007 г. составило 459,4, против 458,9 тыс. т в 2006 г., овощных культур – 2196,4 тыс.т, что выше уровня 2006 г. на 6,7%, картофеля – 2414,8, что на 2,3% выше 2006 г, хлопка-сырца – 438,7 тыс.т., что выше на 3,3 тыс. т или на 0,8%. Производство мяса в 2007 г. (в живой массе) увеличилось по сравнению с 2006 г. на 3,9% и составило 1503,6 тыс.т, молока – на 3,0% и составило 5036,9 тыс.т, яиц – на 6,8% и составило 2663,7 млн штук. Несмотря на позитивные результаты, уровень эффективности агропромышленного комплекса недостаточен.

Причиной низкой эффективности сельскохозяйственного производства является его мелко-товарный характер, технологическая отсталость, изношенность оборудования, неразвитость производственной инфраструктуры, недоступность финансовых ресурсов, результатом чего являются низкие производительность труда, рентабельность и качество сельскохозяйственной продукции.

Около 80% продукции сельского хозяйства реализуется в виде сырья. Развитие отрасли осуществляется преимущественно экстенсивными методами, на рынке невысока доля отечественной продукции, низка ее конкурентоспособность.

Показателями устойчивости системы обеспечения продовольственной безопасности является так же уровень качества и безопасности продуктов питания. В последние годы эта проблема приобрела особую важность, так как наблюдается снижение уровня качества поступающих на рынок отечественных продуктов питания.

Не меньшей проблемой является поступление на отечественный продовольственный рынок импортной продукции, которая не всегда отвечает требованиям качества, не соответствует срокам хранения и небезопасна для здоровья. При этом она пользуется большим спросом в силу низкой покупательской способности населения. Слабо контролируется качество детского питания, часть которого изготовлено с использованием генетически-модифицированных организмов.

Для решения задач и обеспечения продовольственной безопасности в Казахстане разработана Концепция устойчивого развития АПК до 2010 г., для конкретизации которой была принята Программа первоочередных мер на 2006–2008 г. по реализации концепции устойчивого развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан. Целью программы являлось обеспечение устойчивого развития АПК на основе роста производительности труда, рентабельности его отраслей и развития конкурентных преимуществ отечественной продукции [5]. Для реализации этих целей в Программе ставились задачи:

- укрупнение и специализация сельскохозяйственных формирований;
- внедрение новейших технологий, позволяющих повысить урожайность;
- модернизация отраслей АПК;
- формирование интегрированных производств на основе кластерных инициатив;
- использование новых подходов регулирования рынков продовольственных товаров;
- развитие инфраструктуры и системы информационно-маркетингового обеспечения;
- повышение конкурентоспособности субъектов и продукции АПК в условиях предстоящего вступления в ВТО.

Реализация Программы уже принесла позитивные результаты. Валовая продукция сельского хозяйства составила в 2007 г. 1050 млрд тенге против 557 млрд тенге в 2002 г. Экспорт сельскохозяйственной продукции и продуктов переработки составил в 2007 г. 1869,1 млн долл. против 605,8 млн долл. в 2002 г. Несмотря на положительную динамику показателей АПК,

проблемы продовольственной безопасности в стране до конца не решены. Так, наряду с ростом валовых показателей производства и экспорта, существенно выросли объемы ввозимой продовольственной продукции. Проблема также усугубляется мировым финансовым кризисом. По мнению аналитиков, он скажется на всех отраслях экономики. В этих условиях необходимо разрабатывать упреждающие меры, направленные на обеспечение продовольственной безопасности и сохранение сложившегося уровня потребления населения.

В ряду таких мер следует назвать мероприятия Министерства сельского хозяйства, основанные на поддержке отечественных сельскохозяйственных производителей и переработчиков сырья.

«При соответствующей поддержке государства мы можем сделать мощный рывок и перейти не только на самообеспечение продовольствием, но и стать крупнейшим в мире экспортером сельскохозяйственной продукции» [5]. С этой целью Министерству сельского хозяйства будет выделено 350 млрд тенге на предстоящие 3 года на капитализацию холдинга «КазАгро». Эти средства будут направлены на сохранение стабильности внутреннего продовольственного рынка, развитие приоритетных направлений АПК, поддержку отечественных сельскохозяйственных производителей и переработчиков за счет кредитования через группы компаний, входящих в «КазАгро», для реализации прорывных проектов в АПК, подъема сельского хозяйства и обеспечения продовольственной безопасности страны.

Литература

- 1 Закон «О семеноводстве» от 08.02.2003 года // online.zakon.kz
- 2 Закон «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий» от 08.07.2005 года // online.zakon.kz
- 3 Закона «О защите прав потребителей» // online.zakon.kz
- 4 Закон Республики Казахстан от 17 июня 2008 года N 43-IV «О ратифицировании Картахенский протокол по биобезопасности к Конвенции о биологическом разнообразии, подписанный в Монреале 29 января 2000 года»
- 5 Лякишева Ю.А. Правовое регулирование генно-инженерной деятельности: автореф. ... канд. юрид. наук. – М., 2014. http://news.headline.kz/accidents/byit_ili_ne_byit_gmo_v_kazahstane.html
- 6 Лякишева Ю.А. Некоторые аспекты технического регулирования в области генно-инженерной деятельности // Актуальные проблемы российского права. – 2008. – № 3(8). – С. 206 – 212.
- 7 Лякишева Ю.А. Проблемы лицензирования отдельных видов генно-инженерной деятельности // Актуальные проблемы российского права. – 2007. – №2(5). – С. 81 – 87.

References

- 1 Law “On a seed-grower” from 08.02.2003 // online.zakon.kz
- 2 Law “On government control of development of agroindustrial complex and rural territories” from 08.07.2005 // online.zakon.kz
- 3 Law “On the protection of consumers” // online.zakon.kz
- 4 Law of Republic of Kazakhstan from June, 17, 2008 N 43 – IV “About ratification of Картахенский protocol on biosafety to Convention about a biological variety, signed in Montreal of January, 29, 2000»
- 5 Lyakisheva Yu.A. Legal adjusting of genic-engineering activity:avtoref. cand.. sciences. – М., 2014. http://news.headline.kz/accidents/byitili_ne_byitgmo_v_kazahstane.html
- 6 Lyakisheva Yu.A. Some aspects of the technical adjusting in area of genic-engineering activity // issues of the day of the Russian right. – 2008. – № 3 (8). – P. 206 – 212.
- 7 Lyakisheva Yu.A. Problems of licensing of separate types of genic-engineering activity // are issues of the day of the Russian right. – 2007. – №2 (5). -P. 81 – 87

Alimkulov Y.T.

**The importance of classification
of indirect evidences in criminal
procedure law**

Classification of evidence has a theoretical and practical significance. Correctly, made theoretical classification in the future allows to consolidate the collected and found evidence in a procedural way. These are the basic requirements for the classification of evidence; the correct classification allows you to determine the legal regime of some evidence. For example, the classification of evidence for material and personal, while the classification of evidence allows you to properly remunerate them in the future.

Key words: evidence, judge, criminal process, subject of criminal proceedings, sanction.

Алимкулов Е.Т.

**Қылмыстық іс жүргізудегі
жанама дәлелдемелерді
жіктеудің маңызы**

Дәлелдемелерді жіктеудің теориялық және тәжірибелік мәні бар. Дұрыс жасалған дәлелдемелерді ғылыми жіктеу оларды жинақтау, яғни табу мен процессуалдық бекіту ерекшеліктерінің алғышарты болып табылады. Бұл, атап айтқанда, дәлелдемелерді нақты дерек көздері арқылы жіктеудің мақсаты болып табылады. Дәлелдемелерді жіктеу дәлелдемелердің жекелеген түрлерінің процессуалдық режимін дұрыс анықтауға септігін тигізеді. Мысалы, дәлелдемелердің заттай дәлелдемелер және жеке дәлелдемелер болып жіктелуі. Сонымен қатар, дәлелдемелерді жіктеу дәлелдемелердің қандай да бір түрінің қолдану жолдары мен әдістерін дұрыс анықтауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: дәлелдемелер, судья, қылмыстық процесс, қылмыстық сот өндірісінің субъектісі, санкция.

Алимкулов Е.Т.

Основы квалификации косвенных доказательств в уголовном процессе

Классификация доказательств имеет перед собой теоретическую и практическую значимость. Правильно сделанная теоретическая классификация в будущем позволяет процессуально закрепить собранные и найденные доказательства. Это является основными требованиями классификации доказательств, правильная классификация позволяет определить правовой режим некоторых доказательств. Например, классификация доказательств на вещественные и личные, одновременно классификация доказательств позволяет правильно пременить их в будущем.

Ключевые слова: доказательства, судья, уголовный процесс, субъект уголовного судопроизводства, санкция.

**THE IMPORTANCE OF
CLASSIFICATION OF
INDIRECT EVIDENCES IN
CRIMINAL PROCEDURE
LAW**

Classification of indirect evidence in the current criminal procedural science is very important. Classification helps to systematization the knowledge, promotes to use it more reliable, and provides a comprehensive study of the object.

Classification in order to take such a role, it must show important signs and qualities of classified phenomena.

Criminal Procedure need to be classified evidences because of difficulty of process of proof, process of creation of proofs, and diversity of its structures and characteristics, determined by a variety of functions in the process. Evidence shall include all the elements of the subject of the evidence in order to understand that after these procedures we can determine all circumstances of the case full extent and comprehensive. In order to research such classification, you need to classify its components.

Classification of evidence has the practical significance.

Firstly, to classify correct made evidences in scientific classification is prerequisite for the finding and procedural fix of evidences. This, in particular, is the purpose of the classification of the specific sources of evidence.

Classification of evidences helps to determine the correct regime of certain types of evidence and procedural proof. For example, the classification material evidence and private evidence. In addition, any type of classified evidence helps to determine the right ways and methods of use. In this context, we can see the importance of classification of evidence according to subject of proof.

Classification of evidence shows its research and evaluation features (for example, differences of direct and indirect evidence).

Classification helps to systematize accumulative evidences, and which of the circumstances of the case completely determined that allows you to define which one is not determined or which one need an additional proof.

The complexity of the objects of classification of evidences shows that you cannot classify evidences only on the basis of one sign or characteristic. Thus, the classification of evidence in the theory of criminal procedural law is based on multiple and branch system.

In order to show how classification works for indirect evidences, we need to take some of the types classification.

In theory criminal procedure law divides evidences: according to subject of prosecution the evidence of the prosecution and rehabilitation, according to the source of evidence can be primary and derivative, according to the subject of proof can be direct and indirect.

Scientists present another types classification of evidences. For example, depending on the mechanism of the formation of the evidence divide into private and material. Distribution for such type of evidence is not new, it has been used for a long time and in past material evidence criticized because testimonies of witnesses, victims, defendants were opposite in most cases. But in the current case “not set against the evidence, statement of person on the facts and messages from their collection and other procedural regime requires the recognition of the difference between explicit material substances” is on.

E.S. Zelikson suggested by the method of external display, evidentiary facts divide into designation, conclusion, the material evidence, protocols and documents [2, p.218]. The evidence taken by lawmaker on the classification of evidence sources believes that it is right.

These evidences, including those listed may also be classified on the basis of each other in the group.

Indirect evidence in the scientific literature (both direct evidence), the prosecuted and rehabilitation, private and material, primary and derivative occurred in the distribution of [3, p.176-179]. This classification has the important role for comprehensive analysis and testing to determine accumulation and assessment of the evidence, to select the optimal tactical and methodical approaches to take into account the characteristics of each type.

And also indirect evidence can be classified according to special signs belonging only to him. First, researchers have attempted to use circumstantial evidence in a criminal investigation, on the basis of their other systematize.

U.Uilz pointed out that such distribution of conditional voluntary signs are result of and indicated that the criteria for such designation divided according to external facts [4, pp. 48-50]. B.U.Uilz shows first and last signs divided them into guilt and innocence.

One of the scientists Zhiryayev proposed to research classification in wide range of evidence and in lot of points. In his opinion, such a classification “has a theoretical and practical point of view, but also is the most important” [5, pp.43-44].

Classification which made by Zhiryayev researched in a high level, separate elements of his

work till present times didn't lose its value (for example, indirect evidence divide into prosecution and acquittal, public and private forms of proof of that distribution, divide according to time of creation). However, this classification is quite imperfect.

Some scientists stated that in indirect evidence we can determine the existence of a criminal act, or determine someone's guilty action.

In modern science to research indirect evidence we have all the conditions to create a comprehensive classification.

The most important feature of indirect evidence is connection with criminal situation, connection with subject of proof, it will the functional value of indirect evidence. These features are due to differences in the nature of indirectly evidence. These differences are sufficiently clearly defined, but in subject of prove certain elements can not be and there is no absolute limits. However, the proof of the elements of the subject, this does not preclude the classification of evidence.

In addition to all the indirect evidence on the subject and purpose of their functionality can be divided into two groups: objective and additional.

Based on the circumstances, the proof of which is the subject of an interim conclusion is subject of objective indirect evidence. Such evidences have its own value.

Objective indirect evidence own more than additional indirect evidence, because they are not connect by the inter-subject facts, they connect by subjective facts. However, as i said before, they will have a great importance in the process, because, first of all, to find evidence in the case, and secondly, to check their accuracy.

Objective evidences will be divided into groups with respect to the structure of the individual elements of the discipline. Indirect evidence classification:

- 1) the event of a crime;
  - 2) the subject of the crime and the subjective side;
  - 3) describe another circumstances of the crime, we need to consider three large groups.
- The first group define illegal action, the object and objective side. It included the following:
- a) an exact type of crime;
  - b) the object and the subject of an attack of crime;
  - b) the time of commission of crime, its place and method;
  - c) the direct consequences of the crime (damage caused by the crime, the nature and size).

Depending on the nature of the crime in this group can be included the following circumstances:

- a) a derivative consequences of the crime;
- b) the identity of the victim, some his or her characteristics;
- c) contradiction of act to special right (violation of special rules);
- d) external circumstances of the necessary defense;
- g) the circumstances that characterize the stage of implementation of the crime;
- e) person's action that may lead to the exclusion of the risk of changes in society.

The second group includes all the circumstances of the case, which determine the following:

- a) a person who commits a crime;
- b) reaching the appropriate age for liability;
- c) existence of guilt and its form (intentional or negligent);

d) criminal intent and purpose.

This group can be interpreted as special circumstances determined by the following:

- a) participation to the crime;
- b) the subject of the special features of the crime.

The third group are the following:

- a) aggravating or mitigating circumstances of the defendant;
- b) the circumstances that contributed to the commission of the crime.

Circumstances which mentioned in each of these groups, some of which can be determined only by direct evidence (for example, the age of the accused, sane or insane, features of special subject of the crime, consequences some of crimes, etc.), and some of them defined by direct and also indirect evidence (or in most cases, only indirect evidence only) can be determined.

The subject of indirect evidence classified by these 3 groups of proof.

References

- 1 The Criminal Law of the Republic of Kazakhstan. The general part / ed. I.I. Rogova, G.I. Baymurzin. Almaty: Zheti-Zhargy, 2003. – 304 p.
- 2 Zelikson E.S. Classification of evidence in the Soviet criminal trial // Scientific works of the Kazakh State University. A series of legal. Issue. 8. – Alma-Ata, 1967. T.8. – 218 p.
- 3 V. D. Zelensky. 1995. Main Problems of Crimes Investigation. Krasnodar. pp: 266.
- 4 Wils W. The experience of the theory of circumstantial evidence, explained by examples. – M., 1864. – 257 p.
- 5 Zhiryayev A. The theory of evidence. – M., 1985. – 92 pp.

Маликова Ш.Б.
**Компьютерлік қылмыстарды
жіктеу мәселелері туралы**

Мақала компьютерлік қылмыстарды жіктеу мәселелеріне арналған. Қылмыстық заңнамадағы компьютерлік қылмыстар үшін жауаптылық көздеген қылмыстық-құқықтық нормалардың пайда болуы мен даму тарихы қарастырылған. Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықтың дербес тарауда қарастырылуы негізделген.

Мақала №2576/МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: компьютерлік қылмыс, ақпараттық қауіпсіздік, ақпараттандыру, ұялы байланыс, Интернет ресурсы.

Malikova Sh.B.
**About problems of computer
crimes classification**

The article is devoted to classification issues of computer crimes. History of origin and development of the criminal precepts of law providing responsibility for computer crimes in the criminal legislation is considered. Separation of the independent chapter providing responsibility for criminal offenses in the sphere of informatization and communication is justified.

The article is executed within scientific research №2576/GF4 "The criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of information security ensuring and counteraction to computer crimes".

Key words: computer crime, information security, informatization, cellular communication, Internet resources.

Маликова Ш.Б.
**О проблемах классификации
компьютерных преступлений**

Статья посвящена проблемам классификации компьютерных преступлений. Рассмотрена история возникновения и развития уголовно-правовых норм предусматривающих ответственность за компьютерные преступления в уголовном законодательстве. Обоснована выделение самостоятельной главы предусматривающей ответственность за уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2576/ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: компьютерное преступление, информационная безопасность, информатизация, сотовая связь, Интернет ресурсы.

**КОМПЬЮТЕРЛІК
ҚЫЛМЫСТАРДЫ
ЖІКТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ТУРАЛЫ**

Ақпараттандыру мен байланыс саласындағы құқықбұзушылықтар, қылмыстық-құқықтық түсінік ретінде, нақты қылмыстық топтарды білдіретіндей етіп, Қазақ КСР Қылмыстық Кодексінде алғаш пайда болды.

1997 жылы 13 маусымда Қазақстан Республикасының №124-1 «ҚР бірқатар заңнамалық актілеріне толықтырулар енгізу туралы» заңымен Қазақ КСР Қылмыстық Кодексінің «Шаруашылық қылмыстар» VI тарауы 165-4 бабымен толықтырылды, ол компьютерлік ақпаратқа құқыққа қайшы жол бермеушілік, ЭЕМ үшін зинкес бағдарламаларды жасау, тарату және пайдалану үшін қылмыстық жауаптылықты қарастырады.

1997 жылы 16 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде компьютерлік ақпараттың қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылық туралы нормалар, нысаны мен құрамы бойынша Қазақ КСР Қылмыстық Кодексіндегі секілді «Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстар» 7 тарауында бекітілді. Қазақстандық заңшығарушы компьютерлік ақпаратты пайдаланумен байланысты құқықбұзушылықтармен күресте алға елеулі және маңызды қадам жасады, 1997 жылғы Қылмыстық Кодекс қаралып отырылған қылмыстармен күрестің сот-тергеу тәжірибесінің болмауы жағдайында қабылданды.

Тәуелсіз Қазақстанның бірінші Қылмыстық Кодексі қабылдағанға дейінгі өмір сүрген бүкіл кезіңінде аталған қылмыстардың бірден бір оқиғасы тіркелмеді, ақпараттандыру мен компьютерлендіру заңнамалық тиісті деңгейде реттелмеді. Құқықтық ғылым бұрын тәжірибелік жағынан ақпараттандыру мен байланыс саласында қылмыстылық жайттарын қоғамның жаппай компьютерлендіруінің жағымсыз салдары ретінде қарамады. Қазақстандық парламентарийлер аталған нормативтік-құқықтық актілерді қабылдау кезінде тек мүмкін болатын қауіптің және компьютерлік ақпараттың қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстылықтың келесідей өсуінің алдын-алуға, сондай-ақ аталған қылмыстармен шетелдік мемлекеттердің күресуінің тәжірибесін негізге алды.

Көріп отырғанымыздай, қазақстандық заңшығарушылар алдымен қылмыстың жаңа түрі шығады және жаппай сипатқа ие болады, ал кейіннен оның жасалуына мемлекеттің жауабы

ретінде, заңнамалық негізде ол үшін жауаптылық белгіленеді деп көрсетті, бұл арқылы олар қылмыстық құқықта орын алған құбылысқа карама-қайшылық жасап қойды.

Жаңа мыңжылдықтың қарсаңында Қазақстан ақпараттық қауіпсіздік саласындағы саясатты қалыптастыра бастады. Осымен байланысты ақпараттық қорғау саласындағы қылмыстық-құқықтық саясатты қалыптастырудың негізгі бағыттарын айқындайтын ақпараттық заңнаманың жекелеген ережелерін қарау қажеттілігі туындады.

1998 жылғы 26 маусымдағы Қазақстан Республикасының №233-І «Қазақстан Республикасының ұлтық қауіпсіздігі туралы» заңы алғашқылардың қатарында мемлекеттік ақпараттық қорлардың, сондай-ақ ақпараттық саладағы қоғам мен адамдардың құқықтары мен мүдделерінің қорғалғандық жағдайы түсінілетін «ақпараттық қауіпсіздік түсінігін заңнамалық негізде бекітті. Бұдан бөлек, Заң Қазақстан Республикасының басқа мемлекеттер жағынан ақпараттық құрсауын болдырмауды талап етті және Қазақстан Республикасының ақпараттық кеңістігінің құрылуы мен үзіліссіз қызмет етуін бұзуға бағытталған әрекеттерді жасауға тыйым салады.

Қазақстан Республикасының біртұтас ақпараттық кеңістігі тұжырымдамасы мен оны жүзеге асыру бойынша шаралар 1998 жылдың 29 шілдедегі Қазақстан Республикасының №715 Қаулысымен құпталды. Оның құрамында ақпараттық кеңістіктегі типтік қауіптер ретінде келесілерді атап өтеді:

«Біріншісі – мемлекеттің ақпараттық қорларын қадағалау, яғни фактілік жағынан ақпараттық шпионаж. Ақпараттық кеңістік көптеген барлау қызметтерінің әрекет ету саласы болды және бұл жағдай әлі де сол қалпында. Бүгінгі күні ақпараттық шпионаж жүзеге асырылуы мүмкін:

Ақпараттық және басқару жүйесіне санкцияланбаған кіру;

Заңды жолмен, шетелдік фирмалардың Қазақстан Республикасының ақпараттық инфрақұрылымын құруда белсенді қатысуы.

Екіншісі – ақпараттық қорларды жою немесе шырқын бұзу мақсатымен ақпараттық өзара әсер ету. Ақпараттық технологиялардың қазіргі заманғы даму деңгейінде бұндай әсерлер бейбітшілік уақыттарда да жүзеге асырылуы мүмкін. Бұл өзара әрекеттер мемлекет үшін құнды мәліметтерді бұзылуына әкелуі мүмкін немесе бұрмалануына, не шырқын бұзу немесе

мемлекеттік басқарудың сәйкесінше деңгейінде дұрыс емес шешімдерді қабылдау мақсатында негативті ақпаратты енгізуге әкелуі мүмкін».

Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 мамырдағы №412 – ІІ «Ақпараттандыру туралы» заңы компьютерлік ақпараттың қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстарды анықтау, бұлтартпау және тергеп-тексеру кезінде қолданылатын анықтамаларды бекітті. Оларға «ақпараттандыру», «ақпараттық қорлар», «құжатталған ақпарат» және т.б. түсініктер жатады.

«Ақпараттық заңнаманың» пайда болуы, мемлекет өзінің дамуының аталған кезеңінде артықшылықты ақпараттың өндірісіне, қайта-өңделуіне, сақталуына және қорғалуына бере бастағандығын көрсетеді. Нұсқалған атап шығылған нормативтік-құқықтық актілердің қағидалары мен міндеттерін жүзеге асыру, біртұтас ақпараттық кеңістіктің негізін қамтитын мемлекеттік ақпараттық қорлардың көпдеңгейлі қорғалуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді және оның тиімді қызмет етуіне көмегін тигізеді.

2002 жылы 25 маусымда Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстармен күрес бойынша Тәуелсіз мемлекеттер достастығының мүше-мемлекеттерінің серіктестігі туралы Келісім бекітілді (Минск қ. 2001 жыл 1 маусым).

Келісім ТМД мүше-мемлекеттерінің құқық-қорғау органдарының компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстармен күрес бойынша серіктестігінің құқықтық негіздерін белгілейді.

Халықаралық міндеттемелерді орындай отырып, Қазақстан Республикасының Парламенті 2002 жылы 21 желтоқсанда Қазақстан Республикасының № 363-ІІ «Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық-процессуалдық және Қылмыстық-атқару Кодекстеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңын қабылдады. Оған сәйкес Қазақстан Республикасының 227 бабы 1 тармағында ЭЕМ-ге, ЭЕМ жүйесі мен олардың желілеріне рұқсаты бар тұлғамен, ЭЕМ-ді, ЭЕМ жүйесін және олардың желілерін пайдалану ережелерін бұзумен байланысты әрекеттерді қылмыстандыру бөлігінде толықтырулар енгізілді.

Аталған қылмыс құрамы келесідей болып көрініс тапты:

«ЭЕМ-ге, ЭЕМ жүйесі мен олардың желілеріне рұқсаты бар тұлғамен, ЭЕМ-ді, ЭЕМ жүйесін және олардың желілерін пайдалану ережелерін бұзу, заңмен қорғалатын ЭЕМ мәліметтерінің жойылуына, бұғатталуына немесе түрлендірілуіне әкеліп соғатын болса».

2008 жылдың 8 қаңтарында Қазақстан Республикасының «Қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық-процесуалдық Кодекстеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңы қабылданды. Аталған заңға сәйкес, ҚР ҚК 227 бабы 227-1 бабымен толықтырылды.

2009 жылы 10 желтоқсанда Қазақстан Республикасының «Қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық-процесуалдық Кодекстеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңы енгізілді. Аталған заңға сәйкес 227-1 баптың 3 тармағының в) бөлігі алынып тасталды.

2011 жылы 18 қаңтарда Қазақстан Республикасының «Қылмыстық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық, Қылмыстық-процесуалдық Кодекстеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңы қабылданды. Аталған заңға сәйкес, 227-1 бабы өзгерістерге ұшырады, негізінен жазалаудың жаңа шаралары айқындалды.

2014 жылы 23 сәуірде Қазақстан Республикасының «Ішкі істер органдарының қызметі мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының бірқатар заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңы қабылданды. Оған сәйкес Қылмыстық Кодекстен 227 және 227-1 баптар алынып тасталды, ал компьютерлік ақпараттың қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстар жекелеген «Ақпараттық технологиялардың қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар» 7-1 тарауда атап көрсетілді:

- 227-2 бап. Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе ақпараттық-коммуникациялық желіге құқыққа сыйымсыз қол жеткізу;
- 227-3 бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою немесе түрлендіру;
- 227-4 бап. Ақпараттық жүйенің немесе ақпараттық-коммуникациялық желінің жұмысын қасақана бұзу;
- 227-5 бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз иемдену;
- 227-6 бап. Ақпаратты беруге мәжбүрлеу;
- 227-7 бап. Зиянды компьютерлік бағдарламалар мен бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату;
- 227-8 бап. Қолжетімділігі шектеулі электрондық ақпараттық ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату;
- 227-9 бап. Құқыққа қарсы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну;

Ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын, абоненттің сәйкестендіру құрылғысын құқыққа сыйымсыз өзгерту, сондай-ақ абоненттік құрылғының сәйкестендіру кодын өзгерту үшін бағдарламаларды құқыққа сыйымсыз жасау, пайдалану, тарату.

Президентпен 2014 жылы 2 шілдеде 2015 жылдың 1 қаңтарынан жаңа Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексін күшіне енгізу туралы ҚР заңына қол қойылды. Жаңа Қылмыстық Кодексте киберқылмыстылыққа жекелеген «Ақпараттандыру мен байланыс саласындағы қылмыстық құқықбұзушылықтар» атты 7 тарау арналды, оның құрамында компьютерлік ақпараттың қауіпсіздігіне қол сұғатын қылмыстылық бөлігіндегі қылмыстық құқықбұзушылықтар үшін 9 бап қарастырылған:

- 205-бап. Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне құқыққа сыйымсыз қол жеткізу;
  - 206-бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою немесе түрлендіру
  - 207-бап. Ақпараттық жүйенің немесе телекоммуникациялар желісінің жұмысын бұзу
  - 208-бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз иеленіп алу
  - 209-бап. Ақпаратты беруге мәжбүрлеу
  - 210-бап. Зиян келтіретін компьютерлік бағдарламалар мен бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату
  - 211-бап. Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату
  - 212-бап. Құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну
  - 213-бап. Ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын, абонентті сәйкестендіру құрылғысын құқыққа сыйымсыз өзгерту, сондай-ақ абоненттік құрылғының сәйкестендіру кодын өзгертуге арналған бағдарламаларды жасау, пайдалану, тарату;
- Заңшығарушымен жаңа Қылмыстық Кодексте ақпараттандыру мен байланыс саласындағы құқықбұзушылықтар үшін жауаптылық қарастыратын, жаңа баптарым бар, жеке тараудың енгізілуі заңды оқиға болып табылады, өйткені жаңа технологиялар ғасырында, сәйкесінше, техникалық мүмкіндіктерді пайдалану арқылы қылыстарды жасау қаупі өсе түседі.

Қазақстан Республикасында ХХ ғасырдың 90-шы жылдарының ортасынан басталған қоғамдық өмірдің көп жақтарының компьютерлендірілуі компьютерлік ақпаратты қолдану долмен жаса-

латын жаңа қылмыстардың пайда болуы әкелді. Компьютерлік ақпараттың қауіпсіздігіне қол сұғатын қоғамға қауіпті әрекетердің жекелеген түрлерінің қылмыстандырылуы қажеттілігі туындады.

Біздің мемлекет, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 205-213 баптарында

бекітілген қылмыс құрамдарының жекелеген белгілерін біртұтас түсіну және сот қателіктеріне тап болмау негізінде дұрыс саралау үшін қолданылатын ережелер мен түсіндірмелерді заңнамдық негізде бекіте отырып, ақпаратты қорғау саласына барынша көп назар аударып келеді.

Әдебиеттер

- 1 Словарь иностранных слов: актуальная лексика, толкования, этимология. / Н.С. Арапова, Р.С. Кимягарова. – М., 1999. – 867 с.
- 2 Гольдин Г.Г. Миграция населения: проблемы политико-правового регулирования. – М., 2001. – 231 с.
- 3 Ионцев В.А. Международная миграция населения: закономерности, проблемы, перспективы. дисс....д-ра экон. наук. – М., 1999. – 461 с.
- 4 Демографический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1985. – 600 с.
- 5 Юдина Т.Н. Социология миграции: к формированию нового научного направления. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К⁰», 2004. – 399 с.
- 6 Большая советская энциклопедия. – М., 1974. – Т. 16. – 961 с.
- 7 Кузьмина О.Е., Пучков П.И. Основы этнодемографии: Учебное пособие. – М.: Наука, 1994. – 195с.

References

- 1 Slovar' inostrannyhslov: aktual'nayaleksika, tolkovaniya, ehtimologiya. / N.S. Arapova, P.C. Kimyagarova. – M., 1999. – 867 s.
- 2 Gol'din G.G. Migraciyanaseleniya: problemypolitiko-pravovogoregulirovaniya. – M., 2001. – 231 s.
- 3 Ioncev V.A. Mezhdunarodnayamigraciyanaseleniya: zakonomernosti, problemy, perspektivy. diss....d-raehkon.nauk. – M., 1999. – 461 s.
- 4 Demograficheskijehnciklopedicheskijсловар'. – M.: Sovetskayaehnciklopediya, 1985. – 600 s.
- 5 Yudina T.N. Sociologiyamigracii: k formirovaniyunovogonauchnogonapravleniya. – M.: Izdatel'sko-torgovayakorporaciya «Dashkov i K⁰», 2004. – 399 s.
- 6 Bol'shayasovetskayaehnciklopediya. – M., 1974. – T. 16. – 961 s.
- 7 Kuz'mina O.E., Puchkov P.I. Osnovyehnodemografii: Uchebnoeposobie. – M.: Nauka, 1994. – 195 s.

Нұрмағанбет Е.Т.

Дәлелдемелерді жинау бойынша адвокат-қорғаушы қызметінің дербестігін жүзеге асыру құқығының мәселесі

Мақала адвокат-қорғаушының қылмыстық іс жүргізу субъектілері арасындағы ерекше маңызға ие қатысушы екені белгілі. Қылмыстық іс жүргізудегі адвокат-қорғаушының дәлелдемелер жинаудағы өзінің жеке дербес құқығын жүзеге асырудағы басты проблемалар айқындалды. Сол себепті осы әрекеттерді жүргізу барысында дәлелдемелер жинау және дәлелдеу процесіне қатысудағы үлкен мәселелер мен ауқымды іс шаралар ұсынылады.

Түйін сөздер: адвокат, қорғаушы, дәлелдеме, дәлелдеу, сезікті, қылмыстық іс жүргізу.

Nurmaganbet E.T.

Problems of realization of the right to independent activity of the defense attorney in gathering evidence

In this article it is considered theoretical problems independent activity of the lawyer defender in participation collecting of proofs. The problems concerning activity of lawyers in criminal trial, are investigated in recent years rather actively, at the same time by the author is noted that so far to research of the problems arising in the course of formation and realization by the lawyer defender of a legal position on criminal case.

Key words: lawyer, defender, proofs, criminal trial, participants.

Нурмағанбет Е.Т.

Проблемы реализации права на самостоятельную деятельность адвоката-защитника по собиранию доказательств

В данной статье рассматриваются теоретические проблемы самостоятельной деятельности адвоката-защитника в участие собирании доказательств. Проблемы, касающиеся деятельности адвокатов в уголовном процессе, в последние годы исследуются достаточно активно, вместе с тем автором отмечено, что до настоящего времени исследованию проблем, возникающих в процессе формирования и реализации адвокатом-защитником правовой позиции по уголовному делу.

Ключевые слова: адвокат, защитник, доказательства, уголовный процесс, участники.

**ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ
ЖИНАУ БОЙЫНША
АДВОКАТ-ҚОРҒАУШЫ
ҚЫЗМЕТІНІҢ
ДЕРБЕСТІГІН ЖҮЗЕГЕ
АСЫРУ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ
МӘСЕЛЕСІ**

Дәлелдемелерді жинау бойынша қорғаушы-адвокат қызметінің дербестігін жүзеге асыру құқығын беру қажеттілігі туралы мәселе 70-ші жылдары да талқыға салынған. М.С. Благоволина мен және Әдебиет газеттерінің беттерінде 1969 жылы жазылған көптеген сот очерктердің авторларымен қорғаушының алдын-ала тергеу жүргізгенде мүмкіндіктері анағұрлым тарылып кететіндігі көрсетілген. Онда, қорғаушы-адвокат істің тындалуына дейін куәгерлермен кездесіп, олармен әңгімелесуге және іске қатысты мән-жайларды білуге құқығы жоқ екендігі көрсетілген. Әңгімелесу фактісінің өзі-ақ адвокатқа қатысты тәртіптік өндіріске қарсы іс қозғау үшін негіз болғандығын білдіреді. Көрсетілген авторлардың пікірі бойынша, осының өзі қорғау мүмкіндіктерін елеулі түрде шектеткен. Осылар арқылы қорғаушы-адвокаттарға тергеу жүргізу мүмкіндігі берілген [1, 44 б.].

Қорғаушыға дәлелдемелерді жинау дербестігін жүзеге асыру құқығын беру туралы ұсыныс, ғалымдар арасында пікірталас туғызып, жақтаушылар мен қарсыластардың пайда болуына әкеп соқтырды. Бұл мәселе үш он жалдықта талқылануда болды, ал қазір қылмыстық іс жүргізу реформасының жағдайына байланысты ерекше маңызға ие болды.

Осы мәселенің теориялық талдау негізінде, сондай-ақ тәжірибені талдауда дәлелдемелерді жинау бойынша қорғаушы-адвокат қызметінің дербестігін жүзеге асыру құқығын беру қажеттілігін дәлелдеуге тырысып көреміз.

Жалпы сот өндірісі екі жақтың бәсекелестігі мен құқық теңділігі негізінде жүзеге асады. Қылмыстық іс жүргізу теориясында «қылмыстық сот өндірісі» және «қылмыстық іс жүргізу» деген түсініктер тепе-тең ұстанымы ретінде бекітілді. Бірақ, өзге ұстаным ретінде «қылмыстық өндіріс» түсінігі қазір беріле береді. Мәселен, В.З. Лукашевичтің пікірі бойынша, заң шығарушы конституцияның белгіленген бабында алдын-ала сот өндірісінің сатысы туралы емес, соттың істі қарау сатысы туралы әңгіме қозғайды [2, 41-б.]. Осы көзқарастың толық болмаушылығын көрсету үшін ең алдымен алдын-ала жедел тергеу жүргізу барысында сот отырысындағы шындыққа жетудің жүзеге асуын дәлелдеп көрейік.

А.О. Машовец, қылмыстық іс жүргізуге байланысты алдын-ала тергеу бүтіндей өзіне тән ерекше қасиетімен біршама дер-

бес және жеке жүйе бөлігі ретінде алға шығып тұрады, деп жазады. Ол жүйенің тұтас тәртібіне сай негізгі тәртіппен құрылуы қажет. Алдын-ала тергеудің түпкілікті кемшілігі – оның негізгі бастауларының соттың істі қарау қағидаларымен сәйкес келмеуінде [3, 7 б.].

Алдында айтылғандай, алдын-ала тергеудің негізгі міндеті – сотқа мәлімет жинау. Заңи әдебиеттерінде алдын ала-тергеу жүргізу барысында істің барлық маңызды мән-жайларды анықтап, бүкіл қажетті дәлелдемелердің дерек-көздерін табу керек, деп ескертіледі [4, 56 б.]. Яғни, мәліметтердің толық болуына байланысты сотта зерттелетін барлық мән-жайлар ең алдымен алдын-ала тергеу арқылы анықталуы қажет.

Олардың айырмашылығы – тек олардың шешілу күшінен ғана тұрады. Заң шығарушы тергеушіге айыптау және ақтау дәлелдемелерін жинау міндетін жүктеді. Сөйтіп, тергеуші ылғи да тіпті қарсы міндеттерді орындауға тиісті. Карл Маркс та былай деп жазған екен: тергеуші мен судьяның және айыпталушы мен қорғаушының бір тұлғада болуы барлық психология заңдарына қарама-қайшылық келтіреді [5, 26 б.].

Тергеушінің айыптау жағынақызығушылық танытуы да әбден ықтимал. Қылмыстық істі қозғап, ол арқылы айыптауды құрастырып, айыпталушыға қатысты бұлтартпау шарасын қолдана отырып, тергеуші өзінің осындай шешімдерімен еркін емес байланыста болып қалады. Істің мән-жайларын онан арғы объективті зерттеу үшін оған кедергі келтіреді.

Тергеуші дәлелдемелер жинағанда объективті бола алмайды және өз жұмыс сапасының бағалар жүйесінің күшіне сәйкес, қылмыстық істің қысқартылуы, жұмыста сөзсіз жарамсыз етіп бағаланады және тергеушіні кінәға тартады [6, 97 б.]. Сотпен қосымша тергеу үшін жіберілген бұрыс тергелген істерді қайтарудан сақтандыру мақсатында тергеушілер тәжірибе жүзінде «артық айыптауды» жиі ұсынады.

Соттармен айыптаудың кейбір тармақтары мен эпизодтарының жойылуы, қылмыстық іс-әрекеттің саралауын аса ауыр емес қылмысты көздейтін қылмыстық кодекстің бабына сәйкес өзгертілуі тәжірибеде жиі кездеседі.

Тергеушімен айыптау және ақтау дәлелдемелерін бірдей алалықсыздықпен жинауға мүмкіндігінің болмау негізгі себептерінің бірі – тергеуші қызметінің ерекшелігінде негізделеді. Тергеуші әрдайым қылмыстық элементпен / қылмыскермен/ қатынаста болады. Л.М. Васильев өтірікті, зұлымдықты, екіжүзділікті жиі

жеңу, тергеушілерге тиісті стереотиптердің қалыптасуына әкелетіндігін ескереді [7, 11 б.].

Көбінесе тергеушілер айыптаушыларды қылмыскер ретінде танып, олардың өз пайдасына айтылған дәлелдемелеріне біржақтылықпен қарайды. Қырағылық – сезіктілікке (барлығына және әр қайсысына сезіктенеді) айналып, ал сыншылдық – келіп түскен хабардың бағасы бойынша ешкімге толық сенімнің болмауына айналады. Әдебиетте тергеушілердің біржақтылығына мысалдар келтіріледі. Бірақ кейбір тергеушілер, егер айыпталушы алаңдай беретін болса, демек ол өз жағдайының қиындығын ұғына отырып, ар-ұжданы таза еместігін көрсетеді, деп есептейді. Егер де ол өзін емін-еркін және тежеусіз ұстаса – бұл қылмыскердің әдепсіздігі ретінде есептеледі. Егер айыпталушы кез келген мән-жайды ұмытып қалса, онда бұл, олардың көзқарасы бойынша, оның өтірік айтуын білдіреді. Егер де ол барлық сұрақтарға қуана-қуана жауап беретін болса, онда ол алдын-ала құрылған жоспар бойынша әрекет жасап, өтірік түсіндірме беріп отырғандығын білдіреді [8, 40 б.].

Ғалымдар тергеу органдарында жұмыстың ұзақтылығы мен кәсіби өзгерістің деңгейі арасында тікелей тәуелділіктің болу туралы гипотезасын ұсынды. Сонымен, осы гипотезаға сәйкес, бағаланып жатқан қызметтің өзгерісі 5-10 жылдық жұмыс уақыт бөлігінде дамып келеді. Кәсіби өзгерістің бастапқы деңгейі тергеушінің бесінші жұмыс жылынан басталып, тергеушінің бірен-сарандаған өзгерісін жорамалдайды. Кәсіби өзгерістің орташа деңгейі тергеу жұмысында 10 жылдан кейін басталады [9, 38 б.].

Сөйтіп, объектілі себептердің күшіне байланысты тергеуші ҚР ҚІЖК 20 бабында көзделген міндетін орындай алмайды. Алдын ала тергеудің айыптау жалтаруы жиналған мәліметтің толық еместігі мен сыңар жақтылығына әкеледі. Шындықтың сыртқы көрінісі бар бұл мәлімет сотқа келіп түседі. Көбінесе айыпталушының пайдасына айтылғандар тергелмей қалады.

Тергеушінің алдында сыңар жақты зерттелген істің құжаттары бар болса, ол алғашқы бағалау мен дәлелдемелерді жинауда қатыспаса, оларды алу жолынан еш хабары жоқ болса, онда тәртіптің дұрыс орындалуына аса назар аударуға міндетті сот, алдын-ала тергеу тексерісін жүргізетіндігі туралы әдебиетте ескеріледі. Осыған байланысты айыптау жалтаруы тергеу кезеңінен бастап еріксіз соттың істі қарауына беріледі. Аткаруға тиісті ашық сот емес, құпия алдын-

ала тергеу – азаматтың кінәсін көрсететін дәлелдемелері жиналып, зерттеліп, бағаланатын негізгі сатысына айналады, ал егер соңғы шешімге келмесе, онда маңызды дәрежеде оның кінәлілігі туралы мәселе алдын-ала шешіледі [10, 147 б.].

Сотта шынайы жарысты қамтамасыз ету үшін сотқа жақтар «қарулы» болып келулері тиіс, әрқайсысы қайта сот өндірісінің кезеңдерінде жиналған толық дәлелдемелер тізімімен келулері қажет (прокурор-айыптау, қорғаушы-ақтау). Сондай-ақ, ҚР ҚІЖК сәйкес айыпталушыға қатысты дәлелдемелерді жинау бойынша прокурордың маңызды құралдары өте көп, басқа жақтың – қорғаушының дәлелдемелерді жинау бойынша мүмкіндіктері шектеулі. Бұл, сотқа келгенде екі жақтың тең болмаушылығына әкеледі. Осыған байланысты ешқандай жарыс туралы сөз қозғалмайды. Сот отырысында қорғаушының рөлі көбінесе тергеуші жұмысының кемшілігін анықтауға саяды. Соттың қорғаушыға деген сенімі пайда болу үшін, қорғаушыда ақтау дәлелдемелердің жеткілікті жиынтығы болуы керек.

Бұл жағдай тәжірибені зерттеу барысында да өз дәлелін тапты. Олай болса, басқа жақпен – айыпталушымен сотта нағыз жарысу үшін, алдын-ала тергеуде қорғаушылардың құқықтары жеткілікті ме деген сұраққа, сұралған Алматы қалалық адвокаттар алқасының 79,7% адвокаттары және Алматы облыстық адвокаттар алқасының 80,4% адвокаттары – олардың құқықтары жеткіліксіз деп жауап берді, тек сұралған 7,10% алматылық адвокаттары және 44% облыстық адвокаттар – қорғаушылардың құқықтары жеткілікті деп есептейді. Соған қарамастан сұралған 6,2% қалалық адвокаттар мен 4,40% облыстық адвокаттар – тек ресми түрде ғана құқықтары жеткілікті бола алады деп есептейді.

Сұралған адвокаттардың басым көпшілігі қылмыстық іс жүргізу кезінде қорғаушыға дәлелдеме ақпаратты алу үшін қосымша іс жүргізу мүмкіндіктерін беруді жөн көреді. Олардың ішінен 89,9% облыстық адвокаттар мен 94% қалалық адвокаттар – қорғаушыға дәлелдемелерді жинау үшін дербес құқығын беру керек деп есептейді. Сонымен, соттың істі қараудың жарысына, алдын-ала тергеуде қорғаушының дәлелдемелер жинау үшін тек жеткілікті құралдарын беру жолымен ғана қол жеткізуге болады.

Қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқығын беру туралы ұсыныс ғалымдар ара-

сында кең қолдауын туғызды [11]. Сондықтан осы мәселе бойынша тергеушілердің де пікірін анықтау қажет болды. Тиісінше Алматы облысының ІІБ-ң 61 тергеушілер саралап сұралды. Олардың ішінен 75 %-ы қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқығын беру қажет деп есептейді, ал сұралған тергеушілердің 25 %-ы бұған жол бермеу керек деп есептейді.

Сонымен, сұралған тергеушілердің көбісі бұл шараның қажетті екеніне сенеді.

Қорғаушыға мұндай құқықты беруге қарсы шыққан іс жүргізуші-ғалымдар мен тәжірибелік қызметкерлер басқа да дәлелдерді келтіреді. Онда тергеушінің айыптау міндетінің күшеюіне әкеледі деген пікір бар. Яғни, тергеуші – әдеттегідей айыптау дәлелдемелерді, ал адвокат – ақтау дәлелдемелерді жинайтын болады. Сонымен қатар тергеуші үшін жауап беретін тиісті аппарат, маңызды қызмет қатары тұр, ол адвокатқа қарағанда, қажетті материалдық құралдармен жабдықталған және дәлелдемелерді жинауға анағұрлым мүмкіндіктері бар. Сыртқы көзге бұл жарысу сияқты көрінеді, ал мәні жағынан бұл күдіксіз айыптау жалтаруына әкеледі. Сонымен қатар, қорғау, материалдық тұрғыдан қарағанда, көпшілікке қол жетерліктей емес, өйткені тергеу әрекеттердің өндірісіне байланысты адвокаттың шығыны қорғалушыға ауыр таға секілді жүктеледі [12, 19 б.].

Келесі дәлел ретінде осы жағдай бойынша мемлекеттік органдармен қорғаушы адвокаттың бәсекеге түсуге мүмкіндігі жоқ, өйткені қорғаушы-адвокатта өктем өкілеттілігі жоқ және мәжбүрлеумен және т.б. байланысты оның қандай болмасын іс-әрекеттерді орындауға құқығы жоқ [13, 47 б.].

Қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқығын беруге қарсы тағы бір маңызды дәлел бар – кейбір ғалымдардың және тәжірибелік қызметкерлердің (адвокаттардың) пікірі бойынша, ол адвокат-қорғаушының қызметінің нәтижелеріне объективті және анық кепіл беру мүмкін емес. Келтірілген дәлелдерді толық қарастырайық.

Қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқықты беру әбден айыптау жалтаруға әкелмеу үшін, ол қажетті жағдайда тергеушінің, алдын-ала анықтау органының, соттың билігін пайдалануға нақты мүмкіндігі болуы керек. Қылмыстық іс бойынша өндірісті жүзеге асыратын органдар қорғаушы-адвокатқа дәлелдемелерді жинауға жәрдем көрсету керек. Ол үшін, алдында көрсетілгендей, қорғаушымен өтінген қолдаухаттың нақты құрылымын жасау қажет.

Тергеуші мен адвокат-қорғаушыда ақпаратты алу құқықтары бірдей емес туралы пікірге негіз бар. Алдында көрсетілгендей, дәлелдемелерді жинамай тұрып, көбінесе жедел-іздістіру жүргізіледі, өйткені ақпарат әрдайым оңай жерден табыла бермейді. Заңға сәйкес тергеуші тергеліп жатқан істер бойынша іздістіру шараларының өндірісі туралы (уақиға көргендерді анықтау туралы, тұлғаларды және әлемнің материалдық заттарын іздеу туралы, тұлғалар арасында өзара қатынасты анықтау туралы және т.б.) тапсырыстарды алдын-ала анықтау органдарына береді. Қорғаушылар әдетте жедел-іздістіру жұмысында жедел-іздістіру қызметіне байланысты тиісті өкілеттілік тәжірибелері жоқ болады. Сонымен, қорғаушылардың өздері оларды қызықтаратын мән-жайларды кез-келген уақытта нақты анықтай алмайды.

Бұл жағдайдан шығу үшін бір амал ұсынылады. Қылмыстық істер бойынша қорғаушыларға дәлелдемелерді жинауға жеке детективтердің маңызды жәрдем көрсетуге мүмкіндіктері бар (адвокат-қорғаушы мен жеке детективтердің өзара әрекетінің қажеттілігі туралы мәселе ерекше өзектілікке ие). Бірақ мұндай өзара әрекеттің экономикалық, құқықтық және өзге де мәселелер қатары бар.

Қорғаушыға дәлелдемелерді жинауға дербес құқығын беруге қарсы шыққандардың келесі дәлелі – қорғаушылар қызметіндегі қорытындыларының дұрыстығы мен объективтілігін қамтамасыз ету мүмкін емес деген пікірді ұсынады [14, 19 б.].

Ең алдымен, бұл адвокат-қорғаушыға сенімсіздіктің және қорғаушылар құқықтарының ұлғаюы, қиянат етушіліктің көбеюіне әкелетін қауіптің пайда болуымен байланысты.

Осы мәселелер бойынша адвокаттардың пікірлеріне талдау жасалды. Сұралған Алматы облыстық адвокаттар алқасының 12,5% адвокаттары және Алматы қалалық адвокаттар алқасының 6,2% адвокаттары қорғаушылардың дәлелдемелерді жинауға дербес құқықтарының ұлғаюы қорғаушылар тарапынан қиянат етушілік оқиғалар санының көбеюіне әкеледі деп есептейді. Сонымен қатар сұралған облыстық адвокаттарының 21,1% және қалалық адвокаттарының 5,2% осы жағдаймен байла-

нысты қиянат етушіліктердің болуы мәлім деп есептейді. Сұралған облыстық адвокаттарының 37,3% мен мәскеу адвокаттарының 51,7% қорғаушылардың дәлелдемелерді жинауға дербес құқықтарының ұлғаюы қорғаушылар тарапынан қиянат етушілік оқиғалар санының көбеюіне әкелмейді деп есептейді. Өз кезегінде облыстық адвокаттарының 30,3% мен қалалық адвокаттарының 33,5% қорғаушылардың дәлелдемелерді жинауға дербес құқықтарының ұлғаюы қорғаушылар тарапынан қиянат етушілік оқиғалар санының көбеюіне әкелуі мүмкін деп есептейді. Қалған адвокаттарға қойылаған сұраққа жауап беру қиынға түсірді.

Сонымен, сұралған адвокаттардың көбісі қорғаушылар тарапынан қандай болмасын қиянат етушіліктер болмау керек деп есептейді. Оның барлығы нақты тұлғаның әдептілігіне байланысты.

Бірнеше он жылдықта қалыптасқан адвокаттардың әдепсіздік презумпциясына сену қазір дұрыс емес деп саналады. Мұндай қиянат етушіліктер тергеушілерде, прокурорларда және судьяларда да орын алады.

ҚР Қылмыстық Кодексінің 348 бабында дәлелдемелерді бұрмалаған үшін жауапкершілікке тарту туралы көрсетілген. Қорғаушы осы қылмыстың субъектілерінің шеңберіне қосылады. Бұл бап адвокат-қорғаушы тарапынан келтірілген қиянатқа қарсы кепіл ретінде жүреді. Бұдан басқа, адвокат-қорғаушы тарапынан қиянат етушілік анықталса, оларға адвокаттар алқасынан шығып кетуіне дейін тәртіптік сипаты бар шара қолданылады [15].

Екіншіден, А.Д. Бойковтың пікірі бойынша, егер тергеушінің қызметі көп жағдайда қорытындысының объективті болуына кепіл беретін белгілі бір іс жүргізу нысаны арқылы жүргізілсе, онда адвокаттық қатар жедел-іздістіру ешбір іс жүргізу кепілдерін біле бермейді [16, 6 б.].

Заттар мен құжаттарды алуға бағытталған қорғаушының қызметі іс жүргізу нысанында жүргізілу керек деп есептеледі, өйткені оның қызметі жұмыс барысының шеңберінде жүзеге асады және жұмыс барысының көзделген мақсаттарына бағынады. Қорғаушының жүргізуге міндетті шаралар тізімі дәлелдемелерді жинауға арналған бапта енгізілу қажет.

Әдебиеттер

1 Благоволина М.С. Почта редактора/ Литературная газета, 1969 г. – № 44; Винберг А. Первая командировка// Литературная газета – № 41- 1969 г.

- 2 Лукашевич В.З. Конституция РФ 1993 года и дальнейшее совершенствование уголовно-процессуального законодательства// Уголовно-правовые проблемы борьбы с преступностью. – Калининград, 1995 г. – С.41.
- 3 Машовец А.О. Принцип состязательности и его реализация в предварительном следствии: Автореф. дис. на соиск. уч. ст. к. ю. н. - Екатеринбург, 1994 г. - С.7.
- 4 Стрёмовский В.А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе. -М.: Госюриздат, 1958г.-С.11; Воробьев Г.А. Соотношение предварительного и судебного следствия: Автореф. дис. на соиск. уч. ст. к. ю. н.-М, 1967г.; Колбая Г.Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства: М: Юрид. лит. 1975 г. С. 56.
- 5 К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения (В 30 – т.). Изд. 2 – е. Т. 1. – М.: Госполитиздат, 1958 г. – С.26.
- 6 Резник Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – М.: Юрид. лит. 1977 г. – С.97.
- 7 Васильев Л.М. Организация следственной работы // Вопросы подготовки следователей преодолению их профессиональной деформации – Краснодар, 1983 г. – С.11.
- 8 Стрёмовский В.А. Предварительное расследование в советском уголовном процессе. М.: Госюриздат, 1958 г. – С.40.
- 9 Васильев Л.М. Указ. соч. – С.38.
- 10 Лившиц В.Л. Обвинительный уклон (Истоки и пути преодоления)// Закон и ведомственные нормативные акты в СССР. – Труды.-46 – М, 1989 г.- С.143.
- 11 Либус И. А. Защита в уголовном процессе / / Перестройка и адвокатура. Научные и практические проблемы уголовного судопроизводства. – Ижевск, 1989 г. – С. 119.; Либус И. А. Об эффективности деятельности защитника в стадии предварительного следствия. Ташкент, 1971г. – С.46.; Хорхина Т.В. Проблемы деятельности адвокатуры (Обзороткликов на материалы круглого стола)// Советское государство и право. – 1986г.- №9.; Машовец А.О. Указ. соч. – С. 7, Капустин А.А. Реформа советского предварительного расследования – сущность, предпосылки, основные направления: Автореф. дис. На соиск. уч. ст. к. ю. н. – Санкт – Петербург, 1992г.- С. 16.; Ведерников А.Н. Актуальные вопросы участия защитника на стадии предварительного расследования (в свете осуществления судебной реформы) – Дис. на соиск. уч. ст. к. ю. н. – М.- 1990 г. – С.148;
- 12 Анашкин Г.З. Адвокат. Права и проблемы // Литературная газета, – 1969г. № 41; Бойков А. Карнеева Л. Об участии защитника на предварительном следствии // Советская юстиция, – 1970 г. – С.19.
- 13 Царев В.М. Эффективность участия защитника в доказывании на предварительном расследовании следствии – Красноярск.: Изд. Красноярск, ун-та, 1990 г. – С.47.
- 14 А.Бойков, Л.Карнеева. Об участии защитника на предварительном следствии.// Советская юстиция. -1970 г. – № 19.
- 15 ҚР Қылмыстық Кодексі 1997 жыл 16 шілде №167.
- 16 Бойков А.Д. Что же мешает защите?// Литературная газета. 1970г.-№ 6.

References

- 1 Blagovolina M.S. Pochtaredaktora/ Literaturnajagazeta, 1969 g. – № 44; Vinberg A. Pervajakomandirovka// Literaturnajagazeta – № 41- 1969 g.
- 2 Lukashevich V.Z. Konstitucija RF 1993 godaidal'nejsheesovershenstvovanieugolovno- processual'nogozakonodatel'stva// Ugolovno-pravovyyeproblemybor'by s prestupnost'ju. – Kaliningrad, 1995 g. – S. 41.
- 3 Mashovets A.O. Princip sostjazatel'nostii ego realizacija v predvaritel'nomsledstvii: Avtoref dis. nasoisik. uch. st.k.ju.n.- Ekaterinburg, 1994 g.- S. 7.
- 4 Stremovskij V.A. Predvaritel'noerassledovanie v sovetkomugolovnomprocesse. – M.: Gosjurizdat, 1958 g.– S.11; Vorob'ev G.A. Sootnosheniepredvaritel'nogosudebnogosledstvija: Avtoref. dis. nasoisik. uch. st.k.ju.n.-M, 1967 g.; Kolbaja G.N. Sootnosheniepredvaritel'nogosledstvija isudebnogorazbiratel'stva: M: Jurid. lit. 1975 g. S. 56.
- 5 K. Marks, F. Jengel's. Sochinenija (V 30 – t.). Izd. 2 – e. T. 1. – M.: Gospolitizdat, 1958 g. – S. 26.
- 6 Reznik G.M. Vnutrenneeubezhdeniepri ocenkedokazatel'stv. – M.: Jurid. lit. 1977 g. – S. 97.
- 7 Vasil'ev L.M. Organizacijasledstvennojraboty //Voprosypodgotovkisledovatelej ipredolenieih professional'noj deformacii – Krasnodar, 1983 g. – S. 11.
- 8 Stremovskij V.A. Predvaritel'noerassledovanie v sovetkomugolovnomprocesse. M.: Gosjurizdat, 1958 g. – S. 40.
- 9 Vasil'ev L.M. Ukaz. soch. – S. 38.
- 10 Livshic V.L. Obvinitel'nyjuklon (Istoki i putipreodolenija)// Zakonivedomstvennyenormativnyeakty v SSSR. – Trudy.- 46 – M, 1989 g.- S. 143.
- 11 Libus I.A. Zashhita v ugovolnomprocesse / / Perestrojkaiadvokatura. Nauchnyeiprakticheskieproblemyugolovnogogosudo- proizvodstva. – Izhevsk, 1989 g. – S. 119.; Libus I. A. Ob jeffektivnostidejatel'nostizashhitnika v stadiipredvaritel'nogosledstvija. Tashkent, 1971g. – S. 46.; Horhina T.V. Problemydejatel'nostiadvakatury (Obzorotklikovnamaterialykruglogostola)// Sovetskoe gosudarstvoipravo. – 1986g.- №9.; Mashovets A.O. Ukaz. soch. – S. 7, Kapustin A.A. Reformasovetskogopredvaritel'nogorassledovaniija – sushhnost', predposylki, osnovnyenapravlenija: Avtoref. dis. Na soisk. uch. st.k.ju.n. – Sankt – Peterburg, 1992g.- S. 16.; Vedernikov A.N. Aktual'nyevoprosyuchastijazashhitnikanastadiipredvaritel'nogorassledovaniija (v sveteosushhestvennijasudebnoj reformy) – Dis. nasoisik. uch. st. k. ju. n. – M.- 1990 g. – S.148;
- 12 Anashkin G.З. Advokat. Pravaiproblemy // Literaturnajagazeta, – 1969 g. № 41; Bojkov A. Karneeva L. Ob uchastiiizashhitnikanapredvaritel'nomsledstvii // Sovetskajajusticija, – 1970 g. – S.19.
- 13 Carev V.M. Jefferktivnost' uchastijazashhitnika v dokazyvaniinapredvaritel'nomrassledovaniisledstvii – Krasnojarsk.:Izd. Krasnojarsk, un-ta, 1990 g. – S.47.
- 14 A.Bojkov, L.Karneeva. Ob uchastiiizashhitnikanapredvaritel'nomsledstvii.// Sovetskajajusticija. -1970 g. – № 19.
- 15 KR Kylmystyk Kodeksi 1997 zhyl 16 shilde №167.
- 16 Bojkov A.D. Chtozhemeshaetzashhite? // Literaturnajagazeta. 1970 g.-№ 6.

Ерғали А.М.

Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы туралы

Мақалада ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы зерделенген. Қылмыстың заты ретінде ақпараттың ұғымы талданған. Қолданыстағы заңнама негізінде ақпарат түрлерін жіктеу критерийлері қарастырылған.

Мақала №2576/МҚ4 «Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және компьютерлік қылмыстылыққа қарсы тұру аясындағы Қазақстан Республикасының қылмыстық саясаты» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: ақпараттық ресурстар, бағдарламалық камсыздандыру, құқықтық қатынас, қылмыстың заты, заңнама.

Yergali A.M.

About the criminal and legal characteristic of criminal offenses in the sphere of informatization and communication

In article the criminal and legal characteristic of criminal offenses in the sphere of informatization and communication is studied. The concept of information is analyzed as a crime subject. Criteria of classification of information based on the current legislation are considered.

Article is executed within scientific research No. 2576/GF4 "A criminal policy of the Republic of Kazakhstan in the sphere of support of information security and counteraction of computer crime".

Key words: information resources, software, legal relationship, crime subject, legislation.

Ерғали А.М.

Об уголовно-правовой характеристике уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи

В статье изучена уголовно-правовая характеристика уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи. Понятие информации проанализировано как предмет преступления. Рассмотрены критерии классификации информации на основании действующего законодательства.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2576/ГФ4 «Уголовная политика Республики Казахстан в сфере обеспечения информационной безопасности и противодействия компьютерной преступности».

Ключевые слова: информационные ресурсы, программное обеспечение, правоотношение, предмет преступления, законодательство.

**АҚПАРАТТАНДЫРУ
ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС
САЛАСЫНДАҒЫ
ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ
ҚЫЛМЫСТЫҚ-
ҚҰҚЫҚТЫҚ СИПАТТА-
МАСЫ ТУРАЛЫ**

Қарқынды ғылыми-техникалық прогресс елеулі әлеуметтік өзгерістерге әкелді, соның нәтижесінде қоғамдық қатынастар мен қоғамдық ресурстардың жаңа түрлері пайда болды. Ресурстардың ең маңызды және негізгісі болып ақпараттық ресурстар саналады.

Ақпараттық ресурстар ақпарат болып табылады. Ақпарат заманауи қоғамның алғышарты, оның қызметінің өнімі екенін, ал оның құрылу, жиналу, сақталу, жіберілу және өңделу үрдісі өз кезегінде оның өндіріс қарулары (электрондық-есептеуіш техника, телекоммуникация мен байланыс жүйесінің құралдары) саласындағы үдерісті ынталандырғанын жоққа шығаруға болмайды. Бұның барлығы адами қызметтің әр түрлі салаларындағы ақпараттық үрдістердің іске асырылу құралдары мен әдістерінің жиынтығы болып табылатын, яғни ақпараттық жүйе деп қарастыруға болатын, адамның ақпараттық қызметін жүзеге асыру әдістері ретіндегі жаңа ақпараттық технология (ЖАТ) деген ұғымға кіреді [1, 75 б.].

Яғни, ақпарат қоғамдық (ақпараттық) қатынастардың өніміне айналды, тауардың сипатына ие болды. Ақпараттық үрдістердің салдары ретінде қоғамда жаңа әлеуметтік қатынастар пайда бола бастады, бұрынғылар өзгертілді. Сонымен, ақпаратты оның әр түрлі нысандарында қолдану, жинау, жіберу, құрастырумен байланысты келісімді қатынастардың жеткілікті түрдегі үлкен көлемінің бар екенін айтуға болады: ғылыми-техникалық құжаттама, ЭЕТ бағдарламалық қамсыздандыру, дерекқор, дерекқорларды басқару жүйелері және т.б. Басқа сөзбен айтсақ, компьютерлік ақпарат түріндегі өнімдердің жаңа түрі шықты.

Ақпаратты автоматты түрде өңдеу құралдарын қолданудың және қолданыстағы қылмыстық заңнаманың нормалары аясында оларды адекватты түрде шешудің әр түрлі аяларынан шығатын құқықтық қатынастарды заңнамалық түрде бекіту қажеттілігі туралы мәселе ертеде қойылған.

Өткен ғасырдың 70-жылдары нарықта бүкіләлемдік жаһандық желі қолданушыларына персоналды компьютерлердің пайда болуымен, адами қатынастардың барлық салаларында жаһандық өзгерістердің орын алуымен белгілі. Жаңа қоғамдық қатынастар заңнан жаңаша жалтару, қылмыстардың жаңа

түрлеріне, яғни компьютерлік қылмыстарға әкеліп соқтырды.

1997 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде (ҚР КК) компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол сұғу, ЭЕМ-ға қауіп төндіретін программаларды құру, қолдану және тарату үшін жауапкершілікке тартуды қарастырған бір ғана 227 бап болды.

ҚР Қылмыстық кодекске қажетті өзгертулер 2002 жылы жасалды. Компьютерлік ақпараттың қауіпсіздігінің құқықтық шарттарын құру үрдісінің қисындық аяқталуы ретінде компьютерлік қылмыстарға қылмыстық жауапкершілік тарту негізін қарастырған 2014 жылы ҚР Қылмыстық кодексінің қабылдануы болды. Сонымен, қазіргі таңда 2014 жылдың 3 шілдедегі ҚР Қылмыстық кодексінің нормалары жұмыс істеуде [2]. Оның ішінде ақпараттық саладағы қылмыстардың келесідей құрамын қарастыратын «Байланыс пен ақпараттандыру саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» атты 7 тарау қосылды.

ҚР Қылмыстық кодексіне қосылған ақпараттық саладағы қылмыстардың құрамдарын зерттеу осы саладағы қылмыстардың заты ретінде компьютерлік ақпарат табылатынын көрсетеді.

Ақпаратты, компьютерлік ақпаратты қылмыстың заты ретінде анықтау мәселесі, біздің ойымызша, заң әдебиеттеріндегі кең талқылауға түсетін мәселе болуы тиіс, себебі қылмыстық заңнаманың нормалары ақпарат және компьютерлік ақпарат не екеніне нақты, түсінікті жауап бере алмайды. Бұл сұрақ тек қана қылмыстық құқық пен қылмыстық заңнаманың теориясының алдында тұрғанын айта кету орынды. Жалпы алғанда, бұл мәселе ақпаратты құқықтық қатынастарды объект ретінде анықтауға қатысты заңнамалық және басқа да құқықтық салалардан шығатын мәселелерден шығады.

Қазақстанның қылмыстық заңнамасы бойынша компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстардың заты не? Бұл ҚР Қылмыстық кодексінің нормаларын талдау жаңа коммуникациялық технологиялар саласындағы ықтимал қылмыстардың түрлерін ашады. Әрпайдаланушы компьютерлік ақпаратты таратады, тұрмыстық деңгейде қорғағанымен, ҚР Қылмыстық кодексіне сәйкес компьютерлік ақпарат шектелген нысанда болса да, қылмыстық-құқықтық қорғауға жатады.

Осындай ақпаратқа негізгі талап ретінде (қылмыстық заң нормаларында қолданылатын)

бұл ақпараттың қолжетімділігінің шектелуі болып табылады. Тиісінше, ашылмаған ақпараттың сипаттарына ие болуы қажет. Барлық шектелген қолжетімді ақпараттарды құрайтын құпиялар, әдеттегідей, жеке құпия, отбасылық құпия, коммерциялық құпия, кәсіби құпия, мемлекеттік құпия мен қызметтік құпияларға бөлінеді.

Ақпаратты қылмыстың заты ретінде қарастыру барысында, ақпаратты күнделікті өмірдің термині және құқықтық санат қалпында ажырату қажет екенін түсіну маңызды.

Ақпарат, өз табиғаты бойынша, сезілмейді, тұтынылмайды, «амортизацияланбайды» және оның алушылары, мазмұнсыз, идентификациялайтын қасиеттерсіз құқықтық қатынастардың объектісі бола алмайды.

Қазақстан Республикасының заңнамасындағы құқықтық санат ретінде ақпарат ұғымы әлі де бекітілмеген.

Бұл сұрақ бойынша, ақпараттың аса тараған анықтамасын алсақ, жеткілікті деп санаймыз.

Сонымен, ақпарат – тұлғалар, фактілер, жағдайлар, құбылыстар мен үрдістер жайлы (көрініс нысандарынан тәуелсіз) мәлімдемелер [3, 10 б.]. Тәжірибеде келтірілген түсінікті қолдану көбінесе гуманитарлық ғылымдарда, шет елдердің заңнамалық актілерінде және күнделікті тұрмыста таралғанын көрсетеді.

Кейбір авторлар ақпаратты қоршаған ортаның нақты бейнесі ретінде қарастырып, соның салдарынан шығармашылық сипатқа ие емес деп пайымдайды [4, 25 б.]. Бұл пікірмен келісу қиын. Ақпарат шығармашылық қызметтің нәтижесі болуы әбден ықтимал, сол себепті де шығармашылық сипатқа ие бола алады. Сонымен, ақпарат – ғылыми немесе әдеби туындылардың құрамдас мазмұны.

Жарияланбаған ақпарат объективті санат ретінде қарастырылуы мүмкін, яғни табиғаттың қандай-да бір құбылыстарын құрайтын және субъективті санат (басқалардан субъект арқылы жасырылатын ақпарат) ретіндегі әлі анықталмаған ақпарат.

Субъективті санат ретіндегі жарияланбаған ақпарат ауызша сөйлеу стилінде, әдебиеттерде және заңнамада жиі қолданылатын «конфиденциалдық ақпарат» ұғымына ұқсас. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының заңнамасында бұл ұғымның нақты анықтамасы жоқ. Заң әдебиеттерінде конфиденциалдық ақпарат деп азаматтардың қызметі, жеке өмірінің құпиялары, коммерциялық құпиядан құралатын, ақпараттың қорғалатын түрі түсіндіріледі [5].

Қазақстанда ашылмаған ақпаратты қолданудың нақты тәжірибесі орын алған, яғни оның коммерциялық және қызметтік құпия, ноу-хау (өндіріс құпиялары) секілді түрлері кездеседі.

Конфиденциалдық ақпарат болып мемлекеттік, қызметтік, коммерциялық, банктік, кәсіби, отбасылық, жеке құпиялар танылады.

Коммерциялық саладағы конфиденциалдық ақпаратты қорғаудың құқықтық негізі болып Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі саналады.

Коммерциялық құпияны құрайтын ақпаратты талдаудан байқағанымыз, қорғау пәнінің өзі конфиденциалдық күшіне байланысты, коммерциялық құндылыққа ие ашылмаған ақпарат болып табылады. Бұдан басқа, осындай ақпараттың тізбесі толық, жеткілікті емес. Демек, коммерциялық құпияны құрайтын ақпарат ретінде мына сипаттарға ие кез-келген ақпарат бола алады: ақпарат жарамды немесе потенциалды коммерциялық құнылыққа ие болуы қажет; ол еркін қол жетімді емес; ақпаратты иеленуші оның конфиденциалдығы бойынша шаралар қолданады; берілген ақпарат қолжетімділігі шектеле алмайтын мәліметтер тізіміне жатпайды.

Анықталмаған ақпарат ноу-хау ұғымын, фирма құпиясын да қамтиды және интеллектуалды меншік объектісін құрайды.

Қазақстандағы интеллектуалды меншікті қорғау мәселесін белсендіру көбінесе еліміздің әлемдік нарыққа кіруімен, яғни ДСҰ кіруімен түсіндіріледі. Бұл қазақстандықтардың өмір сүру жағдайының елеулі өсуіне алғышарт болады.

Интеллектуалды шығармашылық қызметті қорғау және құқықтық реттеу ерекше мәнге ие. Сондықтан, интеллектуалды меншікті тиісті түрде қорғау мәселесі экономикалық сипаттағы барлық мемлекетаралық және билікаралық келісімдердің аса маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Сонымен, Қазақстанның қолданыстағы заңнамасы ақпарат түрлерін қолжетімділік санаттар бойынша анықтайды: ақпаратты шартты түрде екі негізгі санаттарға бөлуге болады: ашық (көпшілікке қолжетімді) және шектелген қолжетімді. Өз кезегінде, қолжетімділігі шектелген ақпарат өзінің құқықтық табиғаты бойынша, екі түрге бөлінеді: мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтер және конфиденциалдық ақпарат (әр түрлі құпиялар).

Яғни, берілген термин қазіргі кезде адам қызметінің әр түрлі салаларында қолданылады. «Ақпарат» терминінің бірыңғай түсініктемесі жоқ, бұл бірыңғай заңнамалық базаны құрудың қажеттілігін көрсетеді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексін қабылдау ақпараттық саладағы қылмыстардың құрамын ескеретін жаңа нормаларды қосумен және оларды қолдану тәжірибесінің жоқ болуымен байланысты, ғалымдардың алдында бірқатар басқа күрделі мәселелерді туырды:

- Компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстардың объектісін анықтау;
- Олардың жүйесі мен ұғымын тұжырымдау;
- Мазмұны бойынша жақын қылмыстық қол сұғушылықтардың түрлерін белгілеу және олардың критерийлерін айқындау;
- Қылмыстарды ұқсас құрамдардан ажырату;
- Көрсетілген қылмыстар үшін жауапкершілікті, жазаны, және саралау мәселелерін шешу.

ҚР Қылмыстық кодексінің 7 тарауының нормаларын қолдану тәжірибесі, аталған қылмыстарды тергеу барысындағы кездесетін қиындықтар осы саладағы құқықтық қатынастарды реттеп тұратын, әр түрлі нормативтік құқықтық актілерге жүгінуді қажет ететін қылмыстық-құқықтық нормалар диспозицияларының бланкетті сипатымен, саралау бойынша пікірталасты сұрақтардың болуымен және жалпыланған соттық тәжірибенің жоқ болуымен түсіндіріледі.

Сонымен, соңғы жылдар бойы құқықтық шара қолданатын органдар машиналы тасымалдаушыға жазылған ЭЕМге арналған бағдарлама компьютерлік ақпарат болып саналатын, сол себепті машиналық тасымалдаушыдағы бағдарламаға заңсыз қол сұғу машиналық тасымалдаушыдағы, электронды есептеуіш машинадағы (ЭЕМ), ЭЕМ жүйесіндегі немесе олардың жүйесіндегі ақпаратқа қол сұғу болып саналады. Заң шығарушы компьютерлік техниканың, оның желілері мен жүйелерін жою, шектеу немесе көшіру, бұзумен аяқталған заңсыз қол сұғушылық жоғары айтылған объектілерге қолы жетімді адамдармен жасалса заңмен жазаланады. Ал бұл болса, осындай құқықтық шара қолдану тәжірибесі қолданыстағы заңнамаға сәйкес еместігін және толық көлемде іске аспайтынын көрсетеді.

Әдебиеттер

- 1 Гостев И.М. Информационное право. Вопросы законодательного регулирования //Технологии и средства связи. – 1997. – № 3. – С. 98-100.
- 2 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V: [Электронный ресурс] – 2015 – URL: <http://online.zakon.kz/> (дата обращения 28.08.2015).
- 3 Комиссаров В.С. Преступления в сфере компьютерной информации: понятие и ответственность //Юридический мир. – 1998. – № 2. – С. 9-19.
- 4 Крылов В. Информационные преступления – новый криминалистический объект // Российская юстиция. – 1997. – № 4 – С. 22 – 29.
- 5 Омарова А.Б. Гражданско-правовые проблемы института коммерческой тайны в Республике Казахстан. – Алматы: «Қазақ университеті», 2003. – 154 с.

References

- 1 Gostev I.M. Informacionnoe pravo. Voprosy zakonodatelnogo regulirovaniya //Tehnologii i sredstva svyazi. – 1997. – № 3. – S. 98-100.
- 2 Ugolovnyy kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V: [Elektronnyy resurs] – 2015 – URL: <http://online.zakon.kz/> (data obrascheniya 28.08.2015).
- 3 Komissarov V.S. Prestupleniya v sfere kompyuternoy informacii: ponyatie i otvetstvennost //Yuridicheskiy mir. – 1998. – № 2. – S. 9-19.
- 4 Krylov V. Informacionnye prestupleniya – novyy kriminalisticheskiy obekt // Rossiyskaya yusticiya. – 1997. – № 4 – S. 22 – 29.
- 5 Omarova A.B. Grazhdansko-pravovye problemy instituta kommercheskoy tayny v Respublike Kazahstan. – Almaty: «Қазақ университеті», 2003. – 154 s.

Нурмағанбет Е.Т.

Актуальные проблемы обеспечения гарантий прав и законных интересов иностранных граждан в уголовном процессе

В данной статье рассматривается гарантия соблюдения права на защиту при расследовании уголовных дел и их проблемы решения. Одной из разновидностей таких гарантий является порядок обязательного назначения защитника подозреваемого или обвиняемого. Случаи обязательного назначения защитника строго определены в законодательстве.

Ключевые слова: иностранные граждане, права и свобода, уголовный процесс, предварительная расследования.

Nurmaganbet E.T.

Legal and scientific bases of providing guarantees of the rights and legitimate interests of foreign citizens in criminal trial

In given to article the guarantee of observance of the right for protection at investigation of criminal cases and their problems of the decision is considered. One of kinds of such guarantees is the order of obligatory appointment of the defender of the suspect or accused. Cases of obligatory appointment of the defender are strictly defined in the legislation.

Key words: foreign citizens, rights and freedom, criminal trial, preliminary investigation.

Нұрмағанбет Е.Т.

Қылмыстық іс бойынша шетел азаматтарының құқықтары мен заңи мүдделерінің кепілдігін қамтамасыз етудің өзекті мәселелері

Берілген мақалада шетел азаматтарына қатысты қылмыстық іс жүргізу барысында қорғану құқығын қамтамасыз ету мәселелеріне арналған. Сонымен қатар бұл мәселені шешу барысында тосқауыл болатын келеңсіз оқиғаларды жою және де олқылық заңдылықтарды алдын алу мәселелері қарастырылып, оны шешу жолдарына ұсыныстары жазылды.

Түйін сөздер: шет ел азаматтары, құқық және бостандық, қылмыстық іс жүргізу, алдын ала тергеу.

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРО-
БЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ГАРАНТИЙ ПРАВ И ЗА-
КОННЫХ ИНТЕРЕСОВ
ИНОСТРАННЫХ ГРАЖ-
ДАН В УГОЛОВНОМ
ПРОЦЕССЕ**

Проблема проведения исследования по вопросам гарантий прав и законных интересов иностранных граждан за последние годы стала особо актуальной. Реализация экономических, политических, культурных и иных контактов со странами как дальнего, так и ближнего зарубежья влечет постоянный рост числа иностранных граждан, посещающих нашу страну с целью осуществления дипломатических функций, деловых связей, выполнения договорных работ, учебы и стажировки, туризма.

Вместе с тем особую остроту приобрела проблема беженцев и вынужденных переселенцев. Они составляют категорию иностранных граждан, получающих в РК убежище.

К числу новых тенденций, приводящих к увеличению населения России; относится незаконная миграция. Бесконтрольный поток мигрантов из числа иностранных граждан, нелегально въезжающих в Россию, используя каналы туризма, транзитного проезда, безвизового въезда по служебным и частным делам, а также с прямым нарушением правил въезда, представляют серьезную угрозу.

Одним из основополагающих начал отечественного уголовного процесса является обеспечение права на защиту, которое подозреваемые и обвиняемые могут осуществлять как лично, так и с помощью защитника (ч.1ст.26 УПК РК1). Согласно ст. 70 УПК РК защита возложена на – «лицо, осуществляющее в законном порядке защиту прав и интересов подозреваемых и обвиняемых, и оказывающее им юридическую помощь». Согласно ч.2 ст. 70 УПК РК в качестве защитников допускаются адвокат, супруг (супруга), близкие родственники или законные представители обвиняемого, представители профсоюзов и других общественных объединений по делам членов этих объединений [1].

В случаях подозрения или обвинения иностранного гражданина следует учитывать также и особенность в понимании юридических норм, например, когда признание вины может освобождать от наказания, что закреплено в законодательстве Америки. В этой связи защитник должен донести до подза-

щитного иностранного гражданина смысл законодательных норм и правовые последствия совершаемых действий. Более того, Актуальные проблемы уголовно-процессуального законодательства и практика его применения участвующих в деле иностранных защитник должен и для себя уяснить законодательство государства, на территории которого ведётся производство по делу.

При защите иностранного гражданина, заподозренного или обвиненного в совершении преступления, следует учитывать и особенности государства, из которого прибыл иностранец. Характерные отличительные черты характера в зависимости от места постоянного проживания накладывают отпечаток на схему построения отношений с таким подзащитным. Допустим, для иностранной женщины, прибывшей из мусульманского государства и которой требуется защита её интересов в уголовном судопроизводстве, нет смысла назначать в качестве защитника мужчину. Во многих мусульманских странах и семьях женщине запрещено общаться с посторонними мужчинами. На данном примере ярко демонстрируются особенности осуществления защиты иностранных граждан в зависимости от их национальности, места постоянного проживания, гражданства и др.

Органам предварительного следствия и коллегиям адвокатов для участия в производстве по рассматриваемой категории уголовных дел необходимо привлекать таких адвокатов, которые имеют опыт участия в качестве защитника иностранного гражданина.

Одной из разновидностей таких гарантий является порядок обязательного назначения защитника подозреваемого или обвиняемого. Случаи обязательного назначения защитника строго определены в законодательстве (ст. 71 УПК РК).

Принадлежность человека к подданству определенного государства свидетельствует о том, что он является носителем культуры этого государства, соблюдает традиции и обычаи своего народа, является представителем определенного менталитета. В таком случае не исключена ситуация, когда процессуальные нормы не смогут быть восприняты адекватно иностранным подозреваемым или обвиняемым. В качестве приме-

ра можно привести проведение освидетельствования, сопряженного с обнажением тела. Если процессуальные инструменты гарантируют соблюдение чести и достоинства, то сознание представителя мусульманского государства не сможет допустить обнажения при постороннем человеке [2].

Именно в таких случаях участия иностранного гражданина возникает необходимость в разъяснении юридических норм и всех процессуальных гарантий, которыми обеспечивается статус подозреваемого, обвиняемого. Если иностранное лицо, подозреваемое в совершении преступления, не владеет языком уголовного судопроизводства, то такая помощь оказывается назначенным в обязательном порядке защитником. А когда такое лицо владеет языком уголовного судопроизводства, юридическая помощь (консультация) должна быть оказана органом, ведущим уголовный процесс. Другая сторона представленной ситуации видится в том, что у большинства подозреваемых и обвиняемых складывается негативное отношение к органу и лицу, ведущему уголовный процесс. При таком отношении разъяснение сущности и смысла процессуальных норм могут быть восприняты как уговоры или в каком-либо другом смысле.

Выходом из такой ситуации может послужить назначение защитника для участия в производстве по уголовному делу, где в совершении преступления подозревается Материалы международной научно-теоретической конференции иностранных граждан. Да и в целом подозрение или обвинение иностранного гражданина в совершении преступления влечёт большое количество процессуальных и тактических особенностей. Думается, что участие в производстве по такому делу защитника снимет множество затруднений и значительно облегчат деятельность органа уголовного преследования по расследованию совершенного преступления. Тем более защитник признается субъектом уголовно-процессуального доказывания 2, что отмечено и в полномочиях защитника (ч. 2 ст. 74 УПК РК).

Таким образом, предлагается дополнить пункт 4 части 1 статьи 71 УПК РК словами: «или является иностранным гражданином».

Литература

- 1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 1.01.98г. (по состоянию на 1 января 2008г.)//Справочная правовая система Юрист.
- 2 Тыныбеков С. Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан. – Алматы: Данекер, 2004. – 343 с.

References

- 1 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 1.01.98g. (po sostojaniju na 1 janvarja 2008g.) //Spravochnaja pravovaja sistema Jurist.
- 2 Tynybekov S. Advokatupa i advokatskaja dejatel'nost' v Respublike Kazahstan. – Almaty: Danekep, 2004. – 343 s.

Шопабаев Б.А.

**Идентификационные и
диагностические исследования
в судебно-технической
экспертизе документов**

В статье приведен анализ исследований проводимых при судебно-технической экспертизе документов. Это отрасль экспертного знания, основанная на данных криминалистики, а также естественных и технических наук. Предметом судебно-технической экспертизы документов являются обстоятельства дела, связанные с установлением способа изготовления документа; факта и способа изменения содержания документа; содержания слабовидимых и невидимых записей; первоначального вида документа; времени изготовления документа; орудий, средств, принадлежностей и материалов, применявшихся для изготовления либо внесения изменений в содержание документа, а также исполнителя документа.

Ключевые слова: судебно-техническая экспертиза документов, экспертиза документов, документы, реквизиты документов, материалы документов, диагностические задачи, идентификационные задачи, технико-криминалистические исследования.

Shopabaev B.A.

**Identification and diagnostic
research in the forensic technical
examination of documents**

The analysis of the researches conducted at judicial technical expertise of documents is provided in article. It is the branch of expert knowledge based on data of criminalistics, and also natural and technical science. A subject of judicial technical expertise of documents are the facts of the case connected with establishment of a way of production of the document; fact and way of change of contents of the document; contents invisible records; original form of the document; time of production of the document; the tools, means, accessories and materials applied to production or modification of contents of the document, and also the performer of the document.

Key words: forensic technical examination of documents, examination of documents, documents, details of the documents, materials, instruments, diagnostic tasks, problem identification, technical and forensic research.

Шопабаев Б.Ә.

**Сот-техникалық сараптама
құжаттарда сәйкестендіру
және диагностикалық зерттеу**

Бұл мақала құжаттардың сот-техникалық сараптамалар жүргізілгенің зерттеу мен талдауды ұсынады. Бұл салалық сараптама деректер сот сараптамасы, және табиғи және техникалық ғылымдар бойынша құрылған. Техникалық құжаттарды сот сараптамасының нысанасына өндірістік құжаттарға байланысты әдісін белгілеу мән-жайлар болып табылады; факт және технологиялық құжаттың мазмұнын өзгертеді; нашар көретін және жазбалардың көрінбейтін мазмұны; құжаттың түпнұсқа нысаны; құжаттың өндіру уақыты; аспаптар, құралдар, жабдықтар және құжаттың мазмұнына кез келген өзгерістер мен толықтырулар енгізу өндіру, сондай-ақ құжаттың орындаушысы үшін пайдаланылатын материалдар.

Түйін сөздер: құжаттарды сот -техникалық сараптамасы, құжаттарды сараптама, құжаттар, құжаттардың деректемелері, материалдық құжаттар, диагностикалық міндеттері, проблемасы сәйкестендіру, техникалық және сот зерттеу.

**ИДЕНТИФИКАЦИ-
ОННЫЕ И ДИА-
ГНОСТИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В
СУДЕБНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ
ЭКСПЕРТИЗЕ
ДОКУМЕНТОВ**

В учебниках по криминалистике и судебной экспертизе дается следующее понятие судебно-технической экспертизы: «Техническая экспертиза документов является традиционной криминалистической экспертизой, проводимой в целях установления фактов, связанных с изготовлением документов и их использованием» [1]. Учитывая то, что класс криминалистических экспертиз является стариннейшим институтом, на сегодняшний день проведение данного вида экспертизы документов не менее актуально. Данное положение можно объяснить тем, что разного рода соглашения закрепляются письменными документами, которые оказываются источником возникновения обязательств и подделка документов приводит к открытию спорных ситуаций, которые решаются путем назначения криминалистической экспертизы документов.

Законодательство устанавливает четкое понятие судебно-технической экспертизы. Так, в Инструкции от 24 мая 2011 года № 193 «Инструкция по организации производства судебных экспертиз в Центре судебной экспертизы

Министерства юстиции Республики Казахстан» (далее – Инструкция) дается следующее понятие: «судебно-техническая экспертиза документов – это отрасль экспертного знания, основанная на данных криминалистики, а также естественных и технических наук» [2].

Анализируя зарубежную и отечественную литературу можно выявить, что предметом судебно-технической экспертизы документов являются значимые для дела фактические данные, которые связаны с использованием документов и устанавливаются законодательством путем применения специальных знаний в области технико-криминалистического исследования документов.

Прибегая к вышеназванной Инструкции можно узнать, что же является предметом судебно-технической экспертизы на законодательном уровне. Предметом судебно-технической экспертизы документов являются обстоятельства дела, связанные с установлением:

- 1) способа изготовления документа;

2) факта и способа изменения содержания документа;

3) содержания слабовидимых и невидимых записей;

4) первоначального вида документа;

5) времени изготовления документа;

6) орудий, средств, принадлежностей и материалов, применявшихся для изготовления либо внесения изменений в содержание документа, а также исполнителя документа [2].

При рассмотрении любой категории дел может встать вопрос о необходимости проведения судебно-технической экспертизы документов, для установления фактических обстоятельств дела. Например, такая ситуация может возникнуть при рассмотрении споров о взыскании убытков, которые возникли вследствие ненадлежащего исполнения обязательств стороной в договоре (в случае возражения стороны об отсутствии волеизъявления на заключение договора и отрицания факта принадлежности ему штампа или печати может быть проведена идентификация штампа или печати по оттиску).

Объектами судебно-технической экспертизы документов является широкий круг материальных носителей информации, к которому относятся: документы (их материалы и реквизиты); технические средства, используемые для их изготовления либо внесения изменений; вещества, используемые для изготовления документов либо внесения в них изменений [2].

Задачами судебно-технической экспертизы документов являются:

- установление факта изменения содержания документов и способов, которыми это изменение произведено;

- восстановление невидимых (зачеркнутых, подчищенных и вытравленных, угасших, залитых, вдавленных) записей;

- установление последовательности нанесения записей и относительного времени изготовления документа и его частей;

- определение способа изготовления бланков документов, печатей, штампов, печатных форм;

- определение профессиональных навыков исполнителя машинописных текстов, изготовителя печатных форм;

- идентификация предметов, материалов и вспомогательных средств, применявшихся для изготовления документов и отдельных его реквизитов (например, удостоверительные печат-

ные формы – печати, штампы; средства оргтехники – пишущие машины, кассовые аппараты, факсимильные аппараты, копировально-множительная и компьютерная техника; орудия письма шариковые ручки, карандаши) [2].

Для того, что определить какие исследования проводится при экспертизе документов в отдельных видах проводимых исследований необходимо определить какие задачи решаются при техническом исследовании документов.

Технико-криминалистическое исследование документов является самостоятельной отраслью криминалистической техники, сложившейся на основе разработки теоретических положений и специальных методов, заимствованных из естественных и технических наук, с целью установления фактов, связанных с технической стороной изготовления документов в целом или отдельных его фрагментов, отождествления материалов документов и средств их изготовления [3].

При проведении экспертизы документов решаются диагностические, идентификационные и классификационные задачи.

Диагностическими задачами являются следующие:

- установление способа изготовления документа;

- установление времени изготовления документа или отдельные его частей;

- установление факта и способа внесения изменений в документ;

- выявление первоначального содержания документа [3].

Идентификационные задачи:

- установление принадлежности частей одному документу;

- идентификация технических средств, используемых для изготовления документов или внесения в них изменений;

- идентификация изделий и материалов, используемых для изготовления документов либо внесения в них изменений;

- идентификация лица, отпечатавшего машинописный документ [3].

Классификационные задачи – установление факта принадлежности конкретного объекта к определенной группе в соответствии с существующей классификацией (например, решая классификационную задачу при исследовании машинописного текста, эксперт уста-

навливает класс, вид, тип и марку пишущей машины) [3].

При исследовании одного и того же документа либо его фрагмента в одно время могут ставиться и осуществляться решения диагностические, идентификационные и классификационные задачи.

В современном обществе выделяются два основных вида технико-криминалистических исследований документов проводимых при экспертизе – исследование реквизитов документов и исследование материалов документов.

Судебно-техническая экспертиза документов производится в целях установления способа изготовления и подделки документа, и использованных для этого технических средств, восстановления содержания поврежденных документов, исследования материалов документов. Судебно-техническая экспертиза в зависимости от объектов исследования и разрешаемых задач подразделяется на следующие виды: исследование реквизитов документов, оттисков печатных форм и материалов документов [4].

Экспертиза реквизитов документов проводится с целью: определения способа и давности изготовления документа или его фрагмента; установления факта и способа изменения его содержания; выявления слабо видимых и невидимых записей. При этом решаются вопросы диагностического характера, позволяющие устанавливать способ изготовления документа, использованные для этого технические средства. Решение вопросов идентификационного характера позволяет отождествить конкретные технические средства, использованные для изготовления документов, и выявить исполнителя машинописного текста [4].

Судебно-техническая экспертиза материалов документов производится в целях исследования материалов письма (карандашей, паст, шариковых ручек, чернил, фломастеров, штемпельных и типографских красок, копировальных бумаг, лент для пишущих машинок и матричных принтеров, тонеров и др.), бумаги и картона, клеящих веществ, защитных покрытий, лаков и др. В ходе этой экспертизы определяются групповая принадлежность и источник происхождения материалов документов [4].

В целях определения конкретных задач решаемых экспертизой реквизитов документов и

материалов документов установим понятие данных определений и их сущность.

Реквизиты документов – это обобщенное название печатных текстов, графических изображений, записей, подписей, оттисков печатей, штампов, других удостоверительных знаков. Реквизиты по механизму их отображения на документах делятся на следующие группы:

- рукописные реквизиты (тексты, короткие записи, подписи);
- отпечатанные реквизиты (оттиски печатей и штампов, машинописные тексты, тексты, выполненные на принтерах, кассовых и иных знакопечатающих аппаратах, отображения компостеров, перфораторов и др.);
- наклеенные реквизиты (фотоснимки, марки, ярлыки) [5].

При экспертизе реквизитов документов осуществляется решение диагностических и идентификационных задач.

Так, при диагностическом исследовании необходимо установить следующие решения:

- установление способа выполнения реквизитов документа;
- определение времени выполнения реквизитов документа;
- установление факта и способа изменения реквизитов документа;
- выявление слабо видимых и невидимых реквизитов документа [5].

Идентификационными же вопросами являются:

- идентификация технических средств, применяемых для выполнения реквизитов документа;
- идентификация лица, отпечатавшего машинописный документ [5].

Следующими рассматриваемым вопросом будет техническая экспертиза материалов документов.

Техническая экспертиза материалов документов предусматривает исследование материалов письма, материалов основы документа (бумага, картон), вспомогательных материалов, травящих (смывающих) веществ. Объектами экспертизы материалов письма являются материалы письма в штрихах, в емкостях (ампулах, картриджах, флаконах, тубиках, штемпельных подушках), в покровных слоях копировальной бумаги и лент для знакопечатающих устройств, в различных загрязнениях на предметах, пред-

положительно оставленных материалами письма[4].

Время технико-криминалистического исследования материалов документа, проводимого судебно-технической экспертизой документов решаются также идентификационные и диагностические задачи.

Задачами экспертизы материалов письма являются:

- установление рода (вида), потребительского назначения материала письма (в штрихах, ёмкости);
- установление вида технического средства по штрихам;
- установление принадлежности материалов письма стандартной или нестандартной продукции;
- установление принадлежности материалов письма продукции отечественного или зарубежного производства;
- установление принадлежности материала письма в штрихах конкретной записи единой массе, выделенной по специфике изготовления, хранения и использования;
- установление принадлежности материала письма в штрихах конкретной ёмкости (ампуле, флакону);
- идентификация индивидуально выделенного объёма материала письма;
- установление факта агрессивного воздействия (термического, химического) на материалы письма в штрихах;
- установление возраста штрихов рукописных записей, оттисков печатных форм;
- установление потребительского назначения окрашенного вещества неизвестной природы (пятна, наслоения на предметах, в ёмкостях) [5].

Существует немалое количество экспертиз проводимых при исследовании документов, но в данной работе предусмотрены и анализированы те экспертизы, которые актуальны на сегодняшний день и имеют весомое значение при

рассмотрении множества категорий дел. На сегодняшний день судебная экспертиза является неотъемлемой частью при расследовании и рассмотрении в судебном порядке дел. Судебно-техническая экспертиза документов зачастую проводится при рассмотрении гражданских и уголовных дел. Важнейшей частью, если можно назвать ее таковой, в судебной экспертизе документов представляются идентификационные и диагностические исследования документов. В этой связи необходимо уделять большое внимание данной части экспертизы документов. Хотя данный вид экспертизы является старейшим и в отношении ее существует огромное количество учёных пособий и материалов, помогающим решить возникающие трудности, многие эксперты сталкиваются с встающими перед ними преградами, для преодоления которых необходимо осуществить еще немалые исследования и усовершенствовать институт судебной экспертизы документов на законодательном уровне, а также наряду с этим должно уделяться большое внимание повышению профессионального уровня экспертов по всем направлениям судебно-экспертных исследований, в том числе судебно-технической экспертизы документов. На мой взгляд, трудности возникающие при проведении судебной экспертизы не так значительны и поддаются решению и для повышения уровня законодательства о судебной экспертизе, а также работы судебных центров экспертизы, в том числе их работников проводятся многочисленные мероприятия, осуществляется совершенствование всей системы судебно-экспертного исследования. Судебно-экспертная деятельность на современном этапе направлена на реализацию задач, вытекающих из Посланий Президента Н. Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» и «Нұрлыжол – Путь в будущее» и на данный момент мы находимся на пути к успеху!

Литература

- 1 http://sud-exp.ru/tech_exp_doc.html
- 2 Инструкция от 24 мая 2011 года № 193 «Инструкция по организации производства судебных экспертиз в Центре судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан»
- 3 КРИМИНАЛИСТИКА. Под редакцией доктора юридических наук, профессора Н.П. Яблокова// Издание второе, переработанное и дополненное, – М.: ЮРИСТЪ, 2001. – 860 с.
- 4 http://kodeks-advocate.kz/ru/503-cudebno_tehnicheskaja_ekspertiza_dokumentov/pg/1.html

5 Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА) М., 2000. – 990 с.

References

- 1 http://sud-exp.ru/tech_exp_doc.html
- 2 Инструкция от 24 мая 2011 года № 193 «Инструкция по организации производства судебных экспертиз в Центре судебных экспертиз Министерства юстиции Республики Казахстан»
- 3 КРИМИНАЛИСТИКА. Под редакцией докторов юридических наук, профессора Н.П. Жаблокova // Издание второе, переработанное и дополненное, – М.: ЮРИСТ'', 2001. – 860 с.
- 4 http://kodeks-advocate.kz/ru/503-cudebno_tehnicheskaja_ekspertiza_dokumentov/pg/1.html
- 5 Авер'янова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА) М., 2000. – 990 с.

Сатыбалдинов Д.Д.

**Основополагающие методы
и приемы исследовательской
фотографии**

В данной статье автор рассматривает основополагающие методы и приемы исследовательской фотографии. Применение фотографии в расследовании преступлений позволяет существенно расширить возможности следователя, так как с ее помощью можно «остановить» объект, изучить динамический процесс на различных стадиях его развития, зафиксировать объект, невидимый глазу. Автор рассматривает роль фотографии в предупреждении преступлений. В зависимости от того, служат ли методы фотосъемки для запечатления признаков предметов, доступных восприятию невооруженным глазом, или они позволяют выявить невидимые признаки объекта, их делят на запечатлевающие исследовательские.

Ключевые слова: фотосъемка, фотография, фиксация, методы.

Satybaldinov D.D.

**Fundamental methods
and receptions of the research
photo**

In this article the author considers fundamental methods and receptions of the research photo. Application of the photo in investigation of crimes allows to expand significantly possibilities of the investigator as with her help it is possible "to stop" an object, to study dynamic process at various stages of his development, to record the object invisible to an eye. It is difficult to overestimate a photo role in the prevention of crimes. Depending on whether the methods of photographing serve to capture the signs of objects that are accessible to the naked eye, or they allow us to reveal the invisible attributes of the object, they are divided into capturing and exploratory.

Key words: photo, photographing, fixing, methods.

Сатыбалдинов Д.Д.

**Зерттеу фотосуреттерінің
негізгі әдістері мен тәсілдері**

Бұл мақалада автор арқылы сот фотографиясының негізгі әдістері мен тәсілдерін зерттелген. Соттық зерттеу фотосуреттерді қолдану арқылы қылмыстарды тергеуге және ашуға мүмкіндік береді. Соттық зерттеу көмегімен объектілерді зерделеп, динамикалық процестің жетілдіру және оны түсіндірудің объектісі қарастырылған. Сонымен қатар суреттерді түсірудің тәсілдері күрделі жағдайларда қылмысты ашуға және саралауға көмектеседі. Олардың көзге көрінбейтін объектінің белгілерін анықтауға фотосуретке түсіру әдістерінің қолжетімді нысандарының ерекшеліктерін зерттеген.

Түйін сөздер: суретке түсіру, фотография, бекіту, әдістер.

ОСНОВОПОЛАГАЮЩИЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ФОТОГРАФИИ

Криминалистическая фотография – это отрасль криминалистической техники, представляющая собой систему научных положений и основанных на них методов, приёмов и видов фотосъёмки, используемых при раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений.

Под методом криминалистической фотографии понимают совокупность правил и рекомендаций по выбору фотографических средств и способов их применения в зависимости от цели съёмки и характера снимаемого объекта.

В зависимости от того, служат ли методы фотосъёмки для запечатления признаков предметов, доступных восприятию невооружённым глазом, или они позволяют выявить невидимые признаки объекта, их делят на запечатлевающие и исследовательские.

К первым относятся панорамная, измерительная, стереоскопическая, макросъёмка, репродукционная и опознавательная съёмки;

Ко вторым – методы изменяющие контраст (цветоделение, контратипирование, сложение изображений, диффузно-копировальный метод, химическое усиление), микросъёмка, съёмка при особых условиях освещения (в проходящем свете, бесцветная, в косопадающем свете, съёмка с поляризационными фильтрами), съёмка в невидимых лучах спектра (инфракрасных, ультрафиолетовых, рентгеновских, гамма – и бета-лучах, электрография и так далее).

Методы запечатлевающей фотографии:

1) Панорамная съёмка. Если не удаётся запечатлеть объект на одном кадре, так нельзя отойти от него на достаточное расстояние или нежелательно получать снимок со значительным уменьшением, то проводят панорамную съёмку. Она представляет собой последовательное фотографирование объекта на нескольких отдельных взаимосвязанных кадрах, соединённых потом в общий снимок – панораму. Панорамная съёмка в свою очередь бывает круговой и линейной[1].

При круговой панораме фотографируются объекты с одной точки, поворачивая фотоаппарат так, чтобы последующий

кадр перекрывал 10 – 15% площади предыдущего. Снимков делают столько, чтобы запечатлеть весь фотографируемый объект.

При линейной панораме объект фотографируется также по частям, но аппарат последовательно располагается на несколько параллельно расположенных объекту точках съёмки.

Панорама может быть горизонтальной или вертикальной линейной. В качестве примера первой можно привести фотографирование места автодорожного происшествия. Вертикальное линейное панорамирование может быть применено при фотографировании повешенного трупа.

2) Измерительная съёмка. При производстве следственных действий зачастую необходимо иметь снимки различных объектов, по которым можно судить об их размерах и величине расстояний между ними.

Различают приёмы масштабной и метрической съёмки.

Масштабная съёмка. Сущность её заключается в том, что предмет фотографируется с расположенным рядом с ним масштабом – линейкой с сантиметровым или миллиметровым делением. Фотографируемая плоскость предмета во время съёмки должна совпадать с плоскостью расположения измерительной шкалы. Масштабная съёмка обычно применяется в качестве детальной для фотографирования плоских следов и других объектов небольшого размера (следы обуви, следы скольжения на двери от орудия взлома и т.д.). При съёмке объёмных предметов масштаб размещается рядом на небольшой подставке, чтобы шкала линейки находилась в плоскости фотографируемой поверхности предмета.

Метрическая фотосъёмка. Применяется она в тех случаях, когда необходимо получить снимки, позволяющие определить по ним размеры зафиксированных предметов и величину расстояний между ними. Метрическая съёмка применяется для изготовления обзорных и узловых фотоснимков. Чаще всего это способ применяется при расследовании убийств, автодорожных происшествий, несчастных случаев на производстве и тому подобного.

Имеется несколько способов метрической съёмки. Наиболее простой – с глубинным масштабом. Глубинный масштаб представляет собой бумажную ленту с делениями в единицах главного фокусного расстояния объектива фотоаппарата, применяемого при съёмке. Глубинный

масштаб укладывается на пол в направлении от фотоаппарата параллельно оптической оси объектива. Начало ленты должно быть расположено строго под объективом. Можно также осуществлять метрическую с квадратным масштабом или путём впечатывания в снимок заранее изготовленной метрической сетки.

3) Стереоскопическая съёмка. Она заключается в изготовлении стереопары, т.е. двух снимков одного и того же объекта, запечатлённого с двух точек, соответствующих расположению правого и левого глаза. Восприятие таких снимков соответствует бинокулярному зрению, в процессе которого ощущение объёма обеспечивается тем, что правый и левый глаз видят предметы с разных точек[2].

В работе следствия стереосъёмка при запечатлении места происшествия применяется, если обстановка его представляет собой сложное нагромождение большого количества предметов. Рекомендуется также делать стереоснимки места происшествий, обстановка которых быстро должна быть изменена (например, место столкновения транспортных средств).

4) Макросъёмка. Макросъёмкой принято называть фотографирование мелких объектов в натуральную величину или с непосредственным увеличением без использования микроскопа. Макросъёмка применяется, если нужно зафиксировать выявленные на месте происшествия какие-то небольшие по размеру следы или другие объекты (например, следы от орудий взлома, оставленные преступником мелкие предметы).

Макросъёмка производится с помощью различной фотоаппаратуры. Чаще всего для этой цели используются специальные установки типа «ФМН-2», «УЛАРУС-2», «МСК-1» и др. На месте происшествия макросъёмка обычно осуществляется с помощью зеркальных фотоаппаратов типа «Зенит» с удлинительными кольцами, позволяющие получить масштаб изображения до 1:1. Макросъёмка может быть произведена и с помощью специальной приставки к фотоаппарату «Зенит». Состоит она из двух кронштейнов, между которыми закреплён мех. К переднему кронштейну крепится объектив, а к заднему – корпус фотоаппарата. Если фотоаппарат «Зенит» снабжён объективом «Индустар-50», то с помощью приставки макрофотографирование можно достичь трёхкратного увеличения. Объективы «Гелеос-44» и «Мир-1» позволяет полу-

чить увеличение соответственно до 2,64 и 4,2 крат.

5) Репродукционная фотосъёмка. В работе правоохранительных органов очень часто делать фотокопии различных документов, схем, чертежей, дактилоскопических карт и тому подобно-го. Такая фотосъёмка называется репродукционной. Используются для неё обычные зеркальные фотоаппараты типа «Зенит» с кольцами или без них, а так же специальные репродукционные установки типа «С-64 Ель», «РУ-2», «Беларусь СБ-1», «УЛАРУС-2», «РУБИН» и др.

6) Оpoznательная съёмка. Применяется для последующего опознания, розыска уголовной регистрации преступников, а также для опознания трупов. При этом способе съёмка обычно изготавливаются два фотоснимка: в фас и правый профиль. Перед съёмкой головной убор и очки фотографируемого снимаются, прикрытые волосами уши обнажаются. Если на левой половине лица имеются какие-то особые приметы, то делается снимок и в левый профиль. Если снимки хотя использовать для опознания личности фотографируемого свидетеля, то кроме съёмки в фас и правый профиль целесообразно сделать снимки в $\frac{3}{4}$ поворота и во весь рост. Фотографируемый в этом случае одевается так, как он был одет в момент совершения преступления или как он обычно одевается. Масштаб опознавательных снимков-1:7.

Оpoznательная фотосъёмка трупов проводится по тем же правилам, что и съёмка живых лиц. Если лицо трупа сильно обезображено, испачкано, то проводят так называемый «туалет»: тампонируют и зашивают раны, подкрашивают губы, поправляют причёску, обмывают и припудривают лицо. Всё это осуществляется врачом или под его присмотром. Труп фотографируется в той же одежде, в которой был обнаружен. Если же он найден без одежды, то (во избежание ошибок при опознании) одевать его не следует. В этом случае тело трупа прикрывают куском ткани. Если условие не позволяет придать трупу сидячее положение, то он фотографируется в лежачем. Труп укладывается на стол лицом вверх и фотографируется в фас, профиль (левый и правый), а также в три четверти поворота лица[3].

Методы исследовательской фотографии: методы исследовательской фотографии применяются в основном при производстве криминали-

стических экспертиз. С их помощью выявляются невидимые, усиливаются слабонаблюдаемые детали объектов, а также фиксируются признаки, используемые при сравнительном исследовании различных объектов.

Существует большое количество методов исследовательской фотографии.

Фотографические методы изменения контрастности широко используются при изучении документов и других объектов. Усиление яркостного контраста с целью выявления детали достигается путём применения различных методов контрастирующей съёмки (подбор соответствующего освещения, применение высококонтрастных фотоматериалов, использование специальных проявителей, дополнительной обработки негативов и т.п.). Усиление цветового контраста с целью выявления различных деталей объекта достигается путём применения светофильтров, подбора соответствующего освещения светочувствительного фотоматериала. Инфракрасные лучи имеют большую длину, чем красные, и не воспринимаются человеческим глазом. Это тепловые лучи. Их излучает всякое нагретое тело. Они по-иному отражаются и поглощаются различными объектами, чем видимые. Для этих лучей прозрачны анилиновые красители, кровь, многие сорта чернил. Поэтому, сфотографировав, например, снимок, залитый чернилами, мы можем увидеть, что на нём было изображено. Непрозрачны для этих лучей сажа, чёрная тушь, графитный карандаш. Для фотосъёмки в инфракрасных лучах может быть использована обычная фотоаппаратура, но фотопластины и плёнки применяются при этом, специальные, типа «Инфра». Длина волны ультрафиолетовых лучей короче, чем у фиолетовых, и они не воспринимаются человеческим глазом. С их помощью можно прочесть вытравленный текст, обнаружить следы различных веществ (кровь, сперма и т.д.). Источники этих лучей являются обычно ртутно-кварцевые лампы, перед которыми ставится светофильтр УФС. Ультрафиолетовые лучи вызывают люминесценцию многих веществ.

Кроме перечисленных методов фотосъёмки, используется также фотографирование в рентгеновских лучах, бета-лучах и гамма-лучах для просвечивания непрозрачных объектов; электрофотографирование; диффузно-копировальный метод и др.

Приёмы съёмки – совокупность правил и рекомендаций, направленных на решение информационных и оперативно тактических задач использования фотографии: каким образом и что именно, в какой последовательности следует фотографировать, что должно быть запечатлено на снимках. В зависимости от решения этих задач выбирают точки съёмки, её направление, ракурс, дистанцию. Например, панорамирование может быть осуществлено линейным или круговыми приёмами. Измерительная съёмка проводится масштабными или метрическими приёмами.

Виды съёмки – это совокупность методов и приёмов съёмки применительно к особенностям фотографируемых криминалистических объектов. Различают следующие виды съёмки: фотосъёмка места происшествия (приёмы её проведения – ориентирующая, обзорная, узловая и детальная съёмка); фотосъёмка следов и предметов; фотосъёмка следов орудий взлома; фотосъёмка следов ног и транспортных средств; фотосъёмка следов рук; фотосъёмка трупа; фотосъёмка при производстве следственных действий (проведение следственного эксперимента, проверка и уточнение показаний на месте, предъявление для опознания, обыска).

По сфере применения криминалистическую фотографию делят условно на три части:

- оперативно-розыскную;
- судебно-следственную;
- судебно-экспертную.

Ориентирующая съёмка должна запечатлеть место происшествия на фоне окружающей среды. На ориентирующем снимке должны быть зафиксированы внешние по отношению к месту происшествия предметы, которые дают возможность уяснить положение данного места среди окружающих его объектов. Часто для получения ориентирующего снимка используется панорамная съёмка.

Обзорный снимок запечатлеывает общий вид самого места происшествия. Такой снимок должен охватывать всю территорию места происшествия, воспроизводить обстановку таким образом, чтобы изображение фиксировало главное, существенное в ней и чтобы на снимке были запечатлены важнейшие элементы обстановки места происшествия. Съёмка обычно производится с разных сторон, чтобы полнее запечатлеть предметы и следы на месте происшествия и их взаимное расположение. Около следов и дру-

гих вещественных доказательств устанавливаются цифровые указатели. Съёмка осуществляется до установки этих указателей и после неё. В тесных помещениях съёмку производят путём панорамирования или с помощью широкоугольного объектива.

Узловой снимок – это снимок крупным планом участка места происшествия, имеющего наиболее важное значение. Направление съёмки должно обеспечивать привязку объектов к определённому месту обстановки. На одном месте происшествия может быть сделано несколько узловых снимков.

На детальном снимке фиксируются детали обстановки места происшествия, следы и предметы, играющих роль вещественных доказательств. Фотографирование осуществляется крупным планом с масштабной линейкой по методу масштабной съёмки.

Труп на месте происшествия запечатлевается на обзорных, узловых и детальных фотоснимках, иногда на ориентирующих.

Труп всегда следует фотографировать в том положении, в котором он находится в момент осмотра. Если труп замаскирован ветками или другими предметами, то съёмка осуществляется до и после снятия маскировки. В том случае, когда труп лежит ничком или в другой позе, при которой не видно лица, его фотографируют в той же позе. Фотосъёмка всегда производится с захватом обстановки, непосредственно окружающей труп. При этом в кадр должны войти следы и другие предметы, свидетельствующие об обстоятельствах смерти. Так, если рядом с трупом лежит нож, то необходимо, чтобы они были зафиксированы на снимке вместе с трупом. В тех случаях, когда очевидцы указывают, что поза трупа изменена, целесообразно запечатлеть не только позу трупа и окружающую обстановку на момент прибытия следователя, но и восстановить по показаниям очевидцев с помощью судебно-медицинского эксперта первоначальную позу трупа. Затем опять производится фотосъёмка, а в протоколе осмотра делается запись, на основании, чьих показаний изменилась поза. Запачканный грязью или кровью труп фотографируется до и после обмывания. Фотосъёмка замёрзшего трупа осуществляется до и после оттаивания. При фотографировании трупа обычно делают съёмку не менее чем с трёх точек: сверху и с двух боковых сторон. Не рекомендуется фо-

тографировать труп со стороны головы ног, так снимок более наглядно зафиксирует позу трупа как это приводит к перспективным искажениям. и взаиморасположение его относительно окружающих предметов. Желательно всегда осуществлять сверху, тогда

Литература

- 1 Яблоков Н.П. (ред.) Криминалистика. Учебник. 2-е изд.
- 2 <http://criminalistics-ed.ru/index.php?request=full&id=486> Криминалистическая фотосъемка
- 3 Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика

References

- 1 Jablokov N.P. (red.) Kriminalistika.Uchebnik.2-e izd.
- 2 <http://criminalistics-ed.ru/index.php?request=full&id=486> Kriminalisticheskajafotosemka
- 3 Balashov D.N., Balashov N.M., Malikov S.V. Kriminalistika

Баяндина М.О.,
Сатыбалдинов Д.Д.

**Некоторые вопросы
совершенствования этики
и морали в деятельности
адвоката**

В статье рассматриваются некоторые этические проблемы деятельности адвокатов в Республике Казахстан. Автор рассматривая моральную сторону деятельности адвоката подчеркивает важность личных качеств самого адвоката, таких как честность, компетентность и добросовестность. Рассмотрены такие проблемы как введение клиентом в заблуждение адвоката, требование клиента унижить другую сторону, чувство мести, недоверие которые могут привести адвоката к необъективным выводам и нежелательным последствиям.

Ключевые слова: адвокат, нравственность, моральные вопросы, этика адвоката, кодекс профессиональной этики адвоката, независимость, клиент, юридическая помощь.

Bayandina M.O.,
Satybaldinov D.D.

**Some issues of ethics and
morality improvement in the
activities of a lawyer**

In the article some ethical problems of the activity of lawyers in the Republic of Kazakhstan are considered. The author examining the moral side of the advocate's work emphasizes the importance of the personal qualities of the lawyer himself, such as honesty, competence and conscientiousness. Considered such problems as the client misleading the lawyer, the client's demand to humiliate the other side, a sense of revenge, mistrust that can lead the lawyer to biased conclusions and undesirable consequences.

Key words: lawyer, morality, moral issues, lawyer ethics, lawyer's professional ethics code, independence, client, legal assistance.

Баяндина М.О.,
Сатыбалдинов Д.Д.

**Адвокаттың қызметіндегі
этиканы және ғибратты
жетілдірудің кейбір мәселелері**

Мақалада Қазақстан Республикасында адвокаттардың қызметіндегі кейбір этикалық мәселелер қарастырылған. Автор адвокаттық қызметінің моральдық жағын қарастыра отырып, әр адвокаттың жеке қасиеттерге ие болу керек, атап кетсек бұл – адалдық, біліктілік және шыншылдық. Бұл жерде клиент адвокатты әдейі адастыруы, қарама қайшы тарапты қорлау туралы клиенттің талабы, кек алу ниеті, адвокатқа сенбеу сияқты себептер объективсіз тұжырымға және қатерлі салдарға әкелуге соқтырады.

Түйін сөздер: адвокат, адамгершілік, моральдық мәселелер, адвокаттың этикасы, адвокаттың кәсіби этика кодексі, тәуелсіздік, клиент, заң көмегі.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ
СОВЕРШЕНСТВОВА-
НИЯ ЭТИКИ И МОРАЛИ
В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АД-
ВОКАТА**

Каждый день адвокат сталкивается со сложными моральными проблемами, для решения которых ему приходится выстраивать своё поведение, соблюдая требования законодательства и профессиональной этики. Правовые нормы не устанавливают для адвокатов конкретных правил поведения. Однако к профессии адвоката предъявляются самые высокие требования соблюдения профессиональной этики и стандартов поведения. Соблюдение адвокатом этических норм призвано укрепить не только доверие к институту адвокатуры, но, и направлено на укрепление общего уровня морали общества. Морально-нравственная оценка адвокатской деятельности обществом имеет некоторые преимущества перед юридически закрепленными нормами в законодательстве. Деятельность адвоката сопряжено с таким важным общественным институтом как права человека. В этой связи, общественное доверие имеет большое значение для авторитета адвокатуры в целом [1, с.74].

В целях представления направлений дальнейшего развития адвокатуры необходимо определить предназначение адвокатуры, его место в правовой системе. Адвокаты являются носителями публичного интереса, выраженного в приоритетной защите прав клиентов перед личной выгодой. Р. Мюллерат выдвигает положение о том, что «при осуществлении адвокатской деятельности предполагается игнорирование адвокатом коммерческих стандартов успеха. Адвокаты имеют специфические обязанности, служат правосудию, их миссия – защищать права и интересы граждан. Задачи, выполняемые адвокатом в процессе осуществления профессиональной деятельности, требуют его абсолютной независимости и отсутствия какого-либо влияния на него извне, поддержания высоких этических стандартов (профессиональной этики), порядочности, щепетильной честности и других свойств»[2, с.75].

В этом направлении важным шагом, было принятие Кодекса профессиональной этики адвоката Республики Казахстан. Адвокаты Республики Казахстан, призванные содействовать реализации гарантированных государством и закрепленных Конституцией Республики Казахстан прав человека на судебную защиту своих прав, свобод и получение квалифицированной юридической помощи, основываясь на общепризнанных нор-

мах международного права и правилах адвокатской профессии должны соблюдать все нормы Кодекса профессиональной этики адвоката Республики Казахстан.

Тем не менее, мораль и нравственность нельзя закрепить в правовой форме и придать им юридическую силу не представляется возможным. Кодекс профессиональной этики адвоката призван поддержать не только профессиональную честь, но и способствовать развитию традиций российской (присяжной) адвокатуры. Между тем, одной нормативно-правовой базы не недостаточно для морально-нравственного регулирования адвокатской деятельности. Следует брать во внимание личные качества адвоката. Следует согласиться с мнением о том, что основными краеугольными понятиями морально-нравственного состояния адвоката являются честность, компетентность и добросовестность [3, с.31].

Если перейти к практическим проблемам этической стороны деятельности адвоката, то одна из них касается степени учета интересов клиентов адвоката. Основное предназначение профессии адвоката – оказание юридической помощи тем, кому она нужна – гражданам, организациям, органам государственной власти, общественным структурам. Адвокат должен оказывать помощь, руководствуясь интересам клиента. Однако клиенты, оплачивающие работу адвоката, могут потребовать от него неэтичных действий, например, передать от своего имени судье взятку или вызвать для опроса в суде лжесвидетеля. Данные действия являются не только неэтичными – они незаконны, и поэтому адвокат должен отказать клиенту, основывая свой отказ на принципах закона.

В другом случае клиент может потребовать от адвоката, чтобы тот унизил в суде ответчика или его защитника. Закон прямо не запрещает подобные действия, поэтому адвокат, отказывая клиенту в выполнении его требования, должен опираться на принципы профессиональной этики: принцип уважения к коллегам, принцип уважения к суду и принцип гуманности и уважения к человеческой личности.

Другая моральная проблема возникает, когда клиент лжет адвокату, по каким-либо причинам скрывает от него факты и информацию. Адвокату в данном случае рекомендуется, используя специальные приемы общения, получить у клиента информацию либо, если это не удастся, открыто выразить ему своё недоверие и объяснить, к каким отрицательным последствиям

может привести намеренное введение юриста в заблуждение.

Еще одна моральная проблема, с которой адвокаты, как правило, сталкиваются при осуществлении своей деятельности – это проблема сохранения ими своей независимости и объективности. Адвокаты нередко отождествляются общественным мнением и властями с клиентом и его делом. В том случае, если клиент и его дело непопулярны и вызывают агрессию, то работа адвоката может стать для него, его семьи и его помощников небезопасной: перенесение отрицательных характеристик с клиента и его дела на адвоката может привести к уголовным, гражданским, административным или моральным санкциям по отношению к нему.

Возможны также прямые угрозы применения силы к адвокату из-за того, что последний давал советы, защищал или представлял интересы данного клиента. На адвоката иногда оказывается давление со стороны властей и общественности, особенно если он защищает интересы лиц, лишенных свободы. Не случайно в Законе об адвокатской деятельности говорится, что адвокат и его семья находятся под защитой государства, а в этических принципах содержится требование действовать «свободно, честно и бесстрашно».

В Кодексе Совета коллегий адвокатов и юридических обществ Европейского сообщества, говорится, что многие из обязанностей, возложенных на адвоката, требуют, чтобы он был абсолютно независим, свободен от любого другого влияния, особенно влияния, которое может быть следствием его личных интересов или внешнего давления. Он должен стараться избегать любой угрозы своей независимости и внимательно следить за тем, чтобы не поступаться своим профессиональным и принципами в угоду клиенту, суду, или третьим лицам[4].

Независимость необходима адвокату для того, чтобы поддерживать доверие к правосудию и гарантировать клиенту, что его защищают объективно. Он должен быть независим физически, духовно, материально, интеллектуально, нравственно.

В чем проявляется независимость адвоката:

1. Адвокат может согласиться, но может и отказаться следовать указаниям клиента.
2. Адвокат может отказать от участия в любом деле на любой стадии.
3. Адвокат имеет право так строить свою речь и таким образом представлять аргументы суду, как считает это нужным.

4. Адвокат не может находиться в подчинении любого другого лица, которое не является адвокатом.

5. Адвокату запрещается действовать в интересах двух и более клиентов, если между этими клиентами существует конфликт интересов – этот запрет гарантирует, что интересы каждого клиента будут защищаться объективно.

6. Адвокату запрещается заниматься другими видами деятельности – для того, чтобы уберечься от внешних влияний.

7. Адвокат не должен рассматривать юридическую профессию как доходный бизнес.

Еще одна моральная проблема связана с противоречиями различных мотивов поведения адвокатов. Чтобы избежать этих противоречий или сгладить их, адвокат должен:

1. Ставить интересы своих клиентов выше собственных.

2. Поддерживать уважение к правовому государству, уважать суд.

3. Поддерживать разумные стандарты своего жизненного уровня.

Чтобы избежать конфликта интересов, адвокат не должен принимать поручение и консультировать клиента, если интересы клиента проти-

воречат интересам другого клиента, с которым адвокат связан соглашением о предоставлении юридической помощи.

Подводя итоги хотим отметить, что необходимо повысить значимость и исполнимость Кодекса профессиональной этики адвокатов РК.

В Германии, Франции, США большое значение придается этическим требованиям, которые, несмотря на их рекомендательный характер, строго соблюдаются адвокатским сообществом. В Австрии действует Закон «О дисциплинарном праве адвокатов и адвокатов-стажеров», который по содержанию является Кодексом профессиональной этики [6, с.58].

Поддерживая мнение Абдрахмановой С.Ж., хотим отметить, что по казахстанскому законодательству предусмотрена мантия для судьи, форма для прокурора. Полагаем, что в целях реализации конституционного принципа равенства перед судом, повышения авторитета адвоката, его моральной защищенности, признания адвоката при его участии в гражданском, уголовном процессах следует внедрить требование о необходимости ношения адвокатами мантии. Такие примеры существуют в Австрии, Грузии, Турции.

Литература

- 1 Боровков А.В., Караев С. Т. Современные проблемы нравственного регулирования деятельности адвоката в РФ [Текст] // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы II Междунар. науч. конф. (г. Пермь, январь 2014 г.). – Пермь: Меркурий, 2014. – С. 74-76.
- 2 Деханов С.А. Адвокатура в Западной Европе: Опыт и современное состояние. Дисс. на соискание ученой степени д.ю.н. Москва, 2011. С.165.
- 3 Баршевский М. Ю. Адвокатская этика. – М.: Норма. – 2000.
- 4 Общий кодекс правил для адвокатов ЕС. // <http://xn--80acb5ajmepe8k.xn--p1ai/2391-kodeks-es.html>
- 5 Степанова А.В. Проблемы этики и морали в деятельности адвоката (на примере деятельности присяжного поверенного А.И. Урусова) // <http://www.eurasian-advocacy.ru/professionalnaya-etika-i-distiplinarnaya-otvetstvennost-advokata>
- 6 Абдрахманова С.Ж. Совершенствование адвокатской деятельности в Республике Казахстан // Вестник Института законодательства республики Казахстан».2016. № 4 (45). С. 56-63.

References

- 1 Borovkov A.V., Karayev S.T. Modern problems of moral regulation of the lawyer's activity in the Russian Federation [Text] // Juridical sciences: problems and prospects: materials II Intern. Sci. Conf. (Perm, January 2014). – Perm: Mercury, 2014. – P. 74-76.
- 2 Dekhanov S.A. Advocacy in Western Europe: Experience and current status. Diss. For the degree of Doctor of Law. Moscow, 2011. P.165.
- 3 Barshchevsky M. Yu. Advocacy ethics. – Moscow: Norma. – 2000.
- 4 General rules for EU lawyers // <http://xn--80acb5ajmepe8k.xn--p1ai/2391-kodeks-es.html>
- 5 Stepanova A.V. Problems of ethics and morality in the activities of a lawyer (exemplified by the activity of the sworn attorney AI Urusov) // <http://www.eurasian-advocacy.ru/professionalnaya-etika-i-distiplinarnaya-otvetstvennost-advokata>
- 6 Abdrakhmanova S.Zh. Perfection of lawyer activity in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of the Institute of Legislation of the Republic of Kazakhstan .2016. № 4 (45). P. 56-63.

Шопабаев Б.А.

Особенности обнаружения, выявления, фиксации и изъятия вещественных доказательств при осмотре места происшествия отдельных видов преступлений

В статье рассматриваются особенности обнаружения, выявления, фиксации и изъятия вещественных доказательств при осмотре места происшествия отдельных видов преступлений. Осмотр места происшествия – это неотложное следственное действие, которое состоит в непосредственном изучении и фиксации следователем обстановки места происшествия, находящихся на нем следов и иных объектов в целях получения фактических данных, имеющих значение для дела.

Необходимо различать два разных понятия: место происшествия и место преступления. Место происшествия – это помещение или участок местности, в пределах которого обнаружены следы совершенного преступления. Место преступления – это помещение или участок территории, где непосредственно было совершено преступление, хотя следы этого преступления могут быть обнаружены и в ином месте или в нескольких местах. В ряде случаев место происшествия и место преступления совпадают, но могут и не совпадать.

Ключевые слова: криминалистическая методика, следователь, обнаружение, выявление, фиксация, изъятие вещественных доказательств, расследование преступлений.

Shopabaev B.A.

Features of discovery, exposure, fixing and withdrawal of material proofs at examination of site of occurrence of separate types of crimes

In article features of detection, identification, fixing and withdrawal of physical evidences at inspection of the scene of separate types of crimes are considered. Inspection of the scene is an urgent investigative action which consists in the direct studying and fixing by the investigator of a situation of the scene which are on it traces and other objects for obtaining the actual data important for business.

It is necessary to distinguish two different concepts: scene and crime scene. The scene is a room or the site of the area within which traces of the committed crime are found. The crime scene is a room or the site of the territory where the crime was directly committed though traces of this crime can be found also in other place or in several places. In some cases the scene and the crime scene coincide, but can not coincide.

Key words: criminalistic methodology, investigator, discovery, exposure, fixing, withdrawal of material proofs, investigation of crimes.

Шопабаев Б.Ә.

Бөлек қылмыстар түрлерінде оқиға болған жерді қарап тексеру кезінде заттай дәлелдемелерді табу, анықтау, бекіту және алып қою ерекшеліктері

Мақала қылмыстардың кейбір түрлерін қылмыс сахна тексеру кезінде заттай дәлелдемелер анықтауын, сәйкестендіруін, басып және тыйым салу ерекшеліктерін талқылайды. Оқиға болған жерді тексеру – тікелей зерттеу тергеуші болып шұғыл тергеу әрекеттері, болып табылады және сахна жағдайды бекіту, оған іс үшін маңызы бар жағдайда тиісті дәлелдемелерді алу болып табылады.

Оқиға орыны мен қылмыс орыны: осы екі түрлі түсінікті ажырату қажет. Оқиға орыны – қылмыс шеңберінде қылмыс іздері анықталған жер бөлме немесе аймақ. Қылмыс орыны – қылмыс жасалған үй-жай немесе аумақ учаскесі, сондай-ақ қылмыс іздерін әртүрлі орында немесе бірнеше орындарда табуға болады. Кейбір жағдайларда, оқиға орыны мен қылмыс орыны бірдей, бірақ бірдей болмауы да мүмкін.

Түйін сөздер: криминалистика, криминалистикалық әдістері, тергеуші, табу, анықтау, бекіту, заттай дәлелдемелерді алып қою, қылмыстарды зерттеу.

**ОСОБЕННОСТИ
ОБНАРУЖЕНИЯ,
ВЫЯВЛЕНИЯ,
ФИКСАЦИИ И
ИЗЪЯТИЯ
ВЕЩЕСТВЕННЫХ
ДОКАЗАТЕЛЬСТВ
ПРИ ОСМОТРЕ МЕСТА
ПРОИСШЕСТВИЯ
ОТДЕЛЬНЫХ ВИДОВ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Осмотр – процессуальное действие, состоящее в наблюдении и изучении различных объектов для установления и закрепления доказательств и других обстоятельств, имеющих значение для дела. С древнейших времен он является одним из самых распространенных источников доказательств [1].

Баршев Я.И. отмечал, что осмотры следует проводить «во всех случаях, когда в исследуемом уголовном деле находятся наружные признаки и следы, подлежащие осмотру, осмотр которых и приведение в известность должны иметь влияние на будущий приговор» [2].

Целью обнаружения и выявления следов уголовного правонарушения и иных материальных объектов, выяснения обстановки происшествия и установления обстоятельств, имеющих значение для дела, лицо, осуществляющее досудебное расследование, производит осмотр местности, помещений, предметов, документов, живых лиц, трупов, животных. Указания лица, осуществляющего осмотр, обязательны для всех участников этого следственного действия [3].

В процессе осмотра места происшествия следователь получает информацию путем непосредственного восприятия и исследования материальных последствий и обстановки, в которой произошло расследуемое событие или отдельные его этапы. Он знакомится с обстановкой, отыскивает, изучает, оценивает материальные объекты, их признаки, свойства, состояния, взаиморасположение, открывает взаимосвязь предметов и явлений и, наоборот, вскрывает противоречия между ними, то есть получает фактические данные. На основе обнаруженного он строит логические выводы о событии преступления и иных фактах, имеющих значение для дела. Для того чтобы собранная следователем в ходе осмотра информация имела доказательственное значение, он обязан процессуально закрепить ее и принять меры по сохранению обнаруженных следов и иных вещественных доказательств.

Вещественными доказательствами признаются предметы, если есть основания полагать, что они служили орудиями уголовного правонарушения или сохранили на себе следы уголовного правонарушения, или были объектами общественно опасного посягательства, а также деньги и иные ценности, предметы

и документы, которые могут служить средствами к обнаружению уголовного правонарушения, установлению фактических обстоятельств дела, выявлению виновного лица либо опровержению его виновности или смягчению ответственности [3].

Кроме того, на месте происшествия обычно остаются многочисленные материальные последствия преступления в виде различных следов и вещественных доказательств. При умелом и тщательном обнаружении и фиксировании этих следов и вещественных доказательств, следствие получает многочисленные и важные доказательства, позволяющие раскрыть преступление и изобличить преступников. С этой особенностью осмотра места происшествия связана другая – возможность широкого применения научно-технических средств при производстве данного следственного действия.

Осмотр предметов, обнаруженных на месте происшествия и при производстве других следственных действий, проводится на месте их обнаружения. В случаях, когда для этого требуется продолжительное время, или по иным основаниям осмотр предметов можно проводить в любом пригодном для этой цели помещении по усмотрению следователя.

Объектами осмотра могут быть любые предметы, которые по мнению следователя, имеют отношение к делу, в том числе: вещи и предметы, оказавшиеся объектами преступных посягательств; орудия, использовавшиеся при совершении преступлений; предметы, на которых сохранились следы преступлений (одежда потерпевшего или подозреваемого с имеющимися на ней повреждениями, следами крови, части этой одежды и т. д.)

В ходе осмотра выясняются и фиксируются: наименование предмета, его назначение, внешний вид, размеры, материал, из которого изготовлен предмет, особенности предмета, дефекты, упаковка. Особо отмечают признаки, указывающие на связь предмета с расследуемым событием. Предмет фотографируется. В необходимых случаях может быть составлена схема с указанием следов, имеющихся на предмете [4].

Вимберг А.И. останавливался на понятии собирания доказательств при анализе предмета криминалистики. Он рассматривал собирание доказательств как совокупность действий по обнаружению, фиксации, изъятию и сохранению различных доказательств [5].

Обнаружение доказательств – их отыскание, выявление, обращение внимания на те или иные

фактические данные, которые могут приобрести доказательственное значение. Это начальная и необходимая стадия их собирания. Собрать можно только то, что разыскано, обнаружено, стало известно субъекту доказывания. На стадии собирания доказательств субъект доказывания фактически имеет дело не с доказательствами, а с фактическими данными, которые (по его предположению) еще только могут стать доказательствами, т.е. с отпечатками события, еще не имеющими процессуального статуса доказательств. Именно поэтому обнаружение таких фактических данных требует их оценка как будущих доказательств, и оценка это носит сугубо предварительный характер, ибо доказательственным значении обнаруженных данных можно судить лишь после их исследования.

Фиксация доказательств – это закрепление, т.е. запечатление, фактических данных в установленном законом порядке, что только и позволяет после этого считать их доказательствами по делу. Сам процесс фиксации является сложным и имеет две взаимосвязанные стороны: криминалистическую и процессуальную [6].

В основу понятия фиксации доказательственной информации Лысов Н.Н. кладет такие существенные признаки этого понятия, как:

1. **Непосредственная задача фиксации** (сохранение доказательственной информации, содержащейся в различных источниках).

2. Предмет фиксации (сведения о фактах, фактические данные: предметы, статичные изображения объектов или субъектов, динамические процессы развития преступной деятельности, действий).

3. Способы фиксации (тактические приемы и научно-технические средства, используемые субъектом деятельности по выявлению и раскрытию преступлений).

4. Конечная цель фиксации – получение процессуально оформленных фактических данных, необходимых для рассмотрения и разрешения материалов дела [7].

Изъятие доказательств преследует цель обеспечить возможность их использования для доказывания, приобщения их к делу и также служит средством их сохранения для следствия и суда. В тех случаях, когда речь идет о вещественных доказательствах, изъятие которых в натуре по каким-либо причинам нецелесообразно или невозможно, в качестве средств изъятия выступают некоторые формы и способы фиксации. Строго говоря, доказательство при этом не изымается, а изымаются, переносятся, пере-

ходят на новый объект его доказательственные свойства. Новый объект носитель этих свойств, является производным вещественным доказательством [8].

Особенности собирания вещественных доказательств по делам об изнасилованиях. В ходе осмотра выявляются следы пребывания на этом месте потерпевшей и заподозренного, следы борьбы между ними (нарушение обстановки в комнате, разбитая посуда, примятая трава), а также непосредственные следы изнасилования (мелкие предметы, принадлежащие преступнику или потерпевшей, части их одежды, пуговицы, окурки, следы крови и спермы и т. д.). К участию в осмотре необходимо привлекать специалистов – судебного медика и криминалиста, а также потерпевшую, которая может помочь в отыскании следов.

При осмотре жилой комнаты главное внимание уделяется кровати или иному предмету, где непосредственно происходило изнасилование. Если это произошло в квартире подозреваемого, обнаружение, например, шпильки или заколки, принадлежащей потерпевшей, может иметь существенное значение в изобличении преступника. При осмотре места происшествия на открытой местности внимание следователя в первую очередь должны привлекать участки, где в наибольшей степени примята растительность. В траве можно обнаружить самые разнообразные мелкие предметы, оброненные участниками события.

Особое внимание следует уделять выявлению микрообъектов. Следует учитывать, что микрообъекты могут быть выявлены не только спустя продолжительное время после совершения преступления, но и в тех случаях, когда предметы-носители хранились в неблагоприятных условиях и даже подвергались обработке, в частности, были выстираны [4].

Для выявления объектов биологической природы (крови, спермы, слюны и пр.) используются лупы с подсветкой (увеличение не менее чем в 3,5 раза), осветительные приборы, переносные источники ультрафиолетового излучения. Выявление следов крови и спермы возможно и с применением некоторых реактивов, например реакции с гемоФАНом или реактивом Воскобойникова. Следы крови в труднодоступных местах, больших помещениях, подвалах, чердаках выявляют опрыскиванием подозрительных поверхностей люминолом, вызывающим при попадании на кровь кратковременное свечение. Наличие следов спермы устанавливается с по-

мощью специальной подложки, пропитанной реагентом фосфотест.

Для обнаружения микрообъектов (микрочастиц, микро следов) используются лупы с подсветкой, микроскопы, ультрафиолетовые осветители, электронно-оптические преобразователи. Металлические микрочастицы обнаруживают с помощью небольших постоянных магнитов.

Микрообъекты, как и другие следы, следует изымать вместе с объектом-носителем. Для изъятия микрообъектов применяются пленки с химически липким неактивным покрытием, микропылесборники. Отдельные микрообъекты (фрагменты волос, ворсинки, волокна и т.д.) изымают с помощью наэлектризованных эбонитовых или стеклянных палочек, пинцетов [9].

Особенности собирания вещественных доказательств при кражах. Следы, оставляемые преступниками при совершении краж, весьма разнообразны и во многом зависят от видов краж и способов их совершения. Так, при кражах из помещений и из автомобилей остаются преимущественно материальные следы преступления (орудий взлома, рук, обуви и др.). При кражах, совершаемых путем злоупотребления доверием, напротив, преобладают идеальные следы (потерпевшие, а иногда и свидетели дают довольно полное описание внешности преступника и обычно уверенно опознают его). Почти не остается следов при совершении краж личного имущества, которые не связаны с проникновением в помещение (карманные кражи). Раскрыть их иногда удается лишь с помощью оперативно-розыскных средств и методов.

Искать следы целесообразно в местах проникновения на объект (например, выдавленная с помощью домкрата дверь, выбитое окно), а также на поверхностях вскрытых или поврежденных мест хранения похищенного. На дверях, окнах и прилегающих к ним поверхностях могут быть обнаружены следы рук, обуви, волокна одежды, следы орудий взлома, на полу окурки, капли крови (если преступник получил повреждения), частицы почвы, иногда пятна слюны и других выделений человеческого организма. С предметов, к которым преступник предположительно прикасался, могут быть изъяты запаховые следы.

Для изъятия следов пальцев рук и босых ног, выявленных с помощью порошков, либо образованных пылью, применяются специальные дактилоскопические пленки с прозрачным защитным слоем. Поверхностные следы обуви

и транспортных средств изымают с помощью листа резины, контактирующая поверхность которого предварительно обработана наждачной бумагой.

Образцы запаха отбираются на лоскуты (салфетки) выстиранной хлопчатобумажной байки (хлопчатобумажной фланели, стерильные марлевые салфетки) размерами 10x15 см, упакованные в три-четыре слоя бытовой алюминиевой фольги или чистые стеклянные банки с металлическими или стеклянными крышками. Используются также специальные приборы отбора запаха типа «Шершень», имеющиеся в специализированных комплексах следователя [10].

Фотографирую следы взлома по методу масштабной съемки. Сначала – все следы и участки, на которых они расположены, затем те, где наиболее четко отобразились признаки орудия (инструмента). Мелкие следы и их детали фотографируют с насадочными кольцами. Целесообразно с каждого следа изготавливать 2–3 фотоснимка при различной направленности освещения.

Наряду с фотографированием используют схематическую зарисовку следов. На схеме могут быть выделены характерные детали следа. Схему можно использовать при дальнейшем отборе проверяемых объектов для направления их на экспертизу (сопоставление размеров следа и орудия, формы и других признаков).

В протоколе осмотра отмечают: месторасположение следов на объекте взлома, их общее количество и взаиморасположение, высоту от поверхности пола (грунта); вид следов (объемный след отжима, линейный след разруба и т. п.), их форму (как общую всего следа, так и форму отдельных участков); размеры (длина, ширина, глубина, диаметр); наличие в следах посторонних веществ, которые могли остаться от орудий взлома.

После протокольной фиксации и фотографирования следы могут быть изъяты. Предпочтительным является их изъятие целиком с предметом-носителем, если это не ведет к неоправданным повреждениям ценных объектов. Если изымается (выпиливается, отчленяется) часть преграды со следами взлома, то на ней делают пояснительные надписи: верх, низ, внутренняя сторона, наружная. Вместе с частью преграды изымают и ранее отделенные от нее частицы: щепки, стружки, опилки, так как на них также могут быть следы, отображающие микрорельеф орудия взлома. На трасологическую экспертизу направляют сам след или его копию

(слепок), фотоснимки, схему-зарисовку, протокольное описание следа и проверяемый объект (предполагаемое орудие преступления) [11].

Процессуальное и техническое оформление фотоснимков, которое складывается из двух этапов:

1. Оформление факта применения фотографии в процессе проведения того или иного следственного действия, т. е. отражение в протоколе средств, методов, приемов и условий фотосъемки, кто и в чьем присутствии произвел фотографирование.

2. Оформление результатов фотографирования, т. е. самих фотоснимков (составление фототаблиц с соответствующими пояснениями). Прилагаемые к протоколу снимки снабжаются пояснительными текстами. В тексте должно быть указано: к протоколу какого следственного действия они относятся; какие средства использовались при съемке, в каких условиях она производилась, и какое количество кадров было использовано; кто производил фотографирование; кем составлена фототаблица. Если при съемке были допущены ошибки, в результате которых изготовить снимки невозможно, то в подобном случае об этом должна быть составлена справка, которая заверяется подписью следователя или лица, ведущего дознание, и приобщена к уголовному делу [12].

Технические характеристики аудио-, видеоаппаратуры и носителей, на которые записывается информация, факт их прослушивания и просмотра. Видеозапись при осмотре вещественных доказательств рекомендуется применять, когда приходится осматривать большое количество объектов или использовать специальную терминологию для их иллюстрации [13].

В протоколе осмотра места происшествия указываются:

1. Название и место расположения объекта, на котором обнаружено вещественное доказательство; форма, размеры, индивидуальные признаки и состояние поверхности объекта [14].

2. При описании различных объектов и их частей используется общепринятая в специальной литературе терминология. Все описываемые объекты могут быть пронумерованы в соответствии с их обозначениями на плане места происшествия [15].

3. Подробно описывать предметы и видимые следы, относящиеся к преступлению; при описании этих объектов индивидуализировать предметы и следы, чтобы в дальнейшем исключить возможность их фальсификации, а в случае их

утраты – чтобы основные параметры и признаки объектов остались зафиксированными в протоколе осмотра; отразить наступившие в ходе осмотра различные обстоятельства (например, изменения погодных условий) [16].

Особенности собирания доказательств по дорожно-транспортным происшествиям. Обнаружение следов транспортных средств начинается с визуального осмотра места происшествия. Обнаружение следов транспортного средства требует осмотра достаточно больших участков местности. Для выявления маловидимых и невидимых следов транспортных средств используются специальные лупы многократного увеличения.

Следы транспортных средств могут оставаться на поверхности дорожного покрытия, в обочине, кювете, на прилегающей к дороге местности, на сооружениях, строениях, деревьях, находящихся в зоне происшествия, на теле и одежде потерпевшего человека, на автомобиле, с которыми произошло столкновение или соприкосновение в ходе ДТП.

Фиксация следов транспортных средств осуществляется путем описания в протоколе, изготовления схем или планов, фотографирования, видеосъемки, а также путем изготовления слепков и копий следов шин.

Прежде всего, еще до начала осмотра места происшествия и в ходе его должна быть произведена его фотосъемка. В зависимости от характера происшествия и обстоятельств дела могут фотографироваться участок дороги, где произошло ДТП, общий вид центра места происшествия (машина, труп), следы колес, грузы.

Основным приемом изъятия следов-отображений транспортных средств является моделирование путем изготовления слепков из гипса, силиконовой пасты «К» и пасты «У-1».

Если имеются поверхностные следы, то они в первую очередь фиксируются в протоколе и фотографируются. Если эти поверхностные следы представляют собой следы наслоения, то они могут изыматься на любой липкий материал (на-

пример, дактилоскопическая пленка, фиксированная смоченная глянцевая фотобумага, ошкуренная резина). Длина следа-наслоения должна быть не менее 45-50 см.

При исследовании изъятых следов транспортного средства необходимо установить не только рисунок, но и структуру состава следа-наслоения.

При изъятии объемного следа данное действие протоколируется, фотографируется, и след изымается при помощи пасты «К» и пасты «У-1» или гипса. Изготовление смеси для слепка осуществляется по той же технологии, что и для изъятия слепка следа ног – заливным способом, но слепок должен быть не менее 45-50 см длиной, чтобы была возможность более или менее детального отображения следа протектора. Для изготовления гипсовых слепков со следов в снегу, со следов, залитых водой, со следов с хрупкой поверхностью используется насыпной или комбинированный способы.

Лучше изымать след, имеющий яркий идентифицирующий компонент (например, порез, прокол и т.д.). Если фрагмент следа транспортного средства, имеющий данный идентифицирующий компонент, не является достаточно четким в целом (например, шашки покрышки стерлись), то нужно снимать два и более слепка со следами протектора.

Следы неходовой части, как правило, отображаются на препятствии, например, на пешеходе, на которого был совершен наезд.

По вмятинам, по их локализации, по размерам и формам данных вмятин можно судить о виде и типе автотранспортного средства, а также можно сделать вывод о том, каков был механизм ДТП.

На теле человека в виде гематом отпечатываются форма и размеры части автомобиля, непосредственно с которой произошло столкновение. Иногда на следе, в том числе и на теле потерпевшего четко отпечатываются следы номера, радиаторной решетки, фирменного знака производителя [11].

Литература

- 1 Крылов И.Ф. Криминалистика. М., 2001.
- 2 Баршев Я.В. Основания уголовного судопроизводства. 1841 г.
- 3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V.
- 4 Филиппов А.Г. Криминалистика. М., 2007.
- 5 Винберг А.И., Шавер Б.М.: Криминалистика. М., 1949 г.
- 6 Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. М., 1960.

- 7 Лысов Н.Н. Фиксация доказательств в уголовном процессе. Нижний Новгород. 1998.
- 8 Шейфер С.А. Следственные действия. М., 2001.
- 9 Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств : сущность и методы. М., 1966.
- 10 Бурнашев Н. А. Расследование краж, совершаемых в условиях крупного города.-М., 1983.
- 11 Луценко О.А. Следственный осмотр. Понятие, виды и доказательственное значение. М., 2007.
- 12 Вагурина М. В., Егоров Н. Н., Панжинский Ю. К. Основы криминалистической техники. Хабаровск, 2000.
- 13 Методические рекомендации по применению видеозаписи при производстве следственных действий // Бюллетень ГСУ МВД СССР. 1987. №1(50).
- 14 Статкус В.Ф. Осмотр места происшествия. М., 1995.
- 15 Селиванов Н.А. Справочная книга криминалиста. М., 2000.
- 16 Дворкин А.И. Осмотр места происшествия. М., 2000.

References

- 1 Krylov I.F. Kriminalistika. M., 2001.
- 2 Barshev Ja.V. Osnovaniya ugolovnogosudoproizvodstva. 1841 g.
- 3 Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V.
- 4 Filippov A.G. Kriminalistika. M., 2007.
- 5 Vinberg A.I., Shaver B.M.: Kriminalistika. M., 1949 g.
- 6 Trusov A.I. Osnovy teorii sudebnykh dokazatel'stv. M., 1960.
- 7 Lysov N.N. Fiksaciya dokazatel'stv v ugolovnom processe. Nizhnij Novgorod. 1998.
- 8 Shejfer S.A. Sledstvennyye dejstviya. M., 2001.
- 9 Belkin R. S. Sobiranie, issledovanie i ocenka dokazatel'stv : sushhnost' i metody. M., 1966.
- 10 Burnashev N. A. Rassledovanie krazh, sovershaemyh v uslovijah krupnogo goroda.-M., 1983.
- 11 Lucenko O.A. Sledstvennyj osmotr. Ponjatie, vidy i dokazatel'stvennoe znachenie. M., 2007.
- 12 Vagurina M. V., Egorov N. N., Panzhinskij Ju. K. Osnovy kriminalisticheskoj tehniki. Habarovsk, 2000.
- 13 Metodicheskie rekomendacii po primeneniju videozapisipri proizvodstvesledstvennyh dejstvij // Bjulleten' GSU MVD SSSR. 1987. №1(50).
- 14 Statkus V.F. Osmotr mesta proisshestviya. M., 1995.
- 15 Selivanov N.A. Spravochnaja knigakriminalista. M., 2000.
- 16 Dvorkin A.I. Osmotr mesta proisshestviya. M., 2000.

Сатыбалдинов Д.Д.
**Применение научных средств
в дактилоскопии**

В данной работе исследуются закономерности, лежащие в основе теории и практики использования папиллярных узоров человека в раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений, а также в формировании на их основе единого комплекса знаний, адекватного современному развитию дактилоскопии целостного направления в криминалистической науке и практике. Расширение возможностей практического использования отображений папиллярных узоров и интенсивное развитие теоретических дактилоскопических исследований за счет автоматизации дактилоскопических учетов, увеличения баз данных, достижений естественных наук и тому подобных факторов поставило перед исследователями задачу систематизации накопленной информации.

Ключевые слова: папиллярные узоры, морфогенез, дактилоскопическая идентификация, дактилоскопическая диагностика, слеодообразующий объект, дерматоглифика, дактилоскопическая экспертиза.

Satybaldinov D.D.
**Application of scientific facilities
in dactylography**

The research aim consists in cognition of conformities to law, being the basis of theory and practice of the use of papilliferous patterns of man in opening, investigation and warning of crimes, and also in forming on their basis of single complex of knowledge, adequate to modern development of dactylography of integral direction in criminalistics science and practice. Expansion of possibilities of the practical use of reflections of papilliferous patterns and intensive development of theoretical dactyloscopic researches due to automation of dactyloscopic accounting, increase of databases, achievements of natural sciences and that similar factors set the problem of systematization of the accumulated information before researchers.

Key words: papilliferous patterns, morphogeny, dactyloscopic authentication, dactyloscopic diagnostics, слеодообразующий object, dermatoglyphics, dactyloscopic examination.

Сатыбалдинов Д.Д.
**Дактилоскопия ғылыми
құралдарын қолдану**

Бұл мақалада адамның папиллярлық өрнектерін пайдалануын ашу, қылмыстың алдын алу және тергеу, сонымен қатар бірыңғай білім кешенін қалыптастыру, криминалистикалық ғылым мен тәжірибеде заманауи дактилоскопия дамуының тұтас бағыттары көрсетіліп заңға сәйкестігін анықтаған. Сондай-ақ, папиллярлық өрнектердің қолдану мүмкіндіктерін пайдалану және дактилоскопиялық есепке алу және автоматтандыру арқылы теориялық дактилоскопиялық зерттеулер қарқынды даму есебі, деректерді ұлғайту, жаратылыстану ғылымдарының жетістіктерін және осыған ұқсас факторлар арқылы зерттеушілердің жинақталған ақпарат міндетін жүйелеу қарастырылған.

Түйін сөздер: папиллярлық өрнектер, морфогенез, дактилоскопиялық сәйкестендіру, дактилоскопиялық диагностика, із түрін анықтайтын объект, дерматоглифика, дактилоскопиялық сараптама.

ПРИМЕНЕНИЕ НАУЧНЫХ СРЕДСТВ В ДАКТИЛОСКОПИИ

Дактилоскопия – раздел трасологии, изучающий свойства и признаки папиллярных узоров кожного покрова человека (преимущественно пальцев рук) и разрабатывающий средства, приемы и методы собирания и исследования следов папиллярных узоров в целях раскрытия, расследования и предупреждения преступлений.

Высокое доказательственное значение этого вида следов обусловлено морфологическими особенностями строения кожного покрова человека и свойствами папиллярных линий. Рельеф кожи ладонной поверхности руки включает следующие элементы:

- а) флексорные линии, образующиеся в результате сгибательных движений кисти руки;
- б) мелкие складки кожи (морщины);
- в) поры – отверстия выводных протоков потовых желез;
- г) папиллярные линии – линейные возвышения, разделенные бороздками и образующие различные узоры.

Свойства папиллярных узоров:

- а) индивидуальность, обуславливающая невозможность совпадения двух папиллярных узоров во всей совокупности признаков;
- б) относительная устойчивость, означающая неизменность папиллярных узоров в совокупности своих признаков в течение всей жизни человека (за исключением размерных характеристик – ширины папиллярных линий и межпапиллярных расстояний);
- в) восстанавливаемость – способность папиллярных узоров приобретать прежний вид после повреждений кожного покрова;
- г) способность отображаться на предметах материального мира.

Типы папиллярных узоров:

- петлевые (встречаются в 65 % случаев), характеризующиеся наличием одной дельты (место схождения трех потоков папиллярных линий);
- завитковые (встречаются в 30 % случаев) – две дельты и более;
- дуговые (встречаются в 5 % случаев) – дельты отсутствуют.

Внутри каждого типа различают разновидности папиллярных узоров – простые (типичные) и сложные. Кроме того, встречаются и так называемые ложные {переходные} папиллярные узоры.

В папиллярных узорах различают детали (особенности) строения -начала и окончания папиллярных линий, их слияния и разветвления, “вилка”, “крючок”, “фрагмент”, “мостик”, “глазок” (“островок”), папиллярная точка.

Эти детали используют в качестве частных признаков, которые в совокупности с общими признаками следов рук (форма, размеры следа, тип и вид папиллярного узора, расположение дельт и др.) образуют идентификационную совокупность, позволяющую идентифицировать конкретного человека, оставившего следы [1, с. 115-117].

Сам процесс дактилоскопирования, т.е. получения отпечатков папиллярных узоров пальцев как живых людей, так и трупов при помощи типографской краски черного цвета на специальном бланке, именуемом дактилоскопической картой, осуществляется следующим образом. Прокатывая каждый палец в отдельности, начиная с большого пальца правой руки – с тем, чтобы иметь полный отпечаток папиллярного узора его ногтевой фаланги. Важно при этом следить, чтобы не был прокатан дважды один и тот же палец и не перепутано в бланке дактилокарты размещение пальцев левой руки с правой.

Удовлетворительным следует считать отпечаток, когда в узоре отобразились все дельты и папиллярные бороздки, не забиты типографской краской либо, наоборот, в отпечатке нет «белых зон», и смазанных деталей. Эксперт должен быть осведомлен о том, с помощью какого вещества отобраны следы (если они подвергались обработке, то каким порошком). Он должен располагать по возможности – сведениями, относящимися ко времени и условиям их образования на месте происшествия. В этой связи ему направляются в качестве дополнительных материалов протоколы допросов свидетелей, потерпевших.

Для того чтобы обнаружить маловидимые и невидимые следы рук может быть полезен люминесцентный анализ, позволяющий выявлять их, когда следообразующее вещество и следовоспринимающая поверхность люминесцируют по разному, различаются по цвету или интенсивности люминесценции. Из компонентов следообразующего вещества более интенсивно люминесцирует жир, в то время как составные пота несколько гасят люминесценцию.

Специфика физических методов выявления следов рук состоит в том, что они основаны на адгезионных либо адсорбционных свойствах потожирового вещества, т.е. его способности осаждать либо вбирать в себя мельчайшие механические частицы. Благодаря осаждению на этом веществе мельчайших частиц красителя или их внедрению в него, окрашиваются бесцветные потожировые следы рук.

Этот процесс происходит за счет прилипания порошка к следу. Потожировое вещество, порошок, а также следовоспринимающая поверхность имеют свойства адгезии. Окрашивание следа оказывается результативным, если порошок, прилипая к нему, не окрашивает фона. При этом существенное значение имеет давность следа. Говоря о следе, необходимо иметь в виду, что более выраженные адгезионные свойства относятся к относительно свежим следам. В частности порошки реагируют в большинстве случаев только со следами небольшой давности. Для того, чтобы следы проявились четко, практически безразличен химический состав порошка, а важны только такие его свойства, как размер частиц, влажность и удельный вес. Если он обладает надлежащей крупностью, то может быть практически применен для окрашивания следов на любых поверхностях.

В практике выявления следов наиболее распространенными порошками являются: окись цинка, меди и свинца, названные выше универсальные смеси (тёмная и светлая) и порошок восстановленного водородом железа. Кроме того, используется такие легкие порошки, как графит и порошок алюминия.

Эффективным средством выявления потожировых следов на волокнистых, неглянцевых поверхностях служат пары йода. Происходит это потому, что названные пары осаждаются в виде мелких кристалликом на потожировом веществе и внедряются в его толщу, окрашивая на некоторое время след. Тот или иной способ нанесения этих паров йода зависит от формы обрабатываемой поверхности (сферическая или плоская). Независимо от формы поверхности, подлежащей обработке, наилучший способ для выявления следов – применение йодной трубки. Обработанные парами йода следы окрашиваются в коричневый цвет. Поскольку, выявленные таким способом, они быстро обесцвечиваются, их необходимо сразу же сфотографировать или закрепить восстановленным железом.

Следы пальцев рук могут быть также выявлены и другими способами:

– закопчиванием, суть которого сводится к тому, что на поверхность со следами наносят тонкий слой копоти, полученной при сжигании таких веществ, как камфара, нафталин, пенопласт и другие. Следоноситель помещают в верхнюю часть пламени и передвигают либо его, либо источник пламени в различных направлениях до тех пор, пока след не покроется копотью. Данный способ используется для того, чтобы выявить слабовидимые следы рук на полированных поверхностях, когда применение порошков невозможно;

– способ приложения. Он заключается в том, что копировальную бумагу прикладывают к той части следоносителя, где предположительно имеются следы пальцев рук. Этот способ результативен для выявления потожировых следов рук на бумаге.

– способ радиографии, когда облучают следоноситель при помощи нейтронов. В результате такие элементы потожирового вещества, как натрий, фосфор, калий становятся радиоактивными. Затем на предмет со следами накладывают фотографическую пластинку. При этом эмульсия фотопластинки засвечивается именно в тех местах, где расположены следы. Потом в результате проявления пластинки выявляются следы рук;

– с помощью ультрафиолетовых и инфракрасных лучей. Этот способ используется после обработки следов определёнными веществами (салициловый натрий в смеси с крахмалом, сульфидом цинка и другими), которые флуоресцируют под воздействием указанных лучей. Целесообразно их использовать для выявления потожировых следов на объектах с многоцветной поверхностью или следов рук с большим сроком давности.

В настоящее время, кроме перечисленных способов, используется также термовакuumное напыление для того, чтобы выявить следы пальцев рук большой давности. Тогда предмет следоноситель помещают в специальный прибор вместе с металлическим порошком, который нагревается до испарения в условиях глубокого вакуума (10-4 – 10-5 атмосфер). Благодаря тому, что атомы порошка в разной степени воздействуют на данный предмет и на следообразующее вещество, следы становятся видимыми.

На стадии эксперимента находится способ выявления следов рук с помощью лазера. Он сводится к тому, что облучают предмет, на котором расположены следы рук при помощи светового потока ортогонального лазера непрерывного

действия. В результате возникает желто-зелёного цвета люминесценция имеющихся следов пальцев рук. В основном люминесцирует жир из компонентов следообразующего вещества, но не исключено, что это происходит и с другими компонентами вещества указанных следов в определённых условиях – при использовании лазера с более широким диапазоном полос возбуждения и заданной комбинации фильтров.

Преимущества лазера состоят в том, что с его помощью можно выявить и фиксировать следы пальцев рук, которые подвергались чрезвычайно высоким и низким температурам и даже пропитывались влагой; лазер не портит исследуемой поверхности, поэтому после его применения можно повторно использовать другие методы.

В последнее время также стали применять голографическую технику при выявлении и фиксации следов. Она открывает огромные возможности проявления и закрепления следов. С её помощью можно зафиксировать полное трехмерное изображение объектов с довольно большой разрешающей и информационной ёмкостью. Голографическая техника позволяет обнаружить невидимые и не поддающиеся выявлению другими методами следы [2, с. 75-79].

Если не даёт эффекта обработка физическими методами, то прибегают к химическим методам выявления следов. Они основаны на способности некоторых компонентов потожирового вещества вступать в цветные реакции с определёнными химическими реактивами. Важно иметь в виду, что такие реактивы, используемые в криминалистической практике, способны выявить только отпечатки, оставленные пальцами, на коже которых имеется достаточное количество пота. При помощи химических методов нередко удаётся выявить и старые следы. Применение химических методов оправданно главным образом в тех случаях, когда требуется выявить старые следы, особенно на предметах из впитывающих материалов – бумаге, картоне и др.

Для выявления следов как правило, применяются химические вещества в виде растворов. Речь идет о таких реактивах, как азотнокислосеребро, нингидрин, аксолан и атоталидин.

Использование азотнокислого серебра основано на его взаимодействии с солями натрия и калия входящими в состав пота. При взаимодействии азотнокислого серебра с хлористым натрием образуется хлористое серебро, которое под воздействием света превращается в металлическое серебро имеющее черную окраску. С помощью ватного тампона раствор наносят

на поверхность где возможны следы. Эти поверхности после обработки подсушивают при комнатной температуре и облучают светом с большим содержанием УФ лучей, для чего выставляют следоноситель на яркий солнечный свет. Время проявления следа зависит от его давности, состава следообразующего вещества, характера используемой поверхности, концентрации раствора и интенсивности облучения может длиться от нескольких минут до нескольких часов. Чтобы избежать окрашивания фона, исследователь наблюдает процесс проявления, который прекращается как только начинается окрашивание. Проявленные следы нужно сразу же сфотографировать.

Наиболее эффективным способом обнаружения старых следов папиллярных линий служит применение нингидрина. Нингидрид вступает в реакцию с аминокислотами, которые входят в состав потожирового вещества, хорошо растворяется в воде, спирте и ацетоне. Под влиянием температуры этот реактив теряет воду, окисляется кислородом воздуха и приобретает розовую, коричневую или фиолетовую окраску. Его наносят ватным тампоном или пулвизатором на обрабатываемую поверхность, которая подвергается воздействию температуры влияющей на время проявления следа, устойчивость и интенсивность окрашивания. При комнатной температуре след проявляется в течение суток, контраст между следом и фоном довольно высокий.

Методика выявления следов рук человека аксаланом близка к той, которая описана выше. Аксалан представляет собой кристаллический порошок белого и розового цвета, растворимый в воде, спирте, ацетоне. Он разлагается и приобретает ярко оранжевую окраску под действием света и высокой температуры. Выявление невидимых следов рук аксаланом основано на его свойстве вступать в цветную реакцию с веществами группы аминного азота. На обрабатываемую поверхность ватным тампоном или пулвизатором наносится слой аксолана. После того, как обработанные предметы несколько часов экспонируют при ярком дневном свете, проявляются оранжевые отпечатки следов, которые немедленно необходимо сфотографировать. Вещественное доказательство изолируют от попадания прямых солнечных лучей.

В настоящее время, на месте происшествия выявляются отпечатки пальцев парами цианакрилата. В США, говорит Черетаев М.В., получены первые результаты применения циалакрилата для окуливания открытых поверхностей

непосредственно на месте происшествия. В 1978 году впервые была замечена возможность выявления невидимых отпечатков пальцев при помощи циалакрилата в Японии, однако лишь в 1981 – 1982 г.г. были сделаны первые публикации о новом методе. В 1983 году впервые стали использовать цианакрилат в целях выявления отпечатков пальцев рук в ФРГ. При выявлении отпечатков предмет – носитель подвергается воздействию паров цианакрилата. Молекулы последнего из паровой фазы оседают на кожных и материальных остатках невидимых следов пальцев. Их полимеризация происходит вдоль папиллярных линий и образует твердые белые пластмассовые корни из циалакрилата. И так становятся видимыми следы пальцев рук. Время проявления невидимого следа пальца зависит от концентрации цианакрилата в паровой фазе. Оно может идти от нескольких минут до нескольких часов. Как правило это длится 1 – 2 часа [3, с. 250-255].

В настоящее время значительно возросла и обострилась потребность правоохранительной деятельности во внедрении точных методов идентификации личности человека в широкую повседневную практику, и в то же время на новый уровень вышло развитие одного из наиболее эффективных методов отождествления человека – дактилоскопического. Такое состояние дел естественно обуславливает необходимость глубокого и всестороннего изучения проблемы состояния дактилоскопических исследований и тенденций их развития.

Современная дактилоскопия, как свидетельствуют протекающие в ней изменения, – не просто одно из направлений криминалистической техники, имеющее своей целью идентификационное исследование отображений папиллярных узоров, а отрасль криминалистической техники, в недрах которой формируется интереснейшее направление – дактилоскопическая диагностика. Так, пока немногочисленные и не систематизированные исследования показали, что по отображениям папиллярных узоров рук человека можно диагностировать его отдельные свойства, что, несомненно, важно в практическом и научном плане. Революционные изменения происходят в дактилоскопической регистрации. За счет все возрастающих возможностей программно-технических комплексов становятся доступными для оперативных проверок миллионные массивы дактилоскопического материала, что повышает розыскные и контрольные возмож-

ности дактилоскопического метода установления личности человека.

Появление новых направлений и новых возможностей в дактилоскопических исследованиях коренным образом меняет структу-

ру этого раздела криминалистической техники, наполнение и взаимосвязь ее отдельных элементов. Указанные изменения требуют системного анализа накопленной информации.

Литература

- 1 Абрамова Т.Ф., Никитина Т.М., Кочеткова Н.И, Изаак С.И. Пальцевые дерматоглифы и физические способности // Папиллярные узоры: идентификация и определение характеристик личности (дактилоскопия и дерматоглифика). М., 2002. 512 с.
- 2 Аверьянова Т.В. Содержание и характеристика методов судебно-экспертных исследований. Алма-Ата. 1991. 114 с.
- 3 Федорович В.Ю., Хвыля-Олинтер А.И. Современные проблемы дактилоскопической регистрации // Папиллярные узоры: идентификация и определение характеристик личности (дактилоскопия и дерматоглифика). -М., 2002. 437 с.

References

- 1 Abramova T.F., Nikitina T.M., Kochetkova N.I, Izaak S.I. Pal'cevyedermatoglifyifizicheskiesposobnosti // Papilljarnyeuzory: identifikacijaiopredelenieharakteristiklichnosti (daktiloskopijaidermatoglifika). M., 2002.512 s.
- 2 Aver'janova T.V. Soderzhanie i harakteristikametodovsudebno-jekspertnyhissledovanij. Alma-Ata. 1991. 114 s.
- 3 Fedorovich V.Ju., Hvylja-Olinter A.I. Sovremennyyeproblemydaktiloskopicheskorejregistracii // Papilljarnyeuzory: identifikacija i opredelenieharakteristiklichnosti (daktiloskopija i dermatoglifika). -M., 2002. 437 s.

Акболатова М.Е.

К вопросу о проблемах квалификации побегов из мест лишения свободы в современных условиях

В статье анализируется вопрос квалификации побегов из мест лишения свободы в современных условиях. Сущность побега из мест лишения свободы, его опасность для общества выражается в противодействии исполнению целей и задач правосудия, связанных с реализацией наказания в виде лишения свободы. Раскрывается содержание физического насилия.

Ключевые слова: побег из мест лишения свободы, квалификация, квалифицирующие признаки, насилие.

Akbolatova M.Y.

On the problem of qualification of shoots from places of deprivation of freedom in modern conditions

The article analyzes the issues of qualification of shoots from places of imprisonment in modern conditions. The essence of escape from places of deprivation of liberty, its danger to society is expressed in opposing the fulfillment of the goals and tasks of justice connected with the implementation of the penalty of imprisonment. Content of physical abuse reveals.

Key words: escape from places of deprivation of liberty, qualifications, qualifying signs, violence.

Акболатова М.Е.

Бас бостандығынан айыру орындарынан қашудың қазіргі жағдайдағы саралау мәселелері

Бұл мақалада қазіргі жағдайдағы түрмеден қашуды саралау мәселелері қарастырылды. Бас бостандығынан айыру орындарынан қашудың мәні, оның қоғам үшін аса қауіпті болуы, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның орындалуына байланысты сот төрелігі міндеттерін іске асыруға қарсы іс-қимыл болып сипатталады. Физикалық күш қолданудың мазмұны ашылған.

Түйін сөздер: бас бостандығынан айыру орындарынан қашу, саралау, саралау белгілері, зорлық-зомбылық.

К ВОПРОСУ О ПРОБЛЕМАХ КВАЛИФИКАЦИИ ПОБЕГОВ ИЗ МЕСТ ЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В современных условиях побеги вызывают обоснованное беспокойство граждан, неверие их в способность государства обеспечить надежную изоляцию опасных для общества преступников.

Все еще сохраняющаяся тесная взаимосвязь экономики стран СНГ и паразитирующей на ней теневой экономики, ослабление государственной власти и управления в странах СНГ привели к бурному росту не только преступности вообще, а особенно, преступности организованной, транснациональной. Нынешние преступные сообщества многофункциональны и действуют в масштабе нескольких регионов. «Обращение к истории убеждает в том, что расширение государственных границ сопровождается усилением хаоса в той же мере, в которой происходит ослабление национального чувства. Отсутствие порядка в обществе стимулирует также и преступность в той мере, в какой это выгодно частным интересам, что является причиной постоянного роста потребности в ужесточении наказаний» [1, с. 84].

В современных условиях одним из квалифицирующих признаков побега из мест лишения свободы в Республике Казахстан является насилие, опасное для жизни или здоровья, либо угроза его применения. В большинстве случаев побегов из мест лишения свободы в Республике Казахстан применяется насилие в отношении сотрудников исправительных учреждений, полиции и др. правоохранительных органов. Безусловно, применение насилия существенно повышает степень общественной опасности побега, т.к., кроме причинения вреда интересам правосудия, ставит под угрозу жизнь и здоровье личности. Наиболее типичными чрезвычайными происшествиями в деятельности изоляторов временного содержания подозреваемых и обвиняемых органов внутренних дел, связанными со спецконтингентом, в первую очередь являются побеги, и только затем – нападение на персонал ИВС, насилие в отношении сокамерников, суицидальные проявления и смерть [2, с. 133].

Из смысла п. 2 ч.2 ст.426 УК РК вытекает, что насилие может быть как физическим, выражающимся в причинении различной

степени тяжести вреда здоровью потерпевшего, так и психическим, состоящим в угрозе убийством или причинением вреда здоровью. В свою очередь, юридическая литература под физическим насилием подразумевает противоправное умышленное действие, выражающееся в воздействии на организм другого человека против и помимо воли последнего и направленное на причинение вреда его физическим благам.

Физическое насилие, как средство совершения побега, предполагает воздействие на организм другого человека путем толчков, нанесения ударов, удержания, сдавливания жизненно важных органов или совершения иных насильственных действий, направленных на подавление воли потерпевшего и на навязывание ему воли виновного. Удары потерпевшему наносятся руками, ногами, головой, различными предметами материального мира. Ударом считается и насильственное резкое соприкосновение частей тела потерпевшего с неподвижным твердым предметом, например, удар о стенку вследствие толчка. Применение насилия возможно как путем непосредственного воздействия на тело потерпевшего, так и опосредованное – засыпание глаз сыпучими веществами (песком, табачной пылью, опилками), поражение струей пара или горячей воды и посредством использования животных (натравливание собаки) и т.п.

Под разновидностью физического насилия судебная практика Республики Казахстан понимает и введение в организм потерпевшего опасных для жизни и здоровья сильнодействующих, ядовитых или одурманивающих веществ с целью приведения его таким способом в бессознательное состояние. Под насилием следует понимать и ограничение физической свободы потерпевшего, так как при побеге оно является средством обеспечения беспрепятственного достижения намеченного результата и применяется с тем, чтобы лишить потерпевшего возможности помешать побегу. Ограничение физической свободы потерпевшего может выражаться, связывании, запирании в камере, затыкании рта и т.п. Эти действия, даже если они не причиняют физической боли, носят насильственный характер, так как они направлены на ограничение свободы потерпевшего вопреки его воле. При применении физического насилия возможно причинение

вреда здоровью различной степени тяжести и или смерти. При наступлении указанных последствий возникает необходимость решения вопроса о том, охватываются ли эти последствия нормой об ответственности за побег с применением насилия опасного для жизни или здоровья или же требует дополнительной квалификации еще и по статьям Уголовного кодекса РК, предусматривающих ответственность за преступления против жизни и здоровья.

Следует обратить внимание, что в уголовно-правовой литературе по этому вопросу нет единого мнения. Большинство авторов считает, что в содержание такого насилия входит причинение потерпевшему как побоев и легких телесных повреждений, так и средней тяжести вреда здоровью.

Другие авторы считают, что причинение средней тяжести вреда здоровью не охватывается нормой, предусматривающей ответственность за побег с применением насилия и требует дополнительной квалификации. Так, например, В.И. Егоров утверждает, что при побеге верхней границей физического насилия необходимо считать причинение потерпевшему легких телесных повреждений, повлекших кратковременное расстройство здоровья или незначительную стойкую утрату трудоспособности [3, с. 385].

Действия виновного, при побеге, можно квалифицировать по признаку насилия опасного для жизни или здоровья, если угроза применения насилия была действительно реальной и наличной, не оставляла сомнений у потерпевшего в том, что в случае противодействия преступнику или невыполнения его требований будет реализована. Угроза применить насилие в будущем или угроза разглашением позорящих или компрометирующих сведений не образует рассматриваемого квалифицирующего признака.

Форма выражения угрозы может быть самой различной – слова, жесты, демонстрация оружия или иных предметов, применение которых может быть опасно для жизни или здоровья потерпевшего. Угроза имеет целью подавить или хотя бы временно парализовать волю потерпевшего и лишить его возможности противодействовать успешному совершению побега.

Норма уголовного закона РК, предусматривающая ответственность за совершение

побега с применением насилия, не указывает в отношении кого может быть применено такое насилие. Однако, выяснение круга лиц, а в первую очередь их служебное или должностное положение имеет важное юридическое значение для правильной квалификации содеянного.

Действия, представляющие собой способ, создающий угрозу для жизни и здоровья других лиц, могут быть самыми разнообразными, например: беспорядочная стрельба из огнестрельного оружия; использование взрывчатых, горючих, отравляющих веществ; поджог использование средств, являющихся источниками повышенной опасности.

Повышенная общественная опасность такого способа побега выражается в том, что виновный пренебрегает тем, что при его применении создается угроза для жизни и здоровья окружающих и им может быть причинена смерть или нанесен значительный вред здоровью. Опасность для жизни или здоровья других лиц должна быть действительной, а не предполагаемой.

В настоящее время в Республике Казахстан правоприменительная практика свидетельствует о совершении побегов способом, создающим угрозу для жизни или здоровья других лиц. Представляется, что при побеге, совершенном таким способом, достаточно наличие опасности причинения смерти или вреда здоровью хотя бы одному человеку. Обстоятельством, отягчающим ответственность, является сам способ совершения побега, создающий угрозу для жизни или здоровья других лиц, а не характер и степень фактически причиненного вреда жизни или здоровью других лиц. Поэтому причинение незначительного вреда здоровью или его отсутствие вообще, не может исключать данного квалифицирующего обстоятельства.

Применение оружия или предметов, используемых в качестве оружия при побеге, чаще всего способно причинить тяжкий вред здоровью или повлечь смерть потерпевшего. При применении оружия существенно возрастает агрессивность и дерзость действий преступника, крепнет решимость и уверенность в достижении цели, возникает чувство собственной неуязвимости, а также осложняется деятельность сотрудников правоохранительных органов по пресечению преступления. Так, свыше 62% респондентов, отметили особую повышенную опасность лица совершившего побег из мест лишения свободы при применении оружия.

При правовой оценке действий виновного во время побега с применением оружия или предметов, используемых в качестве оружия, необходимо, на наш взгляд, установить способ и последствия применения оружия. Любой способ применения оружия, при совершении побега, должен рассматриваться в качестве квалифицирующего обстоятельства, предусмотренного п. 3 ч.2 ст. 426 УК РК.

Применение оружия, при совершении побега, предполагает производство из него выстрела (выстрелов), использование его колюще-режущих и других боевых свойств, т.е. использование его по прямому назначению.

Наряду с этим, при совершении побега огнестрельное оружие иногда используется для нанесения ударов, например, удар автоматом или пистолетом по голове конвойного. Поскольку автоматы, карабины, винтовки предназначены не только для поражения цели огнем, но и для поражения штыком и прикладом, побег с применением оружия таким образом, надлежит квалифицировать по п. 3 ч.2 ст. 426 УК РК.

Для квалификации побега по п. 3 ч.2 ст.426 УК РК не имеет значения то обстоятельство, что в результате применения оружия никто не пострадал. Если же при этом был умышленно причинен тяжкий вред здоровью или наступила смерть потерпевшего, то побег следует квалифицировать по совокупности с соответствующими статьями, предусматривающими ответственность за преступления против жизни и здоровья.

Угроза оружием объективно создает опасность жизни или здоровью лиц, пресекающих побег, поэтому подобные действия надлежит рассматривать как совершенные с применением оружия.

В случаях, если до совершения побега с применением оружия имело место незаконное его хранение или ношение, то содеянное не охватывается признаками п. 3 ч.2 ст.426 УК РК, т.к. незаконное хранение и ношение огнестрельного оружия является самостоятельным преступлением, которое имеет место, как правило, до совершения побега. К моменту применения оружия при побеге виновный уже является лицом, совершившим деяние, предусмотренное ст.426 УК РК. Поэтому обладание оружием, а также его хранение, должна иметь самостоятельную правовую оценку.

Литература

- 1 Беккариа Ч. «О преступлениях и наказаниях». – М., «Стелс», 1995. С. 84.
- 2 Попченко А.Р., Клинов В.А. Изучение личности спецконтингента как основа предупреждения чрезвычайных происшествий в изоляторах временного содержания // Вопросы совершенствования деятельности милиции общественной безопасности: Сборник № 14. М.: ДООП МВД России; ВНИИ МВД России, 2007. С. 133.
- 3 Егоров В.И. Уголовная ответственность за побег из мест заключения или из- под стражи.- Рязань, 1984. – 385 с.

References

- 1 Bekkaria Ch. «O prestuplenijah i nakazaniyah». – M., «Stels», 1995. S. 84.
- 2 Popchenko A.R., Klincov V.A. Izuchenie lichnosti speckontingenta kak osnova preduprezhdenija chrezvychajnyh proisshestvij v izoljatorah vremennogo sodержanija // Voprosy sovershenstvovaniya dejatel'nosti milicii obshhestvennoj bezopasnosti: Sbornik № 14. M.: DOOP MVD Rossii; VNII MVD Rossii, 2007. S. 133.
- 3 Egorov V.I. Ugolovnaja otvetstvennost' za pobeg iz mest zakljuchenija ili iz- pod strazhi.- Rjazan', 1984. – 385 s.

Шопабаев Б.А.

Экспертные ошибки, возникающие при исследовании доказательств

В данной статье рассматриваются вопросы экспертных ошибок, возникающие при исследовании объектов экспертизы, а также правильное соблюдение экспертных методик. В процессе назначения и проведения судебной экспертизы допускаются ошибки как следователем (судом) при назначении экспертизы, так и экспертом (экспертами) при ее производстве. Оценка заключения эксперта позволяет установить ошибки следователя и эксперта.

Ключевые слова: экспертные ошибки, деятельность эксперта, заключение эксперта, внутреннее убеждение эксперта.

Shopabaev B.A.

The expert mistakes arising at a research of proofs

In this article, the questions of expert mistakes arising at a research of objects of examination, and the correct observance of expert techniques are considered. In the course of appointment and conducting judicial examination mistakes both are made by the investigator (court) at purpose of examination, and the expert (experts) by its production. Assessment of the expert opinion allows establishing mistakes of the investigator and the expert.

Key words: expert mistakes, activity of the expert, expert opinion, internal belief of the expert.

Шопабаев Б.Ә.

Дәлелдемелерді зерттеу кезінде туындайтын сараптамалық қателіктер

Аталған мақалада сараптамалық объектілерді зерттеу, сонымен қатар сараптамалық әдістерді дұрыс сақтау кезінде пайда болатын сараптамалық қателіктер мәселелері қарастырылады. Сот сараптамасын тағайындау және жүргізу процесінде қателіктер сараптаманы тағайындау кезінде тергеушімен (сотпен), сондай-ақ оны жүргізу кезінде сарапшымен (сарапшылармен) жіберіледі. Сарапшының қорытындысын бағалау тергеуші мен сарапшының қателіктерін анықтауға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: сараптамалық қателіктер, сарапшының қызметі, сарапшы қорытындысы, сарапшының ішкі сенімі.

ЭКСПЕРТНЫЕ ОШИБКИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ

Определяя экспертную ошибку, практически все авторы акцентируют на неправильности суждения судебного эксперта. Грановским Г.Л. было предложено несколько иное определение: «Ошибкой эксперта можно считать его выводы (основные или промежуточные), не соответствующие действительности, а также неправильности в действиях или рассуждениях, отражающих процесс экспертного исследования, – в представлениях, суждениях, понятиях» [1, с. 2]. Занимаясь этой проблемой, Белкин Р.С. писал, что «в общем виде экспертную ошибку можно определить, как несоответствующую объективной действительности суждения эксперта или его действия, не приводящие к цели экспертного исследования, если и искаженное суждение, и неверные действия представляют собой результат добросовестного заблуждения» [2, с. 335-336].

Криминалист Клименко Н.И. экспертные ошибки ограничивал от синонимичных терминов признаками существенности и типичности и определял их как «недостатки экспертного исследования непреднамеренного характера, которые повлекли дачу неправильного заключения» [3, с. 36]. Определение экспертной ошибки как недостатка, на наш взгляд, не позволяет в полной мере раскрыть природу данного феномена, понять его структуру. Так, в толковом словаре Даля В.И. недостаток интерпретируется как «погрешность, ошибка...» [4, с. 515]. Исходя из этого представляется, что для правильного толкования, как в целом ошибки, так и экспертной ошибки было бы не совсем верно использовать синонимичное понятие, не позволяющее уловить специфику изучаемой дефиниции.

В словаре русского языка «ошибка» определяется в общем смысловом значении без какой-либо конкретизации как «неправильность в действиях, мыслях» [5, с. 430].

Следует отметить, что определение содержания термина «ошибка» разрабатывается не только юридическими науками, но и такими отраслями знаний, как философия, логика, медицина, математика и др. Все научные подходы к анализу феномена ошибки, разработка структурной и содержательной стороны базового термина, наработанные различными отраслями знаний, безусловно, являются важным подспорьем при определении юридической природы понятия «ошибка».

Деятельность эксперта, как и любая другая, не застрахована от ошибок. Экспертные ошибки неоднородны и могут быть разделены на три класса: 1) ошибки процессуального характера; 2) гносеологические ошибки; 3) деятельностные (операциональные) ошибки [6, с. 213].

1. Ошибки процессуального характера заключаются в нарушении экспертом процессуального режима и процедуры производства экспертизы: а) выход эксперта за пределы своей компетенции; б) выражение экспертной инициативы в не предусмотренных законом формах; в) несоблюдение по незнанию процессуальных требований к заключению эксперта, в том числе отсутствие в заключении необходимых по закону реквизитов, обоснование выводов не результатами исследования, а материалами дела, и др. Например, при производстве судебной пожарно-технической экспертизы государственный судебный эксперт получил непосредственно от ответчика аппарат электрозащиты, якобы с места пожара, произвел его исследование и дал категорический вывод в пользу ответчика, что аппарат защиты был исправен и не мог послужить причиной возникновения горения.

2. Гносеологические ошибки могут быть допущены при познании сущности, свойств, признаков объектов экспертизы, отношений между ними, а также при оценке результатов познания, итогов экспертного исследования. Ошибки этой категории подразделяются на логические, связанные с нарушениями логической последовательности умозаключений, а также с некорректным применением приемов и операций, и фактические, дающие искаженное представление об отношениях между предметами объективного мира. Проиллюстрируем это примером. В процессе производства судебной автотехнической экспертизы эксперт, исследуя задние колеса автомобиля, обнаружил разрушение шпильки ступицы одного из них и сделал вывод, что это разрушение вызвано дорожно-транспортным происшествием. Впоследствии при производстве повторной экспертизы было установлено, что причиной разрушения шпильки ступицы заднего колеса явилась усталость металла. Этот вывод существенным образом повлиял на решение вопроса о механизме дорожно-транспортного происшествия и в конечном итоге на квалификацию деяния.

3. Деятельностные (операциональные) ошибки связаны с осуществляемыми экспертом операциями (процедурами) и могут заключаться в: а) нарушении предписанной последовательно-

сти этих процедур; б) неправильном использовании средств исследования или использовании непригодных средств, например использовании аппаратуры, давно не проходившей проверку; в) получении некачественного сравнительного материала и т.п.

Причины экспертных ошибок могут быть объективными (отсутствие разработанной методики или несовершенство используемой экспертной методики; применение ошибочно рекомендованных методов; отсутствие полных данных, характеризующих идентификационную ценность признаков и устойчивость их отображений в следах и др.) и субъективными (профессиональная некомпетентность эксперта; его профессиональные упущения – небрежность, поверхностное производство исследования, пренебрежение методическими рекомендациями, игнорирование каких-либо признаков объекта и т.п.).

Изучив и проанализировав все имеющиеся в литературе определения понятия экспертной ошибки, мы считаем, что может быть дано следующее определение: под экспертной ошибкой следует понимать добросовестное заблуждение судебного эксперта, объективно выразившееся в неправильном применении рекомендованных методик при исследовании объектов, в нарушении законов логики, уголовно-процессуального закона, не приводящие к достижению поставленной цели экспертизы.

Эксперт дает заключение, основываясь на своем внутреннем убеждении. Проблема внутреннего убеждения эксперта привлекла внимание криминалистов еще в 50-е годы. Одним из первых высказал свои взгляды по этому поводу В. П. Колмаков. Он считал, что внутреннее убеждение эксперта – это не инстинкт, но безотчетная интуиция; это – сознательно и свободно сложившееся убеждение, имеющее объективные основания, позволяющие сделать только один истинный вывод». К числу этих объективных оснований Колмаков В.П. относил установленные экспертом при исследовании фактические данные той отрасли науки, на основании которой производится исследование [7, с. 76].

Таким образом, решающее значение в формировании заключения приобретают следующие факторы:

- 1) Высокая подготовленность по своей специальности и практический опыт эксперта.
- 2) Мотивированность и логичность суждений эксперта, изложенных в обобщающей части

акта экспертизы так, чтобы следователь и суд могли проследить ход его мыслей.

3) достаточный объем и надлежащее количество представленного на исследование материала; достоверные обстоятельства, установленные по делу.

В дальнейшем исследование проблемы внутреннего убеждения эксперта шло по двум направлениям: гносеологическому, когда анализировался преимущественно механизм познавательной деятельности эксперта, на базе которой формируется его внутренне убеждение, и психологическому, где анализу подвергается сам процесс формирования внутреннего убеждения и его структура.

На наш взгляд, наиболее четок и полно отражает всю сущность данного понятия классификация экспертных ошибок, предложенная Белкиным Р.С. В ней учтены все стороны процесса экспертного исследования. В первую очередь, речь идет о нарушении и несоблюдении экспертом процессуальных режима и процедуры. Они обозначены как ошибки процессуального характера, возникающие, например, когда эксперт вышел за пределы своей компетенции (затронул вопросы правового характера), дал заключение по вопросам, решение которых не требует специальных познаний, сделал выводы, обосновав их не результатами исследования, а материалами дела. Также к этому виду ошибок можно отнести: несоответствие объемов проведенного исследования и ответов эксперта на поставленные ему вопросы; несоблюдение установленных общими требованиями правил составления заключения эксперта; внесение профилактических предложений, не основанных на специальных знаниях эксперта и т. д. [8, с. 43].

Экспертные ошибки могут быть допущены при познании сущности свойств, признаков объектов экспертного исследования. Данная группа ошибок названа гносеологическими и подразделяются на логические и фактические (предметные).

Логические ошибки – это «ошибки, связанные с нарушением в содержательных мыслительных актах законов и правил логики, а также с некорректным применением логических приемов и операций» [9, с. 162].

Предметные или фактические ошибки возникают в результате искаженного представления об отношениях между предметами объективного мира. Как замечает Н. И. Кондаков, «если логические ошибки, как правило, могут быть открыты и исправлены без знания предме-

та, о котором идет речь, то предметные ошибки, которые относятся к содержанию умозаключения, могут быть замечены и исправлены только тем, кто знаком с самим предметом, о котором идет речь».

Например, в совокупность признаков, которые являются основанием для установления исполнителя рукописи, включаются признаки, характеризующие автора рукописи. Вывод об одной совокупности предметов основывается на признаках состава материалов предметов. Орудие взлома идентифицируется не только по признакам следа-отображения, но и по частицам краски. Встречаются выводы об установлении завода-изготовителя шрифтов, в то время как в процессе исследования эксперт использует признаки шрифтолитейной машины (о тождестве шрифтолитейной машины и должен быть вывод), т.е. не ответив на поставленный вопрос, эксперт перешел к ответу на вопрос, перед ним стоящий.

Третья группа ошибок заключается в нарушении последовательности рекомендованных процедур, неправильном использовании средств исследования, получения некачественного сравнительного материала, и их можно обозначить как деятельностные (операционные) ошибки.

Для устранения допускаемых экспертных ошибок необходимо знать причины их возникновения. Повышение достоверности выводов эксперта и эффективности использования заключений как средства доказывания в расследовании и судебном рассмотрении дел во многом зависит от предупреждения и устранения экспертных ошибок.

Ошибочные выводы в заключениях влекут за собой неверные действия следователя, способствуют выдвиганию необоснованных следственных версий, их разработке, на что безрезультатно расходуется время и средства, занятых в разработке версий участников (оперативных работников, специалистов) и порождению следственных и судебных ошибок.

Правильное определение причин экспертных ошибок, на наш взгляд, имеет значение не только для их устранения и точной оценки признаков, но и для дальнейшего развития теории и практики судебной экспертизы, для разработки методических документов, связанных с методологией производства экспертиз; методологией обучения экспертов, следователей, судей.

Происхождение экспертных ошибок может быть обусловлено двумя факторами: 1) объ-

ективными причинами, т.е. не зависящими от эксперта, и 2) субъективными причинами, коренящимися в образе мышления и действиях эксперта. Следует особо отметить, что такое деление причин экспертных ошибок носит условный характер, так как субъективные ошибки сами имеют объективное основание. К таким ошибкам можно отнести несоблюдение экспертом методических указаний, поверхностный анализ результатов проведенного исследования, недостаточность опыта эксперта. «Цена» экспертной ошибки – это то, чем приходится расплачиваться эксперту, следователю, участникам уголовного процесса и обществу в целом за неправильные действия.

Последствия ошибки могут рассматриваться с различных позиций.

1. С позиции эксперта они выражаются в необходимости выполнения дополнительных действий по нейтрализации ошибки, дискомфортом в состоянии эксперта, вызванном ошибкой, увеличении сроков расследования, в отрицательной реакции лиц, осуществляющих руководство и надзор за деятельностью эксперта.

2. С позиции ряда участников уголовного процесса «цена» ошибки – это формирование мнений о необъективности, некомпетентности работников правоохранительных органов, утрата веры в социальную справедливость, в обеспечение защиты охраняемых законом прав и интересов граждан.

3. С позиции общества – это снижение предупредительного воздействия следствия, как предотвращения преступлений формирование отрицательного общественного мнения о деятельности правоохранительных органов.

Большое значение приобретает степень вовлечения экспертной ошибки в ход уголовного производства. Она перерастает в ошибки следователя, судьи, прокурора приводит к деформации процесса установления истины. Оценка выводов эксперта проводится при сопоставлении их с другими фактами, обстоятельствами дела, установленными иными, чем экспертиза, следственными действиями (допросы, осмотр, обыск, выемка и т. п.). Следовательно, одним из наиболее существенных критериев оценки правильности заключения эксперта является метод сопоставления, сравнения выводов эксперта с другими имеющимися по делу доказательствами. Только при внутренней согласованности со-

бранных по делу доказательств, включающих и выводы эксперта, можно быть уверенным в правильности его заключения.

Следователь должен, оценивая заключение экспертизы, учитывать, насколько совершенны методы исследования, убедиться, отвечает ли экспертиза на все поставленные вопросы, нет ли противоречий в выводах. Он обязан проверить содержание тех данных, которые послужили материалами для выводов эксперта, выяснить степень их полноты, их качество, ознакомиться с методом и понять логику исследования, т. е. научную обоснованность и мотивировать заключение. На основе этого формируется внутренне убеждение следователя в правильности выводов эксперта.

Такого рода оценка заключения эксперта представляет для следователя определенные трудности. Ведь многие исследования сложны, а у следователей отсутствует зачастую должная подготовка в вопросах экспертизы. Однако они подвергаются весьма обстоятельной критике заключения экспертов, когда выводы представляются им неубедительными неясными или слабо аргументированными.

Хотелось бы подчеркнуть, что экспертная деятельность является одной из производных видов социально-общественной деятельности, и эксперт, как и каждый другой гражданин, не застрахован от ошибок. Исходя из этого сущность понятия «экспертная ошибка» характеризуется как общими признаками, которые интерпретируют ошибку любого субъекта общества, так и специфическими признаками, которые отражают особенности ошибок в сфере экспертной деятельности.

Обобщая вышеизложенные в данной статье положения, отмечаем, что, во-первых, экспертная ошибка представляет собой не соответствующее объективной реальности суждение эксперта, вызванное незнанием, неведением каких-либо признаков объекта ошибки, а также действие эксперта, препятствующее достижению истинных, единственно верных целей экспертного исследования. Во-вторых, ошибка является результатом непреднамеренности, неосознанности. В-третьих, экспертная ошибка реализуется в особой сфере судопроизводства – экспертной деятельности. В-четвертых, субъектом экспертной ошибки всегда является судебный эксперт.

Литература

- 1 Грановский Г.Л. Природа, причины экспертных ошибок и пути их устранения. Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы. – М., 1983.
- 2 Белкин Р.С. Курс криминалистики. Т. 2. – М. 1997.
- 3 Клименко, Н.И. Экспертные ошибки и их причины / Н.И. Клименко // Криминалистика и судебная экспертиза. Вып. 37, 1988. – С. 35-38.
- 4 Даль В.И. Толковый словарь живого великого русского языка: в 4 т. / В.И. Даль. – М.: Рус.яз. Медиа, 2005. – 779 с.
- 5 Ожегов С.И. Словарь русского языка: (ок. 57 000 слов) / С.И. Ожегов; под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1982. – 816 с.
- 6 Россинская Е.Р., Галяшина Е.И. Настольная книга судьи: судебная экспертиза. Москва: Проспект, 2011.
- 7 Колмаков В.П. О внутреннем убеждении советского судебного эксперта. Москва, 1951 г.
- 8 Белкин Р.С., Педенчук А.К. Понятие экспертных ошибок и их классификация. Общетеоретические, правовые и организационные основы судебного эксперта. Москва, 1987 г.
- 9 Кондаков Н.И. Логический словарь. Москва, 1971 г.

References

- 1 Granovsky G.L. Nature, reasons of expert mistakes and way of their elimination. New developments and debatable problems of the theory and practice of judicial examination. – M, 1983.
- 2 Belkin R. S. Criminalistics course. T. 2. – M of 1997.
- 3 Klimentko, N. I. Expert mistakes and their reasons / N. I. Klimentko//Criminalistics and judicial examination. Issue 37, 1988. – P. 35-38.
- 4 Dal V. I Explanatory dictionary of living great Russian: in 4 t. / V. I. Dahl. – M.: Russian language. Media, 2005. – 779 p.
- 5 Ojegov S. I. Dictionary of Russian: (apprx. 57 000 words) / S. I. Ojegov; under the editorship of N. Yu. Shvedova. – M.: Russian language, 1982. – 816 p.
- 6 Rossinskaya E. R., Galyashina E. I. Reference book of the judge: judicial examination. Moscow: Prospectus, 2011.
- 7 Kolmakov V. P. About internal belief of the Soviet court expert. Moscow, 1951.
- 8 Belkin R. S., Pedenchuk A. K. Concept of expert mistakes and their classification. General-theoretical, legal and organizational bases of the court expert. Moscow, 1987.
- 9 Kondakov N.I. Logical dictionary. Moscow, 1971.

Даубасов С.Ш.,
Белхожаева Д.Ж.,
Байсымакова Д.С.

**Қылмыскерлерді ұстап беру
институты**

Daubasov S.Sh.,
Belhozhaeva D.Zh.,
Baisymakova D.S.

Institute of delivery of criminals

Даубасов С.Ш.,
Белхожаева Д.Ж.,
Байсымакова Д.С.

Институт выдачи преступников

Осы мақалада қазіргі қылмыстық және халықаралық құқық саласындағы қылмыскерлерді ұстап беру институтының негізгі мәселелері зерттелінген. Авторлармен жан-жақты түрде қылмыскерлерді ұстап беру институтының өзекті теориялық және тәжірибелік аспектілері қарастырылған.

Түйін сөздер: құқық, қылмыстылық, қылмыс, ұстап беру, институт, жаза, экстрадиция, қылмыскерлерді ұстап беру.

In this article the main problems of institute of delivery of criminals in modern criminal and international law are investigated. Authors in detail consider separate theoretical and practical aspects of a problem of institute of delivery of criminals.

Key words: right, crime, crime, delivery, institute, punishment, extradition, delivery of criminals.

В данной статье исследуются основные проблемы института выдачи преступников в современном уголовном и международном праве. Авторы подробно рассматривает отдельные теоретические и практические аспекты проблемы института выдачи преступников.

Ключевые слова: право, преступность, преступление, выдача, институт, наказание, экстрадиция, выдача преступников.

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

³Абылайхан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail:sabit_75@mail.ru

ҚЫЛМЫСҚЕРЛЕРДІ ҰСТАП БЕРУ ИНСТИТУТЫ

Ғалымдар арасында ұстап беру институтының пайда болуына қатысты екі ғылыми көзқарас қалыптасқан. Бірінші көзқарастағы ғалымдар, ұстап беру институтының қалыптасуын халықаралық құқықтың дамуымен байланыстырса, ал келесі ғалымдар тобы XIX ғасырдың аяғымен және XX ғасырдың басындағы буржуазиялық төңкеріспен байланыстырады [1, 46 б.]. Екінші концепцияның өкілдері халықаралық құқықты өздігінен қалыптасқан құқық саласы ретінде қарастыра отырып, оның пайда болуын мемлекеттің пайда болуымен және қоғамдағы таптардың бөлінуімен байланыстырмайды және халықаралық құқықтың ерте кезеңде болғандығын жоққа шығарады.

Зерттеуде осы концепциясынға алынды және көптеген қайнар көздерді талдау ұстап беру институтының құл иеленушілік және феодалдық кезеңдерде қалыптасқанын көрсетеді. Жұмыста, сонымен қатар, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының негізгі ережелері феодализмнің ыдыраған және капитализмнің пайда болуы және дамуы кезеңінде толығымен қалыптасқандығы айқындалды. Ұстап беру кез келген нысанында ертеден қалыптасқан институт, өйткені оның бастауын ерте кезеңдерден көруге болады, – деген көзқарасты иеленетін ғалымдардың осы көзқарасына қосылады.

Сонымен, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институты ұзақ тарихи қалыптасу және даму кезеңдерінен өткен. Ұстап беру кез келген нысанында әлі халықаралық құқық қалыптарының жүйесі қалыптаспаған және ол туралы жазылған ілім болмаған кезеңде пайда болған ерте цивилизациядағы институт болып табылады, – деген Бедидің [2, 16 б.] пікірімен келісуіміз орынды.

Ұстап беру таптық қоғамның барлық тарихи түрлерін, мысалы, құл иеленушілік, феодалдық, капиталистік, социалистік кезеңдер сатысынан өткен ерте институттардың бірі. Ерте ғасырда пайда болған қылмыс жасаған тұлғаны ұстап беру институты кейіннен кейін маңызды өзгерістерге ұшырады. Бұл өзгерістер ұстап беру институтының қалыптасу процесінің халықаралық құқықтың дамуымен қатар жүргендігімен байланысты және таптық қоғамның барлық тарихи кезеңдерін қамтиды. Сөзсіз, халықаралық құқық кез келген тарихи

кезеңнің бейнесін бейнелейді және сондықтан сол кезеңдерде өмір сүрген мемлекеттердің өзара қарым-қатынасының шегінде дамыған.

Сонымен, қылмыс жасаған тұлғаны ұстап беру ерте кезеңнен белгілі екендігі және қылмыстылықпен күресудегі мемлекеттердің өзара көмектесуінің ескі құралы болып табылатындығы ешқандай күдік тудырмайды. Халықаралық құқықтың жалпымен танылған қалыптарының негізінде мемлекеттер ынтымақтастығын кеңейту осы институттың бүгінгі және болашақта дамуын қамтамасыз етеді.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының терең тарихына қарамастан және бүгінде қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру ұғымына қатысты әртүрлі талқылаулар кездесуде, осыған орай, осы түсінікті жетік талдауды қажетті етуде. Осы ұғымның анықтамасына әртүрлі қарау, қылмыстық заңның кеңістікте әрекет етуінен және ұстап беруді жаза актісі ретінде бағалаудан туындауда. Міне, осы орай, ғалымдардың қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтына қатысты белгілі ғылыми ұғымдардың мазмұнын талдай келе, оның анықтамасын келесідей тұжырымдауды ұсынады.

Жалпы құқық бойынша, ұстап беру – халықаралық сипаттағы қылмысты жасаған тұлғаны аумағында қылмыс жасаған тұлға орналасқан бір мемлекет (ұстап беру талабы қойылған) оны қылмыстық жауаптылыққа тарту үшін немесе осы тұлғаға қатысты заңдық күшіне енген үкімді орындау үшін аумағында қылмыс жасалған немесе қылмыс жасаған тұлға сол мемлекеттің азаматы болып табылатын өзге мемлекетке беру болып табылады.

Осы анықтамаға орай, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының негізгі белгілерін бөліп көрсетуге болады:

1. Экстрадицияға қатысты барлық мәселелер сөзсіз мемлекеттің өкілетті органдарының ішкі өкілеттігіне жатқызылады. Тек, мемлекет ғана халықаралық құқықтың субъектісі ретінде ұстап беру туралы заңдарды дайындайды және қабылдайды, тиісті халықаралық шарттарды жасасады және экстрадиция мәселесі бойынша мемлекетаралық тәжірибелік қызметті жүзеге асырады.

2. Ұстап беру тек қылмыстық іс-әрекет істеген жеке тұлғаға ғана қатысты, яғни, ұстап берудің субъектісі ретінде қылмыс жасаған және сол қылмыс үшін сотталған немесе қылмыс жасады деп сезіктелген және ұстап беруді талап етіп отырған мемлекеттің аумағынан тыс жерде болған жеке тұлға болып табылады.

3. Ұстап беру тек жасалған қылмыстық іс-әрекетке ғана қолданылады.

4. Ұстап беру туралы мәселені шешу ұстап беру талабы берілген тұлғаның азаматтығымен тығыз байланысты.

5. Халықаралық сипаттағы қылмысты жасаған тұлғаны ұстап беру туралы қойылған талап дұрыс шешімін тапқан жағдайда, сұратып отырған мемлекет қылмыстық іс-әрекет осы тұлғамен жасалынған деп есептейді.

6. Ұстап берілген тұлғаны ұстап беретін мемлекет анықтаған соттық қудаланады немесе жазалауға тартылады, яғни, ұстап беру ұстап берілген тұлғаның қылмыстық жазасын жорамалдайды.

7. Доктрина бір ауыздан, экстрадиция процесі құрайды, -деген тұжырымды қолдауда. Жоғарыда айтылған ұстап беру ұғымында авторлар “акті”, “беру”, “процесс” жөнінде сөз қозғаған [3, 55 б.]. Әрине бұнымен келіспеске болмайды. Бірақ, ұстап беру институты тек процессуалдық құқық қалыптарынан құралады деген ұғымды бермеуі қажет. Демек, біз жоғарыда айтып кеткендей, ұстап беру туралы қалыптар конституцияда, қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстерінде қамтылған. Сонымен қатар, ұстап беру ұлттық заңдармен қоса халықаралық келісім-шарттарымен де реттелінеді. Осы айтылғандардың барлығы ұстап беру процесінің негізін құрайтын қалыптардың кешендік сипатын растайды.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселелерінің күрделі аспектілерінің бірі болып ұстап берудің құқықтық негізі табылады, өйткені құқық доктринасында әртүрлі көзқарастар қалыптасқан.

Сонымен, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институтының құқықтық негіздері мыналар бола алады: қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап берудің құқықтық негізі ретінде екі жақты және көп жақты келісім-шарттар, конвенциялар, мемлекеттің ұстап беру туралы ұлттық заңдары және өзара көмектесу қағидасы танылынады; ұстап беру міндеттемесі мүдделі мемлекеттердің ұстап беру туралы тиісті шарттарының және конвенциялардың негізінде ғана пайда болады; ереже бойынша, ұлттық заңдар ұстап беру туралы шарттарды жасасу үшін негіз болуы мүмкін, сонымен қатар, ұстап беру рәсімін белгілейді; өзара көмектесу қағидасы мемлекеттердің ұстап беру туралы келісімдер мен конвенциялардың шарттарын сақтаудың алғы шарты болып табылады, осы жерде оның шарттарын мемлекет сақтаған кез-

де кінәлі тұлғаны ұстап берудің негізі ретінде қызмет етеді.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру институты ұстап беруге болмайтын қылмыс жасаған тұлғалардың кейбір санатын белгілейтін жалпымен қабылданған ережелерді қамтиды. Біз осыған дейін айтып кеткендей, келісуші тараптар өз арасында жасалған, осы мәселе бойынша халықаралық келісім-шарттарында ұстап беруден бас тартудың негіздерін белгілей алады. Сондай-ақ, айта кеткен жөн, бұл тізім тұрақты болып табылмайды, өйткені, тараптар өзара келісе отырып, ұстап беруден бас тартудың өзге негіздерін белгілеуі мүмкін. Сайып келгенде, ұстап беруден бас тартудың жалпымен қабылданған негіздерін “абсолютті” деп қарастыруға болмайды, олар ереже бойынша шектеулі сипатты иемденеді немесе осы жағдайды (тізімді) кеңейтуде ұстап беру туралы шарты арқылы оның негізгі мақсатына қол жеткізуге болады, яғни, қылмыс жасаған тұлғаны жасаған қылмысы үшін соттау немесе жазасын өтеу үшін мүдделі мемлекетке берілуі жөнінде сөз болып отыр.

Бүгінгі таңда халықаралық құқықта ұстап беруден бас тарту негіздері екі топқа бөлінуде: императивтік және факультативтік. Осындай саралау алғаш рет 1990 жылғы 14 желтоқсандағы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының қарарымен қабылданылған ұстап беру туралы Типтік шартта қамтылған [4]. Еуропалық конвенциямен салыстырғанда императивтік негіз толығырақ қарастырылған. Осы жұмыста талданылған, әлемдік тәжірибеде қалыптасқан негіздер біздің егеменділігімізді бейнелейтін ұлттық заңдарда көрініс алғаны жөн болары еді.

Әлемдік тәжірибеде экстрадициялық заңдарға тиселі қағидалар бар, осы қағидаларға сүйене отырып, конвенциялар, шарттар, келісімдер және ұлттық заңдар дайындалады және қабылданылады. Бұл мынандай төмендегі қағидалар: экстрадицияға ұлттық тиселігінің (мемлекеттің өз азаматтарын ұстап бермеуі) әсері; Осы жерде мемлекет “*aut tradere, aut iudicare*” (немесе ұстап беру, немесе соттау) қағидасын ұстанады; ұстап берілетін қылмыскердің құқықбұзушылығының сипаты (саяси қылмыс экстрадиция үшін негіз бола алмайды); екі жақты сотқа тиселігі (жасалған іс-әрекет сұратып отырған және ұстап беру талабы қойылған мемлекеттің де заңы бойынша жазаланатын құқықбұзушылық болып табылуы тиіс); “*non bis in idem*” (экстрадициядан бас тартылады, егер тұлға осы құқықбұзушылық

үшін сотталған болса); нақтылық (экстрадиция үшін негіз болып табылатын құқықбұзушылық үшін қудалау, ұстау және тұтқындау, сотта мақсатында тұлғаны ұстап беруін талап ету); жоғарғы жазалау шарасы (егер сұратып отырған тарап өлім жазасын қолданбаса).

Өз еліміздің ұлттық заңдарын және де екі жақты келісім-шарттарды жасасуда осы қорытындыланған қағидаларды әрдайым басшылыққа алуымыз қажет деп ойламын.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру әдетте дипломатиялық жолмен жүзеге асырылады. Бірақ-та, көп жағдайда экстрадиция туралы мәселені қарастыру мүдделі мемлекеттің әділет министрлігі, прокуратура және полиция органдары арасында белгіленген қатынастарда да тікелей орын алады. Осы органдар арқылы қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру тәртібі айқындалынады. Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру тәртібі, сот әділдігін жүзеге асыру үшін қылмыс жасаған тұлғаны алуда (ұстап берілуінде) артықшылық құқығын қай мемлекет иеленеді, – деген сұраққа жауап іздеуде үлкен рол атқарады.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру тәртібі Интерпол желісімен тікелей реттелінетіні бәрімізге аян. Сөзсіз, қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы іске егер Интерпол қатысатын болса, тезарада шешімін табады. Жоғарыда айтылғандарды басшылыққа ала отырып, халықаралық экстрадициялық тәжірибеде бүгінгі таңда ұстап беру рәсімін жетелдетуге талаптану байқалуда, әсіресе оның дайындық сатысын – келген мемлекеттің аумағында жасырынып жатқан қылмыс жасаған тұлғаны ұстауды және тұтқындауды жеделдету қажеттілігі салдарынан, Интерполдың қатысуымен уақытша тұтқынға алу идеясы өмірге келді.

Халықаралық-құқықтық деңгейде ұстап беру мәселесімен байланысты сұрақты қарастыруда және шешуде Біріккен Ұлттар Ұйымының алатын орны зор. БҰҰ-ның қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру аясындағы мемлекеттер ынтымақтастығының тиімділігін арттырудағы қызметі халықаралық қылмыстық қылмыстылықтың алдын алу және күресу мәселесін шешу қажеттілігімен байланысты. Осы жұмыспен айналысуға негізінде басты органдары тартылды: Бас Ассамблеясы, Қауыпсіздік Кеңесі, Халықаралық Соты, Экономикалық және Әлеуметтік Кеңес (ЭКОСОС), Секретариаты, Қамқоршылық бойынша Кеңесі.

БҰҰ-ның аясында халықаралық қылмыстық қылмыстарымен күресу туралы халықаралық

шарттардың жобасы жасалынды, бүгінгі таңда олардың көпшілігі әрекет етуде. Біз айтып кеткендей, 1990 жылы 14 желтоқсанда БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының қарарына сәйкес, ұстап беру туралы Типтік шарт қабылданылды. Осы БҰҰ-ның кепілдемелік құжатының негізінде қылмыс жасаған тұлғаны ұстап беруден бас тартудың императивтік және факультативтік негіздерін қамтиды. Сайып келгенде, Типтік шарт мемлекеттерге ұстап беруге әкеп соқтыратын қылмыстарын санын азайтуға жөн сілтейді. Сонымен қатар, Типтік шарты келісуші тараптардың заңындағы тиісті қылмыстың құрамын қалыптастыратын терминологиялық және конструктивтік екершелігіне байланысты ұстап беру үшін кедергілердің жоқтығын бейнелейді және де транзиттік тасымалдаудың ерекшелігін бейнелейтін ережелерді қамтиды. Сөзсіз, адам құқықтарын қоғау талаптарына жауап беретін Типтік шартты еліміздің екі жақты және көп жақты келісім-шарттарды жасасу кезімізде басшылыққа алуымыз қажет.

Тағы бір халықаралық ынтымақтастықтың институтциялық механизмінің бірі – Еуропа Кеңесі. Еуропа Кеңесі – екінші дүниежүзілік соғыстан кейін құрылған бірінші еуропалық үкіметаралық регионалдық ұйым бола отырып, халықаралық қылмыстылықпен күресу аясында шешуші орындардың бірін иеленеді. Осы ұйымның мақсатының бірі құқықтың негізгі мәселесі бойынша мүше – мемлекеттер арасында тығыз ынтымақтастықты қамтамсыз ету болып есептелінеді.

Мемлекеттердің осындай ынтымақтастығының нәтижесі болып 1957 жылы 13 қыркүйекте қабылданылған ұстап беру туралы Еуропа Конвенциясы танылады. Бүгінгі таңда осы мәселені жан-жақты қамтитын, халықаралық құқықтық деңгейде қабылданған Конвенция ретінде қарастырылады. Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы еуропалық конвенцияның ережелерін талдай отырып, оның барлық қалыптары жоғарыда аталған экстрадициялық заңдардың алты қағидасын көздейтіндігіне қолымыз жетіп отыр.

Қорытындысында айта кеткеніміз жөн, Конвенция ережесін және оған қабылданған Қосымша хаттаманы адал орындауын Еуропа Кеңесінің қылмыстылық мәселесі бойынша Еуропалық комитет қадағалауда. Осы ережені жүзеге асыру кезінде туындауы мүмкін кез келген мәселелерді достық реттеуге көмектесу мақсатындағы барлық қажетті әрекеттерді жүргізеді.

Қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек көрсету – мемлекеттердің қылмыстылықпен күресу аясындағы ынтымақтастығының дәстүрлі нысанының бірі. ТМД-ның аясында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесі он мемлекетпен-бұрынғы одақтық республикалар арасында (Азербайжан, Армения, Беларусь, Грузия, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова, Ресей Федерациясы, Өзбекстан және Украина) Минск қаласында 1993 жылы 22 қаңтарда жасалынған азаматтық, отбасы және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынас туралы Минск конвенциясымен 2004 жылға дейін реттелініп келді, ал 2004 жылдың сәуір айынан бастап, 2002 жылғы азаматтық, отбасылық және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынас туралы Кишинев конвенциясымен реттелінеді. Демек, осы Конвенцияны дайындау және қабылдау КСРО өмір сүруін тоқтатқаннан кейін өзге мемлекетте шетел азаматының мәртебесін иеленген бұрынғы кеңестік азаматтардың құқықтарын қорғау қажеттілігінен, бұрынғы одақтық республикаларда халықаралық қылмыстың өсуіне байланысты, сонымен қатар, оларда құқықтық көмек туралы ішкі заңының жоқтығының салдарынан туындады.

Қазақстан Республикасында тұлғаларды ұстап беруге қатысты қалыптар Қазақстан Республикасының Конституциясында, ҚР азаматтық туралы заңында, ҚР қылмыстық кодексінде және де ҚР қылмыстық процестік кодексінде көрініс тапқан.

Осы аталған нормативтік құқықтық актілерді шартты түрде ұстап берілуге жататын субъектілерге қатысты екі топқа бөлуге болады. Бірінші топқа, Қазақстан Республикасының Конституциясын және азаматтық заңын жатқызамыз. Осы аталған құқықтық актілерде тек Қазақстан республикасының өз азаматтарына қатысты қалыптар белгіленген. Екінші топқа, Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу кодекстерін жатқызамыз. Бұл кодекстер тікелей қылмыс жасаған Қазақстан Республикасының өз азаматтарымен қоса шетел азаматтарын және азаматтығы жоқ тұлғаларды ұстап беру құқығымен және тәртібін реттеуге арналған.

Қазақстанда ұстап беру тәртібі осы заңдармен қоса, ІІМ-нің арнайы Нұсқауымен де реттелінеді. Еліміздегі экстрадиция (ұстап беру) құқығымен және рәсімінің, яғни құқық қорғау органдарының ұстап беру мәселесі бойынша халықаралық ынтымақтастығының

(Интерпол арқылы экстрадициялық қызметті жүзеге асыруда) тәртібінің осындай подзаконный актімен реттелуі біздің заң жүйесінің кемшілігін бейнелейді. Осыған орай, толық жүйелендірілген және халықаралық тәжірибені басшылыққа алған, халықаралық шарттар мен конвенцияларға сүйенген еліміздің экстрадиция туралы арнайы ұлттық заңымызды қабылдау қажеттігі туындауда. Осыған орай, автор Қазақстан Республикасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы немесе экстрадициялау туралы арнайы нормативтік құқықтық актіні қабылдауды ұсынады. Осындай заңды актіні қабылдауға деген қажеттіліктің бірден-бір себебі мынада деп ойлаймыз: бүгінде елімізде экстрадиция мәселесі тек мемлекеттер арасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру екі жақты немесе көп жақты халықаралық шарттың негізінде ғана жүзеге асырылуынан туындап отыр.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесіне қатысты екі жақты халықаралық шарттарды бекіту мемлекеттердің қылмыстылықпен күресудегі ынтымақтастығының бір нысаны ретінде, экстрадиция институтын құқықтық реттеуде оның халықаралық және ішкі-мемлекеттік құқықтардың тоғысқан жерінде орналасқандығын ескеру аса қажет. Ұстап беру міндеті мемлекеттер арасында қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру туралы тиісті шарттар мен конвенциялардың негізінде пайда болатындықтан экстрадициялауды халықаралық-құқықтық қалыптармен реттеу бірінші кезектегі маңызға ие болады. Халықаралық-құқықтық реттеу мезанизмі көп жақты және екі жақты халықаралық шарттар мен халықаралық ұйымдар аясында көрініс табады.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беруге қатысты белгілі бір мемлекеттер арасында бекітілген екі жақты халықаралық шарттардың екі түрі болады. Біріншісіне тек арнайы ұстап беру мәселесіне арналған шарттар жатады. Мысалы, ұстап беру туралы ҚР мен Қытай арасындағы шарт немесе ұстап беру туралы Қазақстан Республикасы мен Грузия арасындағы шарт. Ал, екіншісі – қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру азаматтық, отбасы және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынас туралы жалпы шарт аясында реттеледі.

Қазақстан Республикасының шарттық-құқықтық тәжірибесінде қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беруге қатысты жоғарыда аталған екі түрлі шарттардың барлығы да кездеседі. Жыл өткен сайын Қазақстан Республикасы осы салада өзінің екі жақты шарттық құқығының аясын кеңейтуде. Ұстап беру туралы екі жақты шарттардың алғашқылары тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына мүше мемлекеттерімен бекітіле бастады. Алыс-жақын шет мемлекеттердің ішінде Қытай, Манғолия, Корей Халық Демократиялық Республикасы, Пәкістан, Үндістан тағы басқа сол сияқты мемлекеттермен ұстап беру туралы арнайы екі жақты шарттар бекітілген. Аталған екі жақты шарттардың барлығы өзара екі жақтылық қағидасына негізделеді.

Қорытындылай келгенде, Қазақстан Республикасы қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру мәселесін реттеуде екі жақты шарттық құқығын белсенді түрде дамытып келе жатыр деуге толық негіз бар. Бірақ автордың ойынша аталған екі жақты шарттарда ұстап берілетін тұлғаның құқықтарын қорғау мәселесі жеткілікті түрде реттелмеген. Сондықтан, алдағы уақытта осы мәселе арнайы зерттеу объектісі бола алатынын айта кеткен жөн болар.

Сонымен қатар, бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы қылмыстылықпен күресу аясында Батыс елдерімен ынтымақтастығының құқықтық негізін жетілдіруді талап етуде, өйткені ұстап беру және құқықтық көмек көрсету туралы осы елдермен екі жақты келісім-шарттардың жоқтығы себеп болуда.

Қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру бойынша көп жақты халықаралық-құқықтық механизмдерге халықаралық ұйымдар мен көп жақты халықаралық шарттар аясындағы ынтымақтастықты жатқызуға болады. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы қылмыс жасаған тұлғаларды ұстап беру аясындағы көп жақты халықаралық ынтымақтастықты Халықаралық қылмыстық полиция ұйымы (Интерпол) және 1993 жылғы ТМД елдерінің азаматтық, отбасы және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынастар туралы Минск конвенциясы мен 2002 жылғы азаматтық, отбасы және қылмыстық істер бойынша құқықтық көмек және құқықтық қатынастар туралы Кишенев конвенциясы шеңберінде жүзеге асырылуда.

Әдебиеттер

- 1 Грабарь В.Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647-1917). Отв. ред. В.Н. Дурденевский и С.Б. Крылов. – М., Изд-во АН СССР, 1958. – 491 с.
- 2 Bedi S.D. Extradition in International law practice. – Rotterdam, 1966. – 180 p.
- 3 Валеев Р.М. Выдача преступников в современном международном праве: (Некоторые вопросы теории и практики). – Казань: Издательство Казанского университета, 1976. – 126 с.
- 4 Типовой договор о выдаче, принятый в соответствии с резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1990 г. // Международное уголовное право в документах. В 3-х томах. Составитель – М.Б.Кудайбергенов. Т.1. – Алматы: Данекер, 1999. – 264 с.

References

- 1 Grabar V. E. Materials to history of literature of international law in Russia (1647-1917). Res. edition V. N. Durdenevsky and S. B. Krylov. – M., Publishing house of Academy of Sciences of the USSR, 1958. – 491 p.
- 2 Bedi S.D. Extradition in International law practice. – Rotterdam, 1966. – 180 p.
- 3 Valeev R. M. Delivery of criminals in modern international law: (Some questions of the theory and practice). – Kazan: Publishing house of the Kazan university, 1976. – 126 p.
- 4 Standard extradition treaty accepted according to the resolution to the United Nations General Assembly of December 14, 1990//the International criminal law in documents. In 3 volumes. The originator – M. B. Kudaybergenov. T.1. – Almaty: Daneker, 1999. – 264 p.

Акболатова М.Е.

Отдельные приоритетные направления в предупреждении побегов из мест лишения свободы

В статье анализируются отдельные приоритетные направления в предупреждении преступлений в местах лишения свободы. Рассматриваются некоторые вопросы совершенствования предупредительной деятельности в исправительных учреждениях. Проанализированы субъекты криминологической профилактики в исправительных учреждениях.

Ключевые слова: побег из мест лишения свободы, исправительное учреждение, преступность, осужденный, предупреждение.

Akbolatova M.Y.

Separate priority directions in preventing escapes from places of detention

In the article, certain priority directions in the prevention of crimes in places of deprivation of liberty are analyzed. Some problems of improvement of preventive activity in correctional institutions are considered. Subjects of criminological prophylaxis in correctional facilities are analysed.

Key words: escape from places of deprivation of liberty, correctional institution, crime, convict, warning.

Акболатова М.Е.

Бас бостандығынан айыру орындарынан қашуды алдын алудың жекелеген басым бағыттары

Бұл мақалада бас бостандығынан айыру орындарынан қашуды алдын алудың жекелеген басым бағыттары талданады. Түзеу мекемелерінде алдын алудың жетілдіруінің кейбір мәселелері қарастырылады. Түзеу мекемелеріндегі криминологиялық алдын алудың субъектілері талданған.

Түйін сөздер: бас бостандығынан айыру орындарынан қашу, түзеу мекемесі, қылмыстылық, сотталған, сақтандыру.

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПОБЕГОВ ИЗ МЕСТЛИШЕНИЯ СВОБОДЫ

Следует выделить отдельные приоритетные направления в предупреждении преступлений в местах лишения свободы, в том числе и побегов, которые являются наиболее важными и требуют скорейшей разработки.

Во-первых, необходимо, совершенствование информационного обеспечения. Правоприменительная практика исправительных учреждений по предупреждению преступности, результаты научных исследований в сфере борьбы с преступностью показывают, что эффективность работы администрации, прежде всего, зависит от уровня ее информационного обеспечения. Только своевременный сбор, анализ, обобщение сведений, представляющих оперативный интерес, выработка на их основе действенных мероприятий дает возможность администрации обеспечивать правопорядок в процессе исполнения наказания в виде лишения свободы путем комплексного использования сил, средств и методов, имеющихся в распоряжении учреждения [1, с. 26].

Прежде чем разрабатывать программу предупредительной деятельности необходимо создание необходимой информационной системы, которая могла бы обеспечить своевременное обобщение и использование сведений о состояниях правонарушений и преступности, ее тенденциях и закономерностях, причинах и условиях, а так же факторах, характеризующих оперативную обстановку о состоянии сил и средств ИУ для обеспечения правопорядка, об организации и ходе намеченных мероприятий; о результатах деятельности службы безопасности; о состоянии охраны и надзора за осужденными, содержащимися в учреждении.

Основными путями совершенствования информационного обеспечения деятельности учреждений УИС являются:

сбор, анализ, и обобщение информации необходимой для разработки мероприятий направленных на оздоровление оперативной обстановки, профилактики нарушений законности и неслужебных связей сотрудников;

постоянная и активная работа по сбору информации о лицах, представляющих оперативный интерес, в т.ч. «криминальных авторитетах» и иных лидерах преступной среды, а также склонных к сексуальным извращениям и к побегу;

организация оперативного наблюдения за зданиями, строениями и иными объектами ИУ, прилегающими к периметру зоны на расстоянии 50 метров, с целью получения своевременной информации о возможных побеговых намерениях осужденных;

определение оптимальной численности негласного аппарата, способного обеспечить поступление своевременной информации о негативных процессах, происходящих в среде осужденных, с целью своевременного выявления и предотвращения готовящихся преступлений;

формирование и совершенствование системы информации, которая в обобщенном виде состоит из подсистем информационных связей по вертикали между аппаратами различного уровня и по горизонтали между отделами, частями и службами одного уровня, а также сбора, накопления и обработки информации;

компьютеризация отделов безопасности всех служб учреждений и органов, исполняющих наказания и в целом всей системы ОВД РК [2, с. 64].

Во-вторых, совершенствование воспитательного процесса.

Исследования криминологических проблем при исполнении наказаний в виде лишения свободы показали, что на состояние оперативной обстановки ИУ решающее влияние оказывает состояние воспитательного воздействия, соответствия его действующему законодательству и требованиям ведомственных нормативных актов. В третьих, совершенствование режима исполнения и отбывания наказания. Успешное решение задачи по укреплению правопорядка в подразделениях УИС и предупреждению преступлений среди осужденных, в т.ч. и побегов, зависит во многом от принятия необходимых мер по совершенствованию режима исполнения и отбывания наказания, обеспечению надежной изоляции, охраны, строгого регламентирования распорядка дня осужденных, перекрытию каналов проникновения к ним запрещенных предметов.

Предупреждение и пресечение побегов достигается двумя путями. Первый путь выражается в воздействии на осужденного в целях склонения его к отказу от преступных намерений. Эта мера основана на методе убеждения и применяется она, как правило, при обнаружении умысла и в начале подготовительных к побегу действий, т.е. когда осужденный не совершил каких-либо действий, которые подлежат уголовной ответственности.

Цель такого воздействия заключается в обеспечении добровольного отказа осужденного от преступных намерений и подготовительных действий.

Воздействие на осужденного с целью склонения его к отказу от совершения побега может быть осуществлено: непосредственно оперативным работником; начальником исправительного учреждения, начальником отряда, другим представителем администрации; негласным аппаратом; родственником осужденного; представителем актива осужденных.

Пресечение покушения на побег путем задержания осужденных при нарушении границы исправительного учреждения, чаще всего применяется в тех случаях, когда преступники неоднократно совершали побег и другими способами пресечь его нельзя. Этот прием практически применяется следующим образом: получив достоверные сведения о готовящемся побеге, установив предполагаемое место, время, способ совершения побега, оперативный работник представляет все материалы начальнику исправительного учреждения. Начальник совместно с оперативным работником и руководителем подразделения охраны намечает мероприятия по задержанию осужденных в момент покушения на побег. Задержание производится либо силами подразделения охраны, либо сотрудниками оперативного аппарата, либо специально сформированной для этих целей группой.

Предотвращение побегов осужденных представляет собой весьма сложную деятельность, основными элементами которой являются: профилактика побегов; осуществление предупредительных мероприятий при обнаружении преступного умысла и пресечение преступных действий осужденных на стадиях приготовления к побегу и покушения на него.

Субъектами криминологической профилактики в исправительных учреждениях выступают те службы и подразделения, которые в соответствии с положениями Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан призваны обеспечивать реализацию норм, регламентирующих материально-бытовое, медико-санитарное обеспечение осужденных, их труд, профессиональное образование и профессиональную подготовку, а также воспитательное воздействие в отношении лиц, изолированных от общества.

В современных условиях все перечисленные направления деятельности пенитенциарных учреждений обновляются под воздействием социально-экономических, политических, госу-

дарственно-правовых, нравственно-этических преобразований, происходящих в странах СНГ. Это обуславливает сочетание традиционных и новых форм работы с осужденными, в том числе в интересах предупреждения противоправного поведения.

Литература

- 1 Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева., В.Е. Эминова. – М.: Юрист, 1995. – 203 с.
- 2 Волков Б.С. Мотивы преступления. – Казань, 1982. – 234 с.
- 3 Уголовно-исполнительный кодекс РК от 05.07.2014 г.

References

- 1 Criminology: A Textbook / Ed. V.N. Kudryavtseva., V.E. Eminova. – M.: Lawyer, 1995. – 203 p.
- 2 Volkov B.S. Motives for the crime. – Kazan, 1982. – 234 p.
- 3 The Criminal Executive Code of the Republic of Kazakhstan of 05.07.2014.

Даубасова С.Ш.,
Еркебаева Н.А.

Дактилоскопиялық сараптама тағайындауда материалдарды даярлаудың кейбір сұрақтары

Аталған мақалада дактилоскопиялық сараптама жүргізу ерекшеліктері қарастырылған. Қазіргі таңда дактилоскопия қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасаған тұлғаларды іздеу және есепке алу, сонымен қатар қылмыстарды ашу және тиісті дәрежеде тергеу үшін үлкен маңыздылығы таңдалған тақырыптың өзектілігін білдіреді. Осы тақырыптың теориялық талданылу деңгейі көншілігінде тәжірибелік нәтижелерге байланысты, оның теориялық және тәжірибелік маңыздылығын анықтайды. Авторлар мақалада қол іздерін тағайындалған дактилоскопиялық сараптаманың теориялық, процессуалдық және ұйымдастырушылық негіздері қарастырылған. Жұмыста қол іздеріне тағайындалған дактилоскопиялық сараптама туралы ұғынымдар, сонымен қатар қылмысты ашу және тергеу үшін оның рөлі зерттелінген.

Түйін сөздер: қылмыс, құқық бұзушылық, сараптама, дактилоскопия, дактилоскопиялық сараптама, іздеу.

Daubasova S.Sh.,
Yerkebayeva N.A.

Some questions about preparation of materials in case of dactyloscopic examination appointment

In this article features of conducting dactyloscopic examination are considered. Relevance of the chosen subject is determined that now the dactyloscopy is important for search and accounting of the persons who committed a crime and for disclosure and proper investigation of crimes. Practical results in many respects depend on the level of theoretical development of this subject that determines its theoretical and practical value. In the article authors open theoretical, procedural and organizational bases of dactyloscopic examination of handstraces. In the work ideas of dactyloscopic examination of handstraces and its role in disclosure and investigation of crimes are researched.

Key words: crime, offense, examination, dactyloscopy, dactyloscopic examination, search.

Даубасова С.Ш.,
Еркебаева Н.А.

Некоторые вопросы подготовки материалов при назначении дактилоскопической экспертизы

В данной статье рассмотрены особенности проведения дактилоскопической экспертизы. Актуальность выбранной темы определяется тем, что в настоящее время дактилоскопия имеет большое значение для розыска и учета лиц, совершивших преступление, для раскрытия и надлежащего расследования преступлений. От уровня теоретической разработки данной темы во многом зависят практические результаты, что определяет ее теоретическое и практическое значение. Авторы в статье раскрывают теоретические, процессуальные и организационные основы дактилоскопической экспертизы следов рук. В работе исследуются представления о дактилоскопической экспертизе следов рук и ее роли в раскрытии и расследовании преступлений.

Ключевые слова: преступление, правонарушение, экспертиза, дактилоскопия, дактилоскопическая экспертиза, розыск.

**ДАКТИЛОСКОПИЯЛЫҚ
САРАПТАМА
ТАҒАЙЫНДАУДА
МАТЕРИАЛДАРДЫ
ДАЯРЛАУДЫҢ КЕЙБІР
СҰРАҚТАРЫ**

Құқық қорғау, оның ішінде тергеу органдарының қылмысқа қарсы жүргізілетін жұмыстарының пәрменділігі және нәтижелігі қылмысты ашуға, оны дәлелдеуге химияның, медицинаның, физиканың, ғылыми-техникалық басқа да ғылымдар саласының жетістіктерін кең түрде пайдаланумен тікелей байланысты. Ерте заманнан бері заңгер криминалистер жасалған қылмысты дәлелдеуге объективті деректер табу жолында біраз ізденіс жұмыстар жүргізген. Тергеу әрекеттерінің көбін жүргізу арқылы алынған деректі дәлелдемелерде белгілі бір субъективті элементтердің болуы мүмкін. Мысалы жауап алу, тану үшін көрсету, тағы басқа да тергеу әрекеттерін жүргізу үстінде алынған дәлелдемелерде кейбір субъективті пікірлердің, тұжырымдардың болуы мүмкін. Осы тұрғыдан объективті қылмыстың мән-жайы жөніндегі мәліметтерді арнаулы зерттеу, сараптау үстінде ғылыми-техникалық тәсілдер мен әдістер қолдану арқылы алуға болады.

Осы тұрғыдан алғанда объективті дәлелдемелерді алудың бірден-бір жолы – істің мән-жайын анықтауға ғылыми-техникалық немесе басқа да арнаулы білімдерді қолдану.

Тергеу үстінде арнаулы білім қолданудың екі түрі бар: бірі – тергеу әрекеттерін жүргізгенде істің кейбір мән-жайын анықтау үшін арнаулы білімі бар маманды қатыстыру да, екіншісі – сот сараптамасын тағайындау. Тергеу әрекетіне, атап айтқанда: оқиға болған жерді қарауға, тергеу экспериментін жүргізуге, т.б қатынасқан маман арнаулы жеке құжат жазбайды, өзінің арнаулы білімін қолдану арқылы анықталған істің мән-жайларын, осы жөніндегі пікірін тергеушіге хабарлап, оның тұжырымды қорытындысы осы тергеу әрекеті бойынша тергеушінің жазған хаттамасында көрсетіледі. Іс бойынша сараптама тағайындалғанда арнаулы білімі бар маман-сарапшы өз мамандығына байланысты сұрақтарын зерттеулер жүргізу арқылы жеке акт (қорытынды) жазып береді. Тергеу және сот үстінде арнаулы білім қолданудың екінші түрі – сараптама тағайындау [1, 89 б.].

Кейбір заң әдебиетінде сараптама деген терминнің орнына сарапшылық деген сөз қолданылып жүр. Сарапшылық деген бұл тергеу әрекетінің мағынасына, түсінігіне толық сай келмейді. Жоғарыда айтқандай, экспертизаның мақсаты

сараптау емес, арнаулы білім, арнаулы әдіс, құрал-саймандар қолдану арқылы зерттеу. Міне, осыған байланысты сараптама жүргізу процесін эксперттік зерттеу деп атайды. Осындай зерттеу үстінде кейбір объектілерді, заттарды, т.б. жіктеп, іріктеп сараптауға да тура келеді, бірақ бұлтергеу әрекетінің негізгі міндеті, жоғарыда айтқандай, сараптау емес арнаулы білім қолдану. Көп мемлекеттерде тергеу үстінде осындай тергеу әрекеті жүргізіледі және оны сот экспертизасы деп атайды. Сондықтан сот экспертизасы деген термин халықаралық деңгейде толық қалыптасқан термин.

Қылмыстық құқық бұзушылықтарда дактилоскопиялық сараптама тағайындау, сараптамалық зерттеулер жүргізудің теориялық және тәжірибелік мәселелерін оқытатын арнаулы сот экспертологиясы дейтін ілім бар. Егер сот экспертизасын, сараптау деп атап кетсек, онда осы теориялық ілімді қалай атар едік, оны сараптология дегеніміз, әрине, орынды болмас еді.

Бірақ, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі мен Қазақстан Республикасындағы сот-сараптама қызметі туралы заңында “экспертиза” – терминінің орнына “сараптама” деген терминді қолдануына байланысты, бұдан былай заң оқулықтарында “сараптама” – терминін қолдануға тура келеді [2].

Егер зерттеу дактилоскопиялық ізкесерге орналастырылған із бойынша жүргізілсе, фотосуреттермен ақпараттық карточкаларды сипаттау шарт емес, себебі ол оперативтік-іздіксіздік тізімін жүргізу формасы болып табылады, және осы іздер зерттелген және олардың сипаттамалары мен фотосуреттері бар, маманның біріншілік қорытындысының фотокестесіне негізделуі қажет. Маманның қорытындысында жедел-іздіксіздік жұмыстары жайлы ешқандай мәлімет болмауы мүмкін, себебі бұл жұмыстың қорытындысы қылмыстық істің материалдарына біріктірілмейді.

Ал тексерілетін адамдар саны аз болса және саусақ іздері қалдырылған беткей жалғыз болса, олар төменде көрсетілгендей реттеледі:

Төмендегі тексерілетін адамдардың саусақ іздері, дактилокарта бланкінен көшірме әдісімен жасалады және бекітілген формада жасалады: Иванов Павел Анатольевич, 1940 жылы дүниеге келген, Ақтөбе қаласының тұрғыны.

Дактилокарта бланкісінде орындалған, төмендегі тексерілетін адамдардың саусақ іздері А4 форматтағы ақ қағаздарда: Иванов Николай Викторович, 1958 жылы дүниеге келген, Алматы қаласының тұрғыны.

Объекттерді санау барысында көрсетілген тексерілетін адамдардың толық сипаттамасы ары қарайғы сипаттау барысында олардың тектері мен аты-жөндерін көрсету жеткілікті болуына немесе «тексерілетін адамдар» термині орнына «жоғарыда көрсетілген адамдар атынан» терминін пайдалануға мүмкіндік береді [3, 38 б.].

Зерттелінетін адамдар саны көп болып, көп объекті зерттеу қойылған жағдайда маман қорытындысында олардың тізімін келтіру қиындықтар туындатады. Оны болдырмау үшін тексерілетін адамдар саны көп дактилоскопиялық зерттеудің өндірістік тәжірибесінде маманмен жүргізілетін оңай әдіс пайдаланылады: негізгі құжатқа қосымша ретінде барлық тексерілетін адамдар тізімін құрастыру. Тізімде еркін формада немесе алфавиттік рет бойынша саусақ іздері зерттеуге жіберілген адамдар аттары көрсетіледі, және олардың толық жеке куәлігінің мәліметтері көрсетіледі.

Мұндай тізім зерттеуге жіберілген объектілердің сипаттамасының толықтығын қамтамасыз етеді. Зерттеуді жүргізген маман үшін қорытындыда тексеру жүргізілген адамдар тізімін көрсету шарт емес, себебі олар негізгі құжатқа қосымша құжатта толықтай көрсетіледі, және соған негізделі қорытынды жасалады, мысалы: «оқиға орын алған жерді қарау барысында табылған саусақ іздері зерттеуге түскен және негізгі құжатқа қосымша жалғанған құжатта көрсетілген, тексерілетін адамдардың саусақтарымен қалдырылмаған және ол өзге адамдарға тиісті».

Зерттеу бөлімінде материал қандай жағдайда зерттеуге түскендігі көрсетіледі: почта арқылы, қолма-қол берілген немесе тергеуші беріп жіберген; оның сыртқы келбеті және қаптамасы сипатталды. Қаптама сипаттамасы екі бөлімнен тұрады:

сыртқы көрінісін сипаттау қаптама қандай, оның негізгі элементтері; немен байланған және қалай бекітілген; түсіндірме қағаз, мөрдің және оның құрамының болуы; куәләндіруші қолтаңбалардың болуы;

қаптаманың бүтіндігінің сақталуы немесе онда бар бұзылыстар ол объектілер мен іздердің сақтығын қамтамасыз ете алады ма, егер қаптамасыз етпесе, неліктен екендігі, оны ашқаннан кейін ішіндегі объектінің болуы, және объектінің анықтамада көрсетілген мүліметтерге сай келуі.

Қажетті жағдайларда қаптаманың жалпы көрінісін, анықтама қағазын, бүлінген орын-

ды, оның сыртқы көрінісін суреткі түсіреді, ал қорытынды мәтінде фотокестеге сілтеме көрсетіледі. Кейде фотосуреттермен объекттер мен іздердің сақтықта болғандығын дәлелдеу мүмкін емес.

Саптаманы ашу маманның қорытынды мәтінде көрсетіледі: “Қаптаманы ашу барысында оның ішінде ... объекттер болды, зерттеу барысында олардан іздері табылды”.

Объекттер толық сурет ережесіне сәйкес суретке түсірілген болуы қажет – масштабтық сызғышпен бұл объекттердің көлемдерінің маман қорытындысында көрсетілген көлемдерге сай келетіндігін тексеру үшін немесе жеке бөлшектерді өлшеу үшін қажет.

Объекттің жалпы көрінісі оның суретінде көрсетілген болуы керек. Объекттердің жалпы көрінісінің фотосуреттері маманның қорытындысында фотокестеге бекітілген болуы керек және ол қаптаманың жалпы көрінісі мен оның ерекшеліктерінен кейін орналасады [4, 84 б.].

Объектті сипаттау барысында оның атауы, түрі, көлемдері, формасы, айқын ерекшеліктері көрсетіледі. Саусақ іздерін анықтау қажет болған жағдайда ол үшін арнайы әдіс пен тәсілді таңдау арқылы объекттің беттік көрінісі сипатталады. Накты айтқанда объекттің сыртқы пініні бұдырлы, біртекті, түрлі түсті және оның жағдай құрғақ, ылғалды, дымқыл, лас екені көрсетіледі. Арнайы тапсырма қойылған жағдайда саусақ іздері қай жерден табылуы керек болғандығы көрсетіледі.

Саусақ іздерін табудың көптеген әдістері бар – физикалық, химиялық, физико-химиялық. Заттар мен әдістерді таңдау барысында бірнеше әртүрлі жоспарлы объекттерде олар беткейлік көріністері бойынша топтастырылады және өңдеу әдістері бойынша ажыратылады. Топтардан жеке кейбір объекттер беткей қабаты химиялық заттар мен дактилоскопиялық ұнтақпен өңделіп жеке топтастырылады.

Объекттерді өңдеу алдында оларды жақсылап сырттай қарап шығу керек, ол көрінетін немесе әлсіз көрінетін іздерді табу мақсатында жасалады. Ол үшін түрлі жарық ошақтар мен жарық көздерін, сәулелендіру түрлерін, арнайы жарықтарды қоса (УФ, ПК, спектрональды, фильтрленген, лазерное және т.б.) пайдаланады. Көрінетін және әлсіз көрінетін саусақ іздері объекте суретке түсіріліп, ары қарай өңдеуге жіберіледі.

Тепе-теңдік бар деп қорытынды жасауға идентификациялық белгілердің қайта-

ланбайтын тобының салыстырып отырған объектілерде бірдей барлығы негіз бола алады. Кей жағдайда идентификациялық зерттеу үстінде салыстырып отырған объектілердің ұқсастығы ғана анықталуы мүмкін. Мұны, әрине екі объект тепе-теңдігі табылды деп санауға болмайды.

Бірде-бір қылмыстық іс арнаулы ғылыми білімді қолданбай шешілмейді. Қылмыстардың жаңа түрлерінің пайда болуы, қылмыскерлердің кәсіби деңгейінің жоғарлауы, олардың ғылыми-техниканың жетістіктерін қолданулары арнаулы білімнің сот өндірісіндегі сұраныстың сәйкес өсуіне, көбеюіне әкеліп отыр.

Дактилоскопиялық зерттеулер бір-бірімен тығыз байланысты бірнеше сатыдан тұрады. Олардың реттілігін сақтау зерттеуді барынша толық, объективті және жан-жақты жүргізуге мүмкіндік береді.

Зерттеу бірнеше бір-бірімен байланысты сатылардан тұрады: алдын-ала зерттеу – маманның түскен материалдармен алдын-ала танысуы және шешуді қажет ететін тапсырмаларды анықтау:

→ Оқиға орын алған жерді тексеру, сұрақтар мен жұмыстың мән-жайын және маман шешуі үшін қойылған сұрақтар көрсетілген хаттаманың мазмұнын зерттеу.

→ Зерттеу объекттерімен, және олардың оқиға орын алған жерді бақылау бойынша хаттамада көрсетілген тізімге сәйкестігімен жалпылама танысу.

→ Объекттерді зерттеу және іздердің пайда болуы мен сақталуына қатысты жағдайларды зерттеу:

- қылмыс орын алған уақыт және іздердің табылған уақыты іздерді тапқанға уақыт пен олардың пайда болған уақыты аралығы, сондай-ақ олардың зерттеуге жіберіліп және маманның қабылдаған уақыты;

- іздердің пайда болу шарттары (орын, уақыт, ауа-райы жағдайлары), іздерді табу шарттары (жабық мекемеде немесе ашық алаңда) және олардың сипаты (қандай заттарда, қандай қимыл нәтижесінде пайда болған);

- іздер қандай жағдайда қабылданды (өңделген немесе өңделмеген), қандай тәсілдермен өңделген және қандай заттар пайдаланылып өңделген;

- объекттердің сыртқы қаптамасының жағдайы (олардың бүтіндігі және зерттеуге дейін тиілмегендігі, онда түсіндірме мәтіннің бар болуы) [5, 202 б.].

→ Объекттердің беткі қабатындағы саусақ іздерін алдын –ала қарап шығу:

- іздердің пайда болу механизмдерін анықтау, жалпы, анық белгілерді сипаттау, соның ішінде мүмкін болған өзгерістердің белгілерін (заттың сыртқы көрінісі бойынша, объектегі іздердің орналасуы және олардың топографиялық белгілері, формасы, көлемі, кескіннің қалыңдығы және іздерде көрініс тапқан өрнек аймақтары бойынша анықталады);

- олардың ары қарайға зерттеу жұмыстарының жарамдылығын алдын-ала анықтау (жарамды, жарамсыз; жарамдылық мәселесін тек толық зерттеу сатысында анықтауға болады).

→ Қаптаманың жалпы көрінісінің фотокескіні қажет болған жағдайда, объектілердің және іздердің жалпы көрінісінің көзге көрінбейтін іздерді анықтау, анықталған немесе анық көрінбейтін іздердің сапасын көтеру немесе күшейту мақсатында ары қарай өңдеу қажет болған жағдайда [6, 129 б.].

→ Салыстырмалы материалды жалпы қарап шығу және

→ дактилоскопияланған уақыты, саусақ ізінің түрі және оның иесінің формасы нағыз, ксерокопия, фоторепродукция, жұқарту сапасы.

→ Ары қарайғы толық зерттеу үшін көрінбейтін іздерді анықтау мақсатында объектілерді өңдеу.

→ Қайта пайда болған саусақ іздерін арнайы шарттарды сақтай отырып жасалған толық фотокескін контрастілеу, түсті айыру, контратиптеу және с.с.

→ Қосымша материалдарды қажеттігі жайында тергеушіге сұранысты құрастыру сапаның нашар болуы, толық емес немесе мүлдем болмауы кезінде;

→ Аладын – ала қылмыстық зерттеу жұмысының жоспарын түзу.

→ Тергеушіні белгілі жайттарға байлынысты зерттеу жұмыстарын жүргізу мүмкін емес екендігі жөнінде хабарлау.

Толық зерттеу – объектілер мен көрініс тапқан саусақ іздерінің жалпы және жеке белгілерін терең әрі тынғылықты зерттеу.

Әрбір зерттеу объектілерінің жалпы және жеке белгілерін бөлек зерттеу: типі, түрі, кескінің құрылымының бөлшектері және олардың ерекшеліктері; олардың тұрақтылығын анықтау.

Диагностикалық мәселелерді шешу, топтық және жеке сипаттарды бекіту, және олардың бар-жоқтығын анықтау, іздердің адамды анықтауда және ары қарай толық зерттеу жұмысын жүргізуге жарамдалығын (жарамсыздығын) анықтау [7, 37 б.].

Саусақ іздерінің фотосуретін дайындау оларды зерттеу, көрсетілген іздердің белгілерінің сапасын күшейтетін фотосуреттен кейін ғана, мүмкін болған жағдайда.

Зерттеу жұмыстарын, іздің пайда болған жағдайына барынша жақын жағдайларда жүргізу. Іздерде пайда болған белгілерді салыстырмалы талдау және ары қарай зерттеу үшін қажетті кейбір құрылымдарды жасау. Саусақ іздерін және өзге салыстырмалы кескіндерді зерттеу; олардың зерттеудің негізгі объектісімен сәйкесітігін және олардың салыстырмалы зерттеу үшін жарамды екендігін анықтау. Үлгілермен ары қарай салыстырмалы зерттеу жұмыстарын жүргізу мақсатында іздердегі жеке белгілердің жинағын анықтау. Объектілер мен үлгілердің, онда көрсетілген папиллярлық кескін белгілері бойынша салыстырмалы зерттеу. Алдын-ала зерттеудің бөлшектік және салыстырмалы зерттеулерге бөлінуі шартты түрде; мысалы, егер экспертизаға бір объект түссе, диагностикалық мәселе жарамдылығы анықталады, зерттеу жүргізілмейді; егер сұрақ идентификациялық сипатқа ие болса, бөлшектік және салыстырмалы зерттеу процестері біркелкі үзіліссіз сатыда өтеді.

Әдебиеттер

- 1 Пашин С.К. Чародей научных теорий. –М.: Наука, 1994. – 302 с.
- 2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. – Алматы: Норма-К, 2015.– 368 б.
- 3 Балашов Т.Т. Алдын ала тергеу барысында сезіктімен айыпталушының тұлғасын зерттеу және оның криминалистикалық маңызы. з.ғ.к., алуға дайын. дисс. – Алматы, 2004. – 127б.
- 4 Российская Е.Р., Усов А.И. Судебная компьютерно – техническая экспертиза. –М.: Юристь, 2010. – 302 с.
- 5 Жәкішев Е.Ғ., Исаев Ә.А., Найманова Г.Х., Тапалова Р.Б., Темірболат Н.С. Криминалистика. – Алматы: Қазақ университет, 2005. – 399 б.
- 6 Бычкова С.Ф. Организация назначения и проведения судебной экспертизы. – Алматы: Юрист, 1999. – 200 с.
- 7 Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск.: Урал. гос. ун-т, 1987. – 280 с.

References

- 1 Pashin S.K. Wizard of scientific theories. – M.: Nauka, 1994 – 302 p.
- 2 Kazakhstan RespublikasynynKylmystyk-protsestik kodeksi. -Almaty: Norma-K, 2015. – 368 b.
- 3 Balashov T.T. Aldyn ala tergeu barysynda sezikti men aiyptalushynyn tulgasyn zertteu zhane onyn kriminalistikalyk manyzy. z.g.k., aluga dayyn.diss. – Almaty, 2004. – 127 b.
- 4 Rossiiskaya E.R., Usov A.I. Forensic computer – technical expertise. – M.: Jurist, 2010. – 302 p.
- 5 Zhakishev E.G., Isaev A.A., Naimanova G.H., Tapalova R.B., Temirbolat N.S.Criminalistics. – Almaty: Kazakh University, 2005 – 399 p.
- 6 Bychkova S.F. The organization and purpose of judicial examination. -Almaty: Lawyer, 1999. – 200 p.
- 7 Drapkin L.Ya. Basic theory of investigative situations. – Sverdlovsk.: Ural.gos.un-t, 1987. – 280 p.

Избасова А.Б.

**Экологиялық қылмыстық
құқық бұзушылықтарға қарсы
тұрудың кейбір мәселелері**

Мақалада экологиялық қылмыстардың алдын алу мәселелері қарастырылып, аталған саладағы қылмыстылыққа қарсы тұрудың қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу шаралары ашылып қарастырылған. Сонымен қатар, экологиялық қылмыстылыққа қарсы тұру саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар негізделген.

Мақала №2574/МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, экология, экологиялық қылмыстылық, қылмыстардың алдын алу.

Izbassova A.B.

**Some questions of counteraction
to ecological criminal offences**

In article questions of the prevention of ecological crimes are considered, criminal and legal and criminal procedure measures of counteraction of ecological crime reveal. Suggestions for improvement of the legislation are proved in the sphere of counteraction of ecological crime.

The article is executed within the scientific research №2574/GF4 "Problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)".

Key words: criminal offense, ecology, ecological crime, prevention of crimes.

Избасова А.Б.

**Некоторые вопросы противо-
действия экологическим уго-
ловным правонарушениям**

В статье рассматриваются вопросы предупреждения экологических преступлений, раскрываются уголовно-правовые и уголовно-процессуальные меры противодействия экологической преступности. Обосновываются предложения по совершенствованию законодательства в сфере противодействия экологической преступности.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2574/ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: уголовное правонарушение, экология, экологическая преступность, предупреждение преступлений.

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРҒА ҚАРСЫ ТҰРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар – бұл табиғи ортаға, оны қорғау бойынша және қоршаған ортаны жаңғырту бойынша түрлі қатынастарға қол сұғатын қылмыстық жазаланатын әрекеттер. Қазіргі таңда адамзат алдында тұрған өткір әрі өмірлік маңызды мәселелердің бірі экологиялық күйзеліске қарсы тұру мәселесі болып отыр.

Экологиялық қылмыстылыққа тиімді қарсы тұру бірін-бірі өзара толықтыратын жалпы әлеуметтік және арнайы криминологиялық экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың ауқымды кешенді шараларынсыз мүмкін болмайды. Аталған кешен өзгеріссіз тұра алмайды, ол әрдайым дамып, жетілуді қажет етеді. Бұл ретте басты назар криминологиялық зерттеулерге аударылады.

Жалпы алғанда арнайы криминологиялық деңгейде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың негізгі шарасы болып қылмыстық және қылмыстық іс жүргізу заңнамаларын жетілдіру бойынша шаралар табылады.

Заң әдебиеттерінде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды азайтудың құқықтық аспектілеріне қатысты заң ғылымы мен тәжірибесінде танымал екі әдіс дұрыс көрсетілген: құқық бұзушылықтардың алдын алу нормалары мен оларды жасағаны үшін заңдық жауаптылық нормаларының әрекет ету тиімділігін арттыру. Ал бұл көп ретте қаншалықты оларды қолдану табиғатты пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтардың ерекшеліктерін ескеретіндігіне байланысты. Осылайша қылмыстық заңның қылмыстылыққа қарсы тұруы қажет екендігі күмән тудырмайды.

Экологиялық қылмыстылықтың алдын алу шаралары:

- болашақта қоршаған ортаға қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға;
- экологиялық қылмыстылықты төмендету және оның сипаты мен құрылымын дұрыс жағына өзгерту беталысын сақтауға;
- экологиялық қылмыстылық себептерін жоюға бағытталады.

Экологиялық қылмыстылықтың алдын алу шараларының жүйесі зерттеудің негіздері мен мақсаттарына сай төмендегідей жіктеледі:

- қамтылу аясына байланысты: жалпы, арнайы және жеке;

- көлемі бойынша: жалпы мемлекеттік, аумақтық және адамдар тобына қатысты;

- мазмұны бойынша: саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени-тәрбиелік, ұйымдастыру-басқарушылық, техникалық, құқықтық және тағы басқалары;

- әсер ету механизмі бойынша: ынталандыру шаралары, жазалау шаралары, қылпына келтіру шаралары және қорғау шаралары;

- әсер ету субъектісі бойынша: алдын алу мақсаттары үшін арнайы құрылған мемлекеттік және қоғамдық институттармен жүзеге асырылатын шаралар.

Экологиялық қылмыстылықтың алдын алудың жалпы шаралары ретінде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау жағдайларын зерттеу, сонымен қатар, аталған құқық бұзушылықтарға отбасының, қоршаған орта мен қоғамның әсерін талдауды түсіну қажет. Әдетте экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың себептері, жалпы қылмыстылықтың себептері тәрізді нақты бір қоғамға тән жағымсыз қоғамдық құбылыстар, әлеуметтік, саяси, экономикалық және рухани мәселелерде жасырынады. Сондықтан экологиялық қылмыстылыққа қарсы тұрудың жалпы шараларының негізі болып экономиканы нығайтуға, тұрғындарды жұмыс орындарымен қамту, тұрғындардың әлеуметтік-экономикалық өмір сүру деңгейлерін көтеру, қоғамда жағымды адамгершілік ахуал қалыптастыру табылуы қажет.

Жалпы алдын алу шараларына сонымен қатар, жалпы мемлекеттік экологиялық саясатты қалыптастыру мен оны кейін жүзеге асыру; мемлекеттік экологиялық бақылау органдары қызметін оңтайландыру мен тұрақтылығын қамтамасыз ету; әрекет етуші қылмыстық, әкімшілік және экологиялық заңнаманы жетілдіру; аталған салада қабылданатын нормативтік актілерге криминологиялық сараптама жүргізу міндеттілігін орнату; тұрғындардың қоғамдық экологиялық-құқықтық санасының деңгейін көтеру жатқызылады.

Жалпы алғанда, экологиялық қылмыстылықтың алдын алу адамның қоғамда дұрыс өмір сүруін қамтамасыз етуге, заңдық құралдармен қалыпты қажеттіліктеріне (тұрғын үй, материалдық ауқаттылық, жұмыс, демалыс және т.б.) қол жеткізу үшін жағдай жасауға бағытталған.

Экологиялық қылмыстылықтың алдын алудың арнайы шаралары ретінде құқық

қорғау органдарындағы экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша жүргізілетін шараларын зерттеуді қарастыру қажет. Экологиялық қылмыстылықтың алдын алудың арнайы шаралары экономикалық, әлеуметтік, мәдени-тәрбиелік, ұйымдастырушылық, құқықтық сипатқа ие болып, өзіндік ерекшеліктері болуы қажет. Біріншіден, олардың барлығы аталған қылмыстардың себептері мен жағдайларын жоюға, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған немесе оны жаауға оқталған адамдарға және мұндай әрекеттерді жасауға бейім адамдарға оларды түзеу мен тәрбиелеу мақсатында әсер етуге бағытталған. Екіншіден, бұл шараларда жалпы әлеуметтік шаралармен салыстырғанда мәжбүрлеу элементтері басым. Үшіншіден, бұл шараларды және олардың нәтижесін қолданудың ауқымы салыстырмалы түрде шектеулі.

Арнайы-криминологиялық сипаттағы шаралар экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алудың жалпы әлеуметтік шараларының тиімділігін арттыруға бағытталады. Экологиялық қылмыстылықтың арнайы-криминологиялық алдын алудың маңызды құрамасы болып құқықтық сипаттағы шаралар табылады, соның ішінде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жауаптылықты қарастыратын қылмыстық заңнаманы жетілдіруге; экологиялық қылмыстықпен күресте құқық қорғау органдары, мемлекеттік экологиялық бақылау органдары және қоғамдық ұйымдардың өзара әрекеттестігін күшейту; аталған саладағы құқық қолдану тәжірибесін жетілдіру мәселелері.

Экологиялық қылмыстылықтың алдын алу саласындағы маңызды бағыт болып жоғары антикриминалды потенциалға ие халықтың экологиялық сауатын ашу бойынша жұмыстар жүргізу табылады. Оған өз кезегінде отандық экологиялық білім беруді жетілдіру, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша қалың жұртшылықтың көңілін аударту бойынша жағдай жасалуы керек. Экологиялық қылмыстылықпен күресу мәселесі бойынша мемлекеттік табиғат қорғау және құқық қорғау органдарына елеулі көмек көрсетуге мүмкіндігі бар қоғамдық экологиялық бақылаудың жүзеге асырылуының құқықтық және ұйымдастырушылық негіздерін нығайту қажет.

Бұдан басқа экологиялық қылмыстылықпен күресу мәселесінде құқық қорғау органдарының және бақылаушы органдардың қызмет-

керлерін жабықтаудан бастап, экология саласындағы, қоршаған ортаның жағдайын бақылау саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтау, олардың алдын алуда ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерін пайдалануды енгізу және кеңейтумен аяқталатын техникалық сипаттағы шаралардың алдын алушылық мүмкіндігін бағаламауға болмайды.

Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасауға қатысты алдын алушылық шаралардың бірі болып заңды тұлғаларға қылмыстық жауаптылықты енгізу мәселесі тұрады. Заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылық институты, соның ішінде экологиялық қылмыстар үшін жауаптылығы шетелдік қылмыстық құқыққа бұрыннан белгілі мәселе. 1978 жылы қылмыстылық мәселелері бойынша Европа комитеті европа елдерінің заң шығарушыларына заңды тұлғаларды экологиялық қылмыстар бойынша қылмыстық жауаптылық субъектісі ретінде тануға жол сілтеген болатын. Қазіргі таңда экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы бірқатар шет елдер-

дің заңнамаларымен қарастырылған (Қытай, Германия, Дания, АҚШ бірқатар штаттары және т.б.). ҚР Қылмыстық кодексінде қылмыстың субъектісі болып тек жеке тұлғалар танылады деп анық көрсетілген. Дегенмен заңды тұлғаларды қылмыс субъектісі ретінде, соның ішінде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін қылмыс субъектісі ретінде тануды жақтаушылар да аз болмады.

Заманауи құқық теориясы жауаптылық субъектісі ретінде жеке тұлғамен қатар заңды тұлғаны да таниды. Дегенмен, заңды тұлғаларға қатысты әкімшілік жауаптылық институтының енгізілгеніне қарамастан, заң шығарушы заңды тұлғаның қылмыстық жауаптылық институтын енгізуге асықпайды. Қазіргі таңда экологиялық салада қалыптасқан жағымсыз криминогенді жағдайды ескере отырып заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы институтын әсіресе экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін енгізу аталған саладағы көптеген мәселелерді шешуге септігін тигізіп, экологиялық қылмыстықтың алдын алуға бағытталар еді.

Әдебиеттер

- 1 Осипова Е.В. Теоретические и практические проблемы расследования экологических преступлений: автореф. дис. ... канд. Юрид. наук. Калининград, 2005. С4.
- 2 Жевлаков Э.Н. К вопросу об ответственности юридических лиц за совершение экологических преступлений // Уголовное право, 2002. № 1. С. 10-13

References

- 1 Osipova E.V. Teoreticheskie i prakticheskie problemy rassledovaniya jekologicheskikh prestuplenij: avtoref.dis. ... kand. Jurid. nauk. Kaliningrad, 2005. S 4.
- 2 Zhevlakov Je.N. K voprosu ob otvetstvennosti juridicheskikh lic za sovershenie jekologicheskikh prestuplenij // Uголовное право, 2002. № 1. S. 10-13

Базилова А.А.

Реализация конституционных прав и свобод граждан при применении необходимой обороны

В настоящей статье представлены результаты проведенного авторам комплексного исследования проблем при реализации конституционных прав и свобод граждан при применении необходимой обороны. Также приводятся взгляды различных ученых-правоведов относительно сущности, содержания и принципов необходимой обороны, на основе которых авторами сделаны собственные выводы относительно данного института.

Ключевые слова: необходимая оборона, право, конституция, свобода, закон.

Bazilova A.A.

Implementation of constitutional rights and freedoms of citizens in applying of the necessary defense

This article presents the results of a comprehensive study of problems in the implementation of constitutional rights and freedoms of citizens when applying the necessary defense. Also given are the views of various legal scholars on the essence, content and principles of the necessary defense, because of which the authors made their own conclusions regarding this institution.

Key words: necessary defense, law, constitution, freedom, law.

Базилова А.А.

Қажетті қорғаныс қолданудағы азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру

Берілген мақалада қажетті қорғаныс қолданудағы азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудағы мәселелері туралы авторлар жүргізген зерттеулерінің нәтижелері көрсетілген. Сонымен қатар әр түрлі құқықтанушы-ғалымдардың қажетті қорғаныстың мәні, мазмұны мен қағидаларына көзқарастары және соның негізінде құрылған осы институтқа байланысты өзіндік қорытындылары көрсетілген.

Түйін сөздер: қажетті қорғаныс, құқық, конституция, бостандық, заң.

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН ПРИ ПРИМЕНЕНИИ НЕОБХОДИМОЙ ОБОРОНЫ

Право необходимой обороны является прирожденным правом любого человека. Это обусловлено самим существованием человеческого общества. Данное конституционное положение соответствует общепринятым нормам международного права, которые отражены во Всеобщей декларации прав человека 1948 года, Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод 1950 года [1].

Реализация права на необходимую оборону при наличии для этого основания, то есть общественно опасного посягательства, должна отвечать условиям, несоблюдение которых исключает оценку такой реализации в качестве необходимой обороны. К таким условиям можно отнести следующие:

- 1) общественно опасное посягательство должно быть направлено на объекты, указанные в законе;
- 2) адресность защиты, то есть при необходимой обороне вред причиняется посягающему;
- 3) оборона должна быть соразмерна нападению;
- 4) цель обороны – отражение общественно опасного посягательства.

Статистика последних лет свидетельствует об увеличении, как общего количества преступлений, так и преступлений террористического характера и экстремистской направленности. Подобное значительное увеличение количества зарегистрированных преступлений представляет серьёзную угрозу правам и свободам населения Республики Казахстан, стабильности функционирования общественных институтов и государственных органов, вынуждает граждан и сотрудников правоохранительных органов более детально исследовать вопросы правомерной обороны от преступных посягательств.

Известно, что наиболее общественно опасные правонарушения являются преступлениями – виновно совершёнными общественно опасными деяниями, запрещёнными Уголовным кодексом РК. В повседневных многообразных общественных отношениях не редко возникают ситуации, при которых деяние человека, по признакам сходное с каким-либо преступлением, на самом деле является правомерным и не может быть признано правонарушением.

Из всех обстоятельств, исключая преступность деяния, нас интересуют вопросы, связанные с необходимой обороной, как обстоятельством, призванным стимулировать активную жизненную позицию граждан, направленную на предупреждение и пресечение преступлений. Признавая действия в состоянии необходимой обороны правомерными, законодатель тем самым провозглашает приоритет охраняемых законом общественных отношений над интересами лица, совершающего общественно опасное деяние.

Необходимая оборона является субъективным естественным правом граждан Республики Казахстан. За каждым гражданином признаётся право на защиту своих прав и свобод всеми способами, не запрещенными законом, таким образом, действия лица в состоянии необходимой обороны являются социально-полезными, так как совершаются в силу необходимости защищать законные права и интересы от незаконного посягательства.

Уголовно-правовая норма о необходимой обороне, являясь одной из гарантий реализации конституционного положения о том, что каждый вправе защищать свои права и свободы всеми способами, не запрещенными законом, обеспечивает защиту личности и прав обороняющегося, других лиц, а также защиту охраняемых законом интересов общества или государства от общественно опасного посягательства. К примеру, в соответствии с п. 2 постановления Пленума Верховного Суда РФ от 27 сентября 2012 г. N 19 под насилием, опасным для жизни, понимается деяние, которое в момент его совершения «создавало реальную опасность для жизни обороняющегося или другого лица. О наличии такого посягательства могут свидетельствовать, в частности: причинение вреда здоровью, создающего реальную угрозу для жизни обороняющегося или другого лица (например, ранения жизненно важных органов), применение способа посягательства, создающего реальную угрозу для жизни обороняющегося или другого лица (применение оружия или предметов, используемых в качестве оружия, удушение, поджог и т.п.)» [2].

Непосредственная угроза может выражаться в высказываниях о намерении немедленно причинить обороняющемуся или другому лицу смерть или вред здоровью, опасный для жизни, демонстрации нападающим оружия или предметов, используемых в качестве оружия, взрывных устройств, если с учетом конкретной обстанов-

ки имелись основания опасаться осуществления этой угрозы.

Защита от посягательства, не сопряженного с насилием, опасным для жизни обороняющегося или другого лица, либо с непосредственной угрозой применения такого насилия, является правомерной, если при этом не было допущено превышения пределов необходимой обороны, то есть умышленных действий, явно не соответствующих характеру и опасности посягательства.

Следует отметить, что для некоторых лиц защита охраняемых законом прав и интересов личности, общества и государства является не только моральной, но и правовой обязанностью. К таким лицам относятся военнослужащие, сотрудники правоприменительных органов, представители власти лица, которым вверена охрана имущества, ценностей, сотрудники противопожарной безопасности и министерства по чрезвычайным ситуациям и др. Уклонение данных лиц от защиты правоохраняемых прав и интересов образует преступление, и виновные привлекаются к уголовной ответственности. Например, сотрудник милиции не принявший мер к пресечению преступления, несет ответственность за халатность.

Состояние необходимой обороны возникает не только с момента начала общественно опасного посягательства, не сопряженного с насилием, опасным для жизни обороняющегося или другого лица, но и при наличии реальной угрозы такого посягательства, то есть с того момента, когда посягающее лицо готово перейти к совершению соответствующего деяния. Правомерность действий обороняющегося в этом случае зависит от наличия реальной угрозы посягательства. При этом учитывается время, место, обстановка и способ посягательства, предшествовавшие посягательству события, а также эмоциональное состояние оборонявшегося лица, такое как состояние страха, испуга, замешательства в момент нападения.

Положения УК РК о необходимой обороне в равной мере распространяются на всех лиц независимо от их профессиональной или иной специальной подготовки и служебного положения, а также независимо от возможности избежать общественно опасного посягательства или обратиться за помощью к другим лицам или органам власти.

Не может признаваться находившимся в состоянии необходимой обороны лицо, причинившее вред другому лицу в связи с совершением последним действий, хотя формально и содер-

жащих признаки какого-либо деяния, предусмотренного УК РК, но заведомо для лица, причинившего вред, в силу малозначительности не представлявших общественной опасности.

Конституционная доктрина Республики Казахстан, как и многих стран постсоветского пространства нуждается в пересмотре стандартов многих догматических мышлений. Во-первых, требовалось избавиться от нормативного понятия к праву, потому что, в теории права она объяснялась как совокупность нормы, в этом случае, не могло быть и речи об естественных правах человека. Понятие индивид, пояснялось, как авторитет человека, зависящий от государства. Во-вторых, господство законодательства, идеи правового государства столкнулись с отрицательным взглядом, потому как, эти действия ограничивали власть авторитарной системы. В третьих, противостояли друг другу классовые и общие человеческие интересы, классовый интерес был изменен в нормативный и в эталон, интерес проявляет характер человека в обществе, а права человека считаются по сравнению с ним неважными. В четвертых, всеобщая национализация общественной жизни дала возможность выйти на первое место государственному интересу, а это в свою очередь препятствовало развитию института по правам человека. В пятых, в Советском государстве права человека считались проблемой только внутри государства. Международные организации не могли участвовать в решении этой проблемы. В первую очередь, у международных правовых норм вовсе не имелся принцип пользования.

Рассматривая особенности развития и проблемы института по правам и свободам человека в Советское время, мы замечаем, что со стороны теории, определилась концепция, согласно трем периодам формирования права:

- 1) гражданские и политические свободы, совесть, петиция;
- 2) социально-экономические, культурные права, появившиеся в начале двадцатого века;
- 3) права, внесенные в связи достижениями в сфере научно-технического прогресса (трансплантация, клонирование и т.д.), глобальными стихийными бедствиями (Семипалатинский полигон), экологическими (Арал) и демографическими изменениями.

Каждый человек живет в обществе, государстве, ставит перед собой цели и чтобы достичь их, выбирает разные пути и средства. Если на этом пути, человеку предлагалась бы неограниченная свобода, то своими действиями, он бы

нанес вред не только своим интересам, но и интересам членов общества. Потому что, в таком случае сталкивались бы интересы и цели, в обществе образовался бы хаос. Поэтому, государство, для того, чтобы не нарушать права членов общества, регулирует их.

Понятие права охватывает свободу действий, поэтому здесь появляется понятие свободы. То есть, положение человека в обществе, коллективе, основанном на двух принципах. Первый принцип – человек свободно может идти к своей цели. Второй принцип – личность на пути достижения своей цели, должен осуществлять свои действия, чтобы он не ограничивал свободу других людей. Если он нарушил свободы кого-либо, эта личность должна привлекаться к ответственности.

Многие ученые осуществляли систематизацию прав и свобод, в том числе, Л.Д. Воеводин и другие авторы. Они применяли разные основы классификации. Права и свободы могут классифицироваться по разным основам. Например, в зависимости от содержания главное и дополнительное; в зависимости от субъектов; может делиться на личное и коллективное. Классическим видом классификации прав и свобод, является деление их в зависимости от сферы применения. То есть, можно рассматривать их как, личное; гражданские права и свободы; политические права и свободы; экономические; социальные, культурные права и свободы [3, с. 98].

Права и свободы не делятся комплексно, они связаны друг с другом, поэтому их классификация осуществляется условно сравнительно. Одной из причин этой классификации, является многообразие прав и свобод. Поэтому, в целях научно-методического исследования прав и свобод, применяется классическая классификация.

Э.Т. Карибаев, обсуждая права и свободы человека и гражданина в Конституции, делит их на три вида:

- 1) личные права, свободы и обязанности;
- 2) экономические, социальные и культурные права, свободы и обязанности;
- 3) общие-политические права, культурные права, свободы и обязанности [4, с. 120].

Когда нарушаются естественные права, появляются процессуальные права. То есть, восстановление нарушенных прав процедурой суда, возмещение моральных и материальных издержек за причиненный вред, привлечение к ответственности виновную сторону, обращение с жалобой на действия должностных лиц государственных органов и другое.

Право на собственность – это право касается каждого человека и является основой конституционного строя государства. То есть, это право конкретный показатель демократического режима и является одним из главных признаков гражданского общества. Собственность, это экономическая категория и означает переход государства к рынку.

Каждый человек имеет право на владение необходимых для себя, вещей (предметов) в собственность. В его владении может быть все имущество приобретенное законным путем. К собственности относятся: земельный участок, жилище, дача, квартиры, средства транспорта, денежные вклады, ценные бумаги, средства информации, предприятия и другое имущество. В свою очередь вопросы владения, пользования и власти регулируются сферой гражданского права.

Г. Сапаргалиев отмечает, что «Экономическое право и свобода необходимы для человека для осуществления своих возможностей в сфере материального производства и разделения. Социальное право и свобода служит человеку для возмещения духовных и других общественных (личных) нужд» [5, с. 42].

Основные направления экономической политики Республики Казахстан проявляются через: формирование экономики основанной на частной и государственной собственности; поддержка предпринимательства, в том числе, производство материальных ценностей, строительство, транспорт, поддержка предпринимательства любых форм, выгодных для общества, сфера частной торговли.

Рынок рождает и формирует экономику, владельцев частной собственности, средств производства и частную собственность.

На самом деле, в настоящее время Государственная политика Республики Казахстан воздействует к осуществлению экономических прав физического лица и юридических лиц, утвержденных в Конституции, оно не будет лишним. В советское время в первую очередь, на первом месте стояли государственная собственность и экономика государства.

С.К. Амандыкова соглашается с мнением Г. Сапаргалиева, которое он высказал по этому поводу «Переход на рыночную экономику дала возможность заниматься предпринимательской деятельностью. В положении рыночной экономики в целях стимулирования физических лиц, указано в Конституции: Каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности,

свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. Монополистическая деятельность регулируется и ограничивается законом. Недобросовестная конкуренция запрещается» [6, с. 36].

В настоящее время, одной из актуальной проблем, имеющей место в Республике Казахстан, является то, что вред, причиненный частной собственности со стороны юридических лиц и людей, не всегда восстанавливается за счет государства. К примеру, нам известно, что ущерб, причиненный преступлением зачастую не возмещается. В этом случае, государство не может дать гарантию о восстановлении нарушенных прав людей. По этому вопросу, ученые-юристы предлагают свою концепцию, согласно которой, конституционные права граждан должны гарантироваться государством.

Например, А. Власов делится своим мнением, что во время преступления потерпевшая сторона, не защищается в полной мере государством. Потому что, ущерб нанесенный потерпевшему в полной мере государством не возмещается. Для взыскания нанесенного ущерба в полной мере, потерпевшему лицу со стороны государства, необходимо сформировать фонд государством, тем самым можно гарантировать возмещение нанесенного ущерба. Посредством данного фонда может выплачиваться ущерб потерпевшей стороне, штраф в виде наказания, конфискация преступных средств, издержки суда, и эти средства должны пополнять не государственную казну, а этот фонд [7, с. 19].

Известный казахстанский профессор Р.Т. Нуртаев, на основе предложения А. Власова предлагает: «правительству необходимо с путем конфискации имущества преступников, создать фонд за счет средств поступивших от конфискации имущества, и на основе мер по оказанию социальной помощи гражданам, выплачивать потерпевшему нанесенный ему ущерб во время преступления» [8, с. 46].

А.Х. Миндагулов предлагает, на пути обеспечения борьбы с уголовно-правовым преступлением, необходимость оценки в качестве основного средства Уголовного кодекса Республики Казахстан, в целях сохранения общественных отношений, прав и свобод человека и гражданина и права на собственность, Конституционную структуру Республики Казахстан, сохранения общественного порядка [9, с. 73].

Таким образом, необходимая оборона представляет собой социально-правовой феномен,

который тесно связан с категорией прав человека. Данная связь заключается в том, что необходимая оборона представляет собой один из основных механизмов, которые гарантируют и защищают права и свободы человека и гражданина. В силу наличия указанной зависимости

следует отметить, что те общие черты, которые были выявлены в ходе анализа института необходимой обороны в уголовном праве различных государств – это не случайность, а закономерность, которая позволяет отнести необходимую оборону к сфере общечеловеческих ценностей.

Литература

- 1 Всеобщая декларация прав человека Принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года
- 2 Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 27.09.2012 N 19 «О применении судами законодательства о необходимой обороне и причинении вреда при задержании лица, совершившего преступление»
- 3 Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России ДОСХ. М.: Издательство МГУ, Издательская группа ИНФРА М–НОРМА, 1997. – 304 с.
- 4 Карибаева Э.Т. Вопросы классификации конституционных обязанностей человека и гражданина в Казахстане // Тәуелсіз Қазақстан: құқықтық, саяси және әлеуметтік-экономикалық дамудың көп бағытты даму жолы. Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. Д.А. Қонаев атындағы Университет «Дәнекер» халықаралық құқық және халықаралық бизнес институты. Алматы. –2006. – С.119-122.
- 5 Сапарғалиев Г.С. Основы государства и права. Алматы, 2001.- 334 с.
- 6 С.К. Амандыкова Становление доктрины конституционализма в Казахстане. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2002. – 439 с.
- 7 Власов А. Возмещение материального ущерба и морального вреда жертвам преступлений по законодательству России // Правовая реформа в Казахстане. 2000. № 2(6). – С. 17-19.
- 8 Нуртаев Р.Т. Виктимологические проблемы воздействия на преступность // Предупреждение преступности. 2001. № 1. – С. 44-46.
- 9 Миндагулов А. Х. Профилактика преступлений: Учебник. – Алматы: НАС, 2005. – 408 с.

References

- 1 The Universal Declaration of Human Rights Adopted by UN General Assembly Resolution 217 A (III) of December 10, 1948
- 2 Decree of the Plenum of the Supreme Court of the Russian Federation of 27.09.2012 N 19 «On the application by courts of legislation on the necessary defense and harm during the detention of a person who committed a crime»
- 3 Voevodin L.D. The legal status of a person in Russia DOСX. Moscow: MSU Publishing House, INFRA M-NORM Publishing Group, 1997. – 304 p.
- 4 Karibaeva E.T. Issues of Classification of the Constitutional Duties of Man and the Citizen in Kazakhstan // Materials of the International Conference. Almaty. -2006. – P. 119-122.
- 5 Sapargaliev G.S. Fundamentals of state and law. Almaty, 2001.-334 p.
- 6 S.K. Amandykova. Formation of the doctrine of constitutionalism in Kazakhstan. – Karaganda: Publishing house of the University of Karaganda, 2002. – 439 p.
- 7 Vlasov A. Compensation of material damage and moral harm to victims of crimes under the laws of Russia // Legal reform in Kazakhstan. 2000. № 2 (6). – P. 17-19.
- 8 Nurtayev R.T. Victimological problems of influence on crime // Prevention of crime. 2001. № 1. – P. 44-46.
- 9 Mindagulov A. Kh. Prevention of crimes: A Textbook. – Almaty: NAS, 2005. – 408 p.

Бисенғали Л.

**Актуальные вопросы
совершенствования
правоохранительной
деятельности в области
противодействия незаконной
миграции**

Эффективная деятельность правоохранительных органов играет ведущую роль в системе мер противодействия незаконной миграции. В данной статье автор рассматривает вопросы совершенствования правоохранительной деятельности в данной сфере. Автором проведено комплексное исследование данного вопроса в целом.

Ключевые слова: правоохранительная деятельность, преступность, мигрант, миграция, преступление.

Bissengali L.

**Topical issues of improving
law enforcement in the field of
combating illegal migration**

Effective activity of law enforcement bodies plays a leading role in the system of measures to combat illegal migration. In this article, the author considers issues of improving law enforcement in this area. The author conducted a comprehensive study of this issue as a whole.

Key words: law enforcement, crime, migrant, migration, crime.

Бисенғали Л.

**Заңсыз көші-қон саласындағы
құқық қорғау қызметін
жетілдірудің өзекті мәселелері**

Тиімді құқық қорғау қызметі заңсыз көші-қонға қарсы іс-шаралар жүйесінде жетекші рөл атқарады. Бұл мақалада автор осы саладағы құқық қорғау қызметін жетілдірудің мәселелерін қарастырған. Автор аталған мәселеге қатысты кешенді зерттеу жүргізген.

Түйін сөздер: құқық қорғау қызметі, қылмыс, мигрант, көші-қон, қылмыс.

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В ОБЛАСТИ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
НЕЗАКОННОЙ
МИГРАЦИИ**

Анализ ситуации с незаконной миграцией со всей очевидностью свидетельствует о необходимости дальнейшего совершенствования стратегии государства в области миграционной политики.

Основным субъектом в системе борьбы с организацией незаконной миграции, являются органы миграционной полиции. Цели, задачи, функции этих органов в указанной сфере деятельности определены действующим законодательством, в котором предусмотрены и механизмы их реализации. Задача противодействия незаконной миграции является одной из важнейших в деятельности МВД РК. В целях выполнения данной задачи органами миграционной полиции осуществляется контроль и надзор за соблюдением положений миграционного законодательства Республики Казахстан иностранными гражданами и лицами без гражданства и за соблюдением правил привлечения работодателями, заказчиками работ (услуг) иностранных работников в Казахстан и использования их труда, недопущение нелегальной миграции.

Незаконная и особенно криминальная миграция представляют реальную опасность интересам личности, общества и государства, так как к иным негативным факторам добавляется противоправность, и, как следствие, необходимость дополнительных затрат государственных ресурсов на восстановление нарушенного правопорядка. Осуществление мероприятий по противодействию незаконной миграции строится на тесном взаимодействии органов миграционной полиции с органами национальной безопасности и другими заинтересованными органами исполнительной власти.

Нелегальные мигранты не только сами не имеют возможности пользоваться предоставленными правами, но и не могут быть привлечены к выполнению обязанностей, установленных государством. В связи с этим одним из основных приоритетных направлений государственной миграционной политики является вывод из «тени», легализация и социализация незаконных мигрантов, способствующая, в числе прочего, снижению уровня правонарушений и преступлений, совершаемых мигрантами, как легальными, так и незаконными [1, с. 546].

Анализ ситуации свидетельствует о том, что необходимо дальнейшее совершенствование законодательства в сфере миграции, позволяющего системно решать весь перечень вопросов, относящихся к миграционной политике. Эффективное решение проблем, связанных с незаконной миграцией, возможно только при наличии качественного миграционного законодательства и существования оптимального механизма его реализации.

Отдельно следует отметить проблему правовой регламентации транзитного проезда иностранных граждан и лиц без гражданства через территорию Казахстана, которая актуализировалась в настоящее время в связи с активным развитием международных отношений. В этой связи одним из основных направлений нормативного регулирования пребывания иностранных граждан и лиц без гражданства на территории Республики Казахстан должно, в первую очередь, стать создание реальных условий для исполнения иностранными гражданами обязанностей по соблюдению запретов и исполнению обязанностей, установленных законодательством в соответствии с международными стандартами.

Проблема нелегальной миграции, особенно в последние годы, является очень острой. Для ее решения делается многое, но, к сожалению, пока это не приводит к победным результатам. Как показывает практика. Определенная неэффективность противодействия незаконной миграции обусловлена нехваткой кадровых, финансовых и законодательных инструментов.

Важнейшим условием, способствующим снижению уровня незаконной миграции, является активное противодействие незаконному осуществлению иностранными гражданами и лицами без гражданства трудовой деятельности. В этом направлении может существенно способствовать изменению ситуации, уполномоченный орган в сфере занятости населения, которая оказывает государственные услуги в сфере содействия трудовой миграции. Именно данная служба должна осуществлять информационное воздействие на население, доводя до потребителя информацию о возможностях трудоустройства, в том числе в связи с переездом в другую местность. Кроме этого, данный орган должен принимать активное участие в межрегиональном перераспределении трудовых ресурсов совместно с заинтересованными организациями. Еще одним направлением деятельности этого ведомства является участие в пределах

своей компетенции в международном сотрудничестве по решению проблем занятости, включая вопросы трудовой деятельности граждан РК за рубежом и иностранных граждан в Казахстане в соответствии с международными соглашениями в рамках международных программ. С целью оптимизации процесса управления миграционной деятельностью, выполнение данных функций можно осуществлять через миграционную полицию.

Перед органами миграционной полиции необходимо ставить новые важные задачи. Одной из таких задач, решение которой будет способствовать снижению уровня незаконной миграции, является проведение целенаправленной работы по улучшению социально-экономических условий мигрантов и созданию благоприятных обстоятельств для их безболезненной адаптации в казахстанское общество. Какие мероприятия можно предложить в этом направлении? Во-первых, осуществлять постоянный мониторинг миграции в РК, максимально учитывая нелегальных мигрантов; во-вторых, создать региональные центры и службы по адаптации, в первую очередь по социальной адаптации иностранцев и лиц без гражданства, обеспечить временное проживание безработных мигрантов, как это делается в лагерях беженцев и переселенцев в Европе, обеспечить их профессиональную подготовку и переориентацию; в-третьих, доводить до мигрантов полную информацию путем издания информационных бюллетеней об их правах и обязанностях, желательно на национальных языках мигрантов; в-четвертых, упростить бюрократическую процедуру при получении временной регистрации и разрешения на работу, созданием льгот и социальных привилегий для мигрантов, которые трудятся легально, стимулировать правоупослушное поведение незаконных мигрантов. При этом будет логичным предусмотреть меры поощрительного характера для предпринимателей, если они официально трудоустраивают работающих у них мигрантов-иностранцев. Отдельное внимание должно уделяться организации взаимодействия с национально-культурными автономиями, диаспорами и землячествами, направленная на активизацию их работы по межнациональному культурному обмену.

Для рационального использования рабочей силы на региональных рынках труда, для социального и этнокультурного равновесия в обществе, для абсолютной адаптации мигрантов в принимающую общественную среду необходима четкая, научно обоснованная миграционная

политика государства, которая еще полностью не сформировалась.

Процесс миграции частично компенсирует естественную убыль населения, однако имеет определенные негативные последствия социального характера, в частности, увеличение количества совершаемых иностранцами преступлений и др. В этой связи государство должно жестко регулировать миграционные процессы, препятствуя росту незаконной миграции, принимая меры, направленные на реализацию миграционной политики [2, с. 8].

К таким мерам можно отнести меры экономического, административного, уголовно-правового характера. Среди экономических мер можно предусмотреть такие, как взимание (освобождение от взимания) различных сборов и пошлин (за регистрацию по месту пребывания, за право привлечения иностранной рабочей силы, иногородних специалистов и др.), их снижение (или повышение) в зависимости от складывающихся условий; взимание залоговых сумм (например, на приобретение обратных билетов для иностранной рабочей силы по окончании срока действия права на трудовую деятельность); применение штрафных санкций за нарушение установленного миграционного порядка.

Среди административных следует предусмотреть меры, направленные, прежде всего, на строгое соблюдение паспортного режима, режима регистрации, порядка привлечения и использования иностранной рабочей силы, других установленных норм и правил, а также административную ответственность за нарушение существующих нормативных актов. Помимо перечисленных, целесообразно принимать меры, предусматривающие усиление дополнительных мер оперативного контроля за обеспечением установленного миграционного порядка, включая меры фильтрации иммиграционных потоков, усиление регистрационного режима пребывания, расширение практики выдворения мигрантов-нарушителей, проведение проверок и др. Среди мер административно-правового и уголовно-правового характера можно назвать установление запрета собственникам жилых помещений регистрации граждан по месту пребывания в случаях превышения установленных законодательством в расчете на одного человека санитарных норм. Также можно предположить определенный эффект в виде снижения уровня противоправных нарушений собственниками жилья, которые своими действиями в опреде-

ленной степени способствуют развитию незаконной миграции.

В силу того, что миграционные процессы происходят в самом обществе, роль гражданского общества в миграционной деятельности трудно переоценить. Региональные власти должны всячески поощрять различные инициативы по созданию и деятельности всевозможных центров, обществ и других объединений с целью оптимизации миграционных процессов. При этом ими должны использоваться не только гражданско-правовые методы совершенствования миграционной деятельности, но и иные. В частности, на региональном уровне необходимо активнее развивать рынок жилья (в том числе недостроенного) и систему кредитования на его приобретение. Кроме этого, необходимо уделять внимание расширению рынка труда в малых городах и сельских населенных пунктах. Особо, по нашему мнению, имеет смысл обратить внимание на качественные параметры миграции, т.е. квотировать места для высококвалифицированных работников. Помимо этого, региональные власти должны создавать и развивать единый банк данных о трудовых вакансиях в регионе. Следует обратить внимание региональных властей и на подготовку специалистов в области организации миграционной деятельности. Отдельным фрагментом деятельности региональных властей должно являться осуществление широкомасштабной информационно-разъяснительной работы по воспитанию толерантности у местного населения, одновременно с реализацией программы социально-культурной адаптации мигрантов [3, с. 47].

Необходимо подчеркнуть значимость решения задач социокультурной адаптации мигрантов и их интеграции в казахстанское общество, развития дифференцированных механизмов привлечения и отбора иностранной рабочей силы с востребованными в Казахстане профессиональными и образовательными качествами. Эффективность реализации мер предупреждения преступности иностранных граждан и лиц без гражданства является весьма низкой из-за сложившейся модели регулирования миграционных процессов и особенностей данной категории лиц (анонимность положения; высокая мобильность, замкнутость, языковой барьер). Вместе с тем, последовательное применение общесоциальных мер, направленных на регулирование миграционных процессов и улучшение механизма адаптации иностранных мигрантов, способно повысить антикриминогенный по-

тенциал специального предупреждения преступлений таких лиц. При этом наиболее результативными представляются: меры по выявлению и пресечению нарушений порядка пребывания и трудоустройства мигрантов на территории

региона, усиление контроля за их перемещением, декриминализация трудовых отношений, создание единой информационно-поисковой системы, отражающей миграционные процессы и др.

Литература

- 1 Криминология / Под ред. А.И. Долговой. – М., 1997. – 912 с.
- 2 Антонян Ю.М. Преступность в России: причины и перспективы /Материалы Международной научно-практической конференции. – М., 2005. – С.7-16.
- 3 Собольников В.В. Миграционная преступность: криминологический анализ и предупреждение. – Новосибирск. 2004. – 288 с.

References

- 1 Criminology / Ed. A.I. Dolgova. – M., 1997. – 912 p.
- 2 Antonian Y.M. Crime in Russia: Causes and Prospects / International scientific-practical conference. – M., 2005. – P.7-16.
- 3 Sobolnikov V.V. Migration crime: criminological analysis and prevention. – Novosibirsk, 2004. – 288 p.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**Дактилоскопиялық
сараптамасының теориялық
негіздерінің кейбір аспектілері**

Криминалистер қылмыстарды ашу барысында тәжірибеде және ғылымдағы орын алған жетістіктерді пайдалана отырып, қылмыстылықпен күресудің жаңашыл құралдары мен тәсілдерін жасайды. Қылмыстарды тергеуде тергеу әрекеттерінің бірі ретінде дактилоскопиялық сараптаманың орны ерекше. Тәжірибедегі орын алған теориялық ақтаңдақтар қылмысты тергеу барысындағы кемшіліктерге әкеп соқтырады, нәтижесінде нақты қылмыстық істер бойынша тергеу әрекеттерінің сапасыздығына әкеледі. Сондықтан, қылмыстық істер бойынша тағайындалған дактилоскопиялық сараптама қорытындысының маңызы зор.

Түйін сөздер: құқық бұзушылық, қылмыс, сараптама, идентификациялау, дактилоскопиялық сараптама, қорытынды.

Daubasova S.Sh.,
Turashbekova D.A.

**Some theoretical aspects
of a basis of dactyloscopic
examinations**

Using achievements of sciences, studying and generalizing positive practice of disclosure of crimes, criminalists create new, more perfect methods and ways to deal with crimes. In appropriate investigation of crimes dactyloscopic examination has main importance among various investigative actions. The theoretical gaps taking place in practice lead to different violations, mistakes at her carrying out that, finally, affect on the general result of the investigation of concrete criminal case. The results of dactyloscopic examination have sometimes if not decisive, then, undoubtedly, essential value.

Key words: offense, crime, examination, identification, dactyloscopic examination, conclusion.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**Некоторые теоретические
аспекты основы
дактилоскопических экспертиз**

Используя достижения наук, изучая и обобщая положительную практику раскрытия преступлений, криминалисты, создают новые, более совершенные методы и средства борьбы с преступностью. В деле надлежащего расследования преступлений среди различных следственных действий важное значение имеет дактилоскопическая экспертиза. На практике имеющиеся место теоретические пробелы приводят к различного рода нарушениям, ошибкам при ее проведении, что, в конечном итоге, не проходит бесследно для общего результата следствия по конкретному уголовному делу. Результаты дактилоскопической экспертизы имеют подчас если не решающее, то, несомненно, существенное значение.

Ключевые слова: правонарушение, преступление, экспертиза, идентификация, дактилоскопическая экспертиза, заключение.

ДАКТИЛОСКОПИЯЛЫҚ САРАПТАМАСЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Қазіргі таңдағы ең көп тағайындалатын сот сараптамаларының бірі дактилоскопиялық сараптама құрайды. Жалпы дактилоскопиялық сараптама сот сараптамасы органына тапсырылған кезде қылмыстық процесті жүргізетін орган, тергеу судьясы сараптаманы тағайындау туралы қаулыны және қажетті материалдарды оның басшысына жібереді. Сараптаманы сот сараптамасы органының қаулыда көрсетілген қызметкері жүргізеді. Егер қаулыда нақты сарапшы көрсетілмесе, сарапшыны таңдауды сот сараптамасы органының басшысы жүзеге асырады, бұл туралы сараптаманы тағайындаған адамға үш күн мерзімде хабарлайды.

Дактилоскопиялық сараптама бұл қылмыстық сот ісін жүргізуде, криминалистикада, қылмыстық іс жүргізуде және азаматтық іс жүргізуде арнаулы ғылыми білімді қолданудың ең басты нысандарының бірі болып табылады [1, 85 б.].

Сот сараптамасы – бұл ерекше дербес және ең күрделі тергеу әрекеті, оның мәні маңызы бар мән-жайларды анықтау мақсатында арнаулы ғылыми білім негізінде істің материалдарын зерттеу [2, 15 б.].

Осыдан келіп: «сот сараптамасы» ұғымының мазмұнына қатысты алғанда, «арнаулы білім» және «арнаулы ғылыми білім» ұғымдары тең мағыналы ұғымдар ма? деген заңды сұрақ туады. Оған жауап алу үшін кейбір әдеби көздерді талдау орынды болар деп ойлаймыз.

Ю.Н. Белозеров пен В.В. Рябоконеда сот сараптамасының негізін құрауға тиісті арнаулы ғылыми білімдер жөнінде ешқандай ескерту жоқ. «Сот сараптамасы – бұл қылмыстық (азаматтық) процесті жүргізетін адамдардың немесе органдардың тапсырмасы бойынша жүзеге асырылатын және сарапшыларға жіберілген материалдарды зерттеуге және зерттеулердің нәтижелері бойынша сот дәлелдемелерінің маңызы бар қорытындылар беруге бағытталған қызмет», деп түсіндіреді [3, 78 б.].

Л.Н. Башкатов, Г.Н. Ветрова, А.Д. Донченко, В.И. Зажицкий, В.И. Шестаков «сараптама» ұғымының анықтамасына біршама өзге тұрғыдан қарайды [4, 37 б.]. Мәселен, олар « алға қойылған мәселелер бойынша қорытындылар жасау мақсатында сарапшының өзіне берілген материалдық объектілерді арнау-

лы танымның көмегі арқылы зерттеу процесін сараптама деп атау керек деп тұжырымдайды [5, 69 б.].

Заңға сәйкес сараптама қылмыстық іс жүргізу кезінде ғылым, техника, өнер немесе кәсіпшілік салаларынан арнаулы таным қажет болатын жағдайларда тағайындалады. Жалпыға бірдей таралмаған, көпшіліктің түсінуіне қиын және бір ғана салаға маманданған немесе ғылымның, техниканың, өндірістің, өнердің белгілі бір саласынан арнаулы тәжірибесі бар адамдарда болатын білімді арнаулы таным деп есептеу керек».

Т.Е. Сәрсенбаев пен А.Л. Хан, С.А. Шейфердің пікіріне сүйене отырып, «сараптаманы тағайындау және жүргізу – бұл тергеушінің зерттеу бағдарламасын айқындайтын, сараптаманы ойдағыдай жүргізу үшін қажетті жағдайлар туғызатын, оның объективті және толық жүргізілуін бақылайтын іс-әрекеттер жиынтығынан тұратын тергеу іс-әрекеті» деп пайымдайды [6, 29 б.].

Сот сараптамасы-қылмыстық сот өндірісінде арнаулы білімді қолданудың сараланған нысаны. Ол сот және алдын ала тергеу органдарының танымдық мүмкіншіліктерін неғұрлым кеңейте түседі де, қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі өндіріс барысында және сот отырысында танымның барлық ғылыми құралдарының арсеналын пайдалануға мүмкіндік береді.

Криминалистикалық емес сот-дактилоскопиялық сараптама жалпы білімді қажет ететін қылмыстық істі сотта қарау кезінде пайда болған мәселелі-танымдық ситуацияларды шешудің нысаны екендігіне назар аударғанымыз жөн. Сондықтан да сот сараптамасы қылмыстық істің маңызды мән-жайларын анықтауда ең икемді әдіс деген де шығады

Сот-дактилоскопиялық сараптамасы жаңа зерттеу әдістерін қалыптастыру жолымен және қолда бар зерттеу әдістерін жетілдіру арқылы тұрақты түрде дамиды да, сот және тергеу тәжірибесінде көп қолданыс табады.

Дактилоскопиялық сараптаманың қорытындысы дәлелдеменің қайнар көздерінің бірі болғандықтан, соттың басқа да іске қатысушыларды қатыстыра отырып, тексерілуге және бағалануға жатады. Егер зерттеуді басынан бастап соттың өзі жүргізсе, мұндай дәлелдемелерді бағалау процесі мүлдем болмайды. Мұндай жағдайда сарапшы мен сот қызметі бір адамда шоғырланушып, өз қорытындысын тек кеңесу бөлмесінде беруші еді және тараптар сот тергеуінде сарапшының қорытындысын білмей,

одан жауап алынбай және оның қорытындысын бағалауға қатыса алмаушы еді.

Қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша дактилоскопиялық сараптамасының мәнін дұрыс түсіну, оның мақсатын, міндетін және бұл мақсатқа жету үшін қолданатын әдістері мен тәсілдерін дұрыс түсіну, бұл дәлелдеменің бір көзін қылмыстық процесте дұрыс қолдануды және әділеттілік мақсатында әр түрлі ғылым саласындағы арнаулы білімдерді немесе ғылыми-техникалық құралдарды қолданудың тұрақты түрде кеңеюін қамтамасыз етеді [7, 81 б.].

Дактилоскопиялық сараптамасының сипаттамасы ретінде оны тағайындау мен жүргізудің мақсаты мен шарттарын айта кеткен жөн. Жоғарыда көрсетілгендей сот сараптамасының мақсаты жүргізіліп отырған қылмыстық іс бойынша жаңа мән-жайларды анықтау және сарапшының қорытындысы ретіндегі жаңа дәлелдемелер алу болып табылады.

Сонымен, дактилоскопиялық сот сараптамасының негізгі белгілері төмендегідей: қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша жаңа мән-жайларды анықтау үшін арнаулы ғылыми білімді қолдана отырып, сот сараптамасын жүргізу; қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша іске маңызы бар мән-жайларды анықтау үшін зерттеуді жүргізу; дактилоскопиялық сараптаманы арнаулы процесуалдық тұлға-сарапшының жүргізуі; дактилоскопиялық сараптамасының белгілі бір процесуалдық нысанда жүргізілуі; дактилоскопиялық сараптама зерттеудің барысы және нәтижесі арнаулы процесуалдық құжатпен-сарапшының қорытындысымен рәсімделуі; зерттеудің нәтижесінде белгілі бір теориялық принциптер мен зерттеушінің тәжірибесіне сүйенетін фактілерді талқылау, бағалау негізінде қорытындыны қалыптастыру [8, 125 б.].

Дактилоскопиялық сараптаманы жүргізу қажеттілігі туғанда, оны тергеуші немесе сот тағайындайды. Қазақстан Республикасының сот-сараптама қызметі туралы заңының 12-бабының 2 тармағына сәйкес, сот сараптамасын жүргізу тапсырылуы мүмкін адамдар мыналар: сот сараптамасы органдарының қызметкерлеріне; сот-сараптама қызметін лицензия негізінде жүзеге асыратын жеке тұлғаларға; осы көрсетілген жағдайларда біржолғы тәртіппен өзге де адамдарға тапсырылуы мүмкін. Біржолғы тәртіппен сараптама жүргізу: Қазақстан Республикасының Әділет министрлігі белгілеген сот сараптамалары түрлерінің тізбесінде көзделмеген сот сараптамасы тағайындалған; қылмыстық, азаматтық процеске қатысушының, әкімшілік

құқық бұзушылықтар туралы істерді қарауға уәкілеттік берілген органның (лауазымды адамның), әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуге қатысушының сот сараптамасы органдарының қызметкері болып табылмайтын не Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес сот-сараптама қызметін лицензия негізінде жүзеге асыратын адамды сарапшы ретінде тарту туралы дәлелді өтініш хаты қанағаттандырылған; сот сараптамасы органдарының қызметкерлері болып табылатын, сондай-ақ сот-сараптама қызметін лицензия негізінде жүзеге асыратын тиісті мамандықтағы барлық сот сарапшыларының бас тартуы қанағаттандырылған не сот сараптамасы органы тұтастай сот сараптамасын жүргізуден дәлелді түрде шеттетілген. сонымен қатар, қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша шет мемлекеттің сот сарапшысы тартылған жағдайларда тапсырылуы мүмкін [9].

Дактилоскопиялық сараптама жүргізген сарапшылардың әрқайсысы жүргізген зерттеулер нәтижелерінің негізінде олар анықтау үшін сараптама тағайындалған мән-жай туралы ортақ түйінді (түйіндерді) тұжырымдайды. Ортақ түйінді (түйіндерді) алынған нәтижелерді бағалауға құзыреті бар сарапшылар ғана тұжырымдап, қол қояды. Егер комиссияның түпкілікті түйінінің немесе оның бір бөлігінің негізі сарапшылардың бірі (жекелеген сарапшылар) анықтаған фактілер болса, онда бұл туралы қорытындыда көрсетілуге тиіс. Сарапшылар арасында келіспеушіліктер туындаған жағдайда, зерттеулердің нәтижелері Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодекстің 281-бабының төртінші бөлігіне сәйкес ресімделеді.

Дактилоскопиялық сараптамасында қолданылатын білім салаларының көп түрлілігі ғылыми талдаулардың негізінде сот сараптамасын негізгі топтарға бөліп қарастыруда анықтайды. А.Р.Шляхов сот сараптамасының тоғыз негізгі сыныптарын бөліп көрсетеді, ал олардың өзі көптеген топтарға, түрлерге және атқаратын

міндеттеріне қарай бөлінеді [10, 38 б.]. Біздің көзқарасымыз бойынша, қылмыстарды ашу мен тергеу барысында қолданылатын арнаулы ғылыми білімдер жүйесін бүгінгі күннің талаптарына сай топтастыру және осының негізінде қандай да болмасын арнаулы білімді қолдану тәжірибелік талаптарды қанағаттандырады.

Сот сараптамасының өзіндік сыныптары ретінде келесілерді бөліп көрсету керек: криминалистік; медициналық және психофизиологиялық; инженерлік транспорттық; сот-бухгалтериялық және қаржылық-экономикалық; биологиялық; инженерлік-техникалық; инженерлік-технологиялық; ауылшаруашылық; экологиялық; химиялық сондай-ақ, тағыда басқалары.

Сараптаманың пәніне байланысты барлық сот сараптамаларын сыныптарға, топтарға және түрлерге бөліп қарастыруға тура келеді. Осы келтірілгендердің ішіндегі көлемді элемент ретінде сараптаманың сыныптары табылады. Сараптамалық сыныптар бір-бірінен шешетін мәселелерінің, зерттейтін объектілерінің және өзіндік ерекшелендіретін міндеттеріне сәйкес, топтарға бөлінеді. Мысалға алатын болсақ, криминалистік сараптама өз алдына-криминалистік-техникалық, трасологиялық, баллистикалық, суық қарудың сараптамасы, портреттік, қолжазбаға байланысты сараптама деп тағы бөлінеді.

Ал, сараптаманың топтары түрлерге бөлінеді. Мысалы, құжаттарға техника-криминалистік сараптаманы екі түрге болуге болады. Олар: құжат реквизиттерінің сот-техникалық сараптамасы; құжаттардың материалдарына сот-техникалық сараптама. Бұл аталған топтастырулар қазіргі уақытта шартты сипатқа ие болып отыр, сондықтан да, көптеген ревизияларға душар болуда.

Сот сараптамасын топтастыру әр түрлі негіздер бойынша жүргізіледі, яғни арнаулы білімдердің сипатына – сараптаманың жүргізілу орнына; кезекшілігіне; жүргізілетін зерттеу көлеміне және сараптаманы жүргізетін сарапшылардың құрамына байланысты.

Әдебиеттер

- 1 Шестаков А.И., Колдин В.Я. Дактилоскопическая экспертиза. Современное состояние и перспективы развития. – Красноярск: ИКУ, 1990. – 413 с.
- 2 Еленюк Г.А. Вопросы, разрешаемые криминалистическими экспертизами. – Караганда: ВШ МВД РК, 1993. – 194 с.
- 3 Белозеров Ю.Н. Основы криминалистического исследования материалов, веществ и изделий из них. – СПб, Питер, 2003. – 591 с.
- 4 Якупов Р.Х. Криминалистическая регистрация. – М.: Наука, 2000. – 258 с.

- 5 Башкатов Л.Н., Ветрова Г.Н., Фиксация А.Д. Доказательства в криминалистике и судопроизводстве. – М.: Наука, 2013. – 120 с.
- 6 Сәрсенбаев Т.Е., Хан А.Л., Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М.: Юрлитинформ, 2001. – 208 с.
- 7 Аубакиров А.Ф., Гинзбург А.Я. Значение экспертизы в расследовании преступлений – Караганда: Академия МВД РК, 1991 – 199 с.
- 8 Жәкішев Е.Ф., Исаев Ә.А., Найманова Г.Х., Тапалова Р.Б., Темірболат Н.С. Криминалистика. – Алматы: Қазақ университет, 2005. – 399 б.
- 9 Қазақстан Республикасындағы сот-сараптама қызметі туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 20 қаңтардағы № 240-IV Заңы //www.adilet.gov.kz/ru
- 10 Шляхов А.Р. Классификация судебной экспертизы. – М.: Юристъ, 1988. – 150 с.

References

- 1 Shestakov A.I., Koldin V.Ja. Daktiloskopicheskaja jekspertiza. Sovremennoe sostojanie i perspektivy razvitiya. – Krasnojarsk: IKU, 1990. – 413 s.
- 2 Elenjuk G.A. Voprosy, razreshaemye kriminalisticheskimi jekspertizami. – Karaganda: VSh MVD RK, 1993. – 194 s.
- 3 Belozеров Ju.N. Osnovy kriminalisticheskogo issledovaniya materialov, veshhestv i izdelij iz nih. – SPB, Piter, 2003. – 591 s.
- 4 Jakupov R.H. Kriminalisticheskaja registracija. – М.: Nauka, 2000. – 258 s.
- 5 Bashkatov L.N., Vetrova G.N., Fiksacija A.D. Dokazatel'stv v kriminalistike i sudoproizvodstve. – М.: Nauka, 2013. – 120s.
- 6 Sәrsenbaev T.E., Han A.L., Shejfer S.A. Sledstvennye dejstvija. Sistema i processual'naja forma. – М.: Jurlitinform, 2001. – 208 s.
- 7 Aubakirov A.F., Ginzburg A.Ja. Znachenie jekspertizy v rassledovanii prestuplenij – Karaganda: Akademija MVD RK, 1991 – 199 s.
- 8 Zhәkishev E.G., Isaev A.A., Najmanova G.H., Tapalova R.B., Temirbolat N.S. Kriminalistika. – Almaty: Kazak universitet, 2005. – 399 b.
- 9 Kazakstan Respublikasyndagy sot-saraptama kyzmeti turaly Kazakstan Respublikasynyn 2010 zhylygy 20 kantardagy № 240-IV Zany //www.adilet.gov.kz/ru
- 10 Shljahov A.R. Klassifikacija sudebnoj jekspertizy. – М.: Jurist, 1988. – 150 s.

Базилова А.А.,
Джумағалиева Д.Р.,
Пердебай Ә.С.,
Примашева С.Н.

**Кәмелетке толмағандардың
қылмыстық жауаптылығы**

Бұл мақалада кәмелетке толмаған қылмыскерлермен жасалатын қылмыстардың мәні және мінездемесі, қылмыстардың сипаты, олардың негізгі себептері мен кәмелетке толмағандардың қылмыстарының алдын-алуға бағытталған шаралар қарастырылып зерттелген. Сонымен қатар кәмелетке толмағандарға жаза тағайындаудың түсінігі мен мәні және кәмелетке толмағандарға тағайындалатын қылмыстық жаза түрлері анықталған.

Түйін сөздер: қылмыс, жауаптылық, жазалау, жасөспірім, жаза.

Bazilova A.A.,
Dzhumagaliyeva D.R.,
Perdebai A.S.,
Primasheva S.N.

Criminal responsibility of minors

This article discusses and analyzes the meaning, essence and the description of the offences committed by minors, the reasons for these crimes, and the measures for the prevention of crime committed by minors. In addition, defines the concept and essence of sentencing, as well as the types of juveniles' criminal punishments of minors.

Key words: the crime, the responsibility, minors, the punishment, teens, sentencing.

Базилова А.А.,
Джумағалиева Д.Р.,
Пердебай А.С.,
Примашева С.Н.

**Уголовная ответственность
несовершеннолетних**

В данной статье рассмотрены и проанализированы значение, сущность и описание преступлений, совершаемых несовершеннолетними, причины их совершения, также меры профилактики преступлений, совершаемых несовершеннолетними. Кроме того, определены понятие и сущность назначения наказания несовершеннолетним, а также виды уголовных наказаний, назначаемых несовершеннолетним.

Ключевые слова: преступление, ответственность, несовершеннолетние, наказание, подростки.

КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҒЫ

Қылмыстық жауаптылық институты қылмыстық құқықта қоғамдық қатынастарды қорғайтын, сотталғандарға тәрбиелік сипатта әсер ететін, қылмыстардың алдын алатын қылмыстылықпен күресудегі маңызды тәсіл ретінде қарастырылады.

Қылмыстық жауаптылық мемлекеттік заң шығарушы органы қылмыстық жазалау қатерімен тыйым салған, қоғамға қауіпті, кінәлі әрекет жасағандық үшін ғана белгіленеді.

Қылмыстық жауаптылықты мазмұнына қарай былайша түсінуге болады:

а) қоғамға қауіпті белгілі бір нақты әрекетті істеген адамға мемлекет, қоғам тарапынан кінәсін бетіне басу;

ә) қылмыс істеген кінәлі адамға заң жүзінде қылмыстық жаза қолдану.

Бұл орайда, Г.Ф. Поленовтың қылмыстық жауаптылыққа берген анықтамасын дұрыс деп ұғынуға болады, яғни «Қылмыстық жауаптылық – бұл қылмыс жасаған адамның тек мемлекет алдында жауапты болуы ғана емес, сонымен қатар қылмыстық құқықтық шараны қолдану нәтижесінде болған кінәлінің қиналуы, оның кейін өкінуінен тұратын және мемлекет алдында қылмысы үшін тәуелді түрде айыпты болуы» [1, 84 б.].

Мемлекет тарапынан қылмыстылықты анықтау алдын ала тергеу органдарымен жүзеге асырыла отырып, тұлғаның жасаған қылмысы сотпен заңды түрде бағаланып, оны қылмыскер деп танудан тұрады. Мемлекет тарапынан қолданылатын қудалау әр кез кінәліге жаза тағайындаумен ғана аяқталып қоймайды. Қылмыстық заң қылмыс жасаған адамдарға қылмыстық құқықтық шараларды қолдана алады. Мысалы, медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары.

Қылмыстық жауаптылық пен жаза бір біріне ұқсас түсініктерге жатпайды. Қылмыстық жауаптылық өзіне тән ерекшеліктерімен мемлекет атынан қолданылатын мәжбүрлеу шаралары бар және мазмұны жағынан кең ауқымды болса, жаза қылмыстық жауаптылықтың нысаны ретінде арнаулы заңдылықтар арқылы жаза туралы ережелерге сүйене отырып қолданылады.

Қылмыстық жауаптылық басқа заңды жауаптылық түрлерінен (азаматтық, әкімшілік, тәртіптік және тағы басқа) ерекшеленеді. Яғни, қылмыстық жауаптылық, қылмыстық заң бойынша жазалау қатерімен тыйым салынған қылмыстық әрекеті үшін кінәліге жаза тағайындауға және соттылықтың туындауын көздейтін қылмыстық қол сұғушылыққа қатысты құқық қорғау органдарымен қолданылатын шара болса, заңды жауаптылықтың басқа түрлері тиісінше өзге де құқық бұзушылықтарға қолданылады. Қылмыстық жауаптылық қылмыс жасалған уақыттан басталады. Қылмыстық жауаптылықтың іске асуы болып – қылмыс үшін кінәлінің жауаптылыққа тартылуынан басталып, істің сотта қаралуы және жазаны өтеу уақыты танылады.

Қылмыстық белгілері бар әрекет жасаған адамды жағдайдың өзгеру салдарынан сот істі қарау кезінде, егер ол жасаған әрекет қоғамға қауіпті емес деп танылса, қылмыстық жауаптылықтан босатуы мүмкін. Осы сияқты, қажетті қорғанудан болған, қауіпті қол сұғушылық жасаған адамды ұстауға қатысты, аса қажеттіліктен тағы басқа болған әрекеттерге заң жүзінде қылмыстық жауаптылық көзделмеген.

Е.И. Қайыржанов қылмыстық жауаптылықты екі негізге бөліп көрсетуді қолдайды: субъективті және объективті. Субъективті негіздің мәні, оның – адамның еркімен байланыстылығында, саналы түрде шешім қабылдауында және осы шешімдерге байланысты адамда белгілі бір жауаптылықтың болуында. Объективті негіздің мәні – адамның әрекетіне қылмыс құрамының барлық белгілері бар нақты бір әрекеттің жасалуында [2, 89 б.].

Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта он алты жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға қылмыстық жауаптылыққа жатады [3, 13 б.].

Қылмыстық құқықта адамның жасына белгілі бір психофизикалық қасиет ретінде ерекше көңіл бөлінеді. Себебі, адамның жасы – қоғамға қауіпті іс әрекет жасаған азаматты әрбір нақты жағдайға байланысты танудағы міндетті, әрі басты белгілердің бірі.

Қылмыстың субъектісі ретінде қоғамға қауіпті әрекетті жасағаны үшін қылмыстық тәртіппен тек белгіленген жасқа толған адам ғана танылады. Қылмыс құрамына қылмыскерді сипаттайтын белгілері ретінде есі дұрыстық және адамның арнайы жас шамасы кіргізілген. Бұл өзгертілмейтін, жалпы және тұрақты белгілер [4, 92 б.].

Қылмыскерді сипаттайтын қылмыс құрамының белгілері қылмыстың субъектісі деп танылатын адамның қасиеттерін көрсетеді. Мұндай жағдай қылмыстық құқықтың демократиялығын көрсетеді, яғни кеңестік заңның алдында барлық адамдардың теңдігі қағидасы. Қылмыстық заң адамдардың жауаптылығын олардың нәсіліне, ұлтына, тіліне, дініне, табына, партияға қатыстылығына, қызметіне байланысты дифференцияланбайды.

Заңда белгіленген жасқа жеткен, бірақ психикалық тұрғыдан толыспаған (мысалы, психофизикалық даму жолындағы іркіліс) өз әрекетінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіптілігін немесе нақты мән-жайын түсінбеген болмаса оларға басшылық ете алмаған тұлға қылмыстық жауаптылыққа тартылуға жатпайды [5, 8 б.].

Егер кәмелетке толмаған адам осы он төрт немесе он алты жасқа толса, бірақ психикасының даму жағынан артта қалуы салдарынан кішігірім немесе орташа ауырлықтағы қылмысты жасау кезіндегі өзінің іс-әрекетінің (әрекетсіздігінің) іс жүзіндегі сипаты мен қоғамдық қауіптілігін толық көлемінде түсіне алмаса, не оған ие бола алмаса, қылмыстық жауаптылыққа тартылуы тиіс емес [3, 13 б.].

Осыған байланысты кәмелетке толмағандардың жауаптылығына тоқталайық. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығын жеке даралап, арнаулы тарау ретінде көрсеткен. Бұл дегеніміз мемлекеттің әділеттілік және ізгілік принциптерін басшылыққа ала отырып, кәмелетке толмағандардың жас шағынан жеке ақыл жөнінен толық жетілмегендігін ескере отырып, оларды арнаулы қамқорлыққа алуының көрінісі болып табылады. Осыған орай қылмыстық заң кәмелетке толмағандарға ересектермен бірдей талап қоя алмайды. Кәмелетке толмағандардың психологиясын ескере отырып, оған қылмыстық жауаптылықтың ерекше жағдайларын белгілеу қылмыстық жазаның мақсаттарына жетудің бірден бір оңтайлы жолы болып саналады. Сондықтан да кәмелетке жасы толмағандарға қылмыстық заң жаза болып табылмайтын тәрбиелік сипаттағы мәжбүрлеу шараларын кеңінен қолдануды белгілеген.

Кәмелетке толмағандар деп қылмыс жасаған кезге қарай жасы 14-ке толған, бірақ 18-ге толмаған адамдар танылады [3, 41 б.]. Яғни, заң шығарушы қылмыстық жауаптылық туындайтын ең төменгі жас – он төртке толу деп белгілеп отыр.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі бойынша 14-ке толмаған адамдар қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды. Он төртке толмаған балалар өзінің істеген іс-әрекетінің қоғамға қауіптілігін, мәнін жете түсінбейді және жауап бере алмайды.

Ал он төртке толған кәмелетке толмаған өзінің іс-әрекетіне жауап бере алады және қылмыстық жазаны сезіне алады. Осыған байланысты заң шығарушы «кәмелетке толмаған» деген терминге анықтама беріп отыр.

Жасөспірім туған күні емес келесі, ертеңіндегі күннен бастап белгілі бір жасқа толды деп саналады. Сот-медициналық сараптама жасты анықтау кезінде сотталушының туылған күнін сол жылдың соңғы күнімен белгілейді; жастың ең төменгі немесе жоғарғы шегін жылды анықтауда, сот сараптамасының қорытындысымен анықталған төменгі жас мөлшерін белгілейді [1, 90 б.].

Заң қылмыстық жауаптылықтың жалпы жасы 16 жас деп белгілегенімен, субъектінің ерекше белгілеріне немесе қылмыстық заңда көрсетілген іс-әрекеттің сипатына байланысты кейбір қылмыстардың субъектісі кәмелетке толған, яғни 18 жасқа толған адам ғана бола алады.

Сонымен, қылмыстық кодексте кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығының жалпы негіздері: кәмелетке толмағандардың

қылмыстық жауаптылығы (ҚК-тің 80-бабы), кәмелетке толмағандар тағайындалатын жаза түрлері (ҚК-тің 81-бабы), кәмелетке толмаған адамдарға жаза тағайындау (ҚК-тің 82-бабы), кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауаптылықтан және жазадан босату (ҚК-тің 83-бабы), тәрбиелеу ықпалы бар мәжбүрлеу шаралары (ҚК-тің 84-бабы), тәрбиелеу ықпалы бар мәжбүрлеу шараларының мазмұны және олардың қолдану мерзімдері (ҚК-тің 85-бабы), кәмелетке толмағандарды жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату (ҚК-тің 86-бабы), кәмелетке толмағандарға жазаның өтелмеген бөлігін ауыстыру (87-бабы) ескіру мерзімдері (ҚК-тің 88-бабы) және сотталғандықты жою мерзімдері (ҚК-тің 89-бабы), сонымен осы бөлім арқылы кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы ерекшеліктерін талдауы оны дұрыс қолдану мүмкіндіктерін және 18 жас-тан 21 жасқа дейінгі жас аралында қылмыс жасағандардың қылмыстық жауаптылығында (ҚК-тің 90-бабы), ізгілік қағидаттарын іске асыру, адамның жеке тұлғасына дұрыс қарау тағы басқа да ерекшеліктерін қарастырады.

Қорыта айтқанда, жастардың арасында адамгершілік – құқықтық насихат жұмыстарын барынша пәрменді түрде жүргізе отырып, оларды құқық негіздерімен қаруландыру, құқықтық тұрғыдан әлеуметтендіру қажет.

Әдебиеттер

- 1 Поленов Г.Ф. ҚР Қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. – Алматы: «Әділет Пресс», 1997 ж., 386 б.
- 2 Қайыржанов Е.И. ҚР Қылмыстық құқығы. Жалпы бөлім. – Алматы: «Әділет Пресс», 1998. 458б.
- 3 Ағыбаев А.Н. ҚР Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. – Алматы: «Жеті жарғы», 2015. 766 б.
- 4 Михеев Р.И. Кінәлілік пен қылмыстық жауаптылық мәселелері. Автореферат. – Москва: 1995. 92б.

References

- 1 Polenov G.F. The criminal law of RK. General part. – Almaty: «Adilet Press», 1997, 386 p.
- 2 Kayyirzhanov E.I. The criminal law of RK. General part. – Almaty: «Adilet Press», 1998, 458 p.
- 3 Agybaev A.N. Comments to the Criminal Code. The general and special part. – Almaty: “Zheti zhargy”, 2015, 766 p.
- 4 Mikheev R.I. Guilt and criminal responsibility. Abstract: Moscow: 1995, 92 p.

Дузбаева С.Б.,
Джансараева Р.Е.

Предупреждение преступности среди несовершеннолетних

Одной из актуальнейших и злободневных проблем в современном обществе является проблема подростковой преступности. Проблема преступности несовершеннолетних в Казахстане, несмотря на усилия огромного количества служб, остается одной из трудно решаемых. Предупреждением занимаются государственные и общественные организации различного характера. Среди них важную роль играют органы внутренних дел, в составе которых действуют специализированные по данной линии работы подразделения.

Ключевые слова: преступность несовершеннолетних, профилактические меры, профилактика правонарушений, борьба с преступностью несовершеннолетних.

Duzbayeva S.B.,
Dzhansarayeva R.Y.

The prevention of juvenile delinquency

One of the most pressing and urgent problems in modern society is the problem of juvenile delinquency. The problem of juvenile delinquency in Kazakhstan remains one of the intractables, despite the efforts of a huge number of services. State and public organizations of different nature engaged in the prevention. Among them is the most important role played by internal affairs bodies, which operate by specialized units for this line of work.

Key words: juvenile delinquency, preventive measures, crime prevention, the fight against juvenile crime.

Дүзбаева С.Б.,
Джансараева Р.Е.

Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстылықтың алдын алу

Жас өспірімдер қылмыстылығы қазіргі күнгі қоғамда өзекті мәселе болып табылады. Қызметтердің орасан зор санына қарамастан, Қазақстанда кәмелетке толмағандар қылмыстылығы мәселесінің шешілуі қиын болып қалып отыр. Алдын алу қызметімен әр түрлі бағыттағы мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар айналысуда. Олардың ішінде құрамында берілген жұмыс бойынша арнайы бөлімшелері бар ішкі істер органдары маңызды рөл атқарады.

Түйін сөздер: кәмелетке толмағандардың қылмыстылығы, алдын-алу шаралары, құқықбұзушылықтарды алдын алу, кәмелетке толмағандардың қылмыстылығымен күресу.

**ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ
ПРЕСТУПНОСТИ
СРЕДИ НЕСОВЕРШЕН-
НОЛЕТНИХ**

В современной криминологии понятие «предупреждение преступности» многие ученые отождествляют с понятием «профилактика преступности». Например, СВ. Максимов под профилактикой преступности понимает совокупность мер, направленных на выявление, ограничение или нейтрализацию факторов преступности, общественной опасности личности преступника, а также устранение факторов возникновения и распространения отдельных видов и форм преступлений [1, с. 19].

Проблема преступности несовершеннолетних остается в Казахстане весьма острой, не подлежит сомнению. По данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан, ежегодно выявляются около восьми тысяч несовершеннолетних, совершивших преступления, из них почти половина привлекается к уголовной ответственности. За последние восемь лет по республике в Центры временной изоляции, адаптации и реабилитации несовершеннолетних помещены за безнадзорность и беспризорность более 70 тысяч несовершеннолетних, из них 10796 оформлены в детские дома и школы-интернаты [2].

В Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана 28.02.2007 г. «Новый Казахстан в Новом мире» решение проблем подростковой преступности и принятие мер для ее снижения отнесены к важнейшим направлениям внутренней политики государства, одним из приоритетов названа необходимость сфокусировать внимание на растущей проблеме подростковой преступности и предусмотреть меры для ее снижения.

«В результате экономического спада доходы и уровень жизни большинства наших граждан ухудшились. Ликвидация уравниловки, и создание функционирующего рынка труда привели к появлению большого различия между богатыми и бедными. При этом низка прослойка среднего класса – ведущей опоры государства, основного стабилизирующего фактора общества. Болезненный переход от командной к рыночной экономике породило острое, доселе неизвестное нам в таких масштабах проблемы бедности и безработицы. Они создают питательную почву преступности, наркомании, порождают общественную

депрессию и наращивают потенциал общественной нестабильности» [3, с. 30].

В Концепции правовой политики Республики Казахстан, которая была одобрена указом Президента РК от 20 сентября 2002 г., подчеркивается, что приоритетными направлениями должны стать предупреждение и профилактика преступности, наступательность в борьбе с нею... Необходимо создание эффективной системы профилактики правонарушений как на местном, так и на республиканском уровне с активным развитием связей правоохранительных и других государственных органов с населением. В школах и учебных заведениях ввести обязательные или факультативные занятия по актуальным проблемам правовой культуры... Особое внимание при этом следует уделить профилактике детской безнадзорности и правонарушений среди несовершеннолетних, что в последующем потребует принятия соответствующего законодательного акта, который будет способствовать не только повышению ответственности должностных лиц за результаты работы с несовершеннолетними, но и четко регламентировать их права и обязанности в выполнении ими своих задач и функций». В Концепции правовой политики РК на период с 2010 до 2020 года содержится аналогичное указание.

Целью предупреждения преступности среди несовершеннолетних является не только и не столько достижение и сохранение снижения количества преступлений, сколько социальное и нравственное оздоровление подрастающего поколения, которому предстоит определять будущее страны.

Профилактикой преступлений и других правонарушений среди несовершеннолетних занимаются государственные и общественные организации различного характера. Среди них важную роль играют органы внутренних дел, в составе которых действуют специализированные по данной линии работы подразделения. Прежде всего, именно в органы внутренних дел поступает основная масса всех первоначальных сведений о совершении или попытке совершения несовершеннолетними преступлений.

Органы внутренних дел располагают наиболее полной информационной базой для широкой и целенаправленной профилактики преступлений. Она включает не только статистические данные о зарегистрированных преступлениях, а также о лицах их совершивших, но и сведения об административных правонарушениях, мате-

риалы следственных и оперативно-розыскных аппаратов.

«Несмотря на принимаемые меры, криминализация подростковой среды все же продолжается, совершаются ими не только кражи, хулиганства, но и убийства, разбои, грабежи и другие тяжкие преступления. На протяжении последних 5 лет преступность среди несовершеннолетних устойчиво снижалась, но в текущем году она выросла почти на 11 процентов», – констатировал министр внутренних дел Калмуханбет Касымов, выступая на заседании правительства.

Сотрудниками органов внутренних дел еженедельно проводятся рейдовые мероприятия по профилактике нарушений среди несовершеннолетних.

В республике проходят акции по борьбе с наркоманией, популяризируется здоровый образ жизни, реализуются и другие программы профилактического и пропагандистского характера, направленные на воспитание здорового и сильного поколения. В отработках помимо сотрудников ИДН задействованы работники службы специализированной охраны, миграционной, патрульно-постовой и дорожной полиции. Данные действия направлены на пресечение беспризорности, предупреждение преступлений, совершаемых детьми.

«Механизм охраны правопорядка на улицах и в других общественных местах требует постоянного совершенствования. Сегодня эта работа немыслима без развития системы видеонаблюдения, а их у нас на улицах городов всего лишь 3900 установок. Для нашей страны это ничтожно мало», – заявил министр внутренних дел Калмуханбет Касымов, призывая уделить внимание вопросам развития системы видеонаблюдения в стране.

Надо заметить, что школьный инспектор работает не только в учебное время года. За каждым закреплен определенный административный участок в городе, который он должен курировать. Есть трудные подростки, для которых куча свободного времени в каникулярный период – это реальная возможность для того, что бы совершать противозаконные действия либо подвергать опасности свое здоровье и даже жизнь. Этого надо постараться избежать.

Профилактическая работа школьным инспектором проводится круглый год. Но одни только школьные инспектора не изменят в корне существующее положение [4].

В предупреждении преступности несовершеннолетних участвует множество субъектов.

Они представляют собой единую систему, связанную общностью целей и задач. Особое место в этой системе отводится органам внутренних дел, представляющих подсистему профилактики отклоняющегося поведения. Органы внутренних дел выполняют основной объем работы в области предупреждения преступлений несовершеннолетних, непосредственно занимаются исправлением и перевоспитанием несовершеннолетних, совершивших преступления. Кроме того, предупредительная деятельность органов внутренних дел предполагает обязательное включение в нее других субъектов.

В силу вышесказанного в отличие от других субъектов предупреждения органы внутренних дел имеют наиболее широкие возможности для аналитической работы и информирования государственных органов и общественных организаций, что чрезвычайно важно для разработки мер борьбы с преступностью несовершеннолетних.

Органы внутренних дел занимаются предупреждением преступности несовершеннолетних, как на общем, так и на индивидуальном уровне. Работа проводится в основном по следующим направлениям:

1. ограничение влияния негативных социальных факторов, связанных с причинами и условиями преступности несовершеннолетних;
2. воздействие на причины и условия, способствующие данному виду преступности;
3. непосредственное воздействие на несовершеннолетних, от которых можно ожидать совершения преступлений;
4. воздействие на группы с антиобщественной направленностью, способные совершить или совершающие преступления, участником которых является несовершеннолетний, подвергающийся предупредительному воздействию.

Предупредительная деятельность, организованная с учетом этих направлений, должна обеспечивать всестороннее профилактическое воздействие на несовершеннолетних, склонных к совершению преступлений, на микросреду и социальные условия, в которых они находятся.

В процессе предупреждения преступности несовершеннолетних органы внутренних дел должны направлять свои усилия на выявление причин, условий, способствующих преступлениям, а также на их устранение, ограничение и нейтрализацию.

В этих целях органы внутренних дел организуют взаимодействие с государственными, общественными и иными организациями и учреждениями, участвующими в предупредительной

деятельности, проводят комплексные операции, рейды, целевые проверки и другие мероприятия. Решая задачи профилактики правонарушений среди несовершеннолетних, органы внутренних дел поддерживают повседневную связь с комиссиями по делам несовершеннолетних, прокуратурой, судами и другими правоохранительными органами, органами образования, здравоохранения, педагогическими коллективами учебных заведений, администрацией предприятий, КСК, военкоматами, средствами массовой информации, местными органами самоуправления и др. При этом используются различные формы и методы взаимодействия субъектов криминологической профилактики, сложившиеся на практике, в том числе закрепленные соответствующими нормативными актами. Большое значение имеет предупредительное воздействие на личность несовершеннолетнего, то есть индивидуальная профилактика. Относительно несовершеннолетних профилактическая деятельность может иметь место в двух случаях: когда негативные явления находятся в зародышевом состоянии; когда такие явления еще не имеют места, но существует возможность их возникновения. Это наиболее важно с практической точки зрения, так как позволяет определить соответствующие меры профилактического воздействия, в том числе и медицинского характера: выявить детей с аномалиями в психике, определить прогноз их развития и принять меры по нейтрализации и смягчению наслоений аномального развития.

Предупреждение преступных деяний диктует необходимость подробного изучения всех отрицательных свойств личности несовершеннолетнего, которые в определенных условиях могут детерминировать преступное поведение. Важно также знать о наличии или отсутствии аномалий в состоянии здоровья несовершеннолетнего, признаков, свидетельствующих о его психической неполноценности.

Вопросы могут быть решены в полном объеме при психолого-педагогической диагностике личности несовершеннолетнего преступника. Наиболее оптимальный и экономичный путь решения данного вопроса – создание психолого-педагогических центров. Таким образом, обеспечивалась бы психолого-педагогическая диагностика личности несовершеннолетних, склонных к совершению преступлений, а работники полиции получили бы конкретные рекомендации по проведению с ними профилактической работы.

Важную роль в профилактике преступлений, иных правонарушений и безнадзорности несо-

вершеннолетних играет правовая воспитательная работа участковых инспекторов полиции, следователей и других сотрудников органов внутренних дел.

Особое значение имеют специфические формы и методы этой работы, учитывающие возрастные особенности несовершеннолетних, сориентированные на подростковую и молодежную аудиторию, родителей, педагогические коллективы, всех лиц, причастных к воспитанию подрастающего поколения.

Сотрудники органов внутренних дел разъясняют законодательство, охраняющее права и интересы подростков, содержание норм уголовного, административного и других отраслей права об ответственности несовершеннолетних, ведут антиалкогольную пропаганду в учебных заведениях по месту жительства, осуществляют другие мероприятия по формированию и развитию правосознания школьников, учащихся колледжей, лицеев, всех юношей и девушек. В этих целях используются различные формы и методы правового обучения, просвещения и воспитания: лекции и беседы на правовые темы, вечера вопросов и ответов с участием работников правоохранительных органов, конкурсы юридических знаний, олимпиады, тематические выставки юридической литературы, обсуждение кинофильмов, телепередач на правовые темы, организация кинолекториев по юридической проблематике и т.д. [5, с. 429].

Школьными инспекторами регулярно проводятся во всех учебных заведениях лекции, круглые столы, тренинги совместно с сотрудниками прокуратуры, врачами-наркологами, сотрудниками СПИД центра, тематические классные часы на правовую тематику.

Регулярно инспекторами по делам несовершеннолетних совместно с сотрудниками уголовного розыска, представителями акимата района проводятся рейдовые мероприятия по предупреждению преступлений, правонарушений безнадзорности среди несовершеннолетних. Регулярно участковыми инспекторами по делам несовершеннолетних проверяются по месту жительства лица (несовершеннолетние и их родители) состоящие на учете в подразделениях по делам несовершеннолетних.

«Сейчас в школах работает 2168 инспекторов, которые тесно работают с администрацией школ и родительскими комитетами. Целесообразно их введение в каждую городскую и крупную сельскую школу. Для этого дополнительно

требуется 1850 школьных инспекторов. Для организации действенной профилактики в стране не хватает специализированных общеобразовательных школ. Сейчас в ведении МОН РК имеется 8 школ спецшкол на 420 мест для детей с девиантным поведением. Этого недостаточно», – отметил министр внутренних дел Калмуханбет Касымов на правительственном часе в парламенте республики.

В соответствии с приказом № 400 МВД Республики Казахстан «Об утверждении правил организации работы участковых инспекторов по делам несовершеннолетних органов внутренних дел Республики Казахстан» существует 13 категорий, по которым несовершеннолетнее лицо может быть поставлено на учет:

1. несовершеннолетний, совершивший общественно опасное деяние, содержащее признаки преступления, до достижения возраста, с которого наступает уголовная ответственность;
2. за безнадзорность и беспризорность;
3. освобожденные из мест лишения свободы;
4. осужденные к мерам наказания, не связанные с лишением свободы;
5. отбывшие меру наказания в виде ареста;
6. осужденные к лишению свободы условно;
7. освобожденные от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям;
8. не заключенные под стражу в период предварительного следствия;
9. вернувшиеся из СПШ;
10. дети, уклоняющиеся от получения обязательного среднего образования;
11. несовершеннолетние, систематически совершающие административные правонарушения;
12. несовершеннолетние, состоящие на «Д» учете в наркологическом диспансере.
13. несовершеннолетние, занимающиеся проституцией.

В процессе предупреждения преступлений несовершеннолетних необходимо оказывать воздействие и на их семьи, поскольку во многих случаях антиобщественное поведение подростка связано с семейным неблагополучием. Для успешной профилактической работы в семье несовершеннолетнего, способного к совершению преступлений, необходимо изучить такую семью во всех аспектах.

Для предупреждения преступности несовершеннолетних большое значение имеет выявление взрослых лиц, вовлекающих подростков в преступную деятельность. Главное – своевре-

менность. Это позволяет быстро предотвратить готовящееся преступление или пресечь преступную деятельность.

Чтобы искоренить преступность подростков, необходимо, прежде всего, начать с себя. Мы, родители этих подростков, должны прививать им общечеловеческие ценности, способствовать

тому, чтобы наши впечатлительные несовершеннолетние дети не были предоставлены сами себе.

Забота о нравственном воспитании подрастающего поколения – это в будущем адекватные члены общества, способные внести вклад в благосостояние страны.

Литература

- 1 Максимов С.Б. Краткий криминологический словарь. – М., 1995. - С. 15.
- 2 Преступность несовершеннолетних <http://articlekz.com/article/7460>
- 3 Послание Президента страны народу Казахстана. Казахстан – 2030. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев: – Алматы, 1997. С.30.
- 4 Интернет ресурс <http://www.sakshy.kz/ru/?p=318&page=3>
- 5 Алауханов Е.О. Криминология. Учебник. – Алматы. 2008 – 664 с.
- 6 В Казахстане впервые за 5 лет вырос уровень подростковой преступности <https://regnum.ru/news/society/2188827.html>

References

- 1 Maksimov S.B. Kratkij kriminologicheskij slovar. – M., 1995.- S.15.
- 2 Prestupnost nesovershennoletnih <http://articlekz.com/article/7460>
- 3 Poslanie Prezidenta strany narodu Kazahstana. Kazahstan – 2030. Procvetanie, bezopasnost' i uluchshenie blagosostojanija vseh kazahstancsev: – Almaty, 1997. S.30.
- 4 Internet resurs <http://www.sakshy.kz/ru/?p=318&page=3>
- 5 Alauhanov E.O. Kriminologija. Uchebnik. – Almaty. 2008 – 664 s.
- 6 V Kazahstane vpervye za 5 let vyros uroven' podrostkovoj prestupnosti <https://regnum.ru/news/society/2188827.html>

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**Папиллярлық өрнек
ерекшеліктері бойынша
идентификациялық
топтастырудың кейбір
мәселелері**

Аталған мақалада папиллярлы өрнек бойынша идентификациялық топтастырудың кейбір мәселелері қарастырылған. Мақалада папиллярлы өрнек бойынша идентификациялық топтастыруды жүргізу тәртібін сонымен қатар, папиллярлық сызықтардың құрылымдық жағын қарастырған. Жасалған қылмыстарды ашып тергеуге байланысты тұлғаны анықтауда (сәйкестендіруде) қолданылатын нормативті-құқықтық негізі ашылған. Сондай-ақ, папиллярлық өрнеулік бөлшектерінің құрылымдық ерекшеліктері жан-жақты зерттеліп, баяндалған. Жалпы криминалистикалық идентификацияға қатысты сұрақтары түсінікті болу үшін, авторлар қазіргі кезде жасалынатын сараптамалық идентификациядағы папиллярлық сызық өрнеуінің ерекшеліктерін, ондағы тендестіру заңдылығына сәйкес, жиі кездесетін идентификацияның психофизиологиялық механизмін ашып көрсеткен.

Түйін сөздер: папиллярлық өрнеуліктің құрылымы, папиллярлы өрнек, криминалистика, идентификация, криминалист, сараптама, папиллярлық сызық.

Daubasova S.Sh.,
Turashbekova D.A.

**Some questions about
classificational identifications of
signs of papillary patterns**

In this article some questions of identification signs of papillary patterns are considered. In article the essence of identification signs of papillary patterns is disclosed, and also, structures of papillary lines are studied. For more careful studying of preliminary prejudicial investigation of crimes the identificational importance of each coinciding or differing sign (or all set), authors give examples that, each separately taken papillary line has own features of a detailed structure of papillary lines, investigates them, the psychophysiological mechanism of identifications opens the procedure of feature.

Key words: structures of a papillary pattern, papillary lines, criminalistics, identification, criminalist, examination, papillary line.

Даубасова С.Ш.,
Турашбекова Д.А.

**Некоторые вопросы
классификационной
идентификации признаков
папиллярных узоров**

В данной статье рассмотрены некоторые вопросы идентификационных признаков папиллярных узоров. В статье раскрыты сущность идентификационных признаков папиллярных узоров, а также, изучены строения папиллярных линий. Для более тщательного изучения предварительного досудебного расследования преступлений и идентификационная значимость каждого совпадающего или различающегося признака (или всей совокупности), авторы приводят примеры о том что, каждая отдельно взятая папиллярная линия имеет собственные особенности детали строения папиллярных линий, исследует их, раскрывает процедуру особенности психофизиологический механизм идентификаций.

Ключевые слова: строения папиллярного узора, папиллярные линии, криминалистика, идентификация, криминалист, экспертиза, папиллярная линия.

**ПАПИЛЛЯРЛЫҚ
ӨРНЕК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
БОЙЫНША
ИДЕНТИФИКАЦИЯЛЫҚ
ТОПТАСТЫРУДЫҢ
КЕЙБІР МӘСЕЛелЕРІ**

Папиллярлық өрнеуліктің құрылымдық ерекшеліктері папиллярлық өрнеуліктердің жеке белгілер тобына жатады. Бір саусақтың өзінде олардың саны 50-ден 160-қа дейін орын алуы мүмкін.

Әрбір сәйкес немесе ерекшеленетін сипаттамалардың немесе барлық жиынтығы сәйкестендіру маңыздылығы әр маманның өзіндік қорытындыларына байланысты болады. Белгілерді бағалау өлшемі арнайы статистикалық зерттеулер арқылы анықталатын олардың кездесу жиілігіне байланысты.

Сызықтың жеке бөлшектерінің кездесу жиілігі олардың біріккен бөлігінен көбірек. Сондықтан сызықтардың біріккен бөлігінің сәйкестендіру маңыздылығы сәйкесінше көбірек болады. Сызықтың сирек кездесетін бөлшектері іздестіру кезінде өте құнды белгі. Олар дактилоскопиялық зерттеу кезінде жеке нышан болып қарастырылады [1, 124-127 бб.].

Папиллярлық өрнек бойыншасараптамалық идентификация жүргізу тәртібінде папиллярлық сызықтардың құрылымдық ерекшеліктері ерекше рөл атқарады.

Тұлғаны анықтауда (сәйкестендіруде) қолданылатын жеке алынған әрбір папиллярлық сызықтың өзіне ғана тән құрылымдық ерекшеліктері болады. Папиллярлық өрнеуліктердің бөлшектеріне қарағанда папиллярлық сызықтардың бөлшектерін бейнелі түрде «бөлшектердің бөлшегі» деп атауға болады.

Папиллярлық сызықтардың бөлшектеріне келесілер жатады:

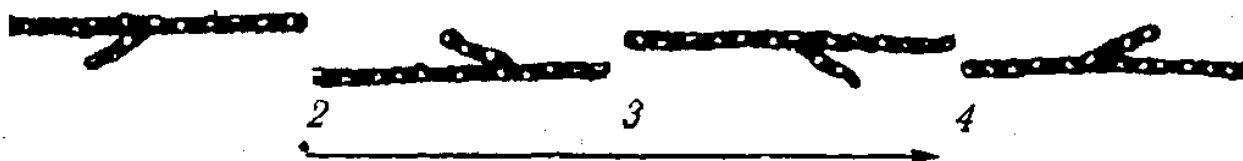
- папиллярлық сызықтың иілгіштігі – папиллярлық сызық жалпы бағытты бұрмай, бірсарынмен иіледі. Сызықтың иілгіштігі ағынның жалпы бағыты мен пішінінің өзгеруіне байланысты емес. Бұл белгі қосымша пішінмен және өлшеммен сипатталады;

- папиллярлық сызықтың сынуы – папиллярлық сызық жалпы бағытты бұрмай шорт сынады. Сызықтың сынғыштығы жалпы ағынның сынуымен байланысты емес. Бұл белгі қосымша пішінмен және өлшеммен сипатталады; Сонымен қатар ол оның ерекшелігі ретінде қарастырылады. Бұл белгі із қалдыру кезіндегі басымдылыққа, түрлі өрнеуліктер арасындағы папиллярлық сызықтардың ені мен олардың арасындағы қашықтыққа байланысты емес;

- папиллярлық сызықтағы аялдама – жеке аймақтағы папиллярлық сызықтың тұтастығының (үздіксіздік) бұзылуы. Папиллярлық сызықтағы аялдама өзінің енінен бір жарым есе аспауы тиіс; кері жағдайда белгі екі бөлек қарастырылады: бір деңгейде орналасқан папиллярлық сызықтың басы мен соңы. Аялдама белгілерін бағалау кезінде түрлі механизмдерді пайдалану арқылы із қалдыру үрдісіндегі тұрақтылықты есепке алу керек;

папиллярлық сызықтың басы мен соңының пішіні – дөңгелектелген, тікбұрышты, сүйір бұрышты, ирек, доғалы (дөңес не ойыс), қиын, анықталмаған және т.б [2, 59-61 бб.].

Бұл белгі өрнеуліктің өзге бөлшектері үшін де дербес белгі болуы мүмкін; нүктелердің, ілмектердің аяқталған жерінде, үзінділердің басы мен соңында. Мысалыға «1 сурет» папиллярлық өрнеулік бөлшектерінің құрылымдық ерекшеліктері көрсетілген».

1 сурет – Папиллярлық өрнеулік бөлшектерінің құрылымдық ерекшеліктері

I папиллярлық сызықтардың тармақталуы және бірігуі: 1 симметриялы; 2 сол жақ асимметриялы; 3 оң жақ асимметриялы;

II көзше арал: 1 симметриялы; 2 сол жақ асимметриялы; 3 оң жақ асимметриялы;

III кішкене көпір (мостик): 1 көтеріліп келе жатқан; 2 бәсеңдейтін; 3 перпендикулярлы;

IV ілмек: 1 ілмек жоғарыдан бірігуі; 2 ілмек төменнен бірігуі; 3 ілмек төменнен тармақталу; 4 ілмек жоғарыдан тармақталу [4, 96 б.].

1) папиллярлық сызықтардың жеке бөлшек ретінде де және көзше мен кішкене аралдарда да тармақталуы және бірігуі негізгі екі түрге жіктеледі: симметриялы – шартты орта сызық бөлшекті екі бідей бөлікке немесе жеңге бөледі; асимметриялы – оң жақ және сол жақ – элементтің шартты орта сызықтың әсерінен қозғалу бағытына байланысты;

2) папиллярлық сызықтарға байланысты ілмектер түріне және бағытына қарай төртке бөлінеді: жоғарыдан біріккен ілмек; төменнен біріккен ілмек; жоғарыдан тармақталған ілмек; төменнен тармақталған ілмек.

3) кішкене көпір өзі байланыстыратын папиллярлық сызықтардың салыстырмалы бағыты мен түріне қарай үшке бөлінеді: көтеріліп келе жатқан; бәсеңдейтін; перпендикулярлы;

4) тармақталған және біріккен папиллярлық сызықтардың бұрыштарының көлемі түсінігі мен оларды қамтамасыз ететін бөлшектер: көзшелерде, кішкене аралдарда, ілмектер мен кішкене көпірлерде;

Л.Н. Мороздың пікірінше: криминалистикалық идентификация мынандай жағдайларда орын алады: идентификация тәсілдері арнаулы криминалистермен өңделіп жетілдірілген жағдайларда; бұл тәсілдердің көмегімен объектінің, жекелеген сәйкестігі анықталған жағдайларда

бұл жерде ол объектілердің топтық қатыстылығын анықтауды қарастырған; криминалистикалық идентификацияның объектісі тек криминалистикалық идентификация объектілерінің шеңберіндегі нақты бір жекелеген объектілер ғана бола алады; криминалистикалық және соттық идентификация арасында айырмашылықтар бар және идентификацияның тергеу тәжірибесі мен оның процесуальдық тәртібінде ерекшеліктер болған жағдайда” – деп көрсеткен [5, 30-31 бб.].

Папиллярлық сызық өрнеуінің ерекшеліктері – папиллярлық сызықтар өрнеуінің дербес аудандарында немесе өрнеуліктің жеке алынған бөлшектерінде пішіннің ерекше белгілері бар: дөңес, ойыс, ирек, тісті, және т.б. Тереңдеу мен шығыңқылық пішінмен, өлшеммен, бірізділікпен және өзара орналасумен сипатталады.

Тендестіру заңдылығына сәйкес – адамның ойлау процесіндегі қандай да бір ойы өзіне-өзі сәйкес, тепе-тең болуы тиіс. Адамның санасында көрініс тапқан объект бейнесі нақты бір жекеленген болуы қажет. Талқылау кезінде міндетті түрде нақты бір объектіні ғана ойлау керек, оны басқа объектілермен алмастыруға болмайды. Әр түрлі объектілерді тендестіру мүмкін емес, логикаға жатпайды. Бір объектіні адамның қайта еске түсіру кезіндегі ойлау

мазмұны алғашқы ойлаудың мазмұнына сәйкес бір болуы қажет. Бір объект жайлы талқылау кезінде пікірталастықтар пайда болған жағдайларда, әрбір адамның ойы әр түрлі болып олар өзара келісімге бір шешімге келе алмайды, бұл өз алдына тендестіру заңдылығының бұзылуына әкеп соқтырады [6, 105 б.]. Идентификацияның психофизиологиялық механизмі келесідей

болып келеді: субъектінің санасында керсетіліп отырған объектінің белгілері туралы көрініс, сол көріністі ойлау арқылы, ол ұсынылып отырған объектіні өзінің ойындағы объект белгілері бойынша салыстырады, содан кейін ғана ол объектілердің сәйкестігі жайында немесе ерекшеліктері бойынша қорытынды жасайды.

Әдебиеттер

- 1 Zujkov G.T. Kriminalisticheskoe uchenie o sposobe soversheniya prestuplenij.–M.: MGU, 2013. – 235 s.
- 2 Zinin A.M., Omel'janjuk G.G., Pahomov A.V. Vvedenie v sudebnuju jekspertizu. – Moskva: Nauka, 2012. – 204 s.
- 3 Gerasimov I.F. Jetapy raskrytija prestuplenij // Sledstvennye situacii i raskrytie prestuplenij. – Sverdlovsk; nauch. tr. vyp.41. 1975. -S. 92-99.
- 4 Doncenko, V.I. Zazhickij, V.I. Shestakov A.I., Koldin V.Ja. Identifikacija pri proizvodstve kriminalisticheskix jekspertiz. – Moskva: Gosjurizdatju 2012. – 149 s.
- 5 Aubakirov A.F., Mozgovyh G A., Shakirov K.N.Kriminalisticheskoe issledovanie holodnogo oruzhija. – Alma-Ata, Galym, 1991. –195 s.
- 6 Ginzburg A.Ja., Povreznjuk G.I., Oganov N.I. Kriminalistika: rekomendacii k raskrytiju prestuplenij. –Almaty: Zheti Zharry, 2005. – 352 s.

References

- 1 Zuikov G.T. Criminalistic doctrine about how to commit crimes. – M.: Moscow State University, 2013. – 235 p.
- 2 Zinin A.M., Omelyanyuk G.G., Pakhomov A.V. Introduction to forensic examination. – Moscow: Science, 2012. – 204 p.
- 3 Gerasimov I.F. Crime detection stages // Investigating the situation and solve the crime. – Sverdlovsk; nauch.tr. vyp.41. 1975 – P. 92-99.
- 4 Donsenko V.I., Zazhitsky V.I., Shestakov A.I., KoldinV.Ya. Identification of the production of criminalistic examinations. – Moscow: Gosyurizdatyu 2012. – 149 p.
- 5 Aubakirov A.F., Brain G.A., Shakirov K.N. Criminological research of knives. – Alma-Ata, Galym, 1991. -195 p.
- 6 Ginzburg A.Ya., Povreznjuk G.I., Oganov N.I. Criminalistics: recommendations for solving crimes. – Almaty Zheti Zhargy, 2005. – 352 p.

Базилова А.А.,
Үйсінбекова Д.К.,
Исмаил Ж.Б., Әбдіқұл С.К.

**Қазақстандағы медиация
институтының рөлі**

Bazilova A.A.,
Uisyinbekova D.K.,
Ismail Zh.B., Abdikul S.K.

**The role of the institution of
mediation in Kazakhstan**

Базилова А.А.,
Үйсінбекова Д.К.,
Исмаил Ж.Б., Абдикул С.К.

**Роль института медиации в
Казахстане**

Бұл мақалада біз елімізде дамып жатқан медиация институтына тоқтала отырып, оның атқаратын функциялары мен қызметтерін қарастырдық. Сонымен қатар медиация институтының қазіргі кездегі даму жолдарымен рөлін айқындап шет мемлекеттердің тәжірбиесін де қарастырып өттік.

Түйін сөздер: медиация, заң, тұлғалар, медиатор, сот.

This article examines the functions and services of the institution of mediation, which has been gaining momentum in our country in recent years. Also considered are the ways of development and the role of the institution of mediation and the practice of foreign countries.

Key words: mediation, law, persons, mediator, court.

В данной статье рассмотрены функции и услуги института медиации, которая последние годы начинает набирать обороты в нашей стране. Также рассмотрены пути развития и роль института медиации и практика зарубежных стран.

Ключевые слова: медиация, закон, лица, медиатор, суд.

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ
МЕДИАЦИЯ
ИНСТИТУТЫНЫҢ РӨЛІ**

Барлық заңдар еліміздің негізгі заңы-Конституциядан бастау алады. Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында Қазақстан Республикасының ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары деп көрсетілген. Конституциямен баянды етілген адамның құқықтары мен бостандықтарын толық қамтамасыз үшін еліміздің заңнамалары үнемі жетілдіріліп келеді. Соның ішінде азаматтық даулар бойынша, қылмыстық істер бойынша жылдам, тиімді, әділ шешімге азаматтардың қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін дауы шешудің әртүрлі баламалы жолдары сот саласында да үнемі жетілдіріліп келеді. Бұның дәлелі алқа билер, аралық сот, жеке сот орындаушылар институттарының пайда болуы.

Осының негізінде Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» Заңы 2011-жылы 28-қаңтарда қабылданып, бүгінгі күні елімізде жүзеге асырылуда. «Медиация туралы» Заңы Қазақстан Республикасында медиацияны ұйымдастыру саласындағы қоғамдық қатынастарды оны жүргізу қағидаттарымен рәсімін реттейді [1].

Тәуелсіз, бейтарап, істің нәтижесіне мүдделі емес медиация тараптардың өзара келісімі бойынша таңдалған, медиаторлар тізіліміне қосылған және медиатордың функцияларын орындауға келісім берген жеке тұлға медиатор бола алады. Медиаторлар екіге бөлінеді: олардың бірі медиация мәселесі бойынша арнайы білім алып, тәжірибе жинақтаған кәсіби медиаторлар, ал, екіншісі – кәсіби емес медиаторлар. Заңда атап көрсетілгендей, медиаторлықты таңдаған адам өз қызметін кәсібінде, кәсіби еместе негізде жүзеге асыраалады. Жоғары білімі бар, жасы 25-ке толған, Қазақстан Республикасы Медиаторлар одағынан арнайы оқудан өткен кез-келген тұлға кәсіби медиатор бола алады. Ал кәсіби емес медиаторлықпен 40 жасқа толған, халық арасында беделді, адамгершілігі жоғары, ары кіршіксіз адамдардың айналысуына толық мүмкіндік бар. Олар тұрғындар жиынының ресми хаттамасы арқылы жергілікті атқару органдарына тіркелуі тиісті және де заңгер мамандығы болуы міндетті емес. Медиаторлар өз қызметтерін тек қана жеке құқықтық қатынастар бойынша жүргізеді. Мыналар: мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті және оған

теңестірілген, заңда белгіленген тәртіппен сот әрекетке қабілетсіз немесе әрекет қабілеті шектеулі деп танылған, оған қатысты қылмыстық қудалау жүзеге асырылатын, заңда белгіленген тәртіппен өтелмеген немесе алынбаған соттылығы бар адам медиатор бола алмайды.

Медиация – тараптардың ерікті келісімі бойынша жүзеге асырылатын, олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі мақсатында медиатордың (медиаторлардың) жәрдемдесуімен тараптар арасындағы дауды (дау-шарды) реттеу рәсімі, яғни медиация – үшінші бейтарап көзқарасты ұстанатын медиатордың қатысуы мен дау-жанжалдарды шешудің баламалы әдісі, оны тараптарды өзара келістіру тәсілі немесе бітімгер деп түсіну абзал. Ол екі жақтың еріктілік, құпиялық, тең құқылығын сақтай отырып, тараптардың өзара тиімді бітімге келуіне жол ашады [2].

Медиацияның мақсаты – дауды шешудің медиацияның екі тарапында қанағаттандыратын нұсқасына қол жеткізу және тараптардың дауласушылық деңгейін төмендету.

Қазіргі таңда медиацияны дамыту Қазақстанда жеке және заңды тұлғалардың құқықтарын қорғау, дауларды шешу мен тараптардың дауласу деңгейін төмендетуді жетілдірудің ең тиімді бағыты болып табылады. Сондықтан құқық қолдану процессінде қалыптасқан дауларды альтернативті түрде шешу рәсімдерін білікті заң көмегі алуға конституциялық құқықтың кепілі ретінде де қарастыруға болады.

Әрине, қазіргі кезде бұл өмірде адамдардың түсініспеушілігінен неше түрлі келіспеушіліктер, даулы мәселелер өте көп туындап орын алып отыр. Міне, сондай мәселелерді шешіп беру үшін медиатордың қызметі өте қажет. Себебі медиация даулы мәселені шешуде әлемде өзін-өзі толық ақтаған процесс. Кәсіби медиатордың алдына қойған басты мақсаты – кез келген келіспеушілікті сотқа жүгінусіз-ақ, дауласушы тараптардың барлығына бірдей тиімді етіп шешу болып табылады. Менің ойымша мұндай даулы мәселені бейбіт жолмен шешу деуге де болады.

Медиация тәртібінің артықшылықтары өте көптеп танылған. Біріншіден, адамдардың істер бойынша сот төрелігін жүзеге асыру кезінде соттарға тиесілі жұмыс тым үлкен әрі күрделі болып келеді. Екіншіден, бірнеше сағаттан тұратын сотта дауларды шешу бірталай уақытты, күшті және де осыған байланысты ақшалай шығындарды да талап етеді. Медиация тәртібімен істі шешкен кезде тараптардың екі жағын да қанағаттандыратын шешімдер қабылданады. Менің ойымша істі мұндай жол-

мен шешу қажетті шешімге қол жеткізуге күштемейді, сондықтан да мұндай жағдай сыбайлас жемқорлықтың пайла болуына әкеп соқтырмайды.

Жалпы, медиация құпиялы процесс болып табылады. Тараптар медиацияның құпия процесс екендігін мойындап және оған келісуі қажет, әрине бұл құпияны медиатор да сақтауы тиіс. Сонымен, медиатор медиация процесі кезінде айтылған, жазылған материалдарды ешкімге, ештеңе ашпауы, жарияламауы керек. Кей жағдайларда тараптарға қажет болған кезде материалдар адвокаттар мен кәсіби мамандарға, тараптардың келісімі бойынша басқа да тұлғаларға берілуі мүмкін.

Егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзгеде құқық қатынастарынан туындайтын, сондай-ақ онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын даулар медиацияның қолданылу саласы болып табылады [3].

Қылмысты жасалғаны үшін ең ауыр жаза екі жылға бас бостандығынан айырудан аспайтын қасақана жасалған әрекет және ең ауыр жаза бес жылға бас бостандығынан айырудан аспайтын абайсызда жасалған әрекет онша ауыр емес, сондай-ақ ең ауыр жаза бес жылға бас бостандығынан айырудан аспайтын қасақана жасалған әрекет және бес жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза көзделген абайсызда жасалған әрекет ауырлығы орташа қылмыс санатына жатады.

Қылмыстық процесс барысында медиацияны жүргізу кезінде тараптар қол жеткізген дау-шарды реттеу туралы келісім жәбірленушіге келтірілген залалдың орнын толтыру және қылмыс жасаған адамның жәбірленушімен татуласуы жолымен дау-шарды еттеу туралы келісімді білдіреді.

Соттың қарауында жатқан жеке және заңды тұлғалар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық және өзгеде құқық қатынастарынан туындайтын дауларды реттеу бойынша медиация туралы шарт іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұруға негіз болып табылады.

Ең бастысы, медиатордың бейтараптығы процедураға араласуға жол бермеушілік принциптерімен ерекшеленеді. Бір-біріне талап қоюшы тараптар сотқа дейінде, сот барысында да медиаторға жүгіну арқылы өзара тиімді мәмілеге келе алады. Қылмыстық істерді қарау

аясында тараптар келісімге келгеннен кейін іс сотта бейбіт келісім ретінде мақұлданады.

Қазіргі заманда медиация азаматтар, кәсіпорындар арасындағы тұрмақ, халықаралық дәрежедегі дауларды шешіп жатқанда түп- негізі өз халқымыздан шыққан медиациялық бітімге енжар қарап, жатырқағанымыз қалай? Батыс елдерін дарынды ғалымдығымен 20 – 25 жасында мойындатқан Шоқан Уәлиханов «Ежелгі халықтық үлгідегі билер соты» еңбегінде: Орыс правдасы заңына қарағанда, Қазақтың әдеттегі правдасының адамгершілік жағы басым, – деп тегіннен- тегін айтпаған. Батыстың азғындыққа, тексіздікке жетелейтін ашықшашық мәдениетсымақтарына нағыз демократия осы екен деп көзсіз еліктегенше имандылыққа, ізгілікке негізделген дәстүрімізде бар медиацияны халық арасына насихаттап, қолданысқа кіргізсе дауласқандар да, қоғамымыз да бұдан ұтпаса ұтылмас еді [4].

Медиацияны – сот процесіне жатқызуға болмайды. Ол әділдіктің орнауына мүмкіндік туғызады. Азаматтық істерді қарау барысында медиацияның нәтижелері туралы қорытынды жасалуы қажет. Медиацияны дамыту арқылы, біз елдің дамуына, адамдардың құқықтық сауаттылығы мен мәдениетін көтеруге үлес қосамыз. Елімізде медиацияны қолдану мәселесі мен оның болашағы, атап айтсам, оның жасөспірімдер арасындағы қылмыстық істерді

реттеудегі алатын орны, кәмелетке толмаған жастарды сот шешімінсіз жазалау шараларын қолдануды іске асыру қажеттігі ерекше назарға алу керек. Жалпы, халық арасында жүргізілген сауалнамада респонденттердің 90 пайызы медиацияны «әділетті сот» деп көрсеткен. Тарихқа көз жүгіртсек, медиация – ерте заманнан-ақ өркениетті елдер мен адамдардың, келісімге келу, қай кезде де дау-дамай мен шиеленістерді, ұрыс-соғыстарды болдырмау ниетінің көрініс болды. Еліміздің құқықтық кеңістігіне медиация институтпен енгізудегі мақсат та сол – дау-жанжалға жол бермеу [5].

Қорыта айтқанда, медиация институтының дамуы медиаторлардың жауаптылық міселелерін нақты бекітумен тығыз байланысты. Менің пікірім бойынша медиаторлардың кәсіптік этикасы кодексін әзірлеу және қабылдау қажет. Осындай этикалық кодекспен медиаторлар не үшін, қандай жағдайда жауап береді және медиатордың өкілеттігін анықтау қажет. Мұндай кодекс қабылданса, нақты өлшемдерді, адал ниеттік жұмыстың қағидаларын ұсына отырып, медиаторлардың беделін де, клиенттердің мүдделерін де қорғайды.

Негізінен айтқанда бұл заң қазақ халқының дәстүрлі билер мен ата бабалар тағылымын, әдет-ғұрып тәжірибесін қалпына келтіруге жасалған игі қадамның бірі, оның тиімділігі мол деп есептесек қателеспейміз.

Әдебиеттер

- 1 Медиация туралы. Қазақстан Республикасының Заңы, 28 қаңтар 2011 ж.
- 2 Еуропалық медиатордың кодексі, 02 маусым 2004 ж.
- 3 Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі, 13 шілді 1999ж.
- 4 Бычкова С. О реализации законодательных основ института медиации в Республике Казахстан. Қазақстан Республикасының құқық жаршысы, – № 4. 117 бет – Алматы.
- 5 <https://baq.kz/kk/news/regmedia-33872>

References

- 1 Mediation. The Law of the Republic of Kazakhstan, January 28, 2011.
- 2 The European mediator Code, June 02, 2004.
- 3 The Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan, July 13, 1999.
- 4 Bychkova S. About realization of legal bases of mediation institute in the Republic of Kazakhstan. Bulletin of the law of the Republic of Kazakhstan, No. 4. 117 pages – Almaty.
- 5 <https://baq.kz/kk/news/regmedia-33872>

Nabiyev A., Dzhanсарayeva R.Y.

Legal mechanisms of identification illegal migration

In article stages of migratory process are considered. Content of migration policy reveals. Migration policy of the state has to be aimed at providing national security, security of the country population, and also at ensuring requirements of economy to the qualified labor. Prospect of migration legal policy is formation of the corresponding legal order promoting achievement by the state of the desirable result connected with realization of the purpose of migration policy.

The article is executed within the scientific research №2582/GF "Criminal-legal and criminological prevention measures of criminal consequences of illegal migration"

Key words: migration, migratory processes, migration policy, functions of migration policy, purpose of migration policy.

Набиев А., Джансараяева Р.Е.

Заңсыз көші-қонды айқындаудың құқықтық тетіктері

Мақалада көші-қон үдерісінің сатылары қарастырылған. Көші-қон саясатының мазмұны ашылған. Мемлекеттің көші-қон саясаты ұлттық қауіпсіздікті, халықтың қорғалуын қамтамасыз етуге, сондай-ақ экономиканың білікті жұмыс күшіне деген қажеттілігін қамтамасыз етуге бағытталған. Көші-қон саясатының келешегі болып көші-қон саясатының мақсатын жүзеге асырумен байланысты мемлекеттің күткен нәтижесіне жетуіне жәрдемдесетін, сәйкес құқықтық тәртіпті қалыптастыру табылады.

Мақала №2582/МҚ4 «Заңсыз көші-қонның криминалды салдарларынан сақтандырудың қылмыстық-құқықтық және криминологиялық шаралары» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: көші-қон, көші-қон үдерістері, көші-қон саясаты, көші-қон саясатының функциялары, көші-қон саясатының мақсаты.

Набиев А., Джансараяева Р.Е.

Правовые механизмы выявления незаконной миграции

В статье рассматриваются стадии миграционного процесса. Раскрывается содержание миграционной политики. Миграционная политика государства должна быть направлена на обеспечение национальной безопасности, защищенности населения страны, а также на обеспечение потребностей экономики квалифицированной рабочей силе. Перспективой миграционной правовой политики является формирование соответствующего правового порядка, способствующего достижению государством желаемого результата, связанного с реализацией цели миграционной политики.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2582/ГФ4 «Уголовно-правовые и криминологические меры предупреждения криминальных последствий незаконной миграции».

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, миграционная политика, функции миграционной политики, цель миграционной политики.

**LEGAL MECHANISMS
OF IDENTIFICATION
ILLEGAL MIGRATION**

For determination of methodological development approaches of migration policy theory of three-staging of migratory process developed by L.L. Rybakovsky which allows understanding an essence of population migration is submitted as the most relevant. According to this theory migratory process consists of three stages:

- initial, or preparatory stage representing process of formation population territorial mobility;
- main stage, or actually resettlement of the population;
- final, or completing stage is acting as survival of migrants on the new place [1].

In the western literature there is a four-phasic model including an initial phase of preparation, actually a movement, a travel (in which just a movement mode – legal, illegal is important, a distance, country of leaving and arrival, type of transport – by plane, car, on foot, etc. is important), process of arrival and adaptation and, at last, process of “rooting” in the country (depends on the accepting community – its historical ways and installations of naturalization – by birth or on soil grounds) [2, p. 21-58].

Deauville offers eight-phase model of migratory process. In many respects, steps depend on legality of the migrant staying, although a term “illegal” migration, according to his remark, is a legal, political and social design of the twentieth century and began to be used only in the last third of the century.

It is necessary to notice that it would be possible to consider typology of the main strategy of migrant’s behavior process in the accepting community: adaptation, acculturation, integration or assimilation as different forms of interaction between the migrant and the accepting community (Berri J.) [3, p. 69-84].

In respect of global migratory currents states interact with each other, accenting interrelations of various level and order paying special attention to development and realization of migration policy.

In various sources of scientific literature there is a variety of interpretations of the term “migration policy”. Some authors relates to necessity of interaction between the states of receiving and sending, and others treat it as internal system of state measures.

The variety of approaches to the concepts “policies” and “migratory process” generates various points of view on vision of migration policy. Contradictions are distinctly shown in distinction

of migration policy definitions: the majority of the existing definitions have excessively narrow character and do not open fully its essence.

Migration policy is understood as set of acts, international agreements and social measures for regulation of migration flows for counteraction to the factors causing undesirable migration [4, 8; p. 21-24].

In Zh.A. Zayonchkovskaya's opinion, strategic migration policy is immigration policy [5, p. 19].

As V. Bobyliv believes migration policy is a system of the principles, purposes and actions by which the state and other political actors regulate flows of immigrants [6, p. 61].

From the point of view of L.L. Rybakovsky, migration policy is a system of ideas, generally accepted at the level of power structures, and conceptually integrated means by which, first, the state, and also other public institutes, observing certain principles, assume achievement of goals [7, p. 36].

Migration policy as S. V. Ryazantsev believes represents system generally accepted at the level of the ideas and conceptually integrated means by which, first, the state, and also its public institutes, observing the certain principles corresponding to concrete historical conditions of the country assume achievement of the objectives, adequate as to current, and to subsequent stage of society development [8, p. 365].

According to T.A. Prudnikova, S.A Egorova, S.A. Akimova migration policy can be defined as a system of objectively caused purposes, tasks, directions of development of the public relations based on the principles of the constitutional system in the sphere of migration and standards of the migratory legislation, and also as the mechanisms of government realized by subjects of migratory process (natural persons, public organizations, public authorities) and directed to movement, resettlement, placement, arrangement and integration of natural persons in the territory of the state and (or) in his certain regions provided with the stimulating and control factors [9, p. 10].

The legal policy of the state in the sphere of the migratory relations in a broad sense can be understood as a system of the coordinated and interconnected political decisions realized in the law-making and right realizing activity and also the uniform legal means including conceptual installations in the sphere of legal regulation of the migratory relations, regularly fixed purposes, reference points and principles of its realization.

In narrow sense the legal policy in the sphere

of the migratory relations can be understood as a system of organizational, administrative and law-making methods of direct realization in the migratory legislation and practice of its application the strategic objectives of migration policy defining the regulatory legal base of subjects activity of the migratory relations [10, p. 18].

It is necessary to agree with opinion that migration policy represents a complex of actions which belong to the sphere of public administration and include the decision-making process settled by regulations of law, controlled by the representative power and directed to streamlining of migratory processes.

The state migration policy is a system of conceptually integrated means by which the state, and also its public institutes, observing certain principles, seek for achievement the objectives which have to correspond to both modern, and future stage of development of this society [11, p. 23].

E. Volosenkova, P. Kabachenko, E. Tarasova believe that migration policy in a broad sense:

- is one of the directions of state policy and is defined by character of the state system and aims which are pursued by the state;
- represents the state doctrine or the concept of migratory processes regulation;
- is inseparably linked with carried out economic, social, demographic, national, cultural politics;
- is divided on real and declared, at the same time the declared policy proclaims as purpose protection of interests of migrants, refugees, and real – expresses interests of the host state, ruling elite.

Migration policy in narrow sense, according to authors, is directed to change number, composition, movement direction and resettlement of migrants, to influence their integration, characteristics which are closely connected with a demographic perspective [12, p. 219-220].

Authors have allocated the following conceptual models of migration policy:

- system model when migration policy is considered as a part of the international political system;
- Marxist model when migration policy is directed to establishment balance between demands and real necessity of industrial workers in reserve army for an exception of social disorders and high level of conflictness between domestic and foreign workers;
- pluralistic model when migration policy is considered as process in which set of operating forces tries to receive concrete benefits, without attention to system quality of whole;

- realistic model when researchers prove that the state reasons are the cornerstone of understanding how the states operate migration flows;

- neocorporatist model when concentration on how the state accepting immigrants will coordinate transnational and international restrictions with structure of the internal interests takes place;

- communicative model when migration policy expresses itself through system of the communicative actions acting as a point of joint [13, p. 220-221].

Generalizing above-mentioned scientific definitions it is possible to draw a conclusion that migration policy is the purposeful activity of political institutes directed to streamlining and regulation of migratory processes in the territory of the national state.

The prime purpose of the state migration policy is regulation of migration flows, overcoming negative consequences of spontaneously developing migration processes, creation of conditions for free realization of the migrants' rights, and also providing the humane attitude towards the persons who are looking for shelters.

It is necessary to emphasize that migration policy is a cumulative part of the directions of foreign policy, economic, demographic, social-integration, sociocultural, legal and other activity of the state.

The general approaches and principles of migration, applied to conditions of the state, developed in this sphere, are established by constitutional precepts of law which define: bases of legal status of citizens, foreign citizens, persons without citizenship, refugees, internally displaced persons; the right for a shelter and a range of people, having this right; the list of the bodies making decisions in the sphere of migration; order of the account and control; sides of possible intervention of public authorities in migratory processes. The institutional basis served by subjects such as public authorities, public organizations and natural persons.

For more full characteristic of migration policy it is necessary to consider its main functions.

Function of regulation of migratory processes. Migration policy makes complex impact on migration flows for the purpose of their streamlining, through creation of the corresponding social and economic conditions, adoption of laws and bylaws, for internal political interests of the country, and in the foreign policy sphere – by means of bilateral and multilateral contracts for settlement of common problems of migration in the world.

Function of contradictions rationalization. This function is implemented through search of consensus decisions in conflict situations which are

shown in reduction of social tension among various categories of migrants for the state interests.

Integrative function of the state migration policy. In internal political aspect assistance in arrangement on the new residence is carried out by incorporation of the compelled migrants in society, including obtaining nationality of the country by them, and also; creation of jobs and rendering other social support. In foreign policy aspect integrative function of the state migration policy is carried out through cooperation with the certain states, the international government and non-governmental organizations, funds for protection of the migrants' rights, and also the prevention and suppression of illegal migration.

Function of mobilization of human resources of the state migration policy is the embodiment of social dynamics. This function allows to use migration policy as an important factor in recovery of society [14, p. 128].

Above-mentioned functions demonstrate that modern migratory processes become a threat to national identity, and the states need to combine efforts and solve arising problems by improvement and development of new cooperative mechanisms of migration policy improvement.

Regulation of migratory processes and their design is result of implementation of the concept of the state migration policy. Migration policy of the state has to be aimed at formation of the population migration regime, desirable for society. The purpose of migration policy consists in saving or change of a tendency in the field of dynamics of number and structure of various categories of migrants, rates of emigration and immigration, internal and external migration, qualitative characteristics of the population. Migration policy of the state has to be aimed at providing national security, security of the population of the country, and also at ensuring requirements of economy to the qualified labor. Prospect of migration legal policy is formation of the corresponding legal order promoting achievement by the state of the desirable result connected with realization of the purpose of migration policy.

In determining the purposes it is necessary to range migration policy on strategic, operational-tactical and departmental levels of realization, where each of them assumes own purposes.

1) Strategic objectives are defined by the political country leaders.

2) The operational and tactical purposes are undertaken from conciliation procedures with other departments and are approved as the purposes (a number of departments) by the government.

3) The departmental purposes are directed to optimization of a control system of the processes relating to a zone of responsibility of migratory departments.

In literature division of migration policy into three segments – immigration, integration and naturalization policies is widespread.

The immigration policy concerns questions of providing to these or those persons of the right for the permanent residence, control of illegal immigration, social security legal (and illegal) immigrants. The main objective of immigration policy is creation of

effective system of regulation of migration flows and position of migrants.

The integration policy concerns problems of immigrants inclusion (first – with other ethnic, racial, religious “roots”) in life of the staying country. A problem of integration policy is providing conditions of successful integration of migrants into local community.

The naturalization policy is connected with conditions and the procedure of granting nationality to legal immigrants. A problem of naturalization policy is creation of conditions and procedures of granting nationality to immigrants.

References

- 1 Rybakovskiy L.L. Migraciya naseleniya: prognozy, faktory, politika. – M.: Nauka. – 1987. – 199 s.
- 2 Andreas Demuth. Some Conceptual Thoughts on Migration Research. In Theoretical and Methodological Issues in Migration Research (Interdisciplinary, intergenerational and international perspectives) (2000) Ed.by AgozinoBikoAshgate, USA. – PP.21-58.
- 3 Berry John W. “Acculturation and Adaptation in a New Society” in International Migration 30 (1992), Special Issue Migration and Health in the 1990s, – PP. 69-84.
- 4 Vorobeva O.D. Migraciya naseleniya. Vyp. 6: Migracionnaya politika. – M.: Minfederacii Rossii, 2001. – 176 c.
- 5 Cherevichko T.V. Migracionnye processy v mire i Rossii. Yuridicheskaya klinika po problemam migracii. – Sara–tov. – 2002. – 199 c.
- 6 Zayonchkovskaya Zh.A. Migracionnoe zakonodatelstvo Rossiyskoy Federacii i problemy prav cheloveka. «Kruglyy stol»: problemy, diskussii, predlozheniya // Mezhdunarodnaya pravozaschitnaya assambleya. – M. – 2002. – C. 73-117.
- 7 Bobylev V. Migracionnaya politika (suschnost, strukturnoe stroenie, osnovnye tipy) // Vlast. – №6. – 2009. – 239 c.
- 8 Rybakovskiy L.L. Migracionnaya politika Rossii: teoriya i praktika // Sovremennye problemy migracii v Rossii: materialy obscherossiyskoy nauchnoy konferencii (11–13 noyabrya 2003g.). – M., 2003. – C.62.
- 9 Ryazancev S.V. Materialy mezhdunarodnoy konferencii. Politika narodonaseleniya: nastoyaschee i budushee. – M: MAKS Press. – 2005. – 257 c.
- 10 Prudnikova T.A., Egorova S.A., Akimova S.A. Pravovye i organizacionnye osobennosti migracionnoy politiki v ryade zarubezhnyh stran. – M.: YuNITA-DANA: Zakon i pravo. – 2013. – 135 p.
- 11 Balashov S. A. Pravovye osnovy migracionnoy politiki rossiyskogo gosudarstva: istoriya i sovremennost. – avtoref. ... diss. kand. jurid. nauk. -Moskva. – 2010. – 32 c.
- 12 M. Giugni, F. Passy Dialogues on migration policy. – Oxford: Lexington Books, a division of Rowman& Littlefield, 2006. – 190 p.
- 13 Volosenkova E., Kabachenko P., Tarasova E. Migracionnaya politika. Upravlenie migracionnymi processami. / Metodologiya i metody izucheniya migracionnyh processov. Mezhdisciplinarnoe uchebnoe posobie Pod red. Zhanny Zayonchkovskoy, Iriny Molodikovoy, Vladimira Mukomelya – Centr migracionnyh issledovaniy – M., 2007. – 370 s.
- 14 Koslowski R. European Union Migration Regime / R. Koslowski. – Oxford: Oxford Univ. press, 2007. – 188 p.

Altanova A.S., Omarova A.B.

Theory and practice of evidence and proof in civil proceedings

Evidence and proof in civil proceedings. The article deals with theoretical and practical issues of proof and proof in the civil process. The concept of evidence in theory and its practical application in the civil process are disclosed. Emerging in the civil process in the process of proving questions.

Key words: civil process, proof, evidence.

Алтанова А.С., Омарова А.Б.

Азаматтық іс жүргізудегі дәлелдемелер және дәлелдеу теориясы және тәжірибесі

Мақалада теория жүзіндегі дәлелдеме түсінігі және оны тәжірибеде қолдану мәселелері зерделенген. Тәжірибе жүзінде дәлелдеу кезінде туындайтын сұрақтарға назар аударылған. Дәлелдемелер және дәлелдеу теория мен тәжірибе арасындағы айырмашылықтар қарастырылған.

Түйін сөздер: азаматтық іс жүргізу, дәлелдемелер, дәлелдеу.

Алтанова А.С., Омарова А.Б.

Теория и практика доказательства и доказывания в гражданских процессах

В статье рассмотрены теоретические и практические вопросы доказательства и доказывания в гражданском процессе. Раскрывается понятие доказательств в теории и практическое применение его в гражданском процессе. Возникающие в гражданском процессе при доказывании вопросы.

Ключевые слова: гражданский процесс, доказывание, доказательства.

**THEORY AND PRACTICE
OF EVIDENCE AND
PROOF IN CIVIL
PROCEEDINGS**

Questions related to the use of evidence and chapter 7 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan governs proof in civil proceedings. This chapter is specifically dedicated to procedural law of evidence and proof; it opens in Article 64, which contains a number of important provisions of the law of evidence. First, it defines the evidence. Then, given a list of procedural means of evidence that could be used in court. The article also contains provisions relating to such procedural categories, as a subject of evidence and other circumstances to be proven in civil cases [1].

The first part of Article 64 of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan determines that the evidence in the case are obtained legal way the evidence on which in accordance with the law the court establishes the presence or absence of circumstances justifying the claims and objections of the parties and other circumstances relevant to the proper resolution of the case [1].

Evidence – it is just information about the circumstances that the court must establish. This rate of the evidence and facts of the case – equivalent concepts. They could replace each other, and then the evidence would be determined as the information on the circumstances of the case, it establishes the essential things for the evidence on the court. In essence, nothing would have changed.

The evidence about the circumstances of the case may serve as evidence in court only if they were obtained in the manner prescribed by law.

The law defines, firstly, those procedural proof means of which the actual data, and secondly, the procedure for their preparation and investigation can be obtained.

The list of allowed under procedural means of proof contained in Paragraph 2 of Article 64 of the Civil Procedural Code of Kazakhstan – an explanation of the parties and third parties, the testimony of witnesses, material evidence, expert opinions, records of the proceedings, court records, reflecting the progress and results of legal proceedings, and other documents [2].

Thus, from the content of this provision is clear procedure that provided proof of funds list is not exhaustive. The court has the right to use and any other evidence presented by the parties involved in civil proceedings. In judicial practice, fluctuations were known as to whether it is possible to use as evidence a video – and audio recording. I believe that the procedural law allows it, because their study

rules established in Art. 205 Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan.

Proofs are divided into personal and material (or subject), depending on whether the source of information, people or things.

For personal evidence include explanations of the parties and third parties, the testimony of witnesses and expert opinions; to material, substantive – written and physical evidence, as carriers of information material objects appear in them [2].

By way of proof of the formation is divided into initial and derivatives. The initial proof-are the primary sources; derivatives – those which reproduce the content of the other evidence. They are prepared, «second-hand». For example, a copy of a document or testimony of a witness, who himself did not observe any fact, and found out about it from another person.

Evidence may be direct or indirect. Direct evidence allows only one conclusion about the desired actual present. For example, a debtor's receipt of the receipt of the money loaned. Indirect evidence gives rise to a number of assumptions, multiple versions. Therefore, if the plaintiff is in the court of the postal receipt of money to the defendant, it is only indirect evidence of the loan agreement, as there may be other versions – that the plaintiff himself returned previously taken from the defendant borrowed money or that he transferred them to transfer to another person and so on. Therefore, the circumstantial evidence is necessary to analyze all the versions until a study of all the evidence and circumstances of the case taken together will allow the court to come to one definite conclusion.

The law allows the use of all types of evidence, establishing at the same time, that no evidence has to court a predetermined force.

The circumstances justifying the claims and objections of the parties are the subject of the so-called evidence. Law term «item of proof» is not used, but it is widely used in practice and procedure adopted in the theory of law. This range of legal facts, the establishment of which depends on the resolution of the merits. They are all subject to proof in the process, hence the name, the subject of proof. They are called the facts sought, since the court has to establish the facts in order to properly resolve the matter.

Evidence form the subject of the material facts – of a legal nature, i.e., the facts stated in the substantive law and rules entailing substantive consequences. The composition of the facts included in the item of evidence for each case is different. It depends on the requirements and objections by parties. The facts that justify their claims and objections, just the subject of proof.

For other circumstances relevant to the proper consideration and resolution of the case, are the legal facts of procedural law and evidentiary facts [3].

In civil cases, there is a need to clarify the circumstances that are not only substantive, but also procedural importance.

For example, the circumstances causing the suspension or termination of the proceedings, or valid reasons of absence of any of the participants in the hearing process. Such circumstances are also installed with the help of evidence.

Evidentiary facts – facts that are not themselves sought legal facts, but help to establish their presence or absence. Evidentiary facts occupy an intermediate position – they first have to prove it, but after that, they are evidence of the required facts. Therefore, they are sometimes called intermediate facts. Most often, they are only indirect evidence in the case.

A common example of evidence is the fact the defendant stay the proceedings for damages in the day when the damage was done in the other place (alibi). This fact needs to prove, but if it is set by the court, then he is that the damage was not caused by the defendant.

In accordance with Art. 65 Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan, each party must prove the circumstances to which it refers as the basis of their claims and objections [4].

Thus, the law provides that the burden of proof rests with the party. It is distributed among the parties as follows: the plaintiff must prove the evidence on which it relied in support of its claims, the defendant – the evidence on which it relied in support of its objection against the claim [5].

This rule expresses and reinforces the main element of a controversial start – each interested party must prove the evidence that justifies his legal position.

For a long time in the theory of procedural law it was believed that more correct to speak not about the responsibilities and the burden of proof, since no sanctions for failure to comply with it has been established. An indication of the legal duty is a sanction for non-compliance. Incentives for the parties to the proof, is not a sanction, but the interest in obtaining a favorable decision for the party.

In default of a party responsibilities or burden of proving adverse effects may occur in the form of loss process.

The burden of proof is also on a third party, making independent claims. They have to prove the evidence that substantiates their claims. Otherwise, in meeting these requirements may be denied.

Third parties not making independent claims are legally interested in reaching a decision favorable to

the party in which they are involved, respectively, they are subject to the burden of proof as evidence that substantiates claims or objections.

I think that to me may not agree, referring, I broadly interpret the norm of Art. 65 Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan, according to which only the parties, which are the plaintiff and the defendant has the burden of proof. As a third party, as the independent claims, and not claiming, are full-bodied members of the civil procedure, and have enjoyed procedural rights and bear procedural obligations, they also bear the burden of proof [6].

The public prosecutor, the public authorities or local governments, and other entities that have gone to court to protect the interests of other persons, must also prove the actual figures, which declared their demands are justified.

Determining the court proof of the subject begins with the adoption of the statement of claim. The Court must determine on what evidence the applicant refers to, what is due to the legal qualification of these relationships and what other evidence may be relevant to the case. It should also take into account the evidence on which the defendant bases its defense against the claim.

The Court's task to determine the subject matter of proving directly stated in the articles relating to the preparation of the case for trial.

In the process, the composition of the actual data included in the evidence object can change, for example due to changes in the base of the claim or cause objects to it, presenting a counterclaim or third party claim.

Proper identification of the subject of proof in each case is very important, as if the court does not examine all the facts relevant to the resolution of the case, this will entail the imposition of unreasonable solutions. In cases when the court, properly defining the desired range of evidence, and will explore such evidence, which are not relevant to the case, it will cause unnecessary waste of time and effort and trial participants in the case, and most importantly, can lead to incorrect permissions on the case substantially.

Incorrect definition of the subject of proof – one of the most common judicial errors.

By virtue of the adversarial process of constructing the presentation of evidence lies with the parties and others involved in the case. They themselves have to take care to confirm the evidence the evidence relied on.

The Court is not empowered to collect or to request evidence on its own initiative. However, the well-known activity in the process of providing evidentiary materials, the Court has. Firstly, in case of insufficiency of evidence submitted by the parties, it shall be entitled to offer them additional evidence. In – Second, if the presentation of evidence by the parties is difficult, at the request of the court should assist them in collecting the necessary evidence and reclamation.

In any category of cases in the event of issues requiring special knowledge, the court may on its own initiative appoint examination.

As a rule, the evidence collected during the preparation of the case for trial. The law defining the task of preparing the case, as one of them called «the definition of evidence that each party should submit in support of his allegations».

Code of Civil Procedure allows the presentation of evidence later in the hearing of the court of first instance. Nevertheless, it may require a deposit business, in particular, on the other hand claim that she needed time to be acquainted with new evidence and prepare a defense against them.

New evidence may be presented in the court of appeal. The cassation instance – only in cases where the party could not present them before.

In cases where the written or physical evidence are not in the most part, but we must get them from the other persons involved or not involved in the case, a party may apply to the court for assistance in obtaining them.

The petition for the taking of evidence can be claimed when filing a claim and during the preparation of the case for trial. Can it be stated in a court session, if identified a need to obtain additional evidence.

The proof is recognized by the court to be relevant if it is evidence that confirms or refutes the findings called into question the existence of the circumstances relevant to the case [7].

References

- 1 Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan
- 2 Baymoldina Z.H. Dokazyvanye i dokazatel'stva v grazhdanskom sudoproizvodstve. // Almaty, 2001.
- 3 Treushnikov M.K. Sudebnye dokazatel'stva. // Moskva, 1999.
- 4 Il'yasova G.A. Kazakhstan Respublikasynyn azamattyk is zhurgizu kukygy (zhalpy bolim). // Karagandy, 2007.
- 5 Myrzake G.Zh. Dokazatel'stva i dokazyvanye v grazhdanskom processe. Teorya i praktika. Publication on the website of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan.
- 6 Musin V.A., Chechin N.A., Chechot D.M. Grazhdanskii process: Uchebnyk. // 2001.
- 7 Egemberdiev E.O., Kazakhstan Respublikasynyn azamattyk is zhurgizu kukygy. // Astana, 2006.

Мырзабаев Б., Адилова А.,
Сүлейменова С.Ж.

**Неке қатынастарындағы ерлі-
зайыптылардың жеке меншік
құқықтары**

Мақалада ерлі зайыптардың меншік құқығының ерекшеліктері қарастырылған. Некеге тұрған тұлғалардың ортақ меншік режиміндегі меншік құқықтарының мазмұны ашылғалан. Неке шарты бойынша үлестік меншік құқықтарға назар аударылады. Сонымен қатар заңды тұлға құрған жағдайдағы ерлі-зайыптардың меншік құқық мәселелері зерделенген.

Түйін сөздер: меншік құқығы, неке, неке қатынастары, ерлі-зайыптар ортақ меншік құқығы, үлестік меншік құқығы, неке шарты.

Myrzabayev B., Adilova A.,
Suleimenova S.Zh.

**The right of property of spouses
in marital relations**

The article discusses the specifics of the exercise of the property rights of spouses in marriage. The content of the property rights of persons who have entered into marriage in the regime of common property is disclosed. The issues of the realization of the property right to the property of the spouses in the contractual regime are also considered. Attention is focused on the problems of ownership of property of spouses in cases of the creation of a legal entity.

Key words: property right, marriage, marital relations, common property of spouses, common share ownership, marriage contract.

Мырзабаев Б., Адилова А.,
Сүлейменова С.Ж.

**Право собственности супругов
в брачных отношениях**

В статье рассматриваются особенности осуществления права собственности супругов в браке. Раскрывается содержание права собственности лиц заключивших брак в режиме общей собственности. Также рассмотрены вопросы реализации права собственности на имущество супругов в договорном режиме. Обобщается внимание на проблемы права собственности на имущество супругов в случаях создания юридического лица.

Ключевые слова: право собственности, брак, брачные отношения, общая собственность супругов, общая долевая собственность, брачный договор.

**НЕКЕ
ҚАТЫНАСТАРЫНДАҒЫ
ЕРЛІ-
ЗАЙЫПТЫЛАРДЫҢ
ЖЕКЕ МЕНШІК
ҚҰҚЫҚТАРЫ**

Некелік құқықтық қатынастар қоғамдық өмірдің ең күрделі құқықтық реттеуші салалардың бірі болып табылады, себебі бұл жерде жеке және қоғамдық қызығушылықтарының және моральдік пен құқықтық жазбалардың тәжірибелік қилысуы мен тоғысуы байқалады. Сонымен бірге, бұл салада отбасылық ішкі қатынастар мен қоғамдық негізгі тәртіп ережелерін сақтауға мақсатталған, «түнгі қарауыл» ретінде мемлекеттің белсенді қызметті жүзеге асырылады [1]. Мемлекет отбасылық дауларды шешу барысында, тек қана отбасы мүшелерінің бұзылған құқықтарын қорғау мақсатында ғана қатыса алады.

Некелік негізгі қағидаларынан және, оның құқықтық табиғатынан туындайтын, некелік мәнінің анықтамасы, жұбайлардың меншіктік келісімдерінің тәртіптерінің, мәнін нақтырақ түсінуге болады. Өйткені некелік өзі, жұбайлардың меншіктік келісімдерінің тәртіптері сәйкесінше, жұбайлар арасындағы қатынастар табиғатына сай келетін белгілі бір келісімді қарастырады.

Ереже бойынша, неке – заңнамамен бекітілген түрде, тұлғалардың өзара теңдік пен еркіндікке негізделіп, сондай-ақ жеке (меншіктік емес) және меншіктік қатынастардан туындайтын махаббат пен өзара сыйластыққа негізделген, еркек пен әйелдің ерікті одақ құру тұрғысынан, жұбайлар арасындағы жеке меншіктік емес және меншіктік қатынастардың мәнін анықтайды.

Некедегі жұбайлар, толыққанды азаматтық құқыққа иелігі мен іс-әрекет қабілетіне ие, және сәйкесінше кез-келген азаматтық құқық пен міндетке ие бола алады, соның ішінде, бір-біріне деген қатынас тұрғысынан да.

Алайда, некелік құқық қатынастарының туындауымен, жұбайлардың меншікке иелік етуінің кейбір құқықтары, соның ішінде, жеке меншікке құқықтары мен міндеттері жаңа мазмұнға ие болып, жаңа құқықтары мен міндеттері пайда болады.

Соның ішінде, жұбайлар, некеге тұрғанан кейін, сатып алынған меншіктерге, ортақ иелік ету құқықтарына ие болады. Сонымен қатар, бұл меншікпен бірге, азаматтық құқықтың кез-келген басқа субъектілері ретінде де, әр түрлі келісімдер жасап, міндеттемелердің қатысушылары бола алады. Неке болу

жағдайы, олардың келісім жасау қабілетінен ешқалай әсер етпейді.

Алайда, некеде тұрғанына байланысты, жұбайлар арасында ерекше түрдегі міндеттер пайда болады. Оларды келісімдік (неке шартының міндеттері және алименттер төлеу тәртіптерінің келісімдері) және келісілген емес (мысалы, жұбайлардың біреуіне келтірілген шзиянның орнын толтырулар) деп екіге бөлінеді [2].

Сонымен бірге, жұбайлардың иеліктеріндегі, меншік тәртібінің ерекшеліктеріне байланысты, сондай-ақ жеке меншік иесі ретінде, жұбайлардың меншіктік құқықтары мен қызығушылықтарын жүзеге асыруда, ерекшеліктер бар екені байқалуда.

Азаматтық құқықтық қарым-қатнастардың қатысушылары ретінде, жұбайлар да жеке меншік иесі ретінде қызығушылықтарын қорғау әдісінің, заттық-құқықтық және міндеттік-құқықтық әдістерін пайдалануға құқылы.

ҚР-ның неке (жұбайылық) және отбасы (ары қарай – Кодекс) Кодексінің 32 ст. сай, жұбайлардың меншіктерінің заңды тәртіптемесі ретінде, олардың ортақ меншіктерінің тәртіптемесі мойындалады. Бірақ олар неке шартын жасай отырып, ортақ үлестік меншіктің басқа тәртіптемесін бекіте алады.

Меншіктің заңды тәртіптемесі, некеге тұрудың заңдық және заңнамалық талаптарының күші арқылы бекітіледі. Меншіктің заңды тәртіптемесін, заңнаманың талаптарына сай рәсімделіп, шешілетін, неке шартының келісімін жасау арқылы ғана өзгертуге болады.

Неке шарты бойынша, жұбайлардың барлық меншіктеріне, оның жеке түрлеріне немесе әр бір жұбайдың жеке меншігіне, ортақ, үлестік немесе жеке құқығының тәртіптемесін бекітуге болады.

Меншікті пайдалану, меншікті бөлу, иелік ету нормаларын қолдану барысында, меншікке ортақ иелік ету түрлері айтарлықтай шектеледі. Соның ішінде, ортақ ереже бойынша, ортақ меншікке иелік ету барысында, ортақ меншіктің басқа қатысушылары келісімдерін берген деп саналады (ҚР МК п.2 ст.220), алайда үлестік иелік қатынасында бұндай қарастырылмаған (ҚР МК ст.212).

Ортақ үлестік иелік ету анықтамасы, меншікке иелік ету үлесін өзара бөлісуді қамтиды, сонымен бірге меншікті бөлу ҚР-ның МК-ның 218 ст., сай жүзеге асырылады. Ортақ меншіктегі жұбайлардың үлесі, тек меншікті бөле кезінде ғана анықтама сай келеді. Сонымен қатар, үлестер соттың тең үлес қағидасынан бас

тартқан жағдайдан басқа, жағдайларда теңдей деп мойындалады.

Жеке меншікті бөлу кезінде ҚР-ның неке (жұбайылық) және отбасы Кодексінің 34ст., сай, әр бір жұбайға тиесілі, некеге тұрғанға дейінгі және некеге тұрғаннан кейін пайда болған, әр бір жұбайдың жеке меншігі болып табылатын, меншіктің құқықтық тәртіптемесі қарастырылады [2].

Отбасылық заңнаманың нормаларына сәйкес, ерлі-зайыптылардың ортақ мүлігіне иелік ету және қолдану ерлі-зайыптылардың өзара келісімімен жасалады (Кодекстің 34 бабының 1 тармағы).

Әрбір ерлі-зайыптының жеке меншігіне келесілер жатады (Кодекстің 35 бабы):

1. Некеге тұрғанға дейін (ерлі-зайыптылық) әрбір ерлі-зайыптының мүлігі;

2. Некелесу уақытында (ерлі-зайыптылық) сыйлыққа берілген, мұрагерлік жолымен немесе басқа да қайтарылымсыз келісіммен алынған мүлік;

3. Некеге тұрған уақытта ерлі-зайыптылардың ортақ қаржысынан өндірілген асыл заттар мен басқа да бағалы заттардан басқа, жеке қолдану заттары (киім, аяқ киім және т.б.).

Заңды әдебиттердің парақтарында мамандар ерлі-зайыптылардың ортақ мүліктерімен жасалған келісімдердің теориялық және практикалық аспектілеріне жиі назар аударады. Осындай көп қозғалатын сұрақтардың біріне ерлі-зайыптылардың ортақ мүлігіне жататын ЖШС бөлу ерекшеліктері жатады [3].

Шаруашылық серіктестіктегі бөлулер жоғары экономикалық құндылықтарды көрсетеді және көп жағдайда азаматтық-құқықтық келісімдердің негізі болып табылады. Сонымен қатар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктегі иеліктен шығару үлесі аса қызығушылық танытады, себебі бұл Қазақстанда кең таралған шаруашылық серіктестік түрі.

Сонымен қатар, ерлі-зайыптылар неке шартын жасағаннан кейін мүліктің басқа режимдерін орнатуы мүмкін.

Барлық дәстүрлі ережелер түсінікті болып көрінеді, бірақ практикада олар анализ бен нақты жағдайларға байланысты түсіндірмені қажет етеді.

Мысалы, мұндай жағдай ретінде ерлі-зайыптылардың ортақ мүлігі болып саналатын ЖШС-гі иеліктен шығару үлестері жатады. Ерлі-зайыптылардың ортақ мүлігі болып саналатын ЖШС-гі иеліктен шығару үлестеріне бағытталған келісімдерге қатысты келесі ерек-

шеліктер анықталады. Қатысушы үлестерді қарастырсақ, онда ол АҚ 36 бабына сәйкес міндетті мүліктік құқықтар қатарына, яғни жылжымалы мүлікке жатқызылады. Шарт міндетті нотариалды куәландыруды қажет етпейді. Шаруашылық серіктестіктер туралы АҚ және заңнамада ЖШС-гі иеліктен шығару үлестеріне бағытталған квалифицирленген жазбаша түрдегі келісімдерді жасауды талаптары көрсетілмеген. Бұл дегеніміз, жалпы ережелер бойынша, заңнама осындай келісімдерді міндетті түрде нотариалды куәландыруды қажет етпейді [3].

АҚ нормаларына сәйкес, қандай да бір келісім екі тараптың келісімімен нотариуспен куәландыруы мүмкін. Осылайша, ҚР АҚ 154 бабының 1 тармағына сәйкес, заңнамалық актілер немесе тараптардың келісімімен орнатылған жазбаша түрдегі мәмілелер нотариалды куәландырылғаннан кейін ғана заңды болып саналады [4]. Яғни, ЖШС-гі иеліктен шығару үлестеріне бағытталған шарттың тараптары өздерінің қалаулары бойынша осы шартты нотариалды куәландырудың процедурасын өтуі мүмкін. Бұл дегеніміз осы жағдайда ерлі-зайыптылардың мәмілесі нотариалды куәландыруды қажет ете ме?

Осылайша, қазақстандық заңнаманы саралай келе, жалпы ережелер бойынша, ЖШС-гі иеліктен шығару үлестеріне бағытталған келісімдерді жасау үшін иелік етуші ерлі-зайыптылардың нотариалды келісімі қажет емес деп қорытындылауға болады.

Ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкі олардың келісімі бойынша ерлі-зайыптылар арасында бөлінуі мүмкін. Ерлі-зайыптылардың ортақ мүлікті бөлу туралы келісімі нотариалды түрде куәландырылуы тиіс. Дау туған жағдайда ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу ерлі-зайыптылардың осы мүліктегі үлестерін айқындау немесе сот тәртібімен, сондай-ақ медиация тәртібімен жүргізіледі. Ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу кезінде сот кәметке толмаған баланың мүдделерін ескере отырып ерлі-зайыптылардың талап етуі бойынша ерлі-зайыптылардың әрқайсысына қандай мүлік берілуге тиіс екендігін анықтайды.

Ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкінің есебінен ерлі-зайыптылар өздерінің кәметке толмаған ортақ балаларының атына салған салымдары сол балаларға тиесілі болып есептеледі және ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлген кезде есепке алынбайды.

Некеде тұрған (ерлі-зайыпты болған) кезеңінде ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкігін бөл-

ген жағдайда ерлі-зайыптылардың некеде тұрған (ерлі-зайыпты болған) кезеңінде ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкінің бөлінбеген бөлігі, сондай-ақ, жиналған мүлік одан әрі олардың бірлескен ортақ меншігін құрайды. Некесі (ерлі-зайыптылығы) бұзылған ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу туралы ерлі-зайыптылардың талаптарына неке (ерлі-зайыптылық) бұзылған кезден бастап түскен өтініштің үш жылдық мерзімі қолданылады.

Ерлі-зайыптылардың ортақ мүлігін бөлу кезінде үлестерді айқындау отбасылық заңнамасының нормаларына сәйкес жүзеге асырылады. Мәселен, жалпы ереже бойынша ерлі-зайыптылардың ортақ мүлігін бөлу кезінде және осы мүліктегі үлестерін айқындау, егер олардың арасындағы шартта өзгеше жағдайлар көзделмесе, ерлі-зайыптылардың әрқайсысының үлесі тең деп танылады.

Кәметке толмаған балалардың мүдделерін негізге ала отырып және (немесе) егер басқа зайыбы дәлелсіз себептермен табыс таппай немесе ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін екінші жұбайдың келісімінсіз отбасының мүдделеріне нұқсан келтірген болса, онда ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіндегі ерлі-зайыптылардың біреуінің мүдделерін негізге ала отырып, сот ерлі-зайып үлестерінің тепе-теңдігін сақтамауға құқылы.

Ерлі-зайыптылардың жалпы қарыздары олардың ортақ мүліктерін бөлу барысында пропорционалды түрде оларға қатысты үлестерге байланысты таратылады.

Кодекс ерлі-зайыптылардың ортақ мүліктерін бөлудің әртүрлі реттілігін анықтайды [5]:

- 1) уақыт бойынша: неке уақытында немесе оны бұзғаннан кейін,
- 2) талаптар бойынша: қайсыбір ерлі-зайыптының немесе кредитордың,
- 3) рәсімдеу бойынша: соттан тыс немесе (тараптардың келісімімен) сот тәртібімен (өтініш бойынша).

Бөлімнің әрбір тәртібі өзіндік ерекшеліктерді көрсетеді.

Демек, мүлік неке уақытында да бөлінуі мүмкін. Көп жағдайда бұл бөлек тұрған кезде, мұнда неке бұзылмайды немесе ерлі-зайыптының бірінің қарызы болып, оның мүлігіне тәркілену жүргізілетін болса және оны басқа мүліктерден тәркіленуден босату барысында орын алады.

Бірақ көп жағдайда мүлікті бөлу туралы өтініш некені бұзу туралы өтінішпен қатар жүреді. Егер бөлу туралы талаптар үшінші тұлғалардың мүдделерін қозғаса, онда мүлікті

бөлу туралы талаптар жеке қарастырылады. Бір уақытта мүліктің жалпы немесе бір бөлігін бөлу туралы ерлі-зайыптының бірінің және үшінші тұлғаның өтініші берілген болса, онда алдымен үшінші тұлғаның өтініші бірінші қарастырылады, себебі ерлі-зайыптылар арасындағы мүлікті бөлу үшін мүліктің жалпы көлемін анықтап алу қажет.

Ерлі-зайыптылардың талабы мен кредитордың талабы бойынша мүлікті бөлуде қызықты жағдайлар орын алған: тек ерлі-зайыптылардың талабы бойынша сот әрбір ерлі-зайыптыға қандай мүліктің өтетінін анықтайды. Ал кредитордың талабы бойынша мұндай нақтылық қарастырылмаған. Бірақ бұл нақты сол бір заттың ерлі-зайыптының біріне өтетінін сот жоққа шығармайды, яғни ерекше жағдайлар да қарастырылуы мүмкін.

Мүлікті бөлу туралы шешімнің соңғы бөлігінде әрбір ерлі-зайыптыға берілетін заттың бағасы, жалпы өтетін мүліктің мөлшері анықталады. Себебі ерлі-зайыптылар тең дәрежедегі соманы ала алмауы мүмкін, мүліктің сомасы аз көрсетілген ерлі-зайыптының пайдасына заңмен ақшалы немесе компенсациялық төлемдер қарастырылған.

Ерлі-зайыптылардың қалауы бойынша ортақ мүлікті бөлу туралы олардың келісімі нотариалды түрде куәландырылуы мүмкін. Бірақ келісімді жасағаннан кейін мүлікті бөлу туралы дау туындауы мүмкін, бұл жағдай сотпен қарастырылады. Сонымен қатар, келісім дәлел ретінде бағаланып, нақты бір мүлікті ерлі-зайыптының біріне беру жағдайында ескеріледі.

Әдебиеттер

- 1 Злобина И.В. О юридической сущности брачного контракта: гражданско-правовая сделка или супружеский контракт // Закон и право. 2001. № 8. – С.41-48.
- 2 Крылова З.Г. Имущественные права супругов в условиях перехода к рыночным отношениям // Государство и право. – 1992. – № 7. – С. 39-49.
- 3 Раздел имущества супругов при расторжении брака // <https://www.kn.kz> > Статьи.
- 4 1994 жылғы 27 желтоқсандағы Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі (Жалпы бөлімі) // <http://online.zakon.kz/>
- 5 Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 26 желтоқсандағы Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K110000518>.

References

- 1 Zlobina I.V. O juridicheskoj sushhnosti brachnogo kontrakta: grazhdansko-pravovaja sdelka ili supruzheskij kontrakt // Zakon i pravo. 2001. № 8. – S.41-48.
- 2 Krylova Z.G. Imushhestvennye prava suprugov v uslovijah perehoda k rynochnym otnoshenijam // Gosudarstvo i pravo. – 1992. – № 7. – S. 39-49.
- 3 Razdel imushhestva suprugov pri rastorzhenii braka // <https://www.kn.kz> > Stati.
- 4 1994 zhylgy 27 zheltoksandagy Kazakstan Respublikasy Azamattyk kodeksi (Zhalpy bolimi) // <http://online.zakon.kz/>
- 5 Kazakstan Respublikasynyn 2011 zhylgy 26 zheltoksandagy Neke (erli-zajyptylyk) zhane otbasy turaly kodeksi // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K110000518>.

Буянкина И., Омарова А.Б.,
Избасова А.Б.

**Общие вопросы наследования
по закону лицами, имеющими
право на обязательную долю**

В статье рассмотрены основные вопросы наследования по закону. Рассмотрено право на обязательную долю при наследовании. Изучены особенности наследования лицами, имеющими право на обязательную долю. Выявлены особенности определения обязательной доли при наследовании по праву представления.

Ключевые слова: наследование, наследство, наследование по закону, право на обязательную долю, право представления.

Buyankina I., Omarova A.B.,
Izbassova A.B.

**General issues of inheritance
by law by persons entitled to an
obligatory share**

In the article general questions of inheritance according to the law are considered. The right to an obligatory share in inheritance is considered. The features of inheritance by persons having the right to an obligatory share are studied. The peculiarities of determining the mandatory share in inheritance by the right of representation are revealed.

Key words: inheritance, inheritance, inheritance by law, the right to an obligatory share, the right to represent.

Буянкина И., Омарова А.Б.,
Избасова А.Б.

**Міндетті үлеске құқығы бар
тұлғалардың заңмен мұра
алудың жалпы мәселелері**

Мақала заңмен мұрагерлік сұрақтарға жалпы сипаттама берілген. Мұраға міндетті үлеске құқығы қарастырылған. Міндетті үлесіне құқығы бар адамдардың мұра алудың ерекшеліктері айқындалған. Өкілдік құқығы бойынша мұраға міндетті үлесін анықтау ерекшеліктері көрсетілген.

Түйін сөздер: мұрагерлік, заңмен мұрагерлік, мұра, міндетті үлеске құқығы, өкілдік құқығы.

ОБЩИЕ ВОПРОСЫ НАСЛЕДОВАНИЯ ПО ЗАКОНУ ЛИЦАМИ, ИМЕЮЩИМИ ПРАВО НА ОБЯЗАТЕЛЬНУЮ ДОЛЮ

Действующим гражданским законодательством Республики Казахстан закреплён принцип свободы завещания. «Конституционная идея о человеке, его правах и свободах как высшей ценности государства предопределяет такой подход законодателя. С учетом баланса частных и публичных интересов эта свобода ограничена правом на обязательную долю с установленными пределами» [1, с. 153].

Прежде всего, рассмотрим наследование теми физическими лицами, которым законодательно установлено право на обязательную долю в наследстве. Такие лица призываются к наследованию независимо от того каково содержание завещания. Поэтому данная категория наследников в литературе называется необходимыми наследниками или обязательными наследниками [2, с. 315; 3, с. 24].

Согласно нормам статьи 1069 ГК РК лицами, имеющими право на обязательную долю в наследстве, признаются несовершеннолетние или нетрудоспособные дети наследодателя. Также законом обязательными наследниками признаются нетрудоспособные супруг и родители наследодателя.

Из содержания норм ГК РК следует, что право на обязательную долю имеют не все наследники по закону. Такое право предоставлено тем наследникам по закону первой очереди, которые соответствуют законодательно установленным условиям: они должны быть несовершеннолетними и (или) нетрудоспособными. От материального положения наследников или их нуждаемости в определенном имуществе их право на обязательную долю не зависит. В соответствии с ГК РК возникновение права на обязательную долю в наследстве у названных лиц так же не связано и с нахождением данных лиц на иждивении наследодателя. Нет и условия о том, что они должны совместно проживать и вести совместно с наследодателем общее хозяйство.

Так же нужно иметь в виду, что обязательные наследники – это не означает, что это такая категория наследников, которая должна наследовать обязательно, даже если сами такие наследники не желают наследовать. Каждый из необходимых (обязательных) наследников вправе отказаться от принятия наследства. Право на обязательную долю строго связывается с личностью наследника [4].

В обязательной доле отказ от принятия наследства в пользу других лиц не допускается. В случае смерти обязательного (необходимого) наследника не допускается переход к его наследникам в порядке наследственной трансмиссии права требования выделения обязательной доли.

По закону если наследник, имея право на обязательную долю в наследстве, отказался от права на получение обязательной доли в определенные законом сроки, то его доля в наследстве переходит к наследникам по завещанию. Если же обязательный наследник умер, при этом не получил свидетельство о праве на наследство, то и в этом случае его обязательная доля переходит к наследникам по завещанию.

Что составляет (что включается в) обязательную долю в наследстве? Анализ норм ГК РК позволяет заключить, что это есть та часть всего наследственного имущества, которая предназначена лицу, указанному ГК РК и которому такое лицо должно получить независимо от того каково содержание завещания. По сути, обязательную долю составляет установленный законом минимум для обязательных наследников.

В ст. 1069 ГК РК размер обязательной доли определен как «не менее половины доли...» [5]. Считается, что если завещана часть наследства меньшая доли, которая причитается наследнику, в случае если бы он призывался к наследованию по закону, но превышающая размер половины такой доли, то наследник не имеет право предъявлять требования к оставшейся части «законной» доли. Суд по своему усмотрению не может выделить эту долю. Такую долю наследственного имущества компетентен выделить только сам завещатель, но не суд.

В то же время завещатель сам решает какую долю оставить обязательному наследнику, но не меньше обязательной, т.е. он может оставить необходимому наследнику и большую долю. Тогда такой наследник претендует только на половину доли, которая причиталась бы ему при наследовании по закону. ГК РК определено, что в обязательную долю включается все, что обязательный наследник получает из наследства по завещанию и (или) по закону, в том числе стоимость имущества, которое состоит из предметов обычной домашней обстановки и обихода, а также стоимость установленного в пользу необходимого наследника завещательного отказа.

Суды при определении размера обязательной доли определяют стоимость всего наследственного имущества, которое включает предметы обычной домашней обстановки. При этом суд учитывает всех наследников, которые при-

зывались бы к наследованию по закону в случае, когда бы порядок наследования не был бы изменен завещанием. При определении размера обязательной доли, когда недействительно свидетельство о праве на наследство по завещанию в соответствии с п. 2 ст. 1069 ГК РК должна учитываться стоимость предметов обычной домашней обстановки и обихода.

В соответствии с нормами ст. 1078 ГК РК «при соблюдении имущественных интересов наследников, участвующих в разделе, те наследники, которые в течение года до открытия наследства проживали совместно с наследодателем, имеют преимущественное право на наследование жилища, а также домашней утвари и предметов домашнего обихода».

Соответственно, если необходимые наследники проживали раздельно с наследодателем, то они получают обязательную долю с учетом стоимости предметов обычной домашней обстановки и обихода. При этом они, являясь наследниками по закону, а не как особая их категория, не были бы вправе приобрести эти предметы при наличии других наследников, которые в течение года до открытия наследства совместно проживали с наследодателем.

Отсюда следует, что ГК РК предусмотрено право в соответствии с которым при наследовании по завещанию в случаях, когда все наследство или часть его завещаны наследникам в долях с указанием конкретного имущества, необходимые (обязательные) наследники находятся в более выгодном положении, чем по общему правилу при наследовании по закону.

В целях недопущения ограничения свободы завещания в большей степени, чем предусмотрено нормами ГК РК, требования необходимых наследников подлежат удовлетворению в первую очередь из незавещанной части наследственного имущества.

Лица, которые призываются к наследованию по праву представления, могут стать наследниками тогда, когда лицо (наследник), которое они представляют или заменяют (на место которого призываются к наследованию), умер до открытия наследства или одновременно с наследодателем.

По праву представления, как показывает обзор норм статей 1061, 1062, 1063 и 1067 ГК РК, «к наследованию призываются дети указанных в ГК РК наследников первой, второй и третьей очередей. Наследование по праву представления для наследников четвертой и последующих очередей не предусмотрено». ГК РК указывает о наличии права представления не у всех детей наследников по закону первой очереди. Такой

подход законодателя объясняется нормами пункта 1 статьи 1061, пункта 1 статьи 1062 и пункта 3 статьи 1064 ГК РК.

Заменяющие (или представляющие) Наследники заменяющие (представляющие) или, по-другому, наследники по праву представления, заменяют (представляют) своего родителя при наследовании по закону наряду с прозываемой к наследованию очереди. Иными словами, наследники по праву представления могут относиться к той или иной очереди наследников по закону, которые призываются к наследованию, но в специальном порядке, оговоренном статьей 1067 ГК РК.

Согласно пункту 1 ст. 1060 ГК РК призываются к наследованию наследники по закону в порядке очередности, определенной нормами ст.ст. 1061-1064 ГК РК. Здесь же в пункте 3 определено, что каждая последующая очередность наследников по закону приобретает право наследовать в случае отсутствия наследников предыдущей очереди, право устранить их от наследства, непринятия ими наследства или отказа от него, кроме случаев, указанных в п. 5 ст. 1074 ГК РК. Отсюда, каждая последующая очередь наследников по закону имеет право наследования в том случае, когда нет по тем или иным причинам наследников предыдущей очереди, установленным ГК РК.

На основе проведенного выше анализа, думается, что можно утверждать о возможности предоставления права на обязательную долю в наследственном имуществе внукам наследодателя и их потомкам, которые призываются к наследованию по праву представления. В то же время можно говорить, что обоснованно исключены из перечня лиц, имеющих право на обязательную (необходимую) долю в наследстве нетрудоспособные иждивенцы наследодателя.

Несмотря на необходимость соблюдения условий наличия несовершеннолетия и нетрудоспособности потомков наследодателя по прямой нисходящей линии при применении ст. 1069 ГК РК правовой статус лиц, которые в настоящее время имеют право на обязательную долю в наследстве, неизменен. Скорее это обозначило логическое завершение разработки института наследования по праву представления.

Таким образом, мы постарались рассмотреть вопрос: почему нетрудоспособного супруга или родителя наследодателя не включаются в число наследников по праву представления. Поскольку речь ведется о несовершеннолетних или нетрудоспособных внуках наследодателя и их потомках, чей родитель, будучи несовершеннолетним или нетрудоспособным сыном (дочерью) наследодателя, умер одновременно с самим наследодателем или до момента смерти (открытия наследства).

Литература

- 1 Никитюк П.С. Наследственное право и наследственный процесс. – Кишинев: Штиинца, 1973. – 259 с.
- 2 Иоффе О.С. Советское гражданское право: Правоотношения, связанные с продуктами творческой деятельности. Семейное право. Наследственное право: Курс лекций /Отв. ред.: Юрченко А.К. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1965. – Ч. 3. – 347 с.
- 3 Жаркова Г.И. Обязательная доля в наследстве в свете нового законодательства // Нотариус. – 2004. – №4 (48). – С. 23-27.
- 4 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2009 года № 5 «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P09000005S_ (дата обращения 28.02.2017г.).
- 5 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть от 27 декабря 1994 года и Особенная часть от 1 июля 1999 года № 409-1). – Алматы: Юрист, 2015. – 352 с.

References

- 1 Nikitjuk P.S. Nasledstvennoe pravo i nasledstvennyj process. – Kishinev: Shtiinca, 1973. – 259 s.
- 2 Ioffe O.S. Sovetskoe grazhdanskoe pravo: Pravootnosheniya, svyazannye s produktami tvorcheskoy dejatel'nosti. Semejnoe pravo. Nasledstvennoe pravo: Kurs lekcij /Otv. red.: Jurchenko A.K. – L.: Izd-vo Leningr. un-ta, 1965. – Ch. 3. – 347 s.
- 3 Zharkova G.I. Objazatel'naja dolja v nasledstve v svete novogo zakonodatel'stva // Notarius. – 2004. – №4 (48). – S. 23-27.
- 4 Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 29 ijunja 2009 goda № 5 «O nekotoryh voprosah primeneniya sudami zakonodatel'stva o nasledovanii» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P09000005S_ (data obrashhenija 28.02.2017g.).
- 5 Grazhdanskij kodeks Respubliki Kazahstan (Obshhaja chast' ot 27 dekabpja 1994 goda i Osobennaja chast' ot 1 ijulja 1999 goda № 409-1). – Almaty: Jurist, 2015. – 352 s.

Шанкереев Б., Байсалов А.,
Еренат Е.

Қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазаны қарастыратын Қазақстан Республикасы Қылмыстық заңнамасының нормаларының халықаралық нормаларға сәйкестігіне қатысты кейбір мәселелер

Мақалада қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі қылмыстық жазаны реттейтін Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің нормаларының халықаралық құжаттардың талаптарына сәйкестігі мәселесі қарастырылған. Автор мақалада 4 қараша 1950 жылы Еуропа Кеңесімен қабылданған адамның құқығы мен негізгі бас бостандығын қорғау туралы Конвенцияның, 16 желтоқсан 1966 жылы қабылданған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пактінің, 1950 жылғы адам құқықтары мен негізгі бостандығын қорғау туралы Еуропалық конвенция және мәжбүрлі және міндетті еңбек туралы №29 Конвенцияның ережелеріне талдау жасаған. Автор осы халықаралық құжаттардың нормаларын талдай келе Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіндегі қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі қылмыстық жазаны қарастыратын нормаларды халықаралық құжаттарға сәйкестендіру мақсатында ұсыныстар жасаған.

Түйін сөздер: қылмыстық жаза, қоғамдық жұмыстарға тарту, конвенция.

Shankereev B., Baisalov A.,
Erenat E.

Some issues related to compliance with international norms of the norms of the Criminal Law of the Republic of Kazakhstan providing for criminal punishment in the form of involvement in public works

The article considers the problem of compliance with the requirements of international documents, norms regulating criminal penalties in the form of involvement in public works of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The author analyzed the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms adopted by the Council of Europe on November 4, 1950, the International Covenant on Civil and Political Rights, adopted on December 16, 1966, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 and No. 29 Convention on Forced and Compulsory Labor. Analyzing the norms of these international documents, the author made a proposal in order to bring the international documents, norms, providing for criminal penalties in line with the public works in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Key words: criminal punishment, attraction to public works, convention.

Шанкереев Б., Байсалов А.,
Еренат Е.

Некоторые вопросы, касающиеся соответствия международным нормам норм Уголовного законодательства Республики Казахстан предусматривающие уголовное наказание в виде привлечение к общественным работам

В статье рассмотрена проблема на соответствие требованиям международных документов, норм, регулирующих уголовные наказания в виде привлечения к общественным работам Уголовного кодекса Республики Казахстан. Автор в статье проанализировал положения Конвенции о защите права и основных свобод человека, принятой Советом Европы 4 ноября 1950 года, международного Пакта о Гражданских и политических правах, принятой 16 декабря 1966 года, Европейской конвенции о защите прав и основных свобод человека 1950 года и №29 Конвенции о принудительном и обязательном труде. Анализируя нормы указанных международных документов, автор сделал предложение в целях приведения в соответствие международным документам, норм, предусматривающих уголовные наказания, в виде привлечения к общественным работам в Уголовном кодексе Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовное наказание, привлечение к общественным работам, конвенция.

¹Алматы қаласы Бостандық аудандық соты, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

³Алматы қаласы Әуезов ауданы прокуратурасы,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

*E-mail: Baysalov.aly.1977@gmail.com

**ҚОҒАМДЫҚ
ЖҰМЫСТАРҒА ТАРТУ
ТҮРІНДЕГІ ЖАЗАНЫ
ҚАРАСТЫРАТЫН
ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ
ҚЫЛМЫСТЫҚ
ЗАҢНАМАСЫНЫҢ
НОРМАЛАРЫНЫҢ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
НОРМАЛАРҒА
СӘЙКЕСТІГІНЕ ҚАТЫСТЫ
КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕР**

2014 жылғы қабылданған ҚР Қылмыстық Кодексіне сәйкес [1] қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі қылмыстық жаза бірқатар өзгерістерге ұшырады. Осы қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазаны тағайындау бойынша бірқатар мәселелердің әлі күнге дейін даулы екендігін айта кету қажет. Сонымен қатар кәзіргі таңда қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі қылмыстық жазаны реттейтін нормалардың халықаралық құжаттарға қаншалықты сәйкес келетіндігі туралы мәселеде даулы болып отыр.

1968 жылы авторлар өзге жерлерде түзету жұмыстардың тағайындалуын талдай отырып, «сотталған тұлға оның қалауына біліктілігіне сәйкеспейтін жұмысқа жиі жіберіледі, кейіннен ол оны уақытша деп қарайды. Осындай еңбектің түзету ықпалы зор емес» деп әділ белгілеген [2, 99 б.].

Осы ереже ҚР ҚР 1-бабының 3-бөлігіне сәйкес басым болып табылатын халықаралық-құқықтық актілердің талаптарына да сәйкес келеді [1].

Солай, 4 қараша 1950 жылы Еуропа Кеңесімен қабылданған адамның құқығы мен негізгі бас бостандығын қорғау туралы Конвенцияның 4-б. 2-б. [3] ешкім ықтиярсыз немесе міндетті еңбекке тартылмауы тиіс деп айтады. Осы баптың 3-бөлімінде «мәжбүрлеу немесе міндетті еңбек» терминінің мазмұнына жатпайтын еңбекке мәжбүрлеу түрлерінің сарқылмалы тізімі бар:

a) осы Конвенцияның 5-бабының ережелеріне сәйкес қамаудағы немесе осындай қамаудан шартты босатылған тұлға әдетте орындайтын кез келген жұмыс;

b) әскери сипаттағы кез келген қызмет, ал діни-этникалық себептермен әскери қызметтен бас тарту заңды танылатын елдерде міндетті әскери қызметтің орнына тағайындалған қызмет;

c) халықтың өміріне және игілігіне қауіп төндіретін төтенше жағдайлар немесе апаттар жағдайындағы міндетті кез-келген қызмет;

d) кәдімгі азаматтық міндеттерге жататын кез-келген жұмыс немесе қызмет.

16 желтоқсан 1966 жылы қабылданған азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық Пактің 8 б. 3 б. Конвенцияның 2 және 3 б. көрсетілген ұқсас ережелер бекітілген [4].

28 маусым 1930 жылы Халықаралық Еңбек Ұйымымен қабылданған мәжбүрлі және міндетті еңбекке қатысты Конвенцияның [5] 3 б. «мәжбүрлі және міндетті еңбек» ретінде Конвенциямен қаралмайтын еңбекке мәжбүрлеу түрлерінің сарқылмайтын тізімі бар:

а) міндетті әскери қызмет туралы заңға қарай талап етілетін және әскери сипаттағы жұмыстар үшін қолданылатын қызмет немесе кез келген жұмыс;

б) кез келген жұмыс немесе толығымен өз-өзін басқаратын елдің азаматтарының кәдімгі азаматтық міндеттері болып табылатын қызметі;

с) кез келген жұмыс немесе сот органының шешімімен шығарылған үкімнің салдарынан тұлғалардан талап етілетін қызмет, бірақ, осы жұмыс немесе қызмет мемлекеттік биліктердің бақылауымен жүзеге асырылады және де көрсетілген тұлға жеке тұлғалар, компаниялар немесе қоғамның билігіне берілмейді;

д) кез келген жұмыс немесе төтенше жағдайларда талап етілетін қызмет, яғни соғыс немесе апат жағдайларында, немесе өрт, тасқын, ашаршылық, жер сілкінісі, қатты эпидемиялар немесе эпизотиялар, зиян келтіретін жануарлар, жәндіктер немесе өсімдіктердің паразиті сияқты қауіптер, және де бүкіл немесе шарты халықтың өмірлік жағдайларын қауіп төндіретін жағдайлар;

е) қауымдық сипаттағы ұсақ жұмыстар, яғни тікелей пайда үшін ұжым, осы ұжымның мүшелері орындайтын жұмыстар және де сондықтан осы жұмыстардың мақсатқа сәйкестігіне қатысты халықтың өзі немесе оның тікелей өкілдері өз пікірлерін айтуға құқы бар шартымен ұжым мүшелерінің кәдімгі азаматтық міндеттері болып есептеледі [6]. Көріп отырғандай, қылмыстық жазаларға қатысты Конвенция ықтиярсыз еңбекті «қамауда отырған... немесе осындай қамаудан шартты босатылған» тұлғаларға ғана қолдану мүмкіндігін көздейді.

В.Н. Орловтың пікірі бойынша, міндетті жұмыстардың мәжбүрлігі халықаралық-құқықтық актілерге сәйкесуі немесе сәйкеспей халықаралық нормаларда «тұтқын» ұғымын кең немесе тар мағынада қаралуына байланысты. Егер кең мағынада ұғынатын болсақ, яғни осы ұғымның мазмұны тұтқындарды, сондай-ақ жаза кесілген тұлғалардың категориясын қамтиды, онда міндетті жұмыстар халықаралық актілерге қайшы келмейді. «Тұтқын» ұғымын тар мағынада қараған жағдайда, яғни жаза кесілген тұлғалар категориясы осы ұғыммен қамтылмайды, міндетті жұмыстар халықаралық-құқықтық

нормаларға қайшы келеді. Осындай жағдайда, міндетті жұмыстар жаза кесілген тұлғаның алдына ала келісімімен ғана қолданылуы тиіс» [7, 178 б.].

О.Г. Перминов «халықаралық құқықтық актілерде «тұтқын» термині тұтқынға алынған тұлғаларға, сондай-ақ бас бостандығынан айыруға жаза кесілген тұлғаларға қатысты қолданылады» деп көрсетеді. Осындай ұқсас тәсілдеме КССР және РСФСР заңнамасында 1969 жылға дейін болған. Соттың үкімі өз күшіне енген бас бостандығынан айыру жазасы кесілген тұлғаларға КСР Одақтары және одақтық республикалардың түзету-еңбек заңнамасының Негіздері қабылданғаннан бастап «жаза кесілген тұлға» термині қолданылады. «Тұтқындар» ұғымы тұтқынға алу түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылған азаматтар ұғынылады [8, 23 б.].

Біздің ойымызша, қазақстан құқығына қатысты «тұтқын ұғымы» бас бостандығынан айыру деп ұғынылады, бірақ қоғамдық жұмыстарға қатысты емес.

Яғни, халықаралық-құқықтық актілер міндетті жұмыстарға жаза кесілген тұлғаларға қатысты ықтиярсыз еңбекті қолдану мүмкіндігін көздемейді. И.А. Клепицкий «ресей заңнамасы міндетті жұмыстарды көздей отырып, Конвенцияның әріпіне тікелей қайшы келеді» деп әділ есептейді [9, 71 б.].

Е.А. Антонянның ой-пікірі бойынша, бір қатар шет елдерінің қылмыстық заңнамасында жаза түрі ретіндегі міндетті (қоғамдық) жұмыстарды жаза кесілген тұлғаның келісімімен қолданады, ол 1950 жылғы адам құқықтары мен негізгі бостандығын қорғау туралы Еуропалық конвенция және мәжбүрлі және міндетті еңбек туралы №29 Конвенция сияқты халықаралық құқықтық актілерге сәйкеседі, ал олай болмаған жағдайда жазаның осы түрінің орындалуы аталған халықаралық нормаларға қарама-қайшы келеді» [10, 40 б.].

Егер де сот жаза кесілген тұлғаның еңбекке қатынасын зерттеу кезінде қылмыскерден міндетті жұмыстарды өтеу туралы жазбаша келісім талап етсе, онда ол мақсатқа сәйкес деп есептеледі. Мұндай жағдайда, міндетті жұмыстардың тағайындалуы жоғарыда аталған халықаралық-құқықтық актілерге қайшы келмейді [9, 72 б.].

Сондай-ақ, Армения, Голландия, Испания, Литва және Франция елдерінде міндетті жұмыстарды тағайындаудың тән ерекшелігі – жазаның осы түрі мәжбүрлі немесе міндетті болып та-

былмайды, және қылмыскердің өтініші немесе келісімімен тағайындалады.

Солай, Арменияның ҚК 54 б. 3 б. сәйкес қоғамдық жұмыстар үкім шығарылғанға дейін осы Кодекстің белгіленген тәртібінде жаза кесілген тұлғаның жазбаша келісімімен баламалы жаза түрінің бас бостандығынан айыру ретінде тағайындалады [11].

Голландияның ҚК 22 б. 1 б. қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаны қылмыскердің өтініші бойынша тағайындайды деп көрсетілген [12, 135 б.].

Испанияның ҚК 49 б. қоғам пайдасына жұмыстар жаза кесілген тұлғаның келісімісіз тағайындалмайды деп айтылған [13, 25 б.]. Осы секілді Литваның ҚК 46 б. 1 б. көпшілік жұмыстар жаза кесілген тұлғаның келісімі болған жағдайда ғана орындалады деп нақты айтылған [14, 160 б.].

Францияның ҚК 131-8 б. 2 бөлігінде қоғамдық мүддедегі жұмыстардың түрі ретіндегі

жаза одан бас тартқан немесе сот отырысына қатыспаған қылмыскерға тағайындалмайды деп белгіленген. Сот төрағасы үкім шыққанға дейін қылмыскерны қоғамдық мүдде жұмыстарды орындаудан бас тартуға құқысы бар туралы хабардар етеді және оның жауабын қабылдайды [15, 88 б.].

Айыптының қоғамдық жұмыстар өтеу туралы жазбаша келісімін талап ету міндетті жұмыстарға жаза кесілген тұлға оған тағайындалған тұлға оның ар-намысына тиеді және ол үшін шамадан артық жұмыс деп ойлайтын жағдайлардың болуына жол берілмейді.

Сонымен жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе келесідей тоқтамға келдік: сот сотталған тұлғаның еңбекке қарым-қатынасын зерттеу кезінде қылмыскердің қоғамдық жұмыстар тартуды өтеу туралы жазбаша келісімін талап ету қажет, сол жағдайда ғана, қоғамдық жұмыстардың тағайындалуы халықаралық-құқықтық актілерге қайшы келмейді.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі / Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ//<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 2 Михлин А.С, Гуськов В.И., Кириллова И.А., Мельникова Ю.Б., Михайлов В.Т. Эффективность исправительных работ как меры наказания // Эффективность уголовно-правовых мер борьбы с преступностью. – М.: Юрид.лит., 1968.-С.99.
- 3 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, принятой Советом Европы 4 ноября 1950 г.//<http://base.garant.ru/2540800/>
- 4 Международный Пакт о гражданских и политических правах, принятого 16 декабря 1966 г.//<http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext>
- 5 Конвенции относительно принудительного или обязательного труда, принятой 28 июня 1930 г. Международной Организацией Труда//<http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext>
- 6 Права человека. Основные международные документы. – М.: Международные отношения, 1989. – С.6-7.
- 7 Орлов В.Н. Содержание уголовного наказания в виде обязательных работ // Труды юридического факультета Северо-Кавказского государственного технического университета: Сборник научных трудов. Выпуск 8. -Ставрополь: СевКавГТУ, 2005. – С. 186.
- 8 Уголовно-исполнительное право России / Под ред. О.Г. Перминова. -М., 2001.-С.191.
- 9 Клепицкий И. А. Преступление, административное правонарушение и наказание в России в свете Европейской конвенции о правах человека // Государство и право. – 2000. – №3. – С.71.
- 10 Антонян Е. А. Наказания, не связанные с лишением свободы: правовая природа, назначение и исполнение: Учеб. пособие. – Рязань: Академия права и управления Минюста России, 2005. – С.40.
- 11 Уголовный кодекс Республики Армения. – СПб., 2004. – С.101.
- 12 Уголовный кодекс Голландии. – 2-е изд. – СПб., 2001. – С. 135.
- 13 Уголовный кодекс Испании/Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, Ф.М. Решетникова. – М., 1998. – С.25.
- 14 Уголовный кодекс Литовской республики. – СПб., 2003. – С.160.
- 15 Уголовный кодекс Франции. – СПб., 2002. – С.88.

References

- 1 The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan / Code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014 No. 226-V ZRK. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 2 Mikhlin AS, Guskov VI, Kirillova IA, Melnikova Yu.B., Mikhailov VT Efficiency of correctional labor as a measure of punishment // Efficiency of criminal law measures to combat crime. – М.: Juridical., 1968.-С.99.
- 3 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, adopted by the Council of Europe on November 4, 1950. // <http://base.garant.ru/2540800/>

- 4 International Covenant on Civil and Political Rights, adopted on December 16, 1966 // <http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext>
- 5 Convention on Forced or Compulsory Labor, adopted on June 28, 1930 by the International Labor Organization // <http://adilet.zan.kz/rus/search/docs/fulltext>
- 6 Human rights. The main international documents. – Moscow: International Relations, 1989. – P.6-7.
- 7 Orlov V.N. The content of criminal punishment in the form of compulsory works // Proceedings of the Faculty of Law of the North Caucasus State Technical University: Collection of scientific papers. Issue 8.-Stavropol: SevKavSTU, 2005. – P. 186.
- 8 Criminal-executive law of Russia / Ed. O.G. Perminov. -M., 2001.-P.191.
- 9 Klepitsky I. A. Crime, administrative offense and punishment in Russia in the light of the European Convention on Human Rights // State and Law. – 2000. – №3. – P.71.
- 10 Antonyan E. A. Penalties not related to deprivation of liberty: legal nature, purpose and execution: Textbook. Allowance. – Ryazan: Academy of Law and Administration of the Ministry of Justice of Russia, 2005. – P.40.
- 11 The Criminal Code of the Republic of Armenia. – St. Petersburg, 2004. – P.101.
- 12 The Criminal Code of the Netherlands. – 2 nd ed. – St. Petersburg, 2001. – P. 135.
- 13 The Criminal Code of Spain / Ed. N.F. Kuznetsova, F.M. Reshetnikova. – M., 1998. – P.25.
- 14 The Criminal Code of the Republic of Lithuania. – St. Petersburg, 2003. – P.160.
- 15 The Criminal Code of France. – St. Petersburg, 2002. – P.88.

Kerimbayeva Zh.M., Yergali A.,
Malikova Sh.B.

**About typology of the identity of
the computer criminal**

In article problems of definition of the identity of the computer criminal are considered. The circle of people, committing crimes in the sphere of computer information is quite wide. According to special researches, it can be, as well as highly qualified specialists, and laymans which have the different social status and education level. Three types of computer criminals are allocated and opened.

Key words: identity of the criminal, crime, computer crime, computer information, subject.

Керимбаева Ж.М., Ергали А.М.,
Маликова Ш.Б.

**Компьютерлік қылмыскердің
тұлғасының типологиясы
туралы**

Мақалада компьютерлік қылмыскердің тұлғасын анықтау мәселелері қарастырылған. Компьютерлік ақпарат аясында қылмыс жасайтын тұлғалардың шеңбері үлкен. Арнайы зерттеулердің мәліметі бойынша олар әртүрлі әлеуметтік мәртебесі және білім деңгейі бар жоғары білікті тұлғалар да, сондай-ақ дилетанттар да бола алады. Компьютерлік қылмыскерлердің үш түрі бөлініп, ашылған.

Түйін сөздер: қылмыскердің тұлғасы, қылмыс, компьютерлік қылмыс, компьютерлік ақпарат, субъект.

Керимбаева Ж.М., Ергали А.М.,
Маликова Ш.Б.

**О типологии личности
компьютерного преступника**

В статье рассматриваются проблемы определения личности компьютерного преступника. Круг лиц, совершающих преступления в сфере компьютерной информации довольно широк. По данным специальных исследований, это могут быть, как и высококвалифицированные специалисты, так и дилетанты, которые имеют разный социальный статус и уровень образования. Выделены и раскрыты три вида компьютерных преступников.

Ключевые слова: личность преступника, преступление, компьютерное преступление, компьютерная информация, субъект.

**ABOUT TYPOLOGY OF
THE IDENTITY OF THE
COMPUTER CRIMINAL**

The identity of the criminal is considered in criminology as set of the properties inherent in the person committing or committed a crime making his identity. In criminology this set of properties is studied that on their basis to define the factors influencing commission of a concrete crime. These factors can be used during the investigation and considerations of criminal case, and also during creation of bases and techniques of individual prevention.

Taking into account public danger, high latency, complexity of investigation of computer crimes, the special attention of law enforcement agencies has to be concentrated on their identification and high-quality investigation. This process is promoted by the criminalistic characteristic of crimes as a part of a technique of crime investigation where the element or system of the properties characterizing the identity of the criminal who committed such crime is of great importance. Here it is important to note communication of the criminalistic and criminological characteristic of the criminal identity.

The criminalistic characteristic includes data on a subject of criminal infringement, a way of crime execution, a trace picture of a crime and some other. At the same time the leading value, in our opinion, in structure of the criminalistic characteristic of crimes in the sphere of computer information belongs to the description of various properties characterizing the identity of the criminal.

The identity of the criminal is understood as the identity of the person who committed a crime owing to psychological features, antisocial views, the negative relation to moral values inherent in it and the choice of socially dangerous way for satisfaction of the requirements or not manifestation of necessary activity in prevention of negative result.

The research of system of the properties characterizing the identity of the criminal assumes a research of criminological structure of the criminal identity who includes: information about sex, age, nationality, education, social and official capacity, and also former criminal records, character, motives and the purposes of criminal activity, actions, roles in a crime and other signs of the criminals identity.

The circle of people, committing crimes in the sphere of computer information is quite wide. According to special researches, it can be, as well as highly qualified specialists, and laymans which have the different social status and education level. Considering specifics of

crimes in the sphere of computer information, for the solution of problems of investigation, it is important to gain an impression about the criminal's "portrait".

The sufficient information base for this purpose fully did not develop yet as the statistics of such crimes is rather young and crimes in the sphere of computer information have the certain specifics demanding from criminals existence, skills, ability, knowledge of functioning of computer systems, properties of computer information, certain software.

If in 2001, according to committee on legal statistics and the special accounting of the Prosecutor General's Office of RK in 2011, it was revealed that 312th persons committed crimes, then in 2015 this number already made 744. Obvious positive dynamics demonstrates that, despite increase of quantity of the registered crimes in the sphere of computer information, a qualitative and quantitative ratio of the separate properties characterizing the identity of the criminal, is not steadily.

Rather stable are only information about age of criminals, in 2011-2015 "computer" crimes were committed by citizens aged from 16 up to 17 years – 2-17,5%; 18-24 years from 30% – 41%; from 25 to 34 years from 8,5-15,6%. Distinction in age categories can demonstrate only the general rise in computer literacy in Kazakhstan.

Information about a sex of the persons who made the investigated category of crimes characterizes them as act characteristic of men (from 80% to 91%), a share of women fluctuates from 3,8 to 10,5%. However, positive dynamics of increase of a share of women – criminals, because of vocational guidance of some specialties (the secretary, the clerk, the cashier, etc.) on use in work of means of the computer equipment is looked through. Even more often the facts of complicity of women to commission of crimes in the sphere of computer information meet.

Educational level of the persons who made this category of crimes is an important indicator of intellectual level of criminals and is in a certain interrelation with the nature of their criminal acts. A research of crimes, the considered category, demonstrate that among the persons who made them persons with secondary education – from 50% to 69%, with an average special educations – from 7% to 21%, with the higher education – from 17% to 20,1% prevail.

Increase in level of "computer literacy" in criminals increases latency of crimes of this look. Criminals care for that their illegal actions remained unnoticed for law enforcement agencies therefore solvability of such crimes represents special complexity [1, p. 46].

Combination of data on features of subjects of computer crimes it was the basis for creation

of the versatile characteristic of the identity of the computer criminal.

Three main types of computer crimes are in essence allocated and proceeding from it also three types of computer criminals are allocated.

Computer criminals can give certain characteristic features, considering tendencies of formation of the criminal personality and to differentiate them on the subsequent subspecies.

The first type of the criminal – the beginning Persons aged from 15 up to 20 years, in most cases a male, having an average, average special or the highest, in certain cases even unfinished education. All got the education connected with computer technology. They are natives of average-income families, to the computer equipment joined already in initial classes of high school. Level of knowledge is represented high and includes knowledge of area of the hardware of the chosen platform. Generally they are jobless. Also they are the keen persons mad about computer technologies. In most cases these persons have direct access to the global Internet. They allocated with special not concentration, some negligence, almost whole days spend at home in front of the computer or try to visit specialized computer clubs. Include the criminal field of activity absolutely early and a bowl unconsciously, without an exact and clear understanding of the fact that their actions are qualified under the relevant article of the Criminal Code. Often activity of such persons is connected with unauthorized replication and distribution of software products of various origin [2, p. 73].

The fixed criminals refer to the second type. Persons aged from 20-up to 25 years, in most cases a male, but the tendency to increase in number of female persons is observed (today it is about 5% having secondary, secondary vocational or higher, unfinished education, generally – technical. Natives of average-income families and above middle-income, have the personal computer, generally the advanced-latest type. Skills in the field of computer technology also at the level of the hardware and programming languages, but more systematized and "comprehended". These persons at commission of criminal activity use a set of in advance available "tools", generally the ready decisions created by the 1st group or other people of the group or act as organizers of the hacker attacks with performers from the 1st group. This category of persons rather often go for commission of criminal actions by a "contact" way, caused by violent acts. Generally have permanent job as technical consultants and system administrators in firms, consultants in computer firms and it allows

them to have direct access to the computer of the victim in certain moments, leaving in its software special “rear entrances” for possible further use “for personal reasons”). Criminal “career” in the sphere of information technologies at them is transformed from “career” of a beginner, or formed in the settled form at sharp “immersion” in criminal environment with assistance of friends – “professionals” at once. With appearance representatives of this category it is practically not allocated from lump in any way and features are not observed. Acts as one of the main spheres of “activity” – network breaking, separate actions in operations on receiving strongly especially classified information including espionage.

The third group is made by professionals. They are persons aged from 25 up to 45 years, in most cases is much less than 8% of male 92%, female persons. Level of social security is the persons prosperity above an average who afforded independent acquisition of the computer still when they were enough. Education level of professional burglars – the highest technical, even existence more than one the higher education for example, technical education in total with economic or legal education. Their skills in the sphere of information technologies almost exhaustive. Actions of these persons fall under the head of UK of information crimes. Extremely ambitious persons. Motives to criminal activity it is formed at them at a stage of development of the Internet. Strive for wellbeing, security. Can work as chiefs or deputy chiefs of departments of information technologies in banks, in the foreign companies and public institutions. At the confidential level keep in contact with each other. They are almost inaccessible to law enforcement agencies. The percent of female persons in this environment is higher, than for the first two types [3, p. 56].

This criminological characteristic of persons, cyber-crimes supported with results of comparative researches is the basis for the concept of the prevention and prevention of computer crime.

We developed a complex of the all-preventive measures, ways and receptions directed to the prevention and prevention of crimes in the sphere of information technologies. The prime of them are as follows:

- rather broad application of a possibility of self-defense physical and legal persons in particular,

protection of own information in the mode of a trade secret;

- careful legislative prohibition of contacts of networks (or single computers) objects of the state value (the NPP, the defensive enterprises) with the Internet. Implementation of development of departmental networks is differentiated from all-civil networks;

- establishment of the accurate legislative ban and control on use of the commercial software delivered without initial texts in the sphere of processing of confidential information;

- exact fixing at the level of the legislation of advantage of domestic manufacturers of the software when purchasing programs by the state organizations from a zarubezh.

The carried-out analysis of the statistical data of the identity of the persons who committed crimes in the sphere of computer information stated above allows to allocate some rather general characteristics of the identity of the criminal is the young man having an average (an average – special), at the age of 18-24 years, illegal actions they make education mainly without accomplices, earlier in illegal actions is not noticed, with rather high level of technical and vocational education. By the nature of the professional activity they are connected or with a certain operating mode, or with difficulties of control at execution of the professional duties by the last, have an open entry to computer systems. It is important to note psychological aspects of the personality: isolation, reserve. The specific interests of the personality connected excitedly by literature on the computer equipment, information technologies, the software.

The revealed features of the identity of the criminal in the sphere of computer information and their analysis still is not full, those or the identity of the criminal with material traces of crime, way of its commission, the come consequences, and also other circumstances on criminal case.

Allocation of the standard characterizing lines of different categories of “computer” criminals, knowledge of their main lines, promotes optimization of process of identification of persons, facilitates investigation process.

References

- 1 Sarkisov G.S. Obekt individualnogo profilakticheskogo vozdeystviya v teorii preduprezhdeniya prestupnosti. – Erevan, 1985. – 170 s.
- 2 Saharov A.B. O lichnosti prestupnika i prichinah prestupnosti v SSSR. M., 1961. – 279 s.
- 3 Skoromnikov K.S. Nepravomernyy dostup k kompyuternoy informacii i ego rassledovanie // Prokurorskiy nadzor i sledstvennaya praktika. 1998. № 1. – 45 s.

Жаманкенова А.Ж.,
Избасова А.Б.

**Некоторые вопросы
расследования экологических
уголовных правонарушений**

В статье рассматриваются вопросы расследования экологических уголовных правонарушений. Раскрывается форма применения специальных знаний. Обосновывается, что заключение специалиста – оформленный в соответствии с требованиями и представленный в письменном виде официальный документ, отражающий содержание исследования и выводы по вопросам, поставленным перед специалистом лицом, ведущим уголовный процесс, или сторонами.

Статья выполнена в рамках научного исследования №2574/ГФ4 «Проблемы противодействия экологическим правонарушениям в условиях глобализации (уголовно-правовые, процессуальные, криминологические и криминалистические аспекты)».

Ключевые слова: экологические уголовные правонарушения, уголовное судопроизводство, экспертиза, специалист, эксперт, заключение.

Zhamankenova A.Zh.,
Izbassova A.B.

**Some questions about
investigation ecological criminal
offences**

In article questions of investigation of ecological criminal offenses are considered. The form of use of special knowledge reveals. It is proved that the conclusion of the expert – the official document issued according to requirements and submitted in writing reflecting the content of a research and conclusions on the questions confronted before the expert conducting criminal trial or the parties.

The article is executed within the scientific research №2574/GF4 “Problems of counteraction to ecological offenses in the conditions of globalization (criminal-legal, procedural, criminological and criminalistic aspects)”.

Key words: ecological criminal offenses, criminal legal proceedings, examination, expert, expert, conclusion.

Жаманкенова А.Ж.,
Избасова А.Б.

**Экологиялық қылмыстық
құқық бұзушылықтарды
тергеудің кейбір сұрақтары**

Мақалада экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеудің кейбір сұрақтары қарастырылған. Арнайы білімді қолдану нысандары ашылған. Маманның қорытындысы сәйкес талаптарға сай, рәсімделген және жазбаша түрде зерттеудің мазмұнын бейнелейтін, қылмыстық процессті жүргізуші немесе тараптармен маманның алдына қойылған сұрақтар бойынша қорытындылардан тұратын ресми құжат екендігі негізделген.

Мақала №2574/МҚ4 «Жаһандану жағдайында экологиялық құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың мәселелері (қылмыстық-құқықтық, процессуалдық, криминологиялық және криминалистік аспектілері)» ғылыми зерттеуі аясында орындалған.

Түйін сөздер: экологиялық қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық сот өндірісі, сараптама, маман, сарапшы, қорытынды.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ
РАССЛЕДОВАНИЯ
ЭКОЛОГИЧЕСКИХ
УГОЛОВНЫХ
ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

Привлечение к уголовной ответственности за причинение вреда и нанесение экономического ущерба при экологическом правонарушении осуществляется в рамках уголовного судопроизводства. В 2014 г. был принят новый процессуальный кодекс, в котором с учетом современных реалий преемственность сохранена и внесены некоторые изменения. Анализ судебной практики, практики деятельности природоохранной прокуратуры показал, что во всех случаях выявления и привлечения к ответственности нарушителей в сфере охраны окружающей среды, природных объектов в основе лежат заключения специалистов. Нами были проанализированы соответствующие статьи УПК РК о привлечении специальных знаний. Проведены сравнительные исследования с ранее действовавшими кодексами, статьи Закона РК «О судебной экспертизе в Республике Казахстан» – от 12.02.2010 г, №241-IV [1].

В уголовном судопроизводстве в соответствии с принятым 4 июля 2014 г. УПК, процессуальные формы привлечения специальных знаний следующие:

- назначение экспертизы (ст.270 и ст.373),
- привлечение специалиста к участию в процессуальных действиях (при осмотре места происшествия, обыске, опознании и т.д.).
- участие переводчика в различных процессуальных действиях (ст.81),
- участие педагога, психолога при допросах несовершеннолетних свидетелей, потерпевших, подозреваемого (ст. 215 и ст. 535, 538);
- получение образцов для сравнительного исследования (глава 34) [2].

Законодатель предполагает формы использования таких специальных знаний, как ревизия, аудит (ч.2 ст.122).

Но что нового внесено в УПК РК? Предусмотрена новая форма применения специальных знаний, как заключение специалиста (ст.117). Согласно ст.117 «Заключение специалиста – оформленный в соответствии с требованиями части третьей настоящей статьи и представленный в письменном виде официальный документ, отражающий содержание исследования и

выводы по вопросам, поставленным перед специалистом лицом, ведущим уголовный процесс, или сторонами.

1) Порядок назначения исследования, подготовки сообщения о невозможности дачи заключения, права и обязанности подозреваемого, обвиняемого, потерпевшего и его представителя, свидетеля, защитника при назначении и производстве исследования, гарантии прав и законных интересов лиц, в отношении которых проводится исследование, право участников процесса на присутствие при производстве исследования, правовые требования к объектам исследования, порядок и правовые последствия предъявления подозреваемому, потерпевшему заключения специалиста, основания и порядок получения образцов для исследования устанавливаются главами 34 и 35 УПК с учетом особенностей производства исследования специалистом.

2) После производства необходимых исследований специалист от своего имени составляет письменное заключение и удостоверяет его своей подписью.

Письменное заключение специалиста, составленное сотрудником уполномоченного подразделения правоохранительного или специального государственного органа Республики Казахстан, заверяется печатью указанного подразделения.

3) В заключении специалиста должны быть указаны: дата его оформления, сроки и место производства исследования; реквизиты протокола следственного действия, к которому прилагается заключение специалиста, сведения о специалисте, который проводил исследование (фамилия, имя, отчество (при его наличии), образование, специальность, стаж работы по специальности, ученая степень и ученое звание, занимаемая должность); отметка, удостоверенная подписью специалиста о том, что он предупрежден об уголовной ответственности за дачу заведомо ложного заключения; вопросы, поставленные перед специалистом; объекты исследования, их состояние, упаковка, скрепление печатью; содержание и результаты исследований с указанием примененных методов; оценка результатов проведенных исследований, обоснование и формулировка выводов по поставленным перед специалистом вопросам.

4) Материалы, иллюстрирующие заключение специалиста (фототаблицы, схемы, графики, таблицы и другие материалы), удостоверенные в порядке, предусмотренном частью второй настоящей статьи, прилагаются к заключению и

являются его составной частью. К заключению также должны быть приложены оставшиеся после исследования объекты, в том числе образцы.

5) Устные пояснения специалиста являются доказательствами лишь в части разъяснения данного им ранее заключения.

6) Показания специалиста – сведения, сообщенные им на допросе, проведенном после получения заключения, в целях разъяснения или уточнения данного им заключения.

7) Заключение специалиста не является обязательным для органа, ведущего уголовный процесс, однако его несогласие с заключением должно быть мотивировано».

Исходя из содержания приведенной статьи и судя по задачам, возложенным на специалиста, данную форму привлечения следует дифференцировать от участия специалиста в процессуальных действиях, а также нельзя отождествлять с судебной экспертизой. Согласно ст.117 речь идет об исследованиях, которые могут проводиться как по требованию следователя (прокурора, судьи, дознавателя), так и сторонами (т.е. адвокат, подозреваемый, потерпевший, их представители имеют возможность обратиться к специалисту). Последнее исключает возможность причислять исследования специалистов к судебной экспертизе, даже если согласно пп.3) ч.2 ст.12 Закона РК «О судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан» допускается производство исследований в разовом порядке, т.е. уполномоченные лица могут обращаться к любому специалисту, не сотрудникам экспертных учреждений или экспертам, имеющим лицензии. Почему нельзя отождествлять со судебной экспертизой, причина в том, что полномочия по назначению судебной экспертизы в соответствии с ч.1 ст.272 УПК, ч.1 ст.23 Закона принадлежат только следователю (прокурору, судье, дознавателю). Закон допускает в соответствии с ч.5 ст.272 – «Экспертиза может быть назначена по инициативе участников процесса, защищающих свои или представляемые права и интересы. Участники процесса, защищающие свои или представляемые права и интересы, в письменном виде представляют органу, ведущему уголовный процесс, вопросы, по которым, по их мнению, должно быть дано заключение эксперта, указывают объекты исследования, а также называют лицо, которое может быть приглашено в качестве эксперта. Орган, ведущий уголовный процесс, не вправе отказать в назначении экспертизы, за исключением случаев, когда вопросы, представленные на ее разрешение, не

относятся к уголовному делу или предмету судебной экспертизы. Об отказе в удовлетворении ходатайства лицо, осуществляющее досудебное расследование, выносит мотивированное постановление в течение трех суток с момента поступления ходатайства». Вместе с тем, надо полагать, для реализации принципа состязательности введена такая форма применения специальных знаний – как исследования специалиста. Таким образом, законодатель допускает средство доказывания, получаемое путем исследования с помощью специальных знаний, в форме судебной экспертизы и заключения специалиста. Но, если в отношении средства доказывания как судебная экспертиза, Законодателем в соответствии

с принципами уголовного судопроизводства тщательно урегулированы основания назначения экспертизы, статус эксперта, возможности производства дополнительной, повторной экспертизы, получения образцов сравнительного исследования, а также процессуальные рамки обнаружения, фиксации, изъятия объектов экспертизы, то в отношении объектов, направляемых на исследования специалисту, процессуальные основы назначения исследования и такие вопросы, например, возможности повторного исследования, исследования группой специалистов, дачи заключения при комиссии специалистов и другие вопросы законодательно не решены.

Литература

- 1 Республика Казахстан Закон РК «О судебно-экспертной деятельности в Республике Казахстан» от 12.02.2010г., № 241: [Электронный ресурс]. 2010. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000240> (дата обращения 01.09.2016г.).
- 2 Республика Казахстан Уголовно-процессуальный кодекс РК от 4.07. 2014г. № 206I (спослед.изм. идоп.): [Электронный ресурс]. 2014/URL:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения 21.09.2016).

References

- 1 Respublika Kazahstan Zakon RK «O sudebno ekspertnoy deyatelnosti v Respublike Kazahstan» ot 12.02.2010g., №241: [Elektronnyy resurs]. – 2010. / URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000240> (data obrascheniya 01.09.2016g.).
- 2 Respublika Kazahstan Ugolovno-processualnyy kodeks RK ot 4.07. 2014g. № 206I (spослед.izm.idop.): [Elektronnyy resurs]. – 2014. / URL:http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (data obrascheniya 21.09.2016).

Шанкереев Б., Байсалов А.,
Умбетбаева Ж.

Қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі қылмыстық жазаны кейбір санаттағы тұлғаларға тағайындау мәселелері

Мақалада қоғамдық жұмысқа тарту түріндегі қылмыстық жазаны белгілейтін Қазақстан Республикасының Қылмыстық заңнамасындағы нормаларды жетілдіру бойынша ұсыныстар жасалған. Автор бұрынғы Кеңес Одағы мемлекеттерінің қылмыстық заңнамаларын талдай отырып, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 43-бабының 3-бөлігінде көрсетілген қоғамдық жұмыстарға тарту тағайындалмайтын тұлғалардың қатарына оқуын жұмыспен бірге алып жүре алмайтын оқушыларды қосу қажеттігін алға тартқан.

Түйін сөздер: қылмыстық жаза, қоғамдық жұмыстарға тарту, санат.

Shankereev B., Baisalov A.,
Umbetbaeva J.

The issues of criminal punishment in the form of involvement in public works in relation to certain categories of persons

The article formulates proposals for improving the norms of the Criminal Law of the Republic of Kazakhstan, establishing a criminal penalty in the form of involvement in public works. The author, analyzing the criminal legislation of the states of the former Soviet Union, calls for the inclusion of students combining study with work in the number of persons not involved in public works specified in part 3 of Article 43 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Key words: criminal punishment, attraction to public works, category.

Шанкереев Б., Байсалов А.,
Умбетбаева Ж.

Вопросы назначения уголовного наказания в виде привлечение к общественным работам в отношении некоторых категорий лиц

В статье сформулированы предложения по совершенствованию норм Уголовного законодательства Республики Казахстан, устанавливающие уголовное наказание в виде привлечения к общественным работам. Автор, анализируя уголовные законодательства государств бывшего Советского Союза, выдвигает необходимость включения учащихся, совмещающих учебу с работой, в число лиц, не привлекаемых к общественным работам, указанных в части 3 статье 43 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовное наказание, привлечение к общественным работам, категория.

**ҚОҒАМДЫҚ
ЖҰМЫСТАРҒА
ТАРТУ ТҮРІНДЕГІ
ҚЫЛМЫСТЫҚ
ЖАЗАНЫ КЕЙБІР
САНАТТАҒЫ
ТҰЛҒАЛАРҒА
ТАҒАЙЫНДАУ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (әріқарай – ҚР ҚК) 43-бабының 3-бөліміне сәйкес [1] қоғамдық жұмыстар екі қабат әйел адамдарға, 3 жасқа дейінгі балалары бар әйел адамдарға, 3 жасқа дейінгі жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркек адамдарға, 58 жастағы және 58 жастан асқан әйел адамдарға, 63 жастағы және 63 жастан асқан еркек адамдарға, I немесе II топтағы мүгедектерге, әскери қызметшілерге тағайындалмайды.

ҚР ҚК көрсетілген ережесі даусыз болып табылады.

Заң әдебиетінде жазанытағайындау мәселесі, дәлірек айтқанда, қоғамдық жұмыстарға тартуды тағайындау мәселесі туралы түрлі пікірлер айтылды.

Аталған ережені жеке авторлары бұны адамгершілік принципі, мемлекет тарапынан аналыққа, балалық шаққа, қарттылыққа қамқорлықтың танылуы деп есептейді [2, 432 б.].

Шын мәнінде кейбір ғалымдар заң шығарушы сотты сотталған тұлғалардың тиісілі категорияларына ең қатаң жазаны немесе оларды мүлде жазасыз қалдыруға еріксіз итермелейді. Сондықтан да, осындай тыйымның болуы оқшаулауға байланысты емес жазаның қосымша түрін енгізумен теңестірілуі керек. Сонымен қатар, мүгедектер, егде адамдар, үй шаруасындағы әйелдер мүдделеріне келтірілетін залалсыз аса физикалық күш салуды талап етпейтін жұмыстарды орындай алады (мұрағаттарда, военкоматтарда, әлеуметтік қорғау органдарда, медициналық мекемелерде, кітапханаларда, құжаттармен іс жүргізу, үй телефондары арқылы диспетчерлік әрекетті жүзеге асыру) [3, 190 б.; 4, 123 б.; 5, 61 б.].

Біздің ойымызша, қоғамдық жұмыстарға тартуды кеңінен қолдануды қолдайтын авторлардың позициясы ең болашағы бар позиция болып табылады.

Көбінесе, заң шығарушы шақыру бойынша әскери қызметті өтеп жатқан әскери қызметкерлерге, сондай-ақ келісім-шарт негізінде қатардағы сарбаз және сержанттық құрамдағы әскери лауазымда әскери қызмет өтіп жатқан әскери қызметкерлерге, егер олар сот үкімі шыққан сәтте шақыру бойынша қызметін заңда белгіленген мерзімде аяқталмаса міндетті жұмыстарда қолдануға неге тыйым салатыны таң қалдырады.

Заң әдебиетінде «шақыру бойынша әскери қызметті өтеп жатқан әскери қызметшілерді міндетті жұмыстарда пайдалануға тыйым салудың негізделуі аз емес. Әскерилердің саны ұдайы қысқартылуда, азаматтық тұрғындардың тіршілігіне маңызды көптеген объектілерді сәйкес деңгейде ұстау бойынша қажетті жұмыстарды орындау үшін адамдар жетіспейді. Осы жазаны орындау тәртібі әскери қызметті өтеу ерекшеліктерімен үйлеседі» деп әділ көрсетілген [3, 190 б.].

Бір қатар шет елдерінде қоғамдық жұмыстар әскери қызметкерлердің барлық категорияларына қолданылады.

Солай, әсіресе, Молдованың ҚК 67-бабының 4-бөліміне сәйкес әскери қызметкерлер қоғам пайдасына ақысыз еңбек қолданылмайтын тұлғалар қатарына жатпайды [6, 156 б.].

Сонымен бірге, қоғамдық жұмыстарға тартуды оқуын жұмыспен қатар жүргізбейтін оқушыларға қолдану мақсатқа сәйкес емес деп ойлаймыз. Көрсетілген ереже оларды оқу мекемесінің кешкі немесе сырттай оқу бөліміне ауыстыру, немесе, егер тұлға оқумен жұмысты бірге алып жүре алмаса, оқуын ұзу немесе тоқтату себептерімен түсіндіріледі. Жалпы білім беруде, жаңа кадрларды даярлауға әрқашан ерекше көңіл бөлінетін. Қазіргі уақытта, елеулі қоғамдық қауіпті қылмыс жасаған тұлғаның қандай да болса құқық шектеулерін енгізу, біздің ойымызша, дұрыс емес. Бұдан басқа, міндетті жұмыстардың түзету мағынасы зор емес, өйткені жаза кесілген тұлға кешкі, сырттай оқу бөліміне ауысқан немесе оқуын тоқтатқан жағдайда бұрынғы оқушылар және педагогтар ұжымын қалдырып, оны танымайтын жаңа ұжымға кіруге мәжбүрлі.

Осындай қоғамдық жұмыстарға тартуға ұқсас түзету жұмыстар қылмыстық жазаның түрі ретінде біздің мемлекетіміздің дамуының Кеңес уақытында оқуын жұмыспен бірге алып жүре алмайтын оқушыларға қатысты қолданылмайтын айтып кеткен дұрыс.

Солай, КСРО Жоғарғы соты 1936 жылы 31 тамыздағы №43 директивтік хатымен түзету жұмыстарды оқуын жұмыспен бірге алып жүре алмайтын оқушыларға қатысты қолдануды шектеген. «Жасалған қылмыстың сипаты бойынша жаза кесілген тұлғаны осы оқу мекемесінде қалдыру мүмкіндігі болған жағдайда, соттар түзету-еңбектік жұмыстарды бас бостандығынан айыруға байланысты емес басқа жазамен ауыстыруға міндетті (шартты түрде соттау, қоғамдық жазғыру) деп хатта көрсетілген [7, 74 б.].

Бұл 18 қаңтар 1958 жылғы Пленуммен енгізілген елеулі емес өзгертулері бар бұл хат 1962 жылға дейін әрекет етті. Содан кейін, КСРО Жоғарғы Сотының Пленумы 29 наурыз 1962 жылғы Қаулысымен күшін жоғалтты деп таныды [8, 377 б.].

Жоғарыда көрсетілгенге байланысты ҚР ҚК 43-бабының 3-бөлігіне [1] оқуын жұмыспен бірге алып жүре алмайтын оқушыларды енгізу ұсынылады.

ҚР ҚК 43-бабының 3-бөлігін [1] қарастыра отырып, қоғамдық жұмыстарға тарту тағайындалмайтын тұлғалардың жеке категориялары кейбір нақтылауды талап етеді.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінің кейбірінің қылмыстық заңнамасында «зейнеткерлік жасқа толған тұлғаларға» атты тұжырымы қолданылады (Әзірбайжанның ҚК 47 б. 47.44 б.[9], Арменияның ҚК 54 б. 4 б. [10], Грузияның ҚК 44 б. 4 б. [11], Молдованың ҚК 67 б. 4 б.[6], Украинаның ҚК 56 б. 3 б.[12]).

Ресейдің Қылмыстық кодексінің 49-бабының 3-бөлімінде [13] «белгілі бір жасқа», «зейнеткерлік жасқа» толған ұғымдары мүлдем қолданылмайды. Бұл тұрғыдан біздің заңнаманың нормалары ілгері кеткен, атап айтқанда ҚР ҚК-нің 43-бабының 3-тармағында [1] елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдерге, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерге қоғамдық жұмысқа тарту түріндегі жаза қолданылмайды деп көрсетілген. Бұл жерден біз заңшығарушының аталған жазаны қолдануда жас шегін белгілегенін байқауға болады.

ҚР ҚК 63-бабының 1-бөлігінің [1] мәтінінде көрсетілгендей қоғамдық жұмыстарға тартуға шартты түрде сотталуға жол берілмеуі назар аудартады. Аталған қылмыстық-құқықтық нормаға сәйкес бас бостандығынан айыру түрінде жаза шартты түрде тағайындалуы мүмкін. Осы топқа жазаның жеңілдігіне қарай қоғамдық жұмыстарға тарту қосылмаған.

Алайда, біздің ойымызша, көрсетілген жағдай орынды деп табылмайды, өйткені қоғамдық жұмыстарға тарту тағайындалатын тұлғалардың категориясы қылмыстық жазаны нақты өтеуін әрқашан мұқтаж етпейді.

Сонымен, қоғамдық жұмыстарға тартудың тағайындалуын жетілдіру мақсатында ұсынылады: ҚР ҚК 43-бабының 3-бөлігінде көрсетілген қоғамдық жұмыстарға тарту тағайындалмайтын тұлғалардың тізіміне оқуын жұмыспен бірге алып жүре алмайтын оқушыларды қосу қажет.

Әдебиеттер

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі / Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ//<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 2 Уголовное право. Общая часть. – М., 1997. – С.432.
- 3 Милуков С.Ф. Российское уголовное законодательство: опыт критического анализа. – СПб., 2000. – С. 190.
- 4 Практический комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. Х.Д. Аликперова, Э.Ф. Побегайло. – М.: НОРМА, 2001. – С.123.
- 5 Старков О.В., Милуков С.Ф. Наказание: уголовно-правовой и криминопеналогический анализ. – СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – С.61.
- 6 Уголовный кодекс Республики Молдова. – СПб., 2002. – С.151.
- 7 Сборник действующих постановлений и директивных писем Верховного Суда СССР 1924-1944 гг. – М., 1946. – С.74.
- 8 Сборник действующих постановлений Пленума; Верховного Суда СССР 1924-1963 гг.-М. , 1964.-С.377.
- 9 Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. – СПб., 2001. -С.68.
- 10 Уголовный кодекс Республики Армения. – СПб., 2004. – С.101.
- 11 Уголовный кодекс Грузии. – СПб., 2002. – С. 110.
- 12 Уголовный кодекс Украины. – СПб., 2001. – С.49.
- 13 «Уголовный кодекс Российской Федерации» от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 01.05.2016)//http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_

References

- 1 The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan / Code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014 No. 226-V ZRK. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 2 Criminal law. A common part. – М., 1997. – P.432.
- 3 Milyukov S.F. Russian criminal legislation: the experience of critical analysis. – St. Petersburg, 2000. – P. 190.
- 4 Practical commentary to the Criminal Code of the Russian Federation / Under the general. Ed. X.D. Alikperova, E.F. Pobegailo. – М.: NORMA, 2001. – P.123.
- 5 Starkov OV, Milyukov SF Punishment: criminal law and criminopenological analysis. – SPb.: Publishing house “Legal Center Press”, 2001. – P.61.
- 6 The Criminal Code of the Republic of Moldova. – St. Petersburg, 2002. – P.151.
- 7 Collection of current regulations and directive letters of the Supreme Court of the USSR in 1924-1944. – М., 1946. – P.74.
- 8 Collection of current decisions of the Plenum; Supreme Court of the USSR 1924-1963 gg.-М. , 1964.-С.377.
- 9 The Criminal Code of the Republic of Azerbaijan. – St. Petersburg, 2001.-P.68.
- 10 The Criminal Code of the Republic of Armenia. – St. Petersburg, 2004. – P.101.
- 11 The Criminal Code of Georgia. – St. Petersburg, 2002. – P. 110.
- 12 The Criminal Code of Ukraine. – St. Petersburg, 2001. – P.49.
- 13 “The Criminal Code of the Russian Federation” of 13.06.1996 N 63-FZ (as amended on 01.05.2016)//http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_

Abdukarimov A.A.,
Yergali A.M., Malikova Sh.B.

**Review of foreign experience of
crime prevention of minors**

Абдукаримов А.А.,
Ерғали А.М., Маликова Ш.Б.

**Кәмелетке толмағандардың
қылмыстылығының алдын
алудағы шетелдік тәжірибеге
шолу**

Абдукаримов А.А., Ерғали А.М.,
Маликова Ш.Б.

**Обзор зарубежного опыта
профилактики преступности
несовершеннолетних**

In article foreign experience of prophylaxis of crime of minors is studied. It is analyzed that much attention is paid to social measures of the prevention of crime in many countries, separate acts, programs are adopted, and specialized institutions are framed. Need of use of positive foreign experience of the prevention of crime of minors is proved.

Key words: criminal policy, criminal legislation, minors, prophylaxis, precautionary measures.

Мақалада кәмелетке толмағандардың қылмыстылығының алдын алудағы шетелдік тәжірибе зерделенген. Көптеген елде қылмыстылықтың алдын алудағы әлеуметтік шараларға басты назар аударылатыны, жекелеген заңнамалық актілердің, бағдарламалардың қабылданатыны, арнайы мекемелердің құрылатындығы талданған. Кәмлетекее толмағандардың қылмыстылығынан сақтандыруда позитивті шетелдік тәжірибені қолдану қажеттілігі негізделген.

Түйін сөздер: қылмыстық саясат, қылмыстық заңнама, кәмелетке толмағандар, алдын алу, сақтандыру шаралары.

В статье изучен зарубежный опыт профилактики преступности несовершеннолетних. Проанализировано, что социальным мерам предупреждения преступности во многих странах уделяется большое внимание, принимаются отдельные законодательные акты, программы, создаются специализированные учреждения. Обоснована необходимость использования позитивного зарубежного опыта предупреждения преступности несовершеннолетних.

Ключевые слова: уголовная политика, уголовное законодательство, несовершеннолетние, профилактика, предупредительные меры.

**REVIEW OF FOREIGN
EXPERIENCE OF CRIME
PREVENTION OF
MINORS**

Studying the main directions of development of modern foreign criminology and criminal legislations of the advanced countries by recent trends of criminal policy development has essential scientific and practical value. Development in recent years of international relations in all forms (economic, political, legal, cultural) initially assumes knowledge of the main foreign legal systems, their fundamental principles and provisions.

Researchers on problems of fight against crime should not be limited to studying only of tendencies of development of domestic criminology and the national legislation today. The real highly skilled lawyer needs to know also the measures of the crimes prevention committed by minors used in other countries to apply separate of them, being of practical interest, in the territory of concrete Department of Internal Affairs (management), in the certain area.

At the same time the criminal legislation and activity of police of the leading capitalist states was generally represented one-sidedly a long time in the Soviet scientific literature, being exposed only to severe criticism, and quite often unreasonable. Excessive ideologization led to ignoring of scientific approach to studying of positive experience of many foreign countries. To call earlier published scientific works in which the criminal policy of the main capitalist countries was characterized as the antidemocratic, reflecting only interests of "small groups of magnates" as the instrument of suppression of the proletariat from ruling class it is represented incorrect from both universal and scientific point of view at least for the reason that these works have been considerably caused by the totalitarian system existing then, objective conditions of socialist life.

It should be noted that at all variety of the legislative solution of a question about criminal liability age in the different countries laws of many states from the very beginning established significant differences between minor and adult offenders regarding criminal liability and punishment. Even in the first acts concerning responsibility of minors for socially dangerous acts, the countries of continental and Anglo-Saxon legal systems the main directions of criminal policy are traced: first, the criminal policy for minor offenders was characterized by preference of educational measures; secondly, in many countries one upper bound of a criminal and legal minority was established (up to 18 years); thirdly, laws of the different coun-

tries differed in approaches to determination of age from which there came criminal liability (from 12 to 16 years); fourthly, the legislation of the majority of the countries fixed the provision that the minority is the circumstance softening criminal liability; fifthly, the increased responsibility for commission of serious crimes against the personality practically everywhere was established.

In criminology and criminal law of many states the understanding that crime as the negative social phenomenon, it is necessary to consider taking into account existing in the society of features of economic, socio-political, cultural life is observed. Besides, approach to problems of crime of minors as to consequences of defective socialization of the personality is proved. The main concept of this approach is that minors on the social standing objectively are the most vulnerable part of the population, to a large extent, suffering negative expenses of difficult social processes. These processes and the phenomena have significant effect on socialization of juveniles and minors as through the main social institutes (a family, school), and directly.

For example, specifics of a state system of the USA have caused distinctions in the solution of a question of legislative determination of age from which there comes criminal liability for crimes. The age of criminal liability of minors in various states fluctuates ranging from 10 up to 14 years. At the same time adults by the legislation of the majority of states comes from 18 years old.

Among the priority directions of criminal policy of the USA a specific place is held by problems of the crime prevention of minors. This aspect is considered as the most important national problem of the state. Despite some stability in dynamics of criminal crime of minors, problems of her prevention constantly are in the center of attention of law enforcement agencies [1, p. 90-105].

Especially it is necessary to emphasize that public authorities and public reunification of the USA give preference to all-social prophylaxis of crime of minors. Police departments attach great value to work with children and teenagers, as with those which already show aggressive bents, and with usual. Important practical value has experience of occupations of the USA police with children at schools on the basis of the special program.

The main stage of implementation of this program makes legal training of pupils of the fourth class. The discipline has included the questions devoted to the rights and the U.S. citizen's duties, measures of ensuring individual and collective security, the main objectives of police, prosecutor's office

and court. For example, subjects of occupations are formulated as follows: Constitution of the USA and human right, constitutional duties of the U.S. citizen; ensuring personal security on the street; safety of the dwelling; crime and law; for what the police is necessary; responsibility of minors for thefts; responsibility of minors for attacks and so forth.

At the same time the American criminologists fairly consider that in the person already since the early childhood should be educated the benevolent relation to the law, polices has to be brought up, to be formed the correct perception and understanding of the processes happening around and the phenomena of public life, ability to be guided in them, ability to avoid potentially dangerous situations.

Colourfully issued training materials, game methods and forms of training, demonstration of short films promote the correct judgment by children of legal questions and the own behavior. Generally, classes are given by police officers in uniform that is an important factor of positive psychological influence. After end of a training course of legal training check of extent of assimilation of knowledge is carried out, pupils are handed special certificates and badges. Teachers of comprehensive schools of the USA and police officers believe that similar courses are capable to reduce probability that pupils will make criminal encroachment in a certain measure or will become victims of violence.

However the organization of legal courses at schools of the USA for pupils of the fourth class, in our opinion, would be more effective in respect of the crime prevention of minors if classes were given during all academic year, but not within three weeks. In our opinion, only long educational impact on children is capable not only to give them some legal knowledge, but also to create the correct relation to the law.

As appears from results of criminological researches, among the minors who have committed crimes the share of those teenagers who were exposed to physical or mental abuse in a family earlier is considerable. In this connection, the second stage of implementation of this program in the USA puts into operation of police officers, teachers, psychologists, physicians on identification of the facts connected with physical or sexual abuse over children in a family. Activity of specially created groups of experts is directed first of all to protection of interests of the child, neutralization and elimination of negative factors in a family, capable to develop cruelty and aggression at teenagers.

The following stage of the program is focused on pupils of the eighth classes and aims at more

thorough in comparison with a training course for the fourth class studying of bases criminal and other branches of the right taking into account system of universal values. During occupations police officers explain the content of standards of the legislation on responsibility for murder, robbery, attack, rape, illicit possession by weapon, illegal consumption of drugs, and resistance of police.

According to criminologists of the USA, activity of police within this program represents the main direction of the prevention of teenage crime in the country.

Besides, along with the stated precautionary measures of all-social and criminological character the important part in the crime prevention of minors in the USA is assigned to criminal legal influence. It is necessary to emphasize that the criminal legislation of the USA represents quite difficult system in which criminal codes of states and the federal legislation in parallel work. There is no criminal code, uniform for all country, still.

As a result it is necessary to notice that much attention is paid to social measures of the crime prevention in many countries, separate acts,

programs are adopted, specialized institutions are framed. However in none of the above-named developed countries depression of number of minor criminals is not observed in recent years. In this connection many countries conduct search of new forms of impact on minors outside criminal and legal justice for crime prophylaxis today. In a number of the countries special significance is attached to preventive and the right to educational work of police with children and teenagers at schools. We consider that legislative and law-enforcement experience of the developed countries deserves the most close attention and studying. It is necessary to make use of positive foreign experience of the prevention of crime of minors (legal training and education in an education system of the USA, the program of work with children in Great Britain, the organization of interaction between police and schools in Germany). At the same time it is necessary to emphasize that social measures of the crime prevention in many states are in the priority, in particular, special laws and programs are adopted, specialized institutions on prophylaxis of crime of minors open.

References

- 1 Luneev V.V. The factors which influence on the dynamic of crimes of minors. – M., 1987. – 305 p.

Кундакова М.Ж.

Шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу қылмыстық жазасының кейбір аспектілері

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық жазалар жүйесінде орын алған жаңа жаза түрі шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу жазасының сипаттамасы берілген. Аталған жаза түрі қолданылатын тұлғалардың, яғни «шетелдік», «азаматтығы жоқ тұлға» ұғымдарының түсінігі ашылған. Сонымен қатар Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасының аталған жаза түрін белгілейтін нормаларын жетілдіру мақсатында автормен ұсыныстар жасалған.

Түйін сөздер: қылмыстық жаза, мемлекет шегінен тысқары жерге шығарып жіберу.

Kundakova M.Zh.

Some aspects of punishment in the form of expulsion from the Republic of Kazakhstan of an alien or stateless person

The article describes a new type of punishment – expulsion of a foreigner or stateless person from the Republic of Kazakhstan, which takes place in the system of criminal punishments of the Republic of Kazakhstan. The concept of persons to which this type of punishment applies, that is, the content of the concepts “foreigner”, “stateless person” is disclosed. Also, the author put forward proposals in order to improve the norms that establish this type of punishment of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Key words: criminal punishment, expulsion from the state.

Кундакова М.Ж.

Некоторые аспекты наказания в виде выдворения за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства

В статье приведена характеристика нового вида наказания – выдворение за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства, имеющее место в системе уголовных наказаний Республики Казахстан.

Раскрыто понятие лиц, к которым применяется данный вид наказания, то есть содержание понятий «иностранец», «лицо без гражданства». Также автором выдвинуты предложения в целях совершенствования норм, устанавливающих данный вид наказания уголовного законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовное наказание, выдворение за пределы государства.

**ШЕТЕЛДІКТІ НЕМЕСЕ
АЗАМАТТЫҒЫ ЖОҚ
АДАМДЫ ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ШЕГІНЕН ТЫСҚАРЫ
ЖЕРГЕ ШЫҒАРЫП
ЖІБЕРУ ҚЫЛМЫСТЫҚ
ЖАЗАСЫНЫҢ КЕЙБІР
АСПЕКТІЛЕРІ**

2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде [1] және Қазақстан Республикасының Қылмыстық атқару кодексінде [2] орын алған жаңалықтардың бірі бұл қылмыстық жазалар жүйесіндегі жаңа жаза түрі шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу жазасы. Бұл жаңа өзгерістерге дейін аталған қылмыстық жаза түрі Қазақстанның аумағында 1922 жылғы РСФСР Қылмыстық кодексімен қарастырылған болатын [3]. Ол Заңның 32-бабының а) тармақшасында РСФСР шегінен белгілі бір мерзімге немесе мерзімсіз қуылу қарастырылған болатын. Одан кейінгі Қазақстанның аумағында қолданыста болған қылмыстық заңдарда (1959 жылғы ҚазССР Қылмыстық кодексінде [4], 1997 жылғы ҚР Қылмыстық кодексінде [5]) бұл қылмыстық жаза түрі орын алмады. Тек Әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы заңнамаларда әкімшілік жазалау шаралары ретінде қарастырылған болатын.

Бұрынғы Кеңес Одағының аумағында Әзербайжан Республикасының, Латвия Республикасының Қылмыстық заңдарында аталған жаза түрі қарастырылған болатын, ал Эстония Республикасының Қылмыстық кодексінде бұл қылмыстық жаза түрі қарастырылып, кейінгі енгізілген өзгерістермен алынып тасталды.

Ал Батыс Еуропа (Венгрия, Франция, Албания, Сербия және т.б.), Америка құрлығының (АҚШ, Перу, Куба және т.б.) бірқатар елдерінің қылмыстық заңдарында бұл қылмыстық жаза өзіндік ерекшеліктерімен қарастырылған. Азия елдерінің ішінде ҚХР Қылмыстық кодексінде жеке немесе қосымша жаза түрі ретінде қарастырылған.

ҚР ҚК-нің 51-бабында аталған қылмыстық жаза түрінің мазмұны ашылған. ҚР ҚК-нің 51-бабының 1-тармағына сәйкес шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен шығарып жіберу осы адамның Қазақстан Республикасының аумағына кіруіне бес жыл мерзімге тыйым салу белгілене отырып, мәжбүрлеу тәртібімен орындалады.

Бұл жерден байқайтынымыз аталған қылмыстық жаза түрі қолданылатын субъекті ретінде тек қана шетелдіктер,

азаматтығы жоқ тұлғалар танылған. Осы аталған «шетелдік», «азаматтығы жоқ адам» ұғымдарының түсінігін ашып кетсек. Ол үшін ең алдымен «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы N 2337 Заңының 2-бабына назар аудару керек [6]. Оған сәйкес Қазақстан Республикасының азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттік азаматтығына қатысты екендігінің дәлелі бар адамдар Қазақстан Республикасындағы шетелдіктер болып танылады. Ал Қазақстан Республикасының азаматтары емес және өзінің басқа мемлекеттің азаматтығына қатысты екендігінің дәлелі жоқ адамдар азаматтығы жоқ адамдар болып танылады.

Сонымен қатар бұл аталған тұлғалардың санатына, оның ішінде азаматтығы жоқ тұлғалардың бір түрі ретінде босқындарды қарастыруға болады. «Босқындар туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 216-IV Заңының 1-бабының 1-тармағына сәйкес [7] босқын – нәсілдік, ұлттық, діни сенімі, азаматтық белгісі, белгілі бір әлеуметтік топқа жататындығы немесе саяси нанымы бойынша қудалаудың құрбаны болу қаупінің негізділігіне орай өзі азаматы болып табылатын елден тыс жерде жүрген және өз елінің қорғауын пайдалана алмайтын немесе осындай қауіп салдарынан мұндай қорғауды пайдаланғысы келмейтін шетелдік немесе осындай қауіп салдарынан еліне қайтып орала алмайтын немесе қайтып оралғысы келмейтін, өзі тұрақты тұратын немесе өзі азаматы болып табылатын елден тыс жерде жүрген азаматтығы жоқ адам.

Бұл қылмыстық жаза түрін енгізу қаншалықты халықаралық құқық нормаларына сәйкес екендігі мәселесі кәзіргі кезде орын алуда. Мысалға Швейцарияда бұл қылмыстық жаза түрін қылмыстық заңына енгізу үшін ең алдымен елдің Конституциясына референдум арқылы бұл өзгерісті енгізу қажет, сосын барып қана қылмыстық заңға енгізеді. Бұл елде аталған қылмыстық жаза түрін енгізу үшін елде бірқатар дау көтерілген болатын. Оның негізі аталған жазаның адам құқықтары мен бостандықтарын

қорғау бойынша халықаралық міндеттерді орындауды қарастыратын ережелерге сәйкес екендігінде болды. «Amnesty International» ұйымы бұл өзгерістің БҰҰ-ның «Азаптау және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе қадір-қасиетті қорлайтын қарым-қатынас пен жазалаудың түрлерін тергеу мен құжаттау принциптері» конвенциясында, 1951 жылғы «Босқындардың жағдайы туралы» Конвенцияда, «Бала құқықтары туралы» Конвенцияда және бірқатар халықаралық құжаттарда белгіленген жер аударып жіберуге тыйым салуды қарастыратын қағидаларға қайшы келетіндігін алға тартуда [8].

Әрине жоғарыда аталған санаттағы тұлғалардың ішінде босқындар еліне қайтарылған жағдайда олардың жеке басының қауіпсіздігіне қатысты қауіп төнуі мүмкін. «Босқындардың жағдайы туралы» Конвенцияның 32-бабының 1-тармағында тікелей көрсетілгендей [9], келісуші Мемлекеттер өз аймағында заңды мекендеуші босқындарды мемлекеттік қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті сақтау мақсатынан басқа жағдайларда жер аударып жібере алмайды. Яғни бұл құжат мемлекеттік қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті сақтау мақсатында ішкі ұлттық заңдарда босқындарды еліне беру мәселесін оңтайлы шешуге жол берген, сәйкесінше біздің ҚР Қылмыстық кодекске енгізілген өзгерістерді халықаралық құқық нормаларына сай деуге болады, бірақ елден шығарылатын босқын мәртебесіндегі тұлғаның өз елінде немесе шығарылып жіберілетін елінде жеке басының қауіпсіздігіне қауіп төнген жағдайда жасалынуы тиіс іс-шараларға заңшығарушы назар аудармаған. Сондықтанда шетелдік тәжірибеге арқа сүйей отырып (Венгрияның Қылмыстық кодексі бойынша босқын мәртебесін алған тұлғаларға қатысты елден шығару жазасы қолданылмайды [10]), ҚР ҚК-нің 51-бабының құрылымына қосымша 3-тармақ енгізіп, оны келесідей мазмұнда ұсынған дұрыс деп ойлаймыз «3. Осы жаза түрі қолданылған жағдайда, өз елінде босқын мәртебесіне ие тұлғаның өмірі мен денсаулығына қауіп төнетін болса, оған осы жаза түрі қолданылмайды».

Әдебиеттер

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі//Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ//http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000226/k14226_.htm

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі / Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000234>

- 3 Уголовный кодекс РСФСР редакции 1922 года. Общая часть (Ст.ст. 1 – 56) // <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241523&subID=100096269,100096271,100096277,100096310#text>
- 4 Уголовный кодекс Казахской ССР Утвержден Законом Казахской ССР от 22 июля 1959 года // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K590002000_
- 5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі / Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі N 167 Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 6 «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы N 2337 Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 7 «Босқындар туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 желтоқсандағы N 216-IV Заңы // <http://adilet.zan.kz/>
- 8 Швейцария: Инициатива о депортации не является основанием для нарушения международных обязательств в области прав человека // <https://amnesty.org.ru/node/1628>
- 9 «Босқындардың жағдайы туралы» (Женева, 28 шілде 1951 ж.) Конвенция // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 10 Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы. – М., 2009. – 448 с. // <http://bookish.link/sravnitelnoe-pravovedenie-kniga/vyidvorenje-predelyi-stranyi-deportatsiya-31919.html>

References

- 1 The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan / Code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014 No. 226-V ZRK. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 2 The Criminal Executive Code of the Republic of Kazakhstan / Code of the Republic of Kazakhstan of July 5, 2014 No. 234-V ZRK. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 3 The Criminal Code of the RSFSR in 1922. The general part (Articles 1 – 56) // <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241523&subID=100096269,100096271,100096277,100096310#text>
- 4 The Criminal Code of the Kazakh SSR Is Approved by the Law of the Kazakh SSR of July 22, 1959 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K590002000_
- 5 The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan / Code of the Republic of Kazakhstan of 16 July 1997 N 167. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 6 On the legal status of foreigners Law of the Republic of Kazakhstan of June 19, 1995 No. 2337. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 7 «On Refugees» The Law of the Republic of Kazakhstan dated 4 December, 2009 No.216-IV // http://adilet.zan.kz/eng/docs/Z090000216_
- 8 Switzerland: The deportation initiative is not a ground for violating international human rights obligations // <https://amnesty.org.ru/node/1628>
- 9 Convention relating to the Status of Refugees (Geneva, 28 July 1951) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234>
- 10 Dodonov V.N. Comparative criminal law. A common part. Monograph. Under the Society. And scientific. Ed. Doctor of Law, Professor, Honored Scientist of the Russian Federation S.P. Screws. – М., 2009. – 448 pp. // <http://bookish.link/sravnitelnoe-pravovedenie-kniga/vyidvorenje-predelyi-stranyi-deportatsiya-31919.html>

Saidahmetov A., Yergali A.M.,
Malikova Sh.B.

**To a concept of the criminal
offenses prevention**

In article the concept of the criminal offenses prevention is considered. The purpose and tasks of the crime prevention are analysed. The principles of the crime prevention are disclosed.

Key words: prevention, prophylaxis, criminal legislation, principle, individual prophylaxis.

Сайдахметов А., Ергали А.М.,
Маликова Ш.Б.

**Кәмелетке толмағандардың
қылмыстылығының алдын
алудағы шетелдік тәжірибеге
шолу**

Мақалада қылмыстық құқық бұзушылықтардан сақтандырудың түсінігі қарастырылған. Қылмыстылықтан сақтандырудың мақсаты, міндеттері талданған. Қылмыстылықтан сақтандырудың қағидалары ашылған.

Түйін сөздер: сақтандыру, алдын алу, қылмыстық заңнама, қағида, жеке алдын алу.

Сайдахметов А., Ергали А.М.,
Маликова Ш.Б.

**К понятию предупреждения
уголовных правонарушений**

В статье рассматривается понятие предупреждения уголовных правонарушений. Проанализированы цель, задачи предупреждения преступности. Раскрыты принципы предупреждения преступности.

Ключевые слова: предупреждение, профилактика, уголовное законодательство, принцип, индивидуальная профилактика.

**TO A CONCEPT OF THE
CRIMINAL OFFENSES
PREVENTION**

Undoubtedly, in comparison with punishment the idea of prevention in modern criminology is represented more progressive and perspective.

The prevention (prophylaxis, prevention) of crime and other forms of deviance is understood as such society influence, institutes of social control, certain citizens on criminogenic (deviantogenny) factors which leads to reduction and/or desirable change of crime structure (deviance) and to non-execution of potential criminal (deviant) actions.

Theoretically opportunities and preferences of the crimes prevention are known since ancient times (Platon, Aristotle). During Modern times the priority of prevention has been accurately proclaimed by Sh. Montesquieu in «Spirit of laws»: «The good legislator not so much cares for punishment for a crime as does it about the prevention of crimes: he will try to punish not so much how many to improve customs» [1, p. 201], and then by Ch. Bekkaria is repeated and developed («About crimes and punishments»). Commenting on the idea of prevention in work of Bekkaria, Voltaire called the prevention of crimes as true law.

Today the crime prevention is main direction of the state and society activity in fight against this social and negative phenomenon.

If criminal penalty exerts impact on crime mainly by means of impact on the identity of the criminal, then prevention measures are directed to elimination or neutralization of the reasons and conditions generating it. Therefore precautionary activities for the contents, scales of actions and the number of the subjects participating in it are much wider and richer, than practice of criminal penalty application.

People along with the term «warning» use also terms such as «prophylaxis» and «prevention». In criminological literature these terms sometimes are considered as the independent, not coinciding on the sense, their values connect with different levels and types of the considered activity (G. A. Avanesov, V. S. Ustinov) [2, p. 45]. Similar differentiation has conditional character that is confirmed by etymological similarity of the above-named terms. Therefore they can be used as equivalent.

The purpose of the crime prevention is achievement or preservation of a tendency as decrease in crime and positive change of its

character and structure. On the basis of this purpose the crime prevention is directed to the solution of the following tasks: a) providing criminological reasonable social and economic policy of the state creating positive impact on the crime reasons in general, its dynamics and structure; b) prevention of separate types of crime by neutralization of the specific reasons and conditions causing them; c) prevention of crimes commission by individuals.

The crime prevention has to be based on certain principles.

Humanity and rationality principle. Being a special kind of activity in the field of social management, prophylaxis, as a rule, is not bound to causing to particular persons of deprivations and right restrictions. It is referred on improvement of the public relations in which depth of the crime reasons is rooted.

Principle of scientific reliability. Preventive activity is impossible without criminological researches by which the state and tendencies of crime, reasons and conditions influencing its territorial features, etc. are studied. On the basis of such researches perspective and current problems of prophylaxis are concretized, the achieved results are estimated, the main directions of development of precautionary influence are outlined.

Principle of legality. Legal bases of prophylaxis of crime have to regulate its main directions and forms, competence of subjects, the bases for using measures of individual-prophylactic influence, and also to provide guarantees of rights and legitimate interests protection of the proactive persons [3, p. 102].

Based on the above it is possible to give the following definition of the crime prevention, «the crime prevention is the activity of the state and public authorities and organizations directed against crime for the purpose of its deduction at socially tolerant level by elimination or neutralization of the reasons generating it».

In modern world criminology distinguish three levels of prevention: primary (primary prevention) – faithful to domestic «all-social prophylaxis», i.e. influence on environment, ecology, economic, social, political living conditions of the population for their improvement, harmonization; secondary (secondary prevention) – an analog of the domestic «special prophylaxis « designed on providing security measures, impact on «risk groups», elimination of the circumstances promoting crimes commission; and tertiary (tertiary prevention) or «individual prevention» in domestic criminology [4, p. 345].

For example, rising of the living standard of the poorest population, reduction of a gap between the

most and the least better-off groups (real decrease of decile coefficient), creation of conditions for high vertical mobility, formation of civilized sense of justice, the atmosphere of goodwill and tolerance, etc. belong to the directions of all-social prophylaxis.

The measures of special prophylaxis (some authors allocate within its framework criminological, criminal-legal, criminal procedural, penitentiary, criminalistic, etc.) are very various – from installation of metal doors, lattices at windows, security alarm system, on-door speakerphones to effective criminal policy, improvement of the criminal, criminal procedural and penitentiary legislation, the organization of «neighbour's control», providing community policing, i.e. interaction of the population and police (militia), etc. It is possible to refer to criminal procedural measures of prophylaxis use by the investigation and court the granted right (duty) to point to officials by representations and private definitions to the circumstances identified in the course of investigation promoting crime commission for the purpose of their elimination.

Individual prophylaxis assumes work with specific people – the teenagers staying on the registry in police, the drug users, persons who are releasing and released from places of detention, etc.

Applying of prophylaxis measures must have the restrictions interfering abuses:

- as the general principle – «don't do much harm»;
- these measures have to meet the operating legal and moral standards;
- use of preventive measures has to answer human rights as much as possible;
- development and use of prophylaxis measures have to be done by highly skilled professionals (lawyers, psychologists, teachers, doctors, social workers), and volunteers have to undergo preliminary learning and training.

So, depending on hierarchy of the reasons and conditions of crime allocate three main levels of its prevention: all-social, special-criminological, individual.

All-social level (the general prophylaxis) includes activity of the state, society, their institutes, referred on resolution of conflicts in the field of economy, social life in the moral and spiritual sphere etc. It is carried out by various state governing bodies, public formations for which function of the crime prevention is not main or professional.

Special-criminological level (criminological prophylaxis) consists in purposeful impact on the criminogenic factors bound to separate types and groups of criminal behavior, for example violent

or economic crime. Elimination or neutralization of such complexes of the specific reasons and conditions of criminal behavior is carried out by special subjects for which prophylaxis is one of the main objectives.

Individual level (individual prophylaxis) includes activity of particular persons whose behavior enters the conflict with precepts of law.

Preventive activity is embodied in the corresponding forms which character depends on the level of the crime prevention and established practices of appropriate subjects.

All-social prophylaxis is put into practice by means of the state plans on economic and social development. Until recently time such plans were formed at the regional level.

Special-criminological prevention is performed in the form of departmental and interdepartmental plans (programs) for intensifying fight against crime. The system of the actions referred on prophylaxis of concrete types and groups of crime and in general to all crime in a certain territory (the country, the region) is provided in them.

Individual prophylaxis is implemented in several forms. If it is about elimination of the reasons and conditions promoting commission of concrete crimes which are identified in the course of investigation and judicial review then there will be a determination of the prosecutor, proposal of the investigator, interlocutory decision of court. When it is about the person of the specific criminal, programs of individual correction of the right breaking behavior are applied.

The crime prevention is carried out by subjects and they are subdivided into three main groups.

The first group includes subjects of all-social prophylaxis to whom republican, regional and local

bodies of authority and management, and also the public formations which are not carrying out immediate law-enforcement tasks (the ministries, local authorities, parties, labor unions, the mosque, etc.) are referred.

Subjects of special-criminological prophylaxis enter into the second group. They are: 1) the public authorities performing law-enforcement functions (the Ministry of Internal Affairs, the Ministry of Justice, prosecutor's office, financial police, court, etc.); 2) the government and social bodies performing law-enforcement functions (the commissions on affairs of minor local administrations, etc.); 3) the private and public structures promoting performance of law-enforcement tasks (the private security companies, voluntary groups of law and order protection, etc.).

Третья группа объединяет субъектов, осуществляющих индивидуальную профилактику. К ним относятся сотрудники государственных правоохранительных органов (участковый инспектор, инспектор отдела по предупреждению правонарушений несовершеннолетних органов внутренних дел, и т. п.), работники иных государственных учреждений (например, специальных учебно-воспитательных учреждений для несовершеннолетних правонарушителей), отдельные граждане.

The third group unites the subjects performing individual prevention. The staff of the public law enforcement agencies (the local police inspector, the inspector of internal affairs bodies department of the juvenile delinquency prevention, etc.), employees of other public institutions (for example, special education and training institution for juveniles), and certain citizens are referred to this group of subjects.

References

- 1 Monteske Sh.. Collected works. – M., 1955g. – 201 s.
- 2 Avanesov G.A. Criminology and social prophylaxis. – M., 1980g. – 45 s.
- 3 Criminology. / Und. ed. V.N.Kudryavtseva, V.E.Eminova. – M., 1997g. – 102 s.
- 4 Gilinskiy Ya.I. Criminology.- Piter, 2002g. – 345 s.

Казантаев Н.Г.
Факторы, детерминирующие кражи в условиях мегаполиса

В статье рассматриваются основные причины и условия преступности. Анализируются криминологические подходы к определению факторов, детерминирующие кражи в мегаполисах. Выявлены криминогенные факторы. Выделены основные группы условий кражи.

Ключевые слова: преступность, кража, причины и условия кражи, криминогенные факторы.

Kazantayev N.G.
The factors in determining theft in a metropolis

The article examines the main causes and conditions of crime. Criminological approaches to the determination of factors that determine thefts in megacities are analyzed. Criminogenic factors were revealed. The main groups of conditions for theft are identified.

Key words: crime, theft, the causes and conditions of theft, criminogenic factors.

Казантаев Н.Г.
Мегаполистегі ұрлық жасау себептері мен жағдайлары

Мақалада қылмыстың негізгі себептері мен жағдайлары зерттеледі. Қалалардағы ұрлықты анықтауыштарды айқындайтын криминологиялық факторлар талданған. Криминогендік факторлар анықталды. Ұрлық жағдалардың негізгі топтары айқындалған.

Түйін сөздер: қылмыс, ұрлық, ұрлық себептері мен шарттары, криминогендік факторлар.

**ФАКТОРЫ,
ДЕТЕРМИНИРУЮЩИЕ
КРАЖИ В УСЛОВИЯХ
МЕГАПОЛИСА**

Проблема причин преступности – центральная и чуть ли не самая сложная из всех в криминологии. Ее важность обуславливается тем, что, в случае раскрытия причин преступности в современном обществе, появится возможность разработать и осуществить эффективные мероприятия борьбы с этим негативным явлением. Криминологический анализ преступности в городе и лиц, их совершивших проводится в целях предупреждения совершаемых преступлений. Результативность такой деятельности во многом определяется выявлением факторов, которые способствуют совершению преступлений.

«В криминологии преобладает такой подход к преступности, при котором она признается результатом действия различных факторов объективного и субъективного характера. Многофакторный подход стал традиционным при изучении различных видов преступности» [1, с. 200-203].

Криминологи говорят не только о причинах и условиях преступности, но и используют также понятия «криминогенные факторы», «обстоятельства», которые охватывают причины и условия, а также другие детерминанты преступности, т.е. те явления и процессы, которые представляют собой ее истоки, корни» [2, с. 58, с.114-133].

В криминологической литературе под причинностью понимается объективно существующая связь, зависимость между двумя или несколькими явлениями, при которой одно из явлений (причина) порождает другие явления (следствие).

Алауханов Е.О. как и многие криминологи под причинностью понимает объективную, всеобщую генетическую (производящая, порождающая) связь между двумя явлениями: причиной и следствием [2, с. 429]. Процесс причинности последовательно развивается во времени, и причина всегда предшествует следствию.

В настоящее время криминологами выявлено разнообразие и множество причин преступности.

Оказывает влияние на преступность как индивидуальные качества человека (например, его темперамент, интересы), так и условия его воспитания в семье, ближайший круг окружения, образование и профессия. Вместе с тем на преступность

влияют и происходящие социальные процессы (уровень цен, миграционные процессы, уровень безработицы в стране и другие).

Безусловно, можно назвать множество факторов, т.е. обстоятельств, воздействующих на преступность, и при этом не является обязательным условием их последовательность и система. Количество таких факторов отличается разнообразием.

Бесконечное перечисление факторов, которые способствуют возникновению и росту преступности нельзя считать верным подходом к изучению причин той или иной преступности. Прежде всего, в теории факторов преступности смешалось главное и второстепенное, существенное и несущественное, ведущее и зависимое от него, в том числе причины преступлений и условия, способствующие совершению преступления.

Самое главное, что теория факторов преступности не имеет систему и в ней не раскрывается механизм влияния на преступность перечисляемых в теории обстоятельств.

Такие специалисты как, С.Е. Вицин и Иншаков С.М. выделяют антикриминогенные и криминогенные факторы, т.е. факторы, которые способствуют уменьшению преступности или наоборот, приводящие к ее активизации.

Криминогенные факторы являются своеобразным «фоном» преступности, антикриминогенные факторы – противодействующей ей стороной. Чем больше криминогенная порожённость того или иного социального явления, тем большая в нем опасность стать питательной почвой для преступности, одной из её причин.

Однако большинство криминогенных факторов не порождает преступности, они как бы создают предпосылки, объективно облегчают её существование. Они действуют наряду с антикриминогенными факторами, и чем сильнее влияние последних, тем больше они противостоят преступности. Из криминогенных факторов экономического характера, названные ученые отмечают урбанизацию, приводящую к увеличению плотности населения и, как следствие, усилению эффекта подражания антиобщественным поступкам, при наличии лиц с криминальным прошлым в окружающей социальной среде. В этом же ряду стоит и рост занятости женщин, что приводит к ослаблению их влияния на воспитание подрастающего поколения и, тем самым, к сокращению традиционных форм социального контроля.

С точки зрения возможности влияния на преступность государственно-правовых институтов, С.Е. Вицин выделял объективные и субъективные факторы. Основу объективных составили факторы организационно-правового характера, обуславливающие воздействие на преступность со стороны правовых, правоохранительных и правоприменительных государственных органов. Сюда можно отнести политико-правовые причины преступности, которые состоят в неумении органов власти навести должный порядок в обществе и стране, в неспособности оказать предупредительное воздействие на негативные социальные процессы [3].

По мнению Н.Ф. Кузнецовой, причины и условия преступности представляют собой систему социально-негативных, с точки зрения господствующих общественных отношений, явлений и процессов, детерминирующих преступность как свое следствие и относит к причинам преступности социально-психологические детерминанты, включающие элементы экономической, политической, правовой, бытовой психологии на разных уровнях общественного сознания [4, с. 44].

Механизм воздействия факторов на преступность весьма сложен и неоднозначен. Исходя из этого, о влиянии того или иного можно говорить лишь с определенной степенью условности.

Помимо причин преступности существует еще понятие условий, способствующих совершению преступлений.

Условия преступности – такие явления, которые сами не порождают преступность и преступления, а способствуют, облегчают, интенсифицируют формирование и действие причины [2, с. 62]. Таковыми являются такие факты реальной действительности, которые прямо не являются причиной преступлений, однако они способствуют возникновению у лица намерения совершить преступление. Факторами, способствующими совершению преступлений, в том числе краж могут быть какие-либо недостатки в организационно-технической сфере, в области охраны правопорядка в целом и в отдельной сфере охраны имущества, плохо поставленный учет материальных ценностей, недостатки в деятельности государственных органов, правоохранительных органов, судов, прокуратуры.

Вышеизложенное позволяет заключить, что условия легче выявить, чем выявить истинную причину преступления, так как они находятся на поверхности. Поэтому, как правило, рекомен-

дуются предупреждать преступность. Ясно, что это лишь на какое-то время будет создавать обстановку, которая будет препятствовать совершению преступлений, что имеет немаловажное социальное значение.

Условия преступности подразделяются на три основные группы: 1) Сопутствующие условия – условия, которые образуют общий фон событий и явлений, обстоятельства места и времени; 2) Необходимые условия – условия, без которых событие не могло бы наступить; 3) Достаточные условия – комплекс всех необходимых условий.

Объективные условия преступности – недостатки организационного, правового, технического порядка, поддерживающие, а иногда и оживляющие действие субъективных и объективных причин преступлений. Субъективные условия преступности – это демографические, социально-ролевые и психологические особенности населения.

Можно сделать вывод о том, что причины и условия преступности, сущность преступности имеют социальный характер. Такие условия преступности находятся в системе социальных противоречий общества. Безусловно, по содержанию условия преступности являются негативными и противоречащими интересам общества, государства. Позитивные, просоциальные явления входят в антикриминогенную систему профилактических мер.

Между причинами и условиями преступности существует тесная взаимосвязь. Они взаимодействуют, что позволяет использовать обобщенное понятие «криминогенные детерминанты», которое охватывает и условия, и причины. Условия сами не могут породить преступление и преступность. Однако без них причина, как правило, не может реализоваться.

Взаимодействующая система «причина – условия» внутри всегда сохраняет качественное различие, как в механизме детерминации, так и в содержании. Причины преступности всегда по содержанию имеют социально-психологический характер. Условия преступности имеют экономическое, политическое, организационное, правовое и другие виды содержания.

Отлично от «причин», «условий» и «факторов» понятие «обстоятельства». Оно обычно

употребляется тогда, когда необходимо выразить то, что конкретно возникло, сложилось на данный момент вокруг того или иного человека. Поэтому данное понятие в какой-то степени отождествляется с понятием «ситуация», которое означает положение, обстановку, совокупность обстоятельств [5].

Рассмотрев и раскрыв понятия условий, причин, факторов и обстоятельств, влияющих на преступность в общем, можно выяснить какие условия и причины влияют на совершение корыстных преступлений и в частности краж в городе Алматы.

К числу наиболее распространенных таких факторов, которые можно в той или иной степени наблюдать в любой стране, относятся следующие факторы:

1) Условия социально-демографического характера (факторы, связанные с урбанизацией, миграцией населения, изменением половозрастной структуры населения и т.п.).

2) Факторы социально-психологического и социально-экономического характера.

Социально-экономическое состояние общества генерирует корыстную преступность и, в частности, кражи, воспроизводит и усиливает ее. Кризис экономики в середине 90-х годов прошлого столетия сопровождался резким социально-имущественным расслоением населения, т.е. ростом бедных людей, что в свою очередь динамизировало социальную напряженность в государстве.

При отсутствии последовательной социальной ориентированности реформ произошло увеличение численности безработных, падение жизненного уровня населения, резкая социально опасная дифференциация населения по доходам. Как следствие страна получила высокий уровень преступности и наиболее распространенными стали корыстные преступления, а среди них в разы возросло число краж.

Современная статистика экономического развития региона, и страны в целом наглядно иллюстрирует тот факт, что общество Республики Казахстан продолжает находиться в области кризисных отклонений. С учетом значительного коэффициента безработицы и более высокого уровня ее скрытых форм этот фактор создает огромный резерв для роста преступности.

Литература

- 1 Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций. Изд-во «Щит-М». Москва, 1998. – 336 с., Костюк М.Ф. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступностью в исправительных учреждениях. Москва, Академия управления МВД России, 2000. – 360 с.
- 2 Алауханов Е.О. Криминология. Учебник: Общая и Особенная части. Жеты жаргы. Алматы, 2008. – 664с.
- 3 Вицин С.Е. Системный подход и преступность. Москва, 1980. – 431 с.
- 4 Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. Москва. 1984. – 562 с.
- 5 Долгова А.И. Криминология. Учебник для вузов. Издательство ИНФРА М –НОРМА. Москва, 2001. – 169 с.

References

- 1 Alekseev A.I. Kriminologija. Kurs lekcij. Izd-vo «Shhit-M». Moskva, 1998. – 336 s., Kostjuk M.F. Ugolovno-pravovye i kriminologicheskie problemy borby s prestupnostju v ispravitel'nyh uchrezhdenijah. Moskva, Akademija upravljenija MVD Rossii, 2000. – 360 s.
- 2 Alauhanov E.O. Kriminologija. Uchebnik: Obshhaja i Osobennaja chasti. Zhety zhargy. Almaty, 2008. – 664s.
- 3 Vicin S.E. Sistemnyj podhod i prestupnost. Moskva, 1980. – 431 s.
- 4 Kuznecova N.F. Problemy kriminologicheskoy determinacii. Moskva. 1984. – 562 s.
- 5 Dolgova A.I. Kriminologija. Uchebnik dlja vuzov. Izdatelstvo INFRA M –NORMA. Moskva, 2001. – 169 s.

Коныр Е.К., Мадиярова А.С.

Правовое положение субъектов и объектов банковской деятельности Республики Казахстан

Данная статья под названием «Правовое положение субъектов и объектов банковской деятельности Республики Казахстан» является актуальной и своевременной, в связи определенными факторами экономической и банковской системы не только Казахстана, но и всего мира. На современном этапе развития общества все чаще и иногда достаточно неожиданно возникают различные экономические кризисы. Падение цен на углеводородное сырье сильно затронуло глобальную мировую экономику.

Экономическая рецессия вне всякого сомнения отразилась на промышленности, экономике и банковской системе Республики Казахстан.

Также автором рассмотрены определенные научные моменты развития и совершенствования становления деятельности банковской системы.

Ключевые слова: банк, банковская система, деньги, банковские операции, банковское законодательство.

Konyr E.K., Madiyarova A.S.

The legal status of the subjects and objects banking activities of the Republic of Kazakhstan

The article, entitled “The legal status of the subjects and objects of the banking activities of the Republic of Kazakhstan” is relevant and timely, because of certain factors of the economic and banking system not only in Kazakhstan, but also throughout the world. At the present stage of development of society, more and sometimes quite unexpectedly there are various economic crises. The fall of hydrocarbon prices strongly affected the global world economy.

The economic recession has undoubtedly affected the industry, the economy and the banking system of the Republic of Kazakhstan.

The author also considered certain scientific points in the development and improvement of the formation of the banking system.

Key words: bank, banking system, banking, banking operations, banking legislation.

Қоңыр Е.К., Мадиярова А.С.

Қазақстан Республикасы банк қызметі субъектілері мен объектілерінің құқықтық жағдайы

«Қазақстан Республикасының банк қызметі субъектілерінің және объектілерінің құқықтық жағдайы» атты мақала, экономикалық және банк жүйесінің жекелеген факторлардың негізінде, Қазақстанда ғана емес, сондай-ақ бүкіл әлемде, өзекті және уақтылы болып табылады. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде, түрлі экономикалық дағдарыстар жиі және күтпеген жерден пайда болуда. Көмірсутек бағасының құлдырауы әлемнің жаһандық экономикаға қатты әсер етті.

Экономикалық рецессия Қазақстан Республикасының өнеркәсібіне, экономикасына және банк жүйесіне сөзсіз әсер етті.

Автор банк жүйесінің қалыптасуы мен дамуының ғылыми қырларына жақталған.

Түйін сөздер: банк, банк жүйесі, ақша, банктік операциялар, банктік заңнамасы.

**ПРАВОВОЕ
ПОЛОЖЕНИЕ
СУБЪЕКТОВ И
ОБЪЕКТОВ
БАНКОВСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН**

На сегодняшний день банковский сектор Республики Казахстан испытывает на себе определенное влияние в связи с углубляющимся мировым экономическим кризисом. Падение цен на сырье, в частности углеводородные ресурсы достаточно серьезно влияют на все макроэкономические процессы проходящие в сфере деятельности всей банковской системы нашей страны. Банковская система Республики Казахстан имеет давнюю традицию и историю.

Термин «банк» происходит от итальянского слова «banko» (скамья менялы, денежный стол), что означает место, где средневековые итальянские менялы клали свои монеты для обмена. Первые банки («деловые дома») зародились в древности на Ближнем Востоке. Конечно, банки не были, такими как существуют сегодня. Тем не менее, во времена Нововавилонского царства (VII-VI века до нашей эры.) выполняли различные банковские операции приема и выдачи вкладов, дисконтирование, оплату чеков, банковский перевод среди вкладчиков, а также другие виды кредитных операций.

Зарождение банковских операций вытекало из деятельности храмов. Храмы представляли собой не только культовые сооружения, но и место сохранения ценных предметов, а также денег в виде слитков серебра и золота. Этому способствовал высокий авторитет храмов и статус их неприкосновенности. В храмах было безопасно хранить ценности и деньги.

Внутри храмов, происходит не только свободное безвозмездное хранение средств, но и святые места, то есть храмы, начинают осуществлять работу государственных складов на платной основе. Храмы начинают ориентировать свою деятельность на предоставление кредитов. Расширение кредитных операций позволило им покупать и продавать землю, собирать налоги, управлять государственными активами [1, с. 15].

Упомянутые операции с деньгами все более выходило за пределы храмов. Стали появляться люди, деятельность которых напоминает осуществление банковских операций.

Первоначально функции таких будущих банков (банкиров) заключались в обмене монет, т.к. в пределах одного государства имело хождение разных монет. Функции эмитента денег выполнял каждый, кто мог. Например, в Древней Греции свою монету

выпускали 1136 полисов [2, с. 17]. Не всякий мог разобраться и сориентироваться в таком многообразии монет. Эту функцию в Древней Греции выполняли люди, именуемые трапезидами («человек за столом»). В Древнем Риме подобные обменные функции осуществляли менсарии (от лат. mensa – стол). Кстати именно из Греции банковское дело было «завезено» в античный Рим.

Далее население стало доверять будущим банкирам хранить их деньги. При этом банкир обязан был вернуть клиенту ту же самую монету, которую он получал на хранение. Банкир на раннем этапе был лишен возможности, таким образом, как-то использовать деньги; он выполнял лишь функции хранителя денег. Банкиры вели, естественно, учет переданных им клиентами – вкладчиками денег. Учет велся на таблицах, что стало прообразом ведения банковского счета в современном понимании.

Впоследствии банкиры догадались, что деньги, переданные им на хранение, можно использовать. Они стали давать деньги в займы. Их заботой было то, чтобы обеспечить наличие необходимого количества денег в случае, если клиент (вкладчик) изъявит желание забрать переданные на хранение деньги [3, с. 373]. Вначале операция по выдаче займов проводилась банкирами втайне от клиентов (вкладчиков), но впоследствии, когда население убедилось в относительной безопасности таких операций, предоставление займов за счет денег, переданных на хранение, стало легальным. Банкир уже обязан был вернуть клиенту-вкладчику не именно те же самые монеты, а их равное количество. Таким образом, банкиры стали выполнять функцию кредитования.

Займы, которые будущие банкиры предоставляли под проценты, получали в основном торговцы, которым они нужны были не в виде единовременных эпизодических сумм, а частями по мере необходимости в пределах заранее установленного объема. О величине договаривались предварительно. Это были не просто займы, а особые сделки, которые стали называть кредитами (от лат. creditum – название группы сделок по предоставлению вещей в пользование на условиях срочности и платности). Пересчитывать золото, выписывать долговые расписки и раскладывать бухгалтерские книги были удобно раскладывать на больших широких деревянных столах, которые по-итальянски назывались banco [4, с. 16].

Клиентам стало удобно рассчитываться с третьими лицами, которые обслуживались у того

же банкира, при помощи последнего, не изымая всякий раз деньги у банкира. Клиент поручал банкиру заплатить из денег клиента третьему лицу. Банкир, ведя учет, просто списывал на эту сумму свой долг перед этим клиентом-плательщиком и одновременно увеличивал на эту же сумму свой долг перед другим клиентом-получателем денег (бенефициаром по современной терминологии). Таким образом, банкиры стали уже выполнять функцию расчетов по поручениям клиентов.

Банковская деятельность, похожие на современные банки, получила свое начало и дальнейший рост в Средние века в Италии, потому что исключительно через нее лежало большее количество торговых маршрутов, предоставляющие связь Европы со странами Востока. В начале XV в. появились первые банки современного типа: Банк св. Георгия, основанным в 1408 году в Генуе, банк представлял собой объединение частных банкиров-кредиторов, а затем банки в Венеции и Милане создают городские жиробанки, специализирующиеся на безналичных расчетах путем перевода денежных средств с одного счета на другой. Основные итальянские города приняли местные законы о банковской деятельности (конец XVI – начало XVII вв.) Впервые юридическое определение банка, проводящего расчет между клиентами (banko di scritta), содержится в банковском законе Венеции 1318 г.

С расширением торговли расширяется и банковский бизнес. Открытие итальянскими банкирами своих отделений за рубежом дают толчок появлению банковских учреждений в других европейских странах.

К началу XVII в. банковские системы и банковских отделений начинают складываться в Англии (здесь помимо менял к банковому бизнесу приходят ювелиры), Франции, Испании, Нидерландах, Германии [5, с. 43-44].

Первые государственные банки появились в XV – XVI вв. Государственные банки нередко пользовались поддержкой со стороны государства в виде льгот при осуществлении отдельных видов банковских операций. Впоследствии монополией государственных банков стала операция по эмиссии (выпуску) наличных денег в виде монет и банкнот.

В середине семнадцатого века в наиболее развитых странах банки стали основной частью экономики и сосредоточили почти весь денежный поток в своих руках.

В Казахстане история формирования банковской системы началась с указа императрицы

Анны Иоанновны «О правилах займа денег из Монетной конторы», утвержденного 8 января 1733 года. Монетная контора имела и распоряжалась крайне скудной суммой денег, которая давали под залог определенную сумму денег, выраженной в золоте и серебре, в размере 8% годовых сроком на год с правом отсрочки. Возможностью пользоваться всеми услугами монетного конторы имели только придворные.

Банковское дело регулируется в основном гражданским кодексом и банковским законодательством, поэтому в зависимости от юридических лиц могут применяться к субъектам банковских отношений или гражданских правоотношений. Субъектами банковских отношений могут быть:

- 1) государство в целом;
- 2) органов государственной власти;
- 3) субъекты Республики Казахстан;
- 4) административные и территориальные единицы и местные органы власти;

5) должностные лица государственных органов;

6) юридические лица;

7) физические лица;

8) Национальный банк Республики Казахстан и кредитные организации – основные субъекты банковских отношений. Все вышеперечисленные субъекты имеют различные полномочия в области банковского права, но банковские операции могут осуществляться кредитным учреждением. Банковские операции и банковские сделки осуществляются в кредитной организации в целях предоставления банковских услуг, которые, в свою очередь, могут рассматриваться как часть банковской деятельности. Но в том же банковском деле может быть предметом других гражданских правоотношений – финансовых или налоговых.

Парламент принимал Закон о Национальном банке и о банках, и собственно, когда есть необходимость, парламент вносит определённые поправки, кодекс государственных доходов и определённые коррективы в законодательные акты, регулирующие сферу банковской деятельности.

Правительство вносит на рассмотрение парламента бюджет, примером является, что во время кризиса выдало деньги банкам, таким образом поддерживая их на плаву.

Министерство финансов разрабатывает бюджет, также действует в тесной взаимосвязи с национальным регулятором, то есть Национальным банком.

Также в таких же взаимоотношениях Национальный банк находится с Министерством национальной экономики

Субъектами гражданско-правовых отношений в банковской сфере являются:

1) Клиенты кредитных учреждений, акционеры и инвесторы. Банковское законодательство регулирует банковские операции и относящиеся к конкретным аспектам банковской деятельности в той части сделки, которая связана с осуществлением банковских технологий;

2) инвестор или любое другое лицо, которое пользуется банковскими услугами не подлежит к субъектам банковских отношений, потому что они не имеют право проверять введение бухгалтерского учета банков, в том числе его собственный вклад, выполнение должным образом пруденциальные нормативы при соответствующем банке. Инвестор не знает и не имеет права требовать от банка предоставить информацию о том, как банк управляет рисками, о информационных продуктах используемые банком, как распоряжается доверенной суммой денег. Между банком и вкладчиком составляется договор банковского вклада. В реализации банковского кредита, банк обязан по требованию физического или юридического лица, показать лицензию на осуществление банковских операций, информацию о своей финансовой отчетности (бухгалтерский баланс и отчет о доходах) и аудиторский отчет предыдущего года, и ежемесячные балансы за текущий год.

Объект банковских отношений – банковская деятельность и возникающие в связи с ней общественные отношения, содержанием которых является банковская операция или банковская сделка.

В соответствии с Законом Республики Казахстан от 31 августа 1995 г. «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» [6, с. 503] банк осуществляет банковские операции и другие банковские операции прописанные в законе.

Микрокредитная деятельность юридических лиц, зарегистрированных в качестве микрокредитных организаций, не распространяется на осуществление банковских операций.

Все банковские операции банки и другие юридические лица вправе осуществлять только при наличии лицензии Национального Банка Казахстана.

Банки имеют право осуществлять следующие виды профессиональной деятельности на фондовом рынке:

1) брокерскую – с государственными ценными бумагами Республики Казахстан и стран, имеющих минимальный требуемый рейтинг одного из рейтинговых агентств либо без такового по решению уполномоченного органа, производными ценными бумагами и производными финансовыми инструментами, перечень и порядок приобретения базовых активов которых определяются уполномоченным органом;

2) дилерскую – с государственными ценными бумагами Республики Казахстан и стран, имеющих минимальный требуемый рейтинг одного из рейтинговых агентств либо без такового по решению уполномоченного органа, а также производными ценными бумагами и производными финансовыми инструментами, перечень и порядок приобретения базовых активов которых определяются уполномоченным органом, иными ценными бумагами в случаях, установленных статьей 8 Закона РК «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан»;

3) кастодиальную;

4) трансфер-агентскую.

Лицензия на осуществление банками одного или нескольких совместимых из вышеуказанных видов профессиональной деятельности на рынке ценных бумаг выдается уполномоченным органом.

Перечень рейтинговых агентств и минимальный требуемый рейтинг, для брокерской и дилерской деятельности, определяются уполномоченным органом [9].

Уполномоченный орган – государственный орган, осуществляющий регулирование и надзор финансового рынка и финансовых организаций. Уполномоченный орган, согласно Закону Республики Казахстан от 4 июля 2003 г. «О государственном регулировании и надзоре финансового рынка и финансовых организаций» непосредственно подчинен и подотчетен Президенту Республики Казахстан и действует на основании Положения о нем, утверждаемого Президентом Республики Казахстан.

Финансирование уполномоченного органа осуществляется за счет средств бюджета (сметы расходов) Национального Банка Республики Казахстан.

В целях осуществления регулирования и надзора за банковской деятельностью уполномоченный орган:

1) определяет порядок выдачи и отказа в выдаче согласия на приобретение физическими и юридическими лицами статуса крупного участника банка и банковского холдинга, разрешения

на создание и приобретение банками и банковскими холдингами дочерней организации, а также разрешения на приобретение банками и банковскими холдингами значительного участия в капитале юридических лиц, выдает либо отказывает в выдаче указанных согласий и разрешений;

2) устанавливает минимальные размеры собственного капитала банков;

3) устанавливает требования по формированию резервного капитала банков;

4) утверждает пруденциальные нормативы и иные обязательные к соблюдению нормы и лимиты для банковских конгломератов;

5) устанавливает порядок классификации активов и условных обязательств и создания против них провизии. Порядок отнесения активов и условных обязательств к категории сомнительных и безнадежных определяется по согласованию с государственным органом, обеспечивающим налоговый контроль за исполнением налоговых обязательств перед государством;

6) ведет реестр банков;

7) определяет порядок применения и принимает решение о применении к аффилированным лицам банка принудительных мер, предусмотренных законодательными актами Республики Казахстан;

8) принимает в случаях, установленных банковским законодательством Республики Казахстан, решение о консервации банка и назначает временную администрацию (временного управляющего банком);

9) в случаях, предусмотренных законами Республики Казахстан, принимает решение о создании и прекращении деятельности стабилизационного банка;

10) принимает в случаях, установленных банковским законодательством Республики Казахстан, решение о лишении лицензии на проведение всех или отдельных операций, предусмотренных банковским законодательством Республики Казахстан, и назначает временную администрацию (временного администратора);

11) осуществляет иные функции в соответствии с законодательством Республики Казахстан [10].

При осуществлении банковской деятельности банки должны придерживаться правил, определяющих общие условия проведения операций, и внутренних правил. Правила об общих условиях проведения банковских операций утверждаются советом директоров банка. К компетенции совета директоров банка относится:

1) утверждение предельных сумм и сроков принимаемых депозитов и предоставляемых кредитов;

2) утверждение предельных величин ставок вознаграждения по депозитам и кредитам;

3) порядок утверждения стандартных и индивидуальных ставок и тарифов;

4) требование к принимаемому банком обеспечения;

5) права и обязанности банка и его клиента, их ответственность;

6) иные условия, требования, ограничения, которые совет директоров банка считает необходимым включить в общие условия проведения операций.

Внутренние правила банка определяют структуру, задачи и полномочия подразделений банка; структуру, задачи, функции и полномочия службы внутреннего аудита, кредитного комитета и других постоянно действующих органов; права и обязанности руководителей структурных подразделений; полномочия должностных лиц и работников банка при осуществлении ими сделок от его имени и за его счет.

Правила об общих условиях проведения операций предоставляются банком по первому требованию клиента. Необходимо отметить, что банки не вправе отказывать клиенту в предоставлении информации о возможных рисках, связанных с проведением банковской операции.

Но, как известно, банковские операции могут осуществлять не только банки, но иные организации. Закон так и называет их как «организация, осуществляющая отдельные виды банковских операций». Например, предоставлять кредиты в денежной форме на условиях платности, срочности и возвратности вправе не только банки, но и ипотечные организации (при условии наличия соответствующей лицензии), кредитные товарищества.

В связи с этим возникают вопросы: являются ли тождественными понятия «банковская деятельность» и «осуществление банковских операций»? Могут ли считаться организации, осуществляющие отдельные виды банковских операций, субъектами банковской деятельности?

Для выяснения этих и других вопросов дадим характеристику банковской деятельности и для начала обозначим признаки характерные именно для банковской деятельности.

Первым и, казалось бы, самым простым признаком мог бы быть признак субъектного состава банковской деятельности. Если субъектный критерий принимать во внимание в качестве

единственного критерия разграничения банковской от иной другой деятельности, то в таком случае банковской деятельностью мы назвали бы любую деятельность, которую осуществляют специальные субъекты – банки.

Очевидно, что это не так. Не всякую деятельность, осуществляемую банками, мы можем назвать банковской. Например, банки нанимают работников, владеют и пользуются на условиях имущественного найма зданиями, автотранспортом, участвуют в уставных капиталах иных юридических лиц и прочие. Перечисленные виды деятельности не относятся к банковской, хотя, казалось бы, субъективный критерий присутствует.

Таким образом, одного субъектного критерия недостаточно для определения банковской деятельности.

Вторым критерием должен быть «объектный, или предметный, критерий, который придает банковской деятельности значимую специфику, определяет ее сущность и содержание» [7, с. 16].

В юридической литературе авторы по-разному определяют содержание «предметного» критерия.

Так, О.М. Олейник определяет банковскую деятельность как «совокупность постоянно или систематически осуществляемых по поводу денег и иных финансовых инструментов операций разных видов, объединенных общей целью» [7, с. 27]. Центральное место в определении банковской деятельности занимает то, что действия специальных субъектов (банков и иных кредитных организаций) связаны с финансовыми инструментами, прежде всего деньгами. При этом О.М. Олейник подчеркивает, что в смысле банковской деятельности «деньги выполняют функции средства обращения (платежа), сбережения и товара (кредит), но не функции меры стоимости» [7, с. 17].

По мнению авторов учебника «Банковское право Российской Федерации. Общая часть», под банковской деятельностью понимается «предпринимательская деятельность кредитных организаций, а также деятельность Банка России (его его учреждений), направленная на систематическое осуществление банковских операций (либо обусловленная ими) на основании: для Банка России и его учреждений – Закона о Банке России; для кредитных организаций – специального разрешения (лицензии) Банка России...».

Как видно, последняя точка зрения делает основной упор на «систематическое осуществ-

вление банковских операций», и в этом смысле последнее определение выглядит более конкретным, нежели определение данное О.М. Олейник [8, с. 227].

Исходя из анализа легального определения банковской деятельности, содержащегося в п. 1 ст. 30 Закона РК «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан», а также иных правовых норм выявим основные черты и признаки банковской деятельности.

Банковская деятельность представляет собой разновидность предпринимательской деятельности. Остановимся на данном аспекте подробнее.

Общее определение предпринимательской деятельности дано в статье 10 ГК РК (Общая часть) от 27 декабря 1994 г.: «Предпринимательством является независимая, деятельность активных граждан, юридических лиц, оралманов, направленная на получение прибыли путем использования недвижимости, производства,

продажи товаров, работ и услуг, основанная на праве частной собственности (частная компания) или на праве хозяйственного ведения, или оперативного управления государственного предприятия (публичная компания). Бизнес-деятельность осуществляется от имени, за риск, под ответственность бизнесмена».

Подводя итоги небольшого научного исследования мы приходим к определенному мнению, считаем, что несмотря на затянувшуюся мировую рецессию банковский сектор Республики Казахстан сумел достойно противостоять сложившейся внешней и внутренней фактором и на сегодняшний день сумел найти выход из сложившихся обстоятельств.

На наш взгляд только разумная и взвешенная экономическая политика субъектов банковской деятельности позволила банковскому сектору не войти в глубокий системный кризис, который мог бы поразить данный сектор экономики.

Литература

- 1 Банковское право: Учеб. пособие / Отв. ред. Травкин А.А.-М: Юрист, 2005.- 694 с.
- 2 Черняк В.З. Банки и банкиры.- М.:Финансы и статистика, 1998.- 208 с.
- 3 Банковское дело / Под ред. Е.Ф. Жукова, Н.Д. Эриашвили.- М.:ЮНИТИ-ДАНА: Единство, 2006.- 373 с.
- 4 Саперов С.А. Банковское право: теория и практика.-М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2003. – 640 с.
- 5 Тедеев А.А. Банковское право: Учебник. – М.: Эксмо, 2005. – 210 с.
- 6 Предпринимательство и право: Сб. нормативных правовых актов / Сост. А. Худяков, Л. Давыдова. – Алматы: Жеті жарғы.- 1998. – 503 с.
- 7 Олейник О.М. Основы банковского права. Курс лекций. – М.: Юрист, 1997. – 424 с.
- 8 Тосунян Г.А., Викулин А.Ю., Экмальян А.М. Банковское право Российской федерации. Общая часть. – М., 1999. – 227 с.
- 9 Закон РК «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» от 31 августа 1995 года. / справочная система «Әділет»
- 10 Закон Республики Казахстан «О государственном регулировании, контроле и надзоре финансового рынка и финансовых организаций» от 4 июля 2003 года. / справочная система «Әділет»

References

- 1 Bankovskoe pravo: Ucheb. posobie / Otv. red. Travkin A.A.-M: Yurist', 2005.- 694 s.
- 2 Chernyak V.Z. Banki i bankiry.- M.:Finansy i statistika, 1998.- 208 s.
- 3 Bankovskoe delo / Pod red. E.F. Zhukova, N.D. Eriashvili.- M.:YUNITI-DANA: Edinstvo, 2006.- 373 s.
- 4 Saperov S.A. Bankovskoe pravo: teoriya i praktika.-M.: ZAO «Izdatel'stvo «Ekonomika», 2003. – 640 s.
- 5 Tedeev A.A. Bankovskoe pravo: Uchebnik. – M.: Eksmo, 2005. – 210 s.
- 6 Predprinimatel'stvo i pravo: Sb. normativnyh pravovyh aktov / Sost. A. Hudyakov, L. Davydova. – Almaty: Zheti zhargy.- 1998. – 503 s.
- 7 Olejnik O.M. Osnovy bankovskogo prava. Kurs lekcij. – M.: Yurist', 1997. – 424 s.
- 8 Tosunyan G.A., Vikulin A.YU., Ekmalyan A.M. Bankovskoe pravo Rossijskoj federacii. Obshchaya chast'. – M., 1999. – 227 s.
- 9 Zakon RK «O bankah i bankovskoj deyatel'nosti v Respublike Kazahstan» ot 31 avgusta 1995 goda. / spravoch'naya sistema «Adilet»
- 10 Zakon Respubliki Kazahstan «O gosudarstvennom regulirovanii, kontrole i nadzore finansovogo rynka i finansovyh organizacij» ot 4 iyulya 2003 goda. / spravoch'naya sistema «Adilet»

Абдуллина С.Х.
**Особенности расследования
преступлений в условиях
противодействия**

В статье рассматриваются тактико-криминалистические средства и методы преодоления ситуации ухищренного противодействия расследованию преступлений. Низкая результативность борьбы с противодействием – одна из причин высокого уровня латентной преступности. Противодействие расследованию может начинаться еще до начала расследования и продолжаться после его окончания. Преодоление противодействия стало составной частью расследования многих преступлений. Предупреждение и нейтрализация противодействия – работа, основанная на анализе криминальной ситуации, оперативной обстановки и материалов уголовных дел.

Ключевые слова: противодействие расследованию, тактико-криминалистические средства, допрос, следственная ситуация, конфликтная ситуация, тактическая операция, тактическая комбинация.

Abdullina S.H.
**Features of investigation of
crimes in the conditions of
counteraction**

In article tactical and criminalistic means and methods of overcoming of a situation of counteraction to investigation of crimes are considered. Low productivity of fight against counteraction – one of the reasons of high level of latent crime. Counteraction to investigation can begin even prior to investigation and proceed after its termination. Overcoming of counteraction became a component of investigation of many crimes. The prevention and neutralization of counteraction – the work based on the analysis of a criminal situation, operational situation and materials of criminal cases.

Key words: counteraction to investigation, tactical and criminalistic means, interrogation, investigative situation, conflict situation, tactical operation, tactical combination.

Абдуллина С.Х.
**Тергеуге қарсы тұру жағдайда
жасалған қылмыстарды тергеу
ерекшелігі**

Аталған мақалада тергеуге қарсы тұрудың айралы жағдайларда криминалистикалық – тактикалық әдісімен тәсілдерін қолдану. Қылмыстылықпен күресудегі төмен нәтиже-латенттық қылмыстың жоғары көрсеткішінде. Қылмыстылықпен күресу жолындағы әрекеттер қылмыс басталғанға дейін және ол аяқталғанда да жалғасады. Көптеген қылмыстардың алдын – алуда қылмыстылықпен күресу нәтижелі көрсеткішке ие. Қылмысты алдын-алу және болдырмауды бейтараптандыру жұмысында, криминалдық ахуалдың сараптамалық негізі, қылмыстық істердің материалдары және жедел жағдай қарастырыуында.

Түйін сөздер: тергеуге қарсы тұру, тактика-криминалистикалық құралдар, жауап алу, тергеулік ахуал, конфликтті ахуал, тактикалық операция, тактикалық комбинация.

ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ

Важнейшей специфической особенностью деятельности по расследованию преступлений, связанных с различными ухищрениями преступников (обман, ложное алиби и др.), является ее ярко выраженный противоречивый характер с одной стороны, а с другой – значительная информационная неопределенность и умышленное противодействие, оказываемое следователю лицам, заинтересованными в неудаче расследования, желания направить следствие по пути выдвижения ложных версий. Все это придает деятельности следователя конфликтный характер [1, с. 90].

Реальное выполнение этих требований зависит не только от оперативности и профессионализма действий, технического оснащения органов внутренних дел, следствия и суда, но и от умелого использования тактико-криминалистических средств и методов преодоления ухищренного противодействия расследованию.

Проблеме применения тактико-криминалистических средств и методов преодоления ситуаций умышленного противодействия расследованию в настоящее время уделяется определенное внимание.

В криминалистической литературе имеется устоявшаяся точка зрения, согласно которой в основе противодействия заинтересованных лиц расследованию лежит конфликт, конфликтная ситуация. Суть конфликта в расследовании заключается в противоборстве следователя с противодействующими ему лицами, имеющими несовместимые с ним интересы и цели.

Речь идет, прежде всего, о противоборстве психологическом. Как правильно отмечал А.Р. Ратинов, «для преодоления противодействия следователю необходимо в совершенстве владеть техникой психологической борьбы, чтобы, применяя лишь те методы, которыми допустимо пользоваться в процессе расследования, успешно противостоять уловкам заинтересованных лиц».

В криминалистической науке наряду с термином «конфликтная ситуация» появилась научная категория «ситуация противодействия расследованию». В настоящее время соотношение этих понятий не определено достаточно четко.

Так, С.Ю. Журавлев считает, что понятие «ситуации противодействия» использовать целесообразнее, чем термин «конфликтная ситуация» [2, с. 12]. Он отмечает, что при отсутствии готовности к взаимодействию в силу различных мотивов, причин, отношений или наличия какой-либо заинтересованности, а также пробелов в системе доказательств, надеясь на благоприятный для себя исход расследования, участник процесса может занять позицию конфронтации, при частичном несовпадении интересов взаимодействующих или противоборства в случае полного несовпадения их интересов и стремления каждой стороны к выигрышу. Такие позиции определяют следственные ситуации как неблагоприятные и получившие в криминалистической литературе название «ситуации противодействия» [2, с. 32].

Давая сравнительную характеристику этим понятиям, следует учитывать, что конфликтная ситуация может быть, как заключительным этапом сложной продолжительной ситуации противодействия, так и первой фазой противодействия.

Так, В.Н. Карагодин наиболее обоснованно подходит к оценке соотношения этих научных категорий, поскольку, по его мнению, противодействие расследованию «выступает в качестве такого структурного элемента конфликтного взаимодействия, как конфликтное поведение» [3, с. 14].

Психологически и этимологически такой подход наиболее оправдан, так как в деятельности человека можно выделить и эмоциональный, и речевой, и собственно двигательный уровень поведения. В частности, он отмечает, что ситуации, в условиях которых реализуются акты противодействия предварительному расследованию, чаще всего относят к проблемно-конфликтным. При этом уровень сложности возникающих проблем во многом определяется объемом информации, имеющейся у следствия и эффективности реализуемого противодействия. Исходя из указанных положений, явление ухищренного противодействия необходимо рассматривать как частное проявление конфронтационного (конфликтного) взаимодействия. Следует отметить, что психолого-тактическую основу его диагностики могут составлять показатели, характеризующие возможный уровень конфликтности следственной ситуации (ситуация взаимоотношений, динамика поведенческих реакций в ходе расследования, позиции участника следственного действия и др.), возникшей в процессе расследования.

Ухищренное противодействие расследованию и его преодоление (т.е. противоборство) есть разновидность межличностного конфликта на предварительном следствии, в основе которого лежит преднамеренное искажение или сокрытие значимой информации, связанное с интересом препятствовать установлению истины.

Процесс преодоления конфронтационного противодействия можно условно разделить на два этапа: I этап: выявление признаков конфликтной ситуации противодействия; II этап: тактические приемы и средства преодоления ситуации ухищренного противодействия с целью получения наиболее полной, объективной доказательственной информации.

Исходя от общенаучного понятия метода, как способа достижения какой-либо цели, решения конкретной задачи, под криминалистическим методом преодоления ситуации ухищренного противодействия преступников будем понимать совокупность приемов и операций, направленных на выявление и доказывание скрытого, манипулятивного воздействия на значимую информацию и участников расследования с целью помешать им сделать невозможным раскрытие и расследование уголовного дела.

Результаты опроса следователей показали явно недостаточное знание признаков ухищренного воздействия и отсутствие должного внимания к работе по их выявлению, предотвращению и установлению.

Особое значение здесь имеет своевременное выдвижение и проверка типовой версии, вытекающей из характера определенного ухищренного способа противодействия (например, обман как элемент способа сокрытия кражи). Поскольку данные о признаках преступления в ходе расследования постоянно дополняются и обновляются, постольку возникает необходимость строить новые версии и корректировать ранее выдвинутые о возможных приемах и способах противодействия расследованию со стороны заинтересованных лиц. Частные версии, естественно, должны строиться по наиболее важным обстоятельствам противодействия, касающимся их субъектов, целей, мотивов, приемов и способов. По каждому из таких ключевых обстоятельств, в зависимости от конкретной следственной ситуации, возможно построение и иных детализирующих версий для уточнения поиска, и получения дополнительной информации.

Выявлять и изучать признаки конфликтности ситуации важно потому, что с их помощью следователь или оперативный работник сможет

своевременно и правильно определить начало, стадию развития и конкретный вид противодействия. Особенно это имеет значение в тех случаях, когда применяется умышленное, замаскированное воздействие на сотрудников правоохранительных органов.

В качестве признаков преступных ухищрений должны рассматриваться следы самих действий по фальсификации, маскировке, утаиванию информации о преступлении, следы подготовки к непосредственному выполнению этих действий, стремление «стереотипизировать» поведение следователя; двойственность позиций преступников по отношению к себе, и тем людям, которые могут их разоблачить; особенности мыслительной деятельности подозреваемого (избирательность, хитрость и др.).

Изначальной, отправной точкой конфликтности следственной ситуации являются заложенные в основу взаимодействия противоречия интересов сторон. Уже само привлечение в качестве участника процесса нередко создает реальные предпосылки для возникновения конфликтной ситуации. При осознании противоречий хотя бы одним из участников взаимодействия возникает ситуация, в которой специфическая совокупность обстоятельств воспринимается как очень существенная и требующая более или менее срочных, а в некоторых случаях и немедленных действий. Это объясняется необходимостью оценить ситуацию как конфликтную, а затем решить, когда и как именно действовать. Нам представляется, что конфликтная ситуация чаще всего включает в себя временной интервал осознанных противоречий между участниками, не предпринимающими пока действий, направленных на достижение своих целей.

Проанализировав личность потенциального собеседника, с точки зрения уровня конфликтности и степени контактности, изучив особенности психологических черт, определив структуру возможного фронтационного взаимодействия и (или) предполагаемой ситуации сотрудничества, следователю необходимо спланировать свою тактическую линию поведения с тем, чтобы устранить чрезмерно мягкие и крайне жесткие элементы ведения беседы.

Подготовка к преодолению фронтационного взаимодействия представляет собой создание необходимых условий для успешного противодействия конфликту, входящая как составная часть в структуру общей подготовки к производству процессуального действия. Правильное предварительное диагностирование уровня

конфликтности и степени контактности лиц, которыми следователю предстоит вступить во взаимодействие, во многом предопределяет снижение тактического риска, а, следовательно, и наиболее полное, всестороннее и объективное исследование всех выясняемых обстоятельств.

Выбор тактических средств и методов для преодоления ухищренного противодействия должен осуществляться на основании индивидуального подхода к каждому обвиняемому, при котором необходимо учитывать:

- индивидуально-психологические особенности допрашиваемого (мотивационные, интеллектуальные, эмоционально-волевые свойства, психические состояния и др.);
- установление психологического контакта (доверительных отношений) с ним;
- особенности конкретной следственной, конфликтной ситуации;
- наличие необходимых профессионально-психологических качеств следователя (психолого-коммуникативная компетентность).

При выборе тактических приемов воздействия необходимо учитывать, что приемы преодоления ухищренного противодействия должны иметь комплексный (логический, психологический, организационный) характер. Однако возможность и эффективность их применения во многом обусловлена, во-первых, тем, имеется ли в наличии конкретная информация, свидетельствующая о самом факте ухищренного противодействия, во-вторых, имеется ли информация, использование которой позволяет это противодействие нейтрализовать.

С выявлением признаков конфликтности ситуации, обнаружением факторов, его обуславливающих, осязательно меняется ситуация противодействия расследования, которую в любом случае необходимо внимательно оценить, чтобы изменить ее в благоприятную сторону. Очень важно понять, каковы качественные и количественные особенности конфликтного поведения подозреваемого, и как, и в какой мере, оно влияет на следственную ситуацию в целом. Это соответствует основной задаче изучения нейтрализации, пресечения и преодоления противодействия расследованию со стороны заинтересованных лиц.

Так, например, изучение личности заявителя начинается уже с момента подачи им заявления о совершении угона или краже транспортного средства [4, с. 109].

Этот процесс продолжается в ходе проведения осмотра места происшествия, когда необхо-

димо обращать внимание на реакцию заявителя, наблюдающего за действиями следователя, когда проявляются эмоциональные особенности, черты характера и другие свойства личности. Целесообразно расширять круг сведений о данном лице путем проведения оперативных мероприятий по месту его жительства и работы. Совокупность собранных данных позволит следователю составить психологический портрет «потерпевшего», и на этой основе определить возможные варианты тактического воздействия на него в ходе предстоящего допроса. Следует отметить, что допрашиваемый в надежде, что его преступная деятельность не будет разоблачена, вольно или невольно будет стремиться ограничивать поступающую к следователю информацию, и своим поведением на допросе будет стараться показать огорчение от совершенного преступления, желая тем самым вызвать сочувствие со стороны следователя.

Главная задача – следователя познать и оценить ситуацию, соизмерить свои силы и возможности, и на этой основе избрать соответствующую линию поведения. Фактически действия каждого из участников нацелены на то, чтобы собрать максимальную информацию о другом, получить на этой основе преимущество в рефлексии и достичь своей цели. «Лицо, совершившее преступление, исходит из учета возможных способов и приемов, применяемых следователем, старается их затруднить и сделать безрезультативными.

В свою очередь, следователь исходит из учета возможных способов совершения и сокрытия преступления, старается установить скрываемые факты, парализовать сопротивление заинтересованных лиц, обеспечить наказание виновных» [5, с. 188]. По существу, это борьба за информацию, направленная на получение и обеспечение выгоды каждой из сторон [6, с. 114].

Конфликтная ситуация допроса возникает в случае, когда допрашиваемый, сообщая заведомо ложные сведения, скрывая или искажая факты, тем самым создает значительные трудности и помехи для следствия.

Подобная конфликтная ситуация характерна для допроса заявителя об уgone, инсценировавшего этот уgone с мошеннической целью.

По делам данной категории инсценировка угона транспортного средства, подчиненная цели получить страховое возмещение и при этом избежать ответственности предопределяет недобросовестную линию поведения допрашиваемого, проявление с его стороны максимума

изобретательности, чтобы убедить следователя в своей ложной позиции. Поэтому уже с момента возбуждения уголовного дела следователь сталкивается с конфликтной ситуацией, т.к. цели заявителя полностью противоречат целям следователя [7, с. 14].

В конфликтной ситуации, определяя направление и последовательность применяемых тактических приемов, направленных на «снятие конфликта» или его ослабление, на перевод конфликтных отношений в сотрудничество, необходимо у допрашиваемого «изменить отношение к совершенным противоправным действиям, снять цель противоборства с органами, осуществляющими правосудие» [8, с. 100] с целью получения информации, которой обладают допрашиваемые или признательных показаний.

К основным задачам, подлежащим разрешению следователем в конфликтных ситуациях, относят: адекватное осознание ситуации; выявление сути конфликта; рефлексивное проникновение в планы соперника с целью прогнозирования их результатов; маскировка своей информационно-тактической позиции; рефлексивное управление процессом принятия решений соперничающей стороной [9, с. 112].

Для комплексного решения этих задач необходимо, чтобы модель следственной ситуации отражала не только имеющийся конфликт, но и предвосхищала его решение, позволяла следователю корректировать ситуацию в благоприятную сторону для расследования. Для этого необходимо: моделировать личность «противника» в конфликте; моделирование самой конфликтной ситуации для определения предмета возникающего конфликта [10, с. 190].

Анализ этих моделей позволит следователю наметить и разработать комплекс тактических приемов для управления ситуацией. Применение метода рефлексивного управления в конфликтных ситуациях позволит следователю создать и исследовать рефлексивные модели, содержащие собственные представления о реальной ситуации, о целях и стратегиях, намерениях своих и противника.

Таким образом, для разрешения подобных ухищренных ситуаций противодействия выдвигаются частные версии, осуществляется планирование деятельности следователя по преодолению противодействия с помощью следственных действий, организационных и оперативно-розыскных мероприятий, непосредственно направленных на собиpание, исследование и оценку доказательств.

Основными способами преодоления ухищренного противодействия должны быть сложные тактические действия – операции и (или) комбинации.

В отдельных случаях для преодоления таких ухищренных способов противодействия как выдвигание ложного алиби, легендирование

событий, самооговор или оговор, необходимо разрабатывать сценарии психологического воздействия с использованием создания ситуации, побуждающих к совершению действий, выдающих причастность, осведомленность о преступлении или формирующих цели, совпадающие с целями следователя.

Литература

- 1 Кулибаев Т.А. Криминалистические категории в расследовании преступлений: Монография. – Алматы: ООНИиРИП, 2009.
- 2 Журавлев С.Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Н. Новгород, 1992.
- 3 Карагодин В.Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия расследованию. Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. – Екатеринбург, 1992.
- 4 Гвоздков А.В. Расследование мошенничеств, совершенных путем краж и угонов застрахованных личных транспортных средств: Дисс. канд. юрид. наук. – М., 1991.
- 5 Ратинов А.Р. Теория рефлексивных игр в приложении к следственной практике // Правовая кибернетика – М., 1970.
- 6 Хайдуков Н.П. Тактико-психологические основы воздействия следователя, на участвующих в деле лиц. – Саратов: изд. Саратовского университета, 1984.
- 7 Доспулов Г.Г. Психология допроса и предварительного следствия. – М., 1976.
- 8 Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975.
- 9 Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций. – Свердловск, 1987.
- 10 Волчецкая Т.С. Ситуационный подход в практической и исследовательской криминалистической деятельности. – Калининград, 2001.

References

- 1 Kulibayev T.A. Criminalistic categories in investigation of crimes: Monograph. – Almaty: ООНИиРИП, 2009.
- 2 Zhuravlev S.Yu. Counteraction of activities for disclosure and investigation of crimes and tactics of its overcoming: Avtoref. yew.... edging. юрид. sciences. – N. Novgorod, 1992.
- 3 Karagodin V. N. Bases of the criminalistic doctrine about overcoming of counteraction to investigation. Avtoref. yew.... Dr.s юрид. sciences. – Yekaterinburg, 1992.
- 4 Gvozdkov A.V. Investigation of the frauds made by thefts and stealings of the insured personal vehicles: Дисс. edging. юрид. sciences. – М., 1991.
- 5 A.R Ratteen. The theory of reflexive games in the annex to investigative practice//Legal cybernetics – М., 1970.
- 6 Haydukov N. P. Tactical and psychological bases of influence of the investigator, on the persons participating in business. – Saratov: prod. Saratov university, 1984.
- 7 Dospulov of G.G. Psikhologiya of interrogation and preliminary investigation. – М, 1976.
- 8 Dulov A.V. Judicial psychology. – Minsk, 1975.
- 9 Drapkin L.Ya. Bases of the theory of investigative situations. – Sverdlovsk, 1987.
- 10 Volchetskaya T.S. Situational approach in practical and research criminalistic activities. – Kaliningrad, 2001.

Аубакирова А.А.

Ошибки, совершаемые в ходе проведения экспертизы

В статье рассматриваются гносеологические, процессуальные и деятельностные ошибки. Освещены все стадии судебно-экспертного исследования, в ходе которых возможны различные ошибочные действия. Экспертные ошибки могут быть выявлены при обобщении экспертной практики, рецензировании заключений, в процессе принятия квалификационных экзаменов на право самостоятельного производства экспертиз и при повышении квалификации и стажировки экспертов.

Ключевые слова: судебная экспертиза, деятельностные (операционные) ошибки, процессуальные ошибки, ошибки познавательного характера, квалификация эксперта.

Aubakirova A.A.

Errors committed in the course of the expertise

The article discusses the epistemological, procedural errors and activity. When covering all stages of the forensic investigation, during which a variety of possible missteps. Expert errors can be detected with a generalization of expert practice, reviewing the findings in the decision-qualifying exams for the right to self-production expertise and professional development and training of experts.

Key words: forensics, activity (operating) errors, procedural errors, errors of cognitive character, qualified experts.

Аубакирова А.А.

Сараптаманы өткізу барысында жасалынатын қателер

Мақалада гносеологиялық, процессуалдық және қызметтік қателер қарастырылады. Сот-сараптамалық зерттеу барысында әр түрлі қателік әрекеттерінің болуы мүмкін деген жағдайларында, сот-сараптамалық зерттеуінің барлық сатылары көрсетілген. Сарапшылардың біліктілігін арттыру, тағылымдамадан өту барысында және сараптамаларды өзі өткізуге қақылы үшін біліктілік емтиханды қабылдау процессінде сонымен бірге қорытындыларды рецензиялау, сараптамалық тәжірибені жинақтау барысында сараптамалық қателер ашылуы мүмкін.

Түйін сөздер: сот сараптамасы, қызметтік (операциялық) қателер, процессуалдық қателер, танымдылық түріндегі қателер, сарапшының біліктілігі.

**ОШИБКИ,
СОВЕРШАЕМЫЕ В ХОДЕ
ПРОВЕДЕНИЯ
ЭКСПЕРТИЗЫ**

Экспертные ошибки по своей природе неоднородны и в связи с этим их принято делить на три класса: ошибки процессуального характера; гносеологические ошибки; деятельностные (операционные) ошибки. Поскольку два первые класса в специальной литературе рассмотрены достаточно подробно и эти ошибки более устойчивы в зависимости от разных обстоятельств, дадим лишь их краткую характеристику, а более подробно остановимся на тех аспектах деятельностных ошибок, которые изучены не в полной мере.

Ошибки процессуального характера заключаются в нарушении процессуальных норм и порядка проведения экспертного исследования. Среди них выделяют: выход эксперта за пределы своей компетенции; обоснование выводов не результатами исследования, а материалами дела; самостоятельный сбор материалов, помимо следователя или суда, что в настоящее время запрещено ст. 57 УПК РФ и 272, 284 УПК РК; несоответствие объема проведенного исследования и ответов эксперта на поставленные ему вопросы; несоблюдение установленных уголовно-процессуальным законом правил составления заключения эксперта и т.п.

Ошибки гносеологические (познавательного характера) обусловлены сложностью процесса экспертного познания, который строится с учетом определенных правил, в том числе и законов логики. Исходя из этого, их принято делить на логические и фактические.

Первые заключаются в нарушении правил применения логических приемов и операций в ходе экспертного исследования. Типичными являются, например, смешение причинной связи с простой последовательностью во времени или обоснование тезиса аргументами, из которых доказываемый тезис не вытекает.

Вторые (фактические ошибки) могут быть допущены при неправильном или искаженном представлении об отношениях между предметами объективной реальности.

Деятельностные (операционные) ошибки, могут быть допущены экспертами на всех стадиях производства экспертизы и обусловленность их возникновения, может зависеть от самых различных причин. Причины могут носить как объективный, так и субъективный характер.

Среди объективных причин выделяют: отсутствие разработанной методики или несовершенство применяемой; средств вычислительной техники, специальной аппаратуры, использование приборов с низкой разрешающей способностью или неисправных и т.п.

Наибольший интерес представляют субъективные причины. Если идти об общего к частному, то, прежде всего, необходимо отметить некомпетентность эксперта или его низкую квалификацию [1, с. 58].

Некомпетентность заключается в том, что эксперт не обладает должными специальными знаниями и навыками в той области науки и техники, представителем которой в конкретном случае является объект исследования и эти знания необходимы для решения поставленных вопросов. Эксперт не владеет современными методиками исследования, не знает новые методы и т.д.

От некомпетентности следует отличать низкую квалификацию. Она может выражаться в самых различных проявлениях и операциях, которые производит эксперт. Проследим алгоритм деятельности эксперта, начиная с получения материалов для производства экспертизы и оформления результатов исследования.

Как известно, эксперт вначале должен уяснить поставленные перед ним вопросы. От того насколько правильно он их понимает, будет построена методика исследования в целом, выбор тех и или иных методов и средств. Неверное уяснение задачи может повлечь неправильно примененный метод (например, эксперт сразу применил разрушающий метод, что повлекло за собой полную или частичную утрату исследуемого объекта и т.п.).

При осмотре упаковки объектов, поступивших на исследование, следует обратить внимание на ее целостность, сопроводительные на ней надписи и только после этого вскрыть. Особые требования предъявляются к упаковке с объектами, например, дактилоскопической экспертизы, микрочастиц и другим. После вскрытия упаковки эксперт должен сравнить соответствие объектов и их количество, указанным данным в постановлении (определении) органа назначившего экспертизу.

К внешнему осмотру объектов также предъявляются, в зависимости от их свойств, те или иные требования обращения с ними. Эксперт, имея низкую квалификацию, может не соблюсти определенные правила, что повлечет за собой необратимые последствия. Например, при

осмотре узла, снятого с шеи трупа, при попытке его ослабить, чтобы изъять из середины волосы и микровключения, эксперт сильно потянул один конец, что повлекло за собой его полное развязывание. Таким образом, важное доказательство было утрачено на самой первой стадии, еще до начала непосредственного исследования. При исследовании объектов, поверхность которых подвержена температурным воздействиям, таких как, например, пищевые продукты, стearиновые свечи, на которых могут быть следы пальцев рук, зубов, губ и т.п., эксперт должен помнить об этих особенностях и соблюдать меры предосторожности при фотосъемке, их хранении, пока они находятся в экспертном учреждении. Соблюдение определенных правил на начальной, подготовительной стадии экспертного исследования, позволит избежать тех или иных экспертных ошибок.

При осмотре сравнительных материалов, также требуется определенная квалификация. Так, например, изучение качества дактилоскопических карт проверяемых лиц, должно сразу оцениваться на пригодность оттисков для дальнейшего сравнения. В случае их недоброкачества, необходимо заявить соответствующее ходатайство органу (лицу), назначившему экспертизу. В случаях исследования механических повреждений одежды при идентификации орудия, которым они могли быть образованы, необходимо запросить акт судебно-медицинской экспертизы трупа.

Примеров можно привести множество, но именно в этой связи хотелось бы сразу обратить внимание на проблему, связанную с экспертной инициативой. Она должна быть обоснованной, иметь направленность на полное разрешение поставленного вопроса. Экспертная инициатива может быть проявлена не только в связи с заявлением ходатайства о предоставлении доброкачественных сравнительных материалов, дополнительных сведений, необходимых для правильной оценки результатов исследования, но и в уточнении некорректно поставленных вопросов, формулировании новых вопросов, если эксперт видит в этом необходимость для установления истины по делу. Более того, в ряде случаев при невозможности решения задач на основе одной отрасли знаний (рода, вида экспертизы), для исследования объектов требуется использование знаний из различных отраслей, т.е. возникает необходимость назначения и проведения комплексной экспертизы. Эксперт при изучении вопросов, поставленных перед ним, ос-

мотре представленных объектов и обнаружении, например, микрообъектов (микрочастиц, микроследов и т.п.) должен поставить вопрос о привлечении к его экспертизе специалистов другого профиля. Такой подход будет свидетельствовать о квалификации эксперта, а главное, позволит провести более полноценное исследование, чем раздельные экспертизы.

О низкой квалификации могут свидетельствовать действия эксперта, связанные с нарушением последовательности использования методов и средств, получения некачественных образцов для сравнения и т.п. Как известно, многие образцы для сравнительного исследования, например, в судебно-баллистической и судебно-трасологической экспертизах, изготавливаются при производстве экспертных экспериментов. В специальной литературе уделяется особое внимание экспертному эксперименту, где он выделяется в самостоятельную стадию при производстве экспертизы. Мы поддерживаем такой подход, так как эксперимент действительно расширяет рамки наблюдения, создает новые условия для изучения и выявления признаков. В результате экспертного эксперимента благодаря тому, что можно проверить устойчивость отображения признаков, воспроизвести картину слепообразования, возможно исключить экспертные ошибки. Они могут быть допущены за счет непродуманной техники проведения эксперимента, различной

силы при воспроизведении следов скольжения, неправильного определения фронтального и встречного углов при исследовании следов орудий взлома; неправильно выбранной дистанции выстрела и т.п. [2].

Особое место при рассмотрении деятельности экспертных ошибок занимают психологические аспекты, проявляющиеся в любой человеческой деятельности и, в частности, экспертной деятельности.

Из всего многообразия психических факторов, влияющих на деятельность эксперта, выделим лишь основные: ощущения, мышление, восприятие, воображение, память, представление. Среди ощущений в самом широком смысле, особое место занимают зрительные ощущения, играющие большую роль во многих видах судебных экспертиз (дактилоскопических, трасологических, почерковедческих, баллистических, химических и др.).

Важное значение психологические аспекты имеют при производстве комиссионных, комплексных и повторных экспертиз.

Деятельностные экспертные ошибки могут быть выявлены при обобщении экспертной практики, рецензировании заключений, в процессе принятия квалификационных экзаменов на право самостоятельного производства экспертиз (т.е. у начинающих экспертов) и при повышении квалификации и стажировки экспертов, имеющих уже определенный стаж работы.

Литература

- 1 Россинская Е.Р., Галяшина Е.И. Настольная книга судьи. Судебная экспертиза. М., 2010.
- 2 Майлис Н.П. Судебная трасология: Учебник для студентов юридических вузов. – М.: Издательство «Экзамен», Право и закон, 2003.

References

- 1 Rossinskaja E.R., Galjashina E.I. Nastol'naja kniga sud'i. Sudebnaja jekspertiza. M., 2010.
- 2 Majlis N.P. Sudebnaja trasologija: Uchebnik dlja studentov juridicheskikh vuzov. – M.: Izdatel'stvo «Jekzamen», Pravo i zakon, 2003.

МАЗМҰНЫ - СОДЕРЖАНИЕ

<i>Джансараева Р.Е.</i> Анализ современной миграционной ситуации в Республике Казахстан	4
<i>Берсугурова Л.Ш.</i> Актуальные проблемы института завершения производства по уголовному делу (комментарий к статье 46 УПК РК) ...	10
<i>Тапалова Р.Б.</i> Организационные аспекты расследования преступлений, совершаемых в сфере экологии при загрязнении окружающей среды	16
<i>Омарова А.Б.</i> Детерминанты незаконной миграции	22
<i>Джансараева Р.Е.</i> О проблемах определения объекта экологических уголовных правонарушений	28
<i>Тапалова Р.Б., Маликова Ш.Б.</i> Судебно-ботаническая экспертиза при расследовании экологических правонарушений	34
<i>Кенжибекова Э.П.</i> Қылмыстық процестегі мәжбүрлеу шаралары қылмыстық процесс міндеттерін қамтамасыз етудің кепілі ретінде	38
<i>Омарова А.Б., Омарова Ш.Б.</i> Organizational peculiarities of teaching disciplines in small groups	44
<i>Джансараева Р.Е.</i> О некоторых вопросах предупреждения компьютерной преступности	48
<i>Кудайбергенов М.Б.</i> Профессиональное «выгорание» сотрудников правоохранительных органов: некоторые психолого-правовые проблемы	54
<i>Омарова А.Б.</i> О структуре личности компьютерного преступника	64
<i>Atakhanova G.M.</i> The problem of subjective signs of fraud	70
<i>Омарова А.Б., Алдабек Е.А.</i> Шарттың жарамдылығының талаптары туралы кейбір мәселелер	76
<i>Atakhanova G.M., Sovetkhan Sh.</i> The criminal characteristic of fraud	82
<i>Омарова А.Б., Бакытжанова А.Б.</i> О соотношении понятий «конкурентное право» и «антимонопольное законодательство»	88
<i>Маликова Ш.Б.</i> Заңсыз көші-қонды ұйымдастыруға жәрдемдесетін факторлар туралы	92
<i>Кан А.</i> Некоторые вопросы уголовной ответственности за создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов	98
<i>Глепбергенов О.Н.</i> Қылмыстық саясат, құқықтық қоғам және қылмыстық ахуал	102
<i>Бисенова М.К.</i> Қылмыстың ниеті және қылмысқа қатысу	108
<i>Alimkulov Y.T.</i> Authorization of detention as one of primary activities of the investigative judge	112
<i>Sharipova A.B., Zhumagaliyev T.M.</i> The role of the prosecutor at a trial	116
<i>Маликова Ш.Б.</i> Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтардың субъективтік жағын анықтау мәселелері	120

<i>Ақиатаева Ж.Б., Ордаева А.Ж.</i> Проблемы правового регулирования продовольственной безопасности в Республике Казахстан.....	124
<i>Alimkulov Y.T.</i> The importance of classification of indirect evidences in criminal procedure law.....	132
<i>Маликова Ш.Б.</i> Компьютерлік қылмыстарды жіктеу мәселелері туралы.....	136
<i>Нұрмағанбет Е.Т.</i> Дәлелдемелерді жинау бойынша адвокат-қорғаушы қызметінің дербестігін жүзеге асыру құқығының мәселесі.....	142
<i>Ергали А.М.</i> Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық сипаттамасы туралы	148
<i>Нурмағанбет Е.Т.</i> Актуальные проблемы обеспечения гарантий прав и законных интересов иностранных граждан в уголовном процессе	154
<i>Шопабаев Б.А.</i> Идентификационные и диагностические исследования в судебно-технической экспертизе документов.....	158
<i>Сатыбалдинов Д.Д.</i> Основополагающие методы и приемы исследовательской фотографии	164
<i>Баяндина М.О., Сатыбалдинов Д.Д.</i> Некоторые вопросы совершенствования этики и морали в деятельности адвоката.....	170
<i>Шопабаев Б.А.</i> Особенности обнаружения, выявления, фиксации и изъятия вещественных доказательств при осмотре места происшествия отдельных видов преступлений	174
<i>Сатыбалдинов Д.Д.</i> Применение научных средств в дактилоскопии.....	182
<i>Ақболатова М.Е.</i> К вопросу о проблемах квалификации побегов из мест лишения свободы в современных условиях	188
<i>Шопабаев Б.А.</i> Экспертные ошибки, возникающие при исследовании доказательств	194
<i>Даубасов С.Ш., Белхожаева Д.Ж., Байсымакова Д.С.</i> Қылмыскерлерді ұстап беру институты	200
<i>Ақболатова М.Е.</i> Отдельные приоритетные направления в предупреждении побегов из мест лишения свободы	208
<i>Даубасова С.Ш., Еркебаева Н.А.</i> Дактилоскопиялық сараптама тағайындауда материалдарды даярлаудың кейбір сұрақтары.....	212
<i>Избасова А.Б.</i> Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы тұрудың кейбір мәселелері.....	218
<i>Базилова А.А.</i> Реализация конституционных прав и свобод граждан при применении необходимой обороны.....	222
<i>Бисенгали Л.</i> Актуальные вопросы совершенствования правоохранительной деятельности в области противодействия незаконной миграции	228
<i>Даубасова С.Ш., Турашбекова Д.А.</i> Дактилоскопиялық сараптамасының теориялық негіздерінің кейбір аспектілері	234
<i>Базилова А.А., Джумағалиева Д.Р., Пердебай Ә.С., Примашева С.Н.</i> Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы	240
<i>Дузбаева С.Б., Жансараяева Р.Е.</i> Предупреждения преступности среди несовершеннолетних.....	244
<i>Даубасова С.Ш., Турашбекова Д.А.</i> Папиллярлық өрнек ерекшеліктері бойынша идентификациялық топтастырудың кейбір мәселелері.....	250

<i>Базилова А.А., Үйсінбекова Д.К., Исмаил Ж.Б., Әбдіқұл С.К.</i> Қазақстандағы медиация институтының рөлі.....	254
<i>Nabiyev A., Dzhansarayeva R.Y.</i> Legal mechanisms of identification illegal migration.....	258
<i>Altanova A.S., Omarova A.B.</i> Theory and practice of evidence and proof in civil proceedings.....	264
<i>Мырзабаев Б., Адилова А., Сулейменова С.Ж.</i> Неке қатынастарындағы ерлі-зайыптылардың жеке меншік құқықтары.....	268
<i>Буйякина И., Омарова А.Б., Избасова А.Б.</i> Общие вопросы наследования по закону лицами, имеющими право на обязательную долю.....	274
<i>Шанкереев Б., Байсалов А., Еренат Е.</i> Қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі жазаны қарастыратын Қазақстан Республикасы Қылмыстық заңнамасының нормаларының халықаралық нормаларға сәйкестігіне қатысты кейбір мәселелер.....	278
<i>Kerimbayeva Zh.M., Yergali A.M., Malikova Sh.B.</i> About typology of the identity of the computer criminal	284
<i>Жаманкенова А.Ж., Избасова А.Б.</i> Некоторые вопросы расследования экологических уголовных правонарушений.....	288
<i>Шанкереев Б., Байсалов А., Умбетбаева Ж.</i> Қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі қылмыстық жазаны кейбір санаттағы тұлғаларға тағайындау мәселелері	292
<i>Abdulkarimov A.A., Yergali A.M., Malikova Sh.B.</i> Review of foreign experience of crime prevention of minors	296
<i>Қундакова М.Ж.</i> Шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасының шегінен тысқары жерге шығарып жіберу қылмыстық жазасының кейбір аспектілері.....	300
<i>Saidahmetov A., Yergali A.M., Malikova Sh.B.</i> To a concept of the criminal offences prevention.....	304
<i>Казантаев Н.Г.</i> Факторы, детерминирующие кражи в условиях мегаполиса	308
<i>Коныр Е.К., Мадиярова А.С.</i> Правовое положение субъектов и объектов банковской деятельности Республики Казахстан.....	314
<i>Абдуллина С.Х.</i> Особенности расследования преступлений в условиях противодействия.....	322
<i>Аубакирова А.А.</i> Ошибки, совершаемые в ходе проведения экспертизы	328

CONTENTS

<i>Dzhansarayeva R.Y.</i> The analysis of modern migratory situation in the Republic of Kazakhstan.....	4
<i>Bersugurova L.Sh.</i> Actual problems of institute of the completion of the criminal proceedings (commentary to article 46 of Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan).....	10
<i>Tapalova R.B.</i> Organizational aspects of the investigation of crimes committed in the sphere of ecology with environmental pollution	16
<i>Omarova A.B.</i> The determinants of illegal migration.....	22
<i>Dzhansarayeva R.Y.</i> About problems of defining the object of ecological criminal offences	28
<i>Tapalova R.B., Malikova Sh.B.</i> Forensic-botanical expertise in the investigation of environmental violations	34
<i>Kenzhibekova E.P.</i> Coercive measures in criminal trial as a guarantee of the problem solution of criminal process.....	38
<i>Omarova A.B., Omarova Sh.B.</i> Organizational peculiarities of teaching disciplines in small groups.....	44
<i>Dzhansarayeva R.Y.</i> About some questions of the computer crime prevention	48
<i>Kudaibergenov M.B.</i> Professional «burnout» of law enforcement officers: some psychological and legal problems.....	54
<i>Omarova A.B.</i> About the structure of computer criminal personality	64
<i>Atakhanova G.M.</i> The problem of subjective signs of fraud	70
<i>Omarova A.B., Aldabek Y.A.</i> Some questions about the terms of the agreement.....	76
<i>Atakhanova G.M., Sovetkhan Sh.</i> The criminal characteristic of fraud	82
<i>Omarova A.B., Bakytzhanova A.B.</i> On the relationship between the concepts of «competition law» and «antimonopoly legislation».....	88
<i>Malikova Sh.B.</i> About the factors promoting the organization of illegal migration	92
<i>Kan A.G.</i> Some questions of criminal liability for the creation, use or distribution of malicious computer programs and software products.....	98
<i>Tlepbergenov O.N.</i> Criminal policy, legal society and lawful situation.....	102
<i>Bisenova M.K.</i> Crime motive and participation in a crime	108
<i>Alimkulov Y.T.</i> Authorization of detention as one of primary activities of the investigative judge.....	112
<i>Sharipova A.B., Zhumagaliyev T.M.</i> The role of the prosecutor at a trial.....	116
<i>Malikova Sh.B.</i> About problems of definition of the subjective party of ecological criminal offenses	120

<i>Akshataeva Zh.B., Ordaeva A.Zh</i> Problems of the legal adjusting of food safety in Republic of Kazakhstan	124
<i>Alimkulov Y.T.</i> The importance of classification of indirect evidences in criminal procedure law.....	132
<i>Malikova Sh.B.</i> About problems of computer crimes classification	136
<i>Nurmaganbet E.T.</i> Problems of realization of the right to independent activity of the defense attorney in gathering evidence.....	142
<i>Yergali A.M.</i> About the criminal and legal characteristic of criminal offenses in the sphere of informatization and communication	148
<i>Nurmaganbet E.T.</i> Legal and scientific bases of providing guarantees of the rights and legitimate interests of foreign citizens in criminal trial	154
<i>Shopabaev B.A.</i> Identification and diagnostic research in the forensic technical examination of documents.....	158
<i>Satybaldinov D.D.</i> Fundamental methods and receptions of the research photo	164
<i>Bayandina M.O., Satybaldinov D.D.</i> Some issues of ethics and morality improvement in the activities of a lawyer	170
<i>Shopabaev B.A.</i> Features of discovery, exposure, fixing and withdrawal of material proofs at examination of site of occurrence of separate types of crimes.....	174
<i>Satybaldinov D.D.</i> Application of scientific facilities in dactylography	182
<i>Akbolatova M.Y.</i> On the problem of qualification of shoots from places of deprivation of freedom in modern conditions.....	188
<i>Shopabaev B.A.</i> The expert mistakes arising at a research of proofs.....	194
<i>Daubasov S.Sh., Belhozhaeva D.Zh., Baisymakova D.S.</i> Institute of delivery of criminals.....	200
<i>Akbolatova M.Y.</i> Separate priority directions in preventing escapes from places of detention.....	208
<i>Daubasova S.Sh., Yerkebayeva N.A.</i> Some questions about preparation of materials in case of dactyloscopic examination appointment	212
<i>Izbassova A.B.</i> Some questions of counteraction to ecological criminal offences.....	218
<i>Bazilova A.A.</i> Implementation of constitutional rights and freedoms of citizens in applying of the necessary defense	222
<i>Bissengali L.</i> Topical issues of improving law enforcement in the field of combating illegal migration	228
<i>Daubasova S.Sh., Turashbekova D.A.</i> Some theoretical aspects of a basis of dactyloscopic examinations	234
<i>Bazilova A.A., Dzhumagaliyeva D.R., Perdebai A.S., Primasheva S.N.</i> Criminal responsibility of minors	240
<i>Duzbayeva S.B., Dzhansarayeva R.Y.</i> The prevention of juvenile delinquency	244
<i>Daubasova S.Sh., Turashbekova D.A.</i> Some questions about classificational identifications of signs of papillary patterns	250
<i>Bazilova A.A., Uisyinbekova D.K., Ismail Zh.B., Abdikul S.K.</i> The role of the institution of mediation in Kazakhstan.....	254

<i>Nabiyev A., Dzhansarayeva R.Y.</i> Legal mechanisms of identification illegal migration.....	258
<i>Altanova A.S., Omarova A.B.</i> Theory and practice of evidence and proof in civil proceedings	264
<i>Myirzabayev B., Adilova A., Suleimenova S.Zh.</i> The right of property of spouses in marital relations	268
<i>Buyankina I., Omarova A.B., Izbassova A.B.</i> General issues of inheritance by law by persons entitled to an obligatory share	274
<i>Shankereev B., Baisalov A., Erenat E.</i> Some issues related to compliance with international norms of the norms of the Criminal Law of the Republic of Kazakhstan providing for criminal punishment in the form of involvement in public works	278
<i>Kerimbayeva Zh.M., Yergali A.M., Malikova Sh.B.</i> About typology of the identity of the computer criminal	284
<i>Zhamankenova A.Zh., Izbassova A.B.</i> Some questions about investigation ecological criminal offences.....	288
<i>Shankereev B., Baisalov A., Umbetbaeva J.</i> The issues of criminal punishment in the form of involvement in public works in relation to certain categories of persons	292
<i>Abdukarimov A.A., Yergali A.M., Malikova Sh.B.</i> Review of foreign experience of crime prevention of minors	296
<i>Kundakova M.Zh.</i> Some aspects of punishment in the form of expulsion from the Republic of Kazakhstan of an alien or stateless person.....	300
<i>Saidahmetov A., Yergali A.M., Malikova Sh.B.</i> To a concept of the criminal offences prevention	304
<i>Kazantayev N.G.</i> The factors in determining theft in a metropolis.....	308
<i>Konyr E.K., Madiyarova A.S.</i> The legal status of the subjects and objects banking activities of the Republic of Kazakhstan	314
<i>Abdullina S.H.</i> Features of investigation of crimes in the conditions of counteraction	322
<i>Aubakirova A.A.</i> Errors committed in the course of the expertise	328

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Бogenбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50